MANUSCRIPTA
INSTITUTI OSSOLINIANI
II. 13153 6

1045

Rocey Powieści
i Wiersze

II,

1930 → 1933 r.

13153/II

13153

BIBL. Z.N.IM. OSSOLINSKICH

57
58
58
58

67
521
981

57
05
01
75

Průměrné ceny obilí pro výpočet pachtovného.

Dne 22. prosince t. r. schválila ministerská rada osnovu vládního nařízení o způsobu propočtení cen obilí za účinnosti vládního nařízení o úpravě cen obilí, č. 137 Sb. z. a n. z roku 1934 (obilní monopol). Na základě uvedeného propočtení cen obilí vydá ministerstvo zemědělství již v nejbližších dnech vyhlášku o průměrných cenách obilí pro výpočet pachtovného v případech, kde bylo ujednáno v pevné částce peněžité.

Dlouhý podzim napravuje hříchy léta.

Poučení pro doby, kdy nebude již teplého podzimu.

Letošní nastávající katastrofa dobytkářská pro nedostatek krmiv, byla v nejhorším zažehnána čistým zásahem prozřetelnosti: dlouhý, teplý podzim dovolil plně dozráti všem směskám a umožnil neobyčejné pozdní ještě senoseče. Pro budoucnost ovšem musíme to považovat skutečně za znamení, že se nedá spoléhati na plnou štědrost přírody a nutno učiniti vše potřebné k řádné výživě dobytka. Zvýšená krise v zemědělství a naprostý nedostatek prostředků k nákupu jadrných krmiv nutí zemědělce k jich produkci na vlastním statku. Neutěšený stav dobytka je zaviněn nedostatečným krmivem. Normální zásoby krmiva a píce se zachovaly pouze tam, kde se již přešlo k intensivnímu hospodaření pícninářskému, t. j. ku zajištění píce pomocí hnojivé závlahy. Všeobecný nedostatek vody nejen že snižuje množství píce, ale působí považlivě i na její kvalitu, takže řádná výživa dobytka působí neobyčejné obtíže. Velmi významná je proto snaha projevující se zejména v poslední době: poskytnouti dobytku krmivo jadrné, s obsahem živin. Vzorem pro podobná hospodářství jsou nám pastvinářské oblasti švýcarské, kde se pastvina nezalévá pouze vodou, ale kombinací s močůvkou a kejdou se provádí hnojivá závlaha. Tou se dodává rostlině voda i živiny současně. Tímto způsobem se jednosečné louky proměňují pravidelně v trojsečné, krmivo takto získané dostává vlastnosti krmiv jadrných. Jeho zkrmováním nezvyšujeme jenom dobrý tělesný stav dobytka, ale znatelně se zvyšuje i tučnost mléka. Příklady zvelebení dobytkářství v celém kraji na tomto základě nám dává pak zvláště Anglie. Tudíž i pro našeho rolníka platí prosté pravidlo: hnojivou závlahou přejíti k produkci jadrných krmiv na vlastním statku. Má-li býti práce spojená s močůvkováním a hnojivou závlahou provedena hodně rychle, užije se k tomu nejlépe nejjednoduššího závlahového zařízení: dvoucyklového močůvkovacího čerpadla Raketa-Originál, které bylo již na základě zkušeností všech vyspělých světových pastvinářství postaveno u nás a jako takové upraveno též pro naše poměry. Jednoduchou investicí nepřesahující několik set Kč si takto zajišťujeme nejen stálý dobrý stav píce, ale naprostou bezpečnost při výživě dobytka a nezávislost pro doby katastrofálního sucha, jak se bohužel v posledních létech tak často vyskytlo. —in—

ZEMĚDĚLSTVÍ.

Plodinová bursa v Bratislavě 27. prosince 1934. Tendence: bez obchodu. Úřední ceny a záznamy: pšeničná krupice 265—275 Kč, pšeničná mouka 0hh, 0h 255—265 Kč, č. 0 245—255 Kč, č. 1 235—245 Kč, krmná 90—92 Kč, žitná mouka jednomletá 65% 175—180 Kč, 70% 170—175 Kč, krmná 88—92 Kč, otruby pšeničné 82—90 Kč, žitné 80—88 Kč, kukuřice usanční 128 Kč, Cinquantino 138 Kč, dunajská Mixed vagon Bratislava, Komárno, vycl. a zdaň., 124—126 Kč, hrách Viktoria 175—185 Kč, zelený 145—150 Kč, mák modrý 380—390 Kč, proso 94—98 Kč, řepné řízky sušené 84 Kč, brambory růžové 50—55 Kč, cibule 42—47 Kč, semeno Eckendorfka krmná 900—1000 Kč, Mamutka 800 až 900 Kč, sádlo jugoslávské a maďarské vepřové 1175—1185 Kč, americké 1005—1040 Kč atd. Úřední ceny obilí nezměněny.

Dovoz rýže do povolovacího řízení. Vyhláškou ministra obchodu ze dne 22. prosince 1934, uveřejněnou v Úředním listě ze dne 28. prosince t. r., přeřazuje se dovoz rýže neloupané a loupané i rýže zlomkové, saz. č. 34, a dovoz ferrosilicia, saz. č. 428 ex c), dnem 28. října 1928 do povolovacího řízení.

Požadavky obchodních mlýnů.

V minulých dnech navštívila deputace Ústředního svazu obch. mlýnů a Ústř. nákupního a prodejního družstva obchodních mlýnů ministerského předsedu, ministry vnitra a zemědělství a navštíví v lednu i ministra obchodu. Na těchto místech tlumočila požadavky mlýnů a setkala se všude s porozuměním. Kapacita dosavadních mlýnů převyšuje trojnásobně stále klesající spotřebu; proto je životní otázkou čs. mlynářství zákaz stavby nových mlýnů a zvyšování kapacity a rozšiřování existujících mlýnů. Mlýny velmi trpí nekalou soutěží těch, kdož nedodržují ustanovení a předpisů Čs. obilní společnosti a domáhají se zostření kontroly tak, aby ten, kdo nedodržuje monopolních předpisů, neměl z toho hmotných výhod. K tomu je třeba novelisace zák. 137/34 o Čs. obilní společnosti. Mlynáři obětavě odebrali 32.000 vag. intervenčního obilí a požadují nyní dodržení příslušné smlouvy i v bodech, které jim za to přinášejí určité výhody.

Stoupajícím dovozem rýže, konkurující mlýnským výrobkům jsou poškozovány nejen mlýny, nýbrž i exportní průmysl, jelikož pokles konsumu mouky omezuje dovoz obilí z malodohodových států, kdežto do zemí, rýži k nám vyvážejících nemůže čs. průmysl z různých důvodů vyváženi.

Předpisy o lichvě nutno upraviti tak, aby lichevní orgány nemohly postupovati libovolně a nepřipouštěti vůbec při projednávání případů předložení kalkulací. Mnozí mlynáři byli odsouzeni ku pokutám i vězení, i když na provoz mlýna prokázaně doplráceli. Dovozní listy nutno zachovati v zájmu mlynářství i tuzemských spotřebitelů, jelikož jen tak lze zpeněžiti zadní mouky v tuzemsku neprodejné, což dovoluje snížení tuzemských cen mouky.

Před rokem byly provedeny náhlé revise mlýnů vyvážejících mouku s nárokem na dovozní list. 99% provinění byly přestupky formální, hlavně vývoz prostřednictvím domácích obchodníků, což bylo daňově i hospodářsky výhodnější, nežli export prostřednictvím cizích obchodníků. Žádá se revise případů a snížení pokut úměrně na výši provinění. Konečně se požaduje novelisace zákona o dani z vodní síly, která dnes je několikanásobná proti dani z uhlí a nutno ji snížiti na paritu daně uhelné.

OBCHOD A PRŮMYSL.

Jmenování komisí pro kontrolu československo-německé výměny zboží. Podle čl. 7. Protokolu o československo-německé výměně zboží dosadí obě vlády komise, jejichž úkolem bude projednávati ve stálém a bezprostředním styku všechny otázky, související s prováděním tohoto protokolu. Po prvé sejdou se komise asi koncem ledna, až budou po ruce statistiky za prosinec, jako první měsíc praktikování zmíněného protokolu. Čs. komisi tvoří: v. odb. r. min. zahraničí dr. Vrabec (předseda), odb. radové dr. Janda z min. obchodu a dr. Doležal z min. zemědělství, celní řed. Černík za Devisovou komisi při min. financí a v. kontr. inž. Malík, resp. náhradníkem dr. inž. Král za Národní banku.

Mezinárodní dohoda konstruktérů vagonů obnovena. Z Bruselu, 26. prosince. Mezinárodní dohoda konstruktérů vagonů, která byla ustanovena r. 1930, byla na dnešní konferenci obnovena na neurčitou dobu. Podle nového statutu, který byl přijat, byla vývozní kvota stanovena takto: Belgie 34.6, Německo 28.8, Francie 13.9, Italie 10.5, Československo 6.9, Maďarsko 2.4, Rakousko 2.2 a Švýcarsko 0.7%.

Cukerní bursy. Londýn, 27. prosince. (Zahájení. Nálada stálá. Cukr surový na XII. 4.9, 4.1, na I. 4.4, 4.1, na II. 4.5, 4.3, na III. 4.5¼, 4.4¾, na IV. 4.6½, 4.5, na V. 4.7, 4.6¾, na VI. 4.8, 4.7, na VII. 4.8¾, 4.7¾, na VIII. 4.9, 4.8¾, na IX. 4.9½, 4.8¾, na X. 4.10, 4.9, na XII. 4.11, 4.10½. — Praha, 27. prosince. Nálada klidná. Dodávka pohotové suroviny znamenala: Ústí loko peníze 43.50, zboží 44.—.

FINANCE.

Mezinárodní devisový trh 27. prosince 1934. Po vánočních svátcích došlo na devisových trzích k poněkud většímu poklesu anglické libry. Prodeje libry souvisí s ročním blízkým ultimem. Hned prvními kursy se libra ocitla pod poslední úrovní a její pokles se během dne ještě prohloubil, takže končila namnoze nejnižšími kursy. V Praze ztratila kursem 118.20 45 hal. Na londýnském trhu zlata stoupla jeho cena o 2½ d na 140 sh 10½ d. S librou byly mezinárodně slabší jednotky severské, které v Praze ztratily až 3 Kč. Při posuzování amerického dolaru se devisové trhy zabývaly prohlášením presidenta Roosevelta. Bursu zajímá schůze kongresu, ohlášená na počátek ledna, v níž president požádá o povolení 5 miliard dolarů na veřejné stavby k zmírnění nezaměstnanosti. Na evropských trzích byl dnes dolar většinou mírně slabší. V Praze oslabil o 3 hal. na kurs 23.97. Ze zlatých devis byl pevný belgický frank, který v Paříži stoupl na 355.25 a v Praze získal 1.25 Kč. Také francouzský frank byl většinou lepší, kdežto švýcarský poněkud oslabil. Italská lira a peseta se celkem málo změnily. Slabší byl hol. zlatý. Německá marka se málo změnila. Československá koruna znamenala v Amsterodamu 6.18½ a v Curychu 12.89¾. Na pražské burse devis většina devis oslabila: Curych o 1.—, Amsterodam a Varšava o 0.75, Helsinki o 0.20 a Paříž o 0.10 Kč.

Dnes se platí Kč: za 100 marek německých 961.50, marek finských 52.10*, zlatých holandských 1622·50, zlotých polských 452.25, belgů 562.—, franků francouzských 158.15, švýcarských 776.—, korun švédských 608.—, norských 593.—, dánských 528.—, leva 29.30*, dinárů 55.51*, lir 205.25, lei 24.20*, peset 328.12½, šilingů 569.90*, pengö 708.35*, za 1 dolar Spojených států 23.97, za 1 libru anglickou 118.20. — * Nominelní záznam.

Praha v Nov. Yorku 4.18½, v Curychu 12.89¾, v Londýně 118⅛, ve Vídni 17.59, v Berlíně 10.40, v Budapešti 14.13, ve Varšavě 22.13, v Kodani 19.15, ve Štokholmu 17.—.

PRAŽSKÁ PENĚŽNÍ BURSA.

V Praze, dne 27. prosince 1934. — Ani po čtyřdenní bursovní přestávce neztratila pražská bursa ničeho na své důvěřivé náladě. Do dnešního dne spadající vyjádření z prémií a steláží zvýšena byla spíše aktivita bursy, ježto jak spekulace, tak klientela přišla na trhu s kupním zájmem v předpokladu, že v trhu objeví se alespoň něco levnějšího zboží převzatého slabší spekulací z prémiových závazků. Nabídka tato však z daleka nestačila krýti poptávku, takže zahajovací kursy vyzněly proti poslednímu bursovnímu dnu vesměs výše. Také průběh bursy měl sklon k dalšímu zotavení. Hospodářské zprávy vánočního tisku staly se novou oporou pro bursu, ježto větším dílem naladěny byly dosti optimisticky, zejména do budoucna. Příznivým dojmem působila zpráva o vykoupení nadpoloviční většiny akcií Kolínské lučební Ústeckým chemickým spolkem, který se tak stává vlastně pánem Kolín. lučební a zbavil se tím silné konkurence. Hlavní zájem zůstal ovšem soustředěn k akciím Škodových závodů, Poldiny huti a Sellier & Bellot, které neztratily nic na své oblibě. Z ostatních došlo k podražení akcií Českomoravské-Kolben, Báňské a hutní spol. Konec bursy zůstal důvěřivým. Také ukládací trh byl velmi pevný a poptávka uspokojována byla pouze při minimálních přídělech.

Uzávěrky na pražské peněžní burse.

† = peníze; * = částečný příděl; ** = částečný odběr; — = nedostatek zájmu.
Neuvedené hodnoty nebyly dnes znamenány.

	22. prosince	27. prosince
Čsl. státní půjčky:		
4½% prém. půjčka	87.55	† 87.55
Investiční půjčka I.	92.30	92.55 *
Investiční půjčka II.	92.20	92.45 *
6% Moučná	90.50	90.75 *
6% Konversní 1923	92.40	† 92.50
6% Konsol. půjčka	91.70	91.95 *
5% st. půjčka z r. 1928	84.45	84.65 *
5% st. inv. půjč. z r. 1931	77.15	77.35 *
5% Půjčka práce reg.	95.90	96.15 *
5% Půjčka práce celoroč.	95.25	95.50 *
6% IV. stát. reg.	90.60* v.	90.60 *
5½% IV. » »	76.30* »	† 76.30
4½% IV. » »	63.30* »	63.30 *
3½% IV. » »	54.30* »	54.30 *
4% státní železn. dl. serie C		68.—
4% stát. p. Košice-Bohumín		63.40
3½% náhradní renta		(†) 54.50
4% náhradní renta		60.75 *
4·2% náhradní renta		64.—
4½% náhradní renta		† 68.—
Rak. mezinár. reg.	100.10* v.	100.10 *
3% odškod. vd.		50.35
3% odškod. vp. reg. vel.		48.50 *
Losy:		
Stavební losy 1/1	656.—	† 656.—
» » 5/5	660.90	† 660.90
» » 1/5	131.30	† 131.30
Čsl. Červ. kříže	14.20	14.10
Turecké losy	61.10	—.—
Akcie tuzemských bank:		
Národní	4910.—	4935.—
Akcie průmyslových podniků:		
Cukerní	628.—	625, 2.—
Něštěmice	602.—	618, 9.—
Schoeller	1720.—	1725.—
Ústecká	855.—	850, 55.—
Březno	501.—	501.—
Křižík	805.—	808, 06.—
Apollo	330.—	—.—
Chemická	927.—	938, 6, 8.—
Karborundum	239.—	—.—
Sellier	1655.—	1660, 70.—
Solo	773.—	765.—
Brosche	1912.—	1892.—
Mléko	1035.—	—.—
Mlýny	1300.—	1300.—
Maffersdorf	—.—	1490.—
Kralocement	843.—	845.—
Sedlec. kaolin	740.—	745.—
Brnostroj	87.—	89—9,50
Českomoravská	1495.—	1530, 35, 25.—
Ringhoffer	460.—	470.—
Poldi	589.—	593—4—2
Kosmonosy	187.—	185.—
Sdruž. vlna	199.—	199.—
Česká obchodní	1580.—	1570, 75.—
Severočeské uhlí	835.—	845.—
Západočeské uhlí	347.—	345, 7, 9.—
Měďárny	357.—	357.—
Železo	642.—	645, 6, 50.—
Bedřišky	1440.—	1450, 50, 40.—
Cabel	635.—	635.—
Rotava	75.—	75.—
Centrokomise	650.—	—.—
Ošlany	488.—	490, 90, 90.—
Inwald	25,50	—.—
Akcie dopravních podniků:		
Duchcov-Podmokly	810.—	802, 05.—
Severní dráha	3855.—	3855.—
Severní dráha pož. listy	—.—	A 1060.—
Praha-Duchcov prior	350.—	—.—
Kulisa:		
Škoda	888.— vyj. 891.—	895—7—
Exoty:		
Bulhar.-čes. cukr		† 63.—
Čuprija		† 40.—
Mostecké uhlí		490.—
Rako		† 525.—
Brat. magnesit.		970.—
Žilina		115.—
Rosice		† 80.—

Hovorna.

Vánoční doba.

Celý prosinec je vlastně přípravou na vánoce a církev katolická pojmenovala ji dobou adventní. Pověry, čarování, veselé svátky jsou buď pozůstatky doby pohanské, nebo jimi církev katolická nahradila tyto zvyky.

Prosinec je měsíc tmy, mlh a sněhu; slunce se často ukrývá, není je viděti. To si vysvětlovali lidé bojem mezi temnými duchy — tmou, a dobrým duchem, slunce. Toto konečně zvítězí a častěji se počne ukazovati a déle setrvává na obloze. Jeho vítězství kladli v dobu kolem 21. prosince. Vidíme z toho, že přírodní úkazy poskytovaly pohanským obyvatelům látku k vytvoření bájí.

V nejsevernějších krajinách, kde se v zimě slunce téměř neukáže a je dlouhou dobu tma, slavili svátek Světla v tu dobu, kdy je sv. Lucie. Konali průvody s hořícími pochodněmi, aby slunce bylo povzbuzeno a vrátilo se. Ale nebyly v onom kraji vánočky známé a později jim říkali »štědrovnice«.

Zdá se, že slavení Dlouhé noci byl pozůstatek pohanský, kdy obyvatelé za tmavých zimních nocí bděli, aby nebyli napadeni »zlými mocnostmi, sídlícími v temných mlhách«. Proto také strašení různými »brusaři« a štědrými babami bývalo velmi obvyklé v oné době.

Štědrý den sám a hlavně Štědrý večer, přinášíval mnoho starobylých zvyků. Erben ve své básni píše o zvyku čarování u studně. Maminka slibuje dětem, které se postí, že uvidí »zlatá prasátka«, dívky se před východem slunce myjí, aby byly hezké (tento zvyk se také na Bílou sobotu zachovával), nadílí se všem stromům i všemu dobytku. Dívky o Štědrém večeru třesou bezem (šeříkem), aby zvěděly, koho si vezmou; na půlnoční mši béřou si rozkvetlou větvičku třešňovou, jíž utrhly večer o sv. Barboře za úplného mlčení.

Štědrovečerní večeře je dlouholetým

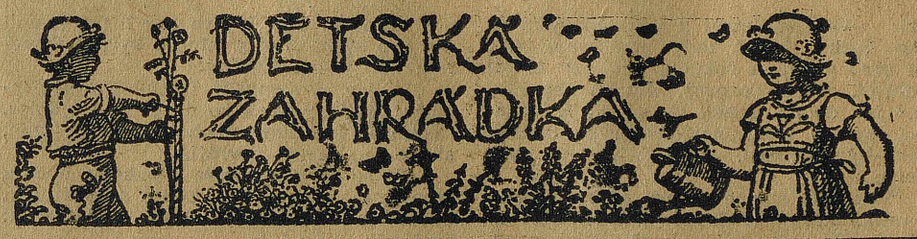

Číslo 52 V Praze dne 28. prosince 1934. Roč. XI.

Josef Prchal:

Nový rok.

Pacholátko milé
s usměvavou lící,
co nám můžeš dáti?
Co nám můžeš říci?

Necháme se zase
po tvých cestách vésti —
kéž bys odhalilo
všude samé š[illegible]

dospělí lidé i děti a všichni pozorovali pohyblivou věž s jeřábem a autem.

»Komu se dostane pod stromeček?« tázal se Frantík, hledě na hračku. Přiběhl sem, před výklad, každého dne, a pozoroval »svůj« stroj.

Zdálo se mu, že každodenním pozorováním hračku si jaksi vydělal, že tak trochu je jeho. Proto se zaradoval, když se s ní po svátcích shledal. To již doma po ty dva dny, kdy výklad byl zavřený, přemýšlel, zdali by se mu zdařilo sestrojit si

KULTURA

Republikánský dorost a česká kniha.

Ant. Švehla nad všecko miloval českou knihu.

Tuto předvánoční neděli konalo se zahájení výstavy české knihy v Šitbořicích na Kloboucku, v kraji, v němž kdysi působili Vilém a Alois Mrštíkové. Republikánský dorost tu vykonal něco skvělého — výstava umístěná ve škole je rozsáhlá a potrvá čtrnáct dnů. Protektor. převzal okr. hejtm. dr. Drábek, proslovy učinili místní starosta ze Šitbořic Maliček, správce školy Mucha, jednatel okresní osvětové komise Boček a zástupce učitelské okresní jednoty Huták. Zahajovací proslov pronesl za rep. dorost Meth. Konečný. Nato uděleno slovo posl. spisovateli Jaroslavu Marchovi, který proslovil přednášku o významu české knihy pro lidi z vesnice.

Několik myšlenek jsme zachytili a citujeme je. Poslanec Marcha pravil:

Z knihy se čtenář doví, jakým způsobem, na jaké úrovni a za jakých okolností žilo lidstvo před mnoha stoletími.

Z knihy se mohu dovědět o slávě, o utrpení svého národa, o tom, jak žili naši předkové, jak robotovali, co všechno se u nás událo, jaké mraky táhly nad naší vlastí, co všechno bylo od prvního českého krále Přemysla až po bitvu na Bílé hoře, čeho jsme byli svědky a účastníky na svém pochodu přes světovou válku do osvobozené vlasti. Pro tak zv. historické spisovatele, kteří si vzali látku pro svoje romány a knihy z české historie, jako byli příkladně Jirásek, Beneš-Třebízský a v poslední době i můj zesnulý přítel a romanopisec J. F. Karas, mám zvláštní uznání. Vykonali pro duchovní a národní hodnoty v českém prostém lidu nejcennější služby.

Ant. Švehla, o němž jsme tolik slyšeli a četli, vášnivě miloval knihy, a v první řadě české knihy. Švehla pomocí čes. knihy proniknul do nejhlubšího nitra čes. historie. On studoval v knihách českých hříchy i přednosti českých králů, zemanů a vůdců, duši porobených čes. malorolníků, bitvy husitské, život Jiř. Poděbrada a vše, co se v hist. našeho národa událo. Říkal, že historie se stále opakuje, že nic nemůže být nového, aby to již jednou nebylo, a že všechno na sebe bere pouze nové formy a znaky, kdežto princip a jádro zůstává staré. A tak Ant. Švehla, ovládaje českou historii, znal všechny vady našeho národa, jeho sklony, jeho slabiny, přednosti i ctnosti a jenom tak vyzbrojen, mohl v nejtěžší době šťastnou rukou ovládat vedení svého národa přes úskalí po světové válce.

Historie je přece neskonalý součet událostí, z kterých se musíme učit do budoucna.

V jedné ze svých prací vzpomínám večerů na svém rodném selském gruntě, kdy matka, sestry i já, čeledínové i služky, jsme usedli po večeři a otec nám předčítal z Jiráska, Beneše-Třebízského a jiných českých autorů.

Když jsem se poznal později v životě se spis. Karlem Klostermanem, vyprávěl jsem mu, jak již jako malý hoch jsem podrobně mnoho věděl z jeho knih o Šumavě, z knihy »Ze světa lesních samot« o životě Šumavanů, těch dřevorubců, horských sedláků i pašeráků na bavorské hranici.

Podívejte se. Já jsem nikdy nebyl v Rusku, ale už jako selský synek, odrostlý škole, pořídil jsem si výběr autorů severských, ruských, francouzských, anglických a polských i jiných. A tu jsem se k smrti zamiloval do literatury ruské. Čta Puškina přes Gogola, Lermontova, Tolstého, Dostojevského až k Maximu Gorkému, otvírala se mně ohromně široká šíře s ruským lidem netušené duše a citovosti. Čím víc jsem četl ruské autory, tím více jsem miloval tu zemi, její lid, její krásy a zvyky, a třeba jsem v Rusku nikdy nebyl, chápu tak zv. ruský problém. A tak se mně stala kniha takovými velkými skly, kterými vidím, když jsem přečtl Reymontovy »Chlopy«, sedláka polského na jeho rozbitém dvorci v Kongresovce, a když jsem přečetl Adama Mickiewicze »Pana Tadeuse«, tu polskou šlechtu a oligarchii, kterou jsem později v politice polských stančíků viděl ve vídeňském parlamentě. Když si přečtu Undsetovou, poznám do všech podrobností život sedláků norských od 14. st. A tak jsem měl prostřednictvím a pomocí knihy možnost seznat, jak po napoleonské bitvě skoro celé jedno století existoval takový asimilační myšlenkový var ve Francii, ve kterém bylo neustálé tažení odbytých šlechticů proti tak zv. modrým a četné jiné zjevy, které se také u nás opakovaly, jenže úměrně k velikosti naší věci.

Posl. Marcha mluví pak o dějinách české knihy a praví:

Ferdinandovi pochopi české knihy všechny spálili, zkonfiskovali a zničili. Nyní si představte, s jakou láskou a na nebezpečí hrdla a hlavy naši předkové uschovávali v tajnosti české knihy. Nejkrásnější víru v budoucnost brali a ssáli z české knihy, zakázané, nedovolené a poplivané nepřáteli, kteří zničili český stát, a národ porobili na 300 let do hlubokého otroctví. Tato bezpříkladná láska předků našich k české knize měla by vyburcovat všechny mladé lidi, kteří všechno podnikají, všechno ctí a hlásají, jenom nenašli ještě správného a vřelého poměru k české knize.

Příručka školské a osvětové správy.

(Významné dílo pro školskou administrativu.)

Naše školství a osvěta je tak všestranně organisována a upravena řadou zákonů, nařízení a různých norem ústředních i zemských úřadů, že i dobrému odborníku bylo obtížno, aby rychle a bezpečně mohl odpovědeti a rozhodovati o různých případech.

Velmi záslužnou práci tudíž vykonali vrchní odb. rada Dr. Otto Placht a min. rada Dr. František Havelka z min. školství, kteří vydali a redigovali obsáhlé dílo pro praktickou potřebu služby školských a osvětových úřadů a orgánů. Mohutný svazek čítá 1930 stran a spolu s publikací »Předpisy pro vysoké školy republiky Československé« jest základem spolehlivé administrativy školské. Jejich spolupracovníky je řada známých a vynikajících odborníků, kteří s redaktory vytvořili dílo, jež pro pohotovost a rychlost správy je nepostradatelné a opravdu dokonalé a vyčerpávající.

Díl prvý zabírá celé školství národní, a to o zřizování a zařizování škol, o školní povinnosti, o školní výchově tělesné a mravní, o vyučování, o klasifikaci, o vysvědčeních, dále o dětech úchylných a školách pomocných, o učebných knihách pro mládež a o soukromém vyučování, dále o organisaci a správě národního školství v jednotlivých zemích republiky. Otázky vzdělání učitelstva, záležitosti osobní a platové jsou probrány zvlášť podrobně.

Díl druhý probírá podrobně školství střední, díl třetí školy odborné (obchodní, průmyslové, živnostenské, pro ženská povolání). Vysoké školství je probráno stručně v oddílu čtvrtém. Národní osvěta a kulturní styky s cizinou jsou podrobně probrány v dílu pátém a šestém. Potom následuje československé školství v zahraničí, sociální péče o studentstvo, státní nakladatelství, a jako desátý díl nejvyšší správa školská a osvětová, její rozpočet a hospodaření.

Kniha je zakončena podrobnými indexy, které velmi usnadňují rychlou orientaci. E. Reich.

Kulturní zajímavosti od nás a z celého světa.

Divadla pro zemědělce v Rusku.

V sovětském Rusku je 76 divadel pro ruské zemědělce a kolektivní hospodářství. Na programu mají nejlepší klasický i moderní repertoár: Molière, Schillera, Gogola, Gorkého, Solochova a j. Dramaturgické i ostatní práce těchto divadel se zúčastní vynikající odborníci ústředních moskevských divadel. Pro rok 1935 je na tato divadla pro zemědělce pamatováno ve státním rozpočtu částkou 7 mil. rublů.

*

Dobyvatelé Himalají

je název kulturního filmu, líčícího osudy výpravy anglických badatelů na Kamet. Film předvádí v sobotu a v neděli v osvětovém kinu ve Štěpánské ulici v Praze státní diapositivní a filmový ústav.

*

Maďarský revisionistický film propadl v Budapešti.

Film maďarské herečky Sáry Fedákové, »Iza néni«, který chtěl předvésti revisionistický boj, hned první den přes velkou reklamu propadl — v Budapešti. Při tom vychází najevo velmi zajímavá skutečnost, že kromě zábavní daně musí maďarské filmy odváděti jistou částku na financování revisního hnutí. Film, divadla, radio a pomalu všecko v Maďarsku musí platit »národní daň« na revisi mírových smluv, ze které několik set osob si zařídilo báječný život.

*

Pirandello pro zřízení státní dramatické školy v Římě.

Mussolini přijal 25. prosince ve slyšení Luigiho Pirandella, jenž informoval min. předsedu o projevech přátelství, jichž se mu dostalo ve Štokholmu a v Praze. Pirandello navrhl Mussolinimu, aby zřídil v Římě státní dramatickou školu, s čímž Mussolini souhlasil.

*

Champsaur syn proti zesnulému Champsaurovi otci.

26. prosince byl pohřben v Paříži žehem zemřelý spisovatel Félicien Champsaur. Syn spisovatele Champsaura, dr. Champsaur, obrátil se při smutečních obřadech náhle k přítomným a počal, jak aspoň sdělují pařížské listy, tupiti památku svého otce. Listy nepovídají, zdali syn Champsaurův tupil památku spisovatele Champsaura jako spisovatele, či jako otce.

*

Československé večery v cizině.

Ze zahraničí je ohlašována řada akcí, které seznamují Československo s cizinou, a to filmem, hudbou a přednáškami. Tak již 6. listopadu uspořádala Cunard Line, společnost paroplavební, na lodi Berengaria československý večer s hudebním a filmovým programem, na němž byl promítán film Konstantina Kosticha o Československu. 16. prosince uspořádala společnost Geographic Players v New Yorku československý program, věnovaný hudbě, tanci a přednášce provázené filmem Plickovým Zem spieva. A posléze v Athénách uspořádal o Štědrém dnu čs. chargé d'affaires dr. Víšek na čs. vyslanectví hudební večer, na němž účinkovala Jarmila Novotná. Na pořadu byly písně Smetanovy, Dvořákovy a národní.

P. S. M. U. po sté v Praze.

V sobotu 29. t. m. zavítá do Prahy opětně Pěvecké sdružení moravských učitelů, aby zde ve Smetanově síni Obecního domu uspořádalo obvyklý vánoční koncert. Toto slavné naše tělesо sborové, založené a i tentokráte vedené prof. Ferd. Vachem, je v Praze vždycky milým a vzácným hostem a jistě také tentokráte vyvolá jeho návštěva nejživější ohlas ve veřejnosti. Ohlas tím živější, že to bude již stý a tudíž významné jubilejní koncert sdružení na půdě Prahy. Program jeho jest uspořádán podle směrnic pro umění PSMU charakteristických. V prvé části vzpomene životního jubilea mistra J. B. Foerstra, v dalších pak uctí jednak památku letos zesnulého skladatele Ot. Zicha, jednak ukáže opětně tradiční průbojnost v umění moravských pěvců provedením celé řady původních novinek sborových (Axman, Janáček, Plavec, Zrna). Jeremiášova mohutná »Ostrava« a rázovité národní písně v úpravě Jar. Křičky doplní pořad večera, jenž pražskému obecenstvu poskytne novou příležitost pokochati se vynikajícím uměním proslulého našeho sdružení pěveckého.

O. Š.

Které nové filmy u nás uvidíme?

Ministerstvo obchodu vydalo v předvánočním týdnu dovozní povolení na dovoz těchto celovečerních hraných zvukových filmů:

Německých: »Peer Gynt«, »Dveře se otvírají«, »Přítel mé ženy«; amerických: »Ztracená Patrola«, »Nepřemožitelný Kelly«; rakouského: »Prodaný hlas«.

Dále byl povolen dovoz hraných dodatků německých: »L. P. 1 ve skutečnosti«, »Malý omyl« a přírodního němého filmu »Lov na divokou zvěř v indických džunglích«.

Moskevská kina. V Moskvě je 61 kinematograf, a denní návštěva v kinematografech činí 137.000 osob. Kromě toho jest asi 800 kinematografických zařízení v klubech a ve školách. Celkem může býti předváděno kinematograficky v Moskvě před 200.000 osobami každého večera.

Příští představení v osvětovém kinu se koná 29. prosince o 5. hod. odpol. a 30. prosince o 3. a ½6. hod.: »Dobyvatelé Himalají«.

Maďarská filmová produkce ztroskotala. Maďarské filmové podniky prohlašují, že již nebudou natáčeti žádný maďarský film. Doposud bylo v Maďarsku vyrobeno osm filmů, z nichž každý stál od 90.000 pengö do 780.000 pengö, dohromady pak 1,870.000 pengö. Z toho filmový podnik »Hunnia« dostal 35 procent, autoři 5%. Všechna kina v Maďarsku získala promítáním těchto filmů dohromady 3,600.000 pengö a za jejich provozování zaplatila 1,440.000 pengö, takže schodek za výrobu 8 filmů činí 430.000 pengö, t. j. skoro 2¼ mil. Kč.

Ústřední zemědělská knihovna Československé akademie zemědělské v Praze XII., Slezská 7, je veřejnosti opět pravidelně přístupna od středy 2. ledna, a to v úterý a ve čtvrtek od 9—12 a od 15—18 hod., ve středu a v pátek od 9—14 hod.

Kde jsou vyloženy německé a francouzské obrazové revue, nemá chybětí český SALON. Předčí je svým domácím charakterem. Žádejte ukázkové číslo z administrace SALONU, Praha II., Havlíčkovo n. 10

řekl: »Vezměte stroj z výkladu, pozvete toho hocha, který tady přešlapuje tolik dní před skříní a řekněte mu, aby si jej prohlédl, ovšem pozorně, aby ho nepoškodil,« jak dobrý skutek by učinil! Z Frantíka by si učinil nejoddanějšího přítele, který by pro něho, jak se říká, do vody skočil.

Tak tedy slunce zhaslo, výkladní skříň Frantíka nevábila. Chvíli ještě nahlížel do krámu, ale pak zvolna kráčel k domovu.

Druhého dne ze setrvačnosti přiběhl opět k výkladní skříni. Zároveň s ním přicházel pán středních let a také prohlížel výkladní skříň.

»Již tu není, patrně ho někdo koupil,« otočil se k dívce.

»To je mrzuté, Pavel se těšil na hračku,« pronesla tato.

»Prosím, tu věž odnesli z výkladu do krámu, ale neprodali ji,« přihlásil se Frantík k slovu.

»Děkuji, tak pojď, Jitko!« odpověděl pán a vstoupil do krámu.

Věž nadobro odvezou. Frantíkovi se

»Prosím, kdo je ten pán? On koupil věž pro svého hocha, kterou bych byl měl rád. Ten je asi šťastný!«

»I jen si nemysli! Ubohý Pavel! Nemůže chodit; vozívá ho děvče na trojkolce. Dostal k vánocům mnoho hraček a knih, ale to mu zdraví nevrátí.«

Tu se otevřely dveře u jednoho bytu a žena tam vešla. Po chvilce se vrátila a kývla na Frantíka: »Pojď, ukáži ti tu hračku!«

Frantík vběhl rychle do bytu, aby se snad nerozmyslili, smekl čepici, pozdravil a čekal. — Věž stála na stole a Pavel, sedě v křesle, snažil se ji sestavit a uvést do pohybu, ale nešlo mu to.

»Já to spravím!« přiskočil Frantík ke věži a počal ji sestavovat.

»Je zručný, hned se to pozná,« usmál se pán.

Stroj ve věži pracoval bezvadně a Frantík nespustil s hračky očí. Vysvětlil Pavlovi, jak se s ní zachází a chystal se k odchodu.

»Zůstaň u Pavla,« zvala ho paní, ne-

kocour strakatý.
Ajta, Tondo, znamenitá
tohle skupinka.
Z fotky bude míti radost
drahá matinka.
Na podstavci upevnil svůj
foto-aparát.
Rychle, Tondo, zaměř na ně,
než se začnou rvát.
Zaměřil a pero stiskl,
hotov obrázek.
Všecek šťasten běžel domů,
aby tatíček
vyňal desku z jeho malé
černé kasety,
z vývojky by obrázek se
smál mu v ústrety...
Ve vývojce desku koupá,
hoj — už černají
siluety zvířat, která
divu neznají.
Ale běda, k nepoznání
jsou ta zvířata,
kocour jako ježek, pes jak
koza rohatá.
Strojem pohnuls, chlapče milý

Cikánské výmluvy.

(Chorvatský národní šprým.)

Cikán šel kolem dědovy zahrady a uviděl tam krásnou mladou cibuli. Nemohl odolati, skočil přes nízký plot do zahrady a začal trhati cibuli a cpáti si ji do torby. Vtom se tam objevil děda, přistoupil k plotu a zavolal na cikána:

»Co tu děláš?«

Drže se oběma rukama za cibuli, podíval se cikán překvapeně na dědu a neřekl ani slova.

Děda se ptá dále:

»Který čert tě přinesl sem do mé cibule?«

»Vítr, kmotře!« odpovídá cikán.

»Vítr?« povídá děda. »Budiž. Ale proč se držíš cibule?«

»Držím se jí, kmotře, aby mne neodnesl ještě dále,« praví cikán.

»Budiž i to,« povídá děda dále. »Ale proč si cpeš cibuli do torby?«

»Nevím už strachy, co dělám,« odpovídá cikán, jsem celý zmaten...«

M O J P O B Y T W B R Z E S C I U.

W grudniu 1930 roku.

Do Brześcia!

Sprawa porwania ~~przez Piłsudskiego~~ na rozkaz Piłsudskiego kilkunastu ludzi o znanych w kraju nazwiskach i wtrącenie ich do lochów twierdzy brzeskiej z pogwałceniem wszelkich praw i przepisów, nietylko stała się głośną w Polsce i poza granicami jej, ale wstrząsnęła silnie sumieniem narodu, już wtenczas w wysokim stopniu przez reżim rządzący przygłuszonem. Stało się to za gorliwem staraniem w pierwszym rzędzie profesorów najwyższych uczelni, między niemi Uniwersytetu krakowskiego z prof.Kotem, Heyndlem z innymi na czele.

Za uniwersytetami poszły różne instytucja, stowarzyszenia - osoby. Przez czas dłuższy płynęły protesty z żywiołową siłą, przenikając do wszystkich warstw niespodlonego społeczeństwa.

Nic też dziwnego, że bezpośrednio po moim wyjsciu z więzienia, zwróciło się wiele osób sprawą tą się interesujących i dla mnie życzliwych do mnie, twierdząc, że szczegółowe wierne przedstawienie stosunków w Brześciu panujących i opisanie traktowania nas przez władze wojskowe i dozorców jest nietylko rzeczą pożądaną ale obowiązkiem każdego z nas. Niektórzy oburzeni do żywego nieludzkiem postępowaniem z nami domagali się, ażebym to wszystko ogłosił publicznie, a co najmniej przedstawił ustnie w należycie przygotowanym odczycie i w gronie chociby osób dobranych. Nie brakło i takich co dość niedelikatnie zaczynali mi przypisywać tchórzostwo. Mimo tych nalegań i zarzutów postanowiłem milczeć. Ponieważ milczeli także wszyscy moi współtowarzysze niedoli brzeskiej, sądzono, żeśmy albo przyjęli na siebie jakieś zobowiązania wobec naszych prześladowców, albo też postępujemy zgodnie z ułożoną jakąś niezrozumiałą taktyką.

Stwierdzam, że ani jedno ani drugie nie miało miejsca. Jaki jest powód postępowania moich współwięźniów - nie wiem, ja zaś milczenie zachowałem z dwóch powodów. Po pierwsze uważałem, że mój pobyt w więzieniu brzeskim nie był żadnym bohaterskim czynem. Siedziałem w nim, bo mnie tam przemocą wrzucono i przemocą trzymano. Byłbym zaś w każdej chwili stamtąd wyszedł, gdyby to tylko było możliwe. Następnie obawiałem się, że ta moja spowiedz - w społeczeństwie, którego większa część ~~gorna~~ goni za senzacją i nie wie kiedy się śmiać a kiedy płakać należy - natomiast ma zawsze respekt przed okutą pięścią - może wywołać nietylko wzruszenie ramion, ale nawet kpiny. A to przecież byłoby zbyt bolesne.

Kiedy jednak sprawa stała się już tajemnicą publiczną, gdy różne brednie zaczęły się snuć koło niej, postanowiłem poroić notatki chociażby tylko dla własnej pamięci. Przekonany byłem i tego przekonania nie zmieniłem dotąd, że nasze aresztowanie i pobyt w Brześciu minęły się z pierwotnie zakreślonym celem. Z chwilą gdy tylko przekroczyłem progi Brześcia, gdy zobaczyłem pułk. Kostka- Biernackiego i jego obleśny uśmiech, gdy od niego usłyszałem, że mnie porwano na rozkaz " Komendanta ", wiedząc jakie zwierzę mieszka w

w Piłsudskim pozbawionym wszelkich skrupułów a ~~dyszącym~~ Kierującym się tylko zemstą - pogodziłem się z tem, że skończę tam życie przy najbliższej okazji jako ofiara rozjuszonego i dyszącego tą zemstą człowieka. Myślałem zaś tylko o tem, kiedy się to stanie i jakim sposobem. Smierci cię wcale nie lękałem, nie miałem tylko ochoty na męczeństwo i to szczególnie z ręki tych ludzi, u których widać było dzikie zwierzęce instynkta.

W parę dni pod odbytem w Krakowie Kongresie Centrolewu, doszły mnie wiadomości, że " Warszawa" nalegała na krakowską prokuratorję, by zarządziła aresztowanie niektórych uczestników Kongresu i mnie między nimi. Żądanie owo miano z Warszawy tłomaczyć tem, że zbrodnia przez nas popełniona jeszcze trwa gdyż na dzień 14. września w różnych miejscowościach są przygotowane przeciwrządowe manifestacje o tym samym charakterze. Mimo nalegania Prokuratorja krakowska miała stanowczo odmówić, nie mogąc doszukać się żadnej z naszej strony winy. Informacje powyższe miałem ze sfer sądowych i adwokackich w Warnowie a także od p. Wincentego Krowickiego, Wojciecha Marchwickiego i kilku innych ~~osób~~ ludzi z Krakowa. Zdawały się je także potwierdzać prowadzone przez starostwa, policję dochodzenia przeciw wielu chłopom, uczestnikom Kongresu, przy których grożąc im różnemi karami podsuwano gotowe drukowane protokoły do podpisania. Po jakimś czasie to wszystko ucichło.

Toteż nie spodziewając się niczego i prowadząc swoją zwyczajną robotę wyjechałem z domu dnia 4. września 1930 roku, ażeby wziąść udział w posiedzeniu Zarządu Okręgowego " Piasta" zwołanego na ten dzień przezemnie, udać się na zgromadzenie do Limanowej i stawić się na 8 i 9 tegoż miesiąca w Warszawie na posiedzenie stronnictw Centrolewu, mającego się odbyć w sprawach związanych z wyborami do Sejmu. Posiedzenia owe odbywały się w jednym z budynków sejmowych. Kiedy w dniu 8-mego wyszedłem na podwórze - spotkałem tam rozmawiających ze sobą Dr. Hermana Kiebermana i b. posła Barlickiego. Stanąłem z nimi. Po chwili p. Barlicki odciągnął mnie na bok i obejrzawszy się poza siebie powiedział mi w wielkiej tajemnicy, że posiada najzupełniej pewne wiadomości, że zostanie on aresztowany w dniach najbliższych a nie jest wykluczonem, że nawet w dniu jutrzejszym. Kiedy podałem te wiadomości w wątpliwość odrzekł, że w sądzie leżą przygotowane przeciw niemu akta, a jako załącznik odnośny numer Kurjera Porannego z opisem jego inkryminowanego przemówienia, wygłoszonego gdzieś na wiecu a skierowanego przeciw Piłsudskiemu. O ile sobie przypomina, podał tam w wątpliwość klepki Komendanta", przedstawiając go jako nieodpowiedzialnego człowieka. Policja zaś jeszcze dołożyła. Spodziewa się, że go zemsta nie minie i że się aresztowanie na nim nie skończy, wie, że ono i mnie grozi zupełnie poważnie. Rozstałem się z nim nie biorąc ani wiadomości ani przestrogi p. Barlickiego zbyt tragocznie, widząc, że on często lubiał przesadzać. Na drugi dzień po obradach wyjechałem z Warszawy pociągiem pośpiesznym wychodzącym o godz. 3-ciej z minutami. W przedziale spotkałem się z ~~dr~~ Ig. b. posłem z Wyzwolenia, który mi powiedział, że wśród palestry warszawskiej rozszerzanie są wiesci, jakoby miały nastąpić liczne aresztowania a tylko lista dotąd nie jest ustalona. Po przyjeździe do Krakowa spotkałem na dworcu kolejowym wezwanego przezemnie sekr. Zarz. Okr. "Piasta" p. Bielenina i towarzyszącego mu p. Tad. Lubelskiego. P. Bielenihowi dałem wskazówki dotyczące akcji przedwyborczej

1050

na dni najbliższe, poszedłem do pociągu , który miał odjechać o godz.11.50 w nocy w kierunku Tarnowa , ażeby choć późną nocą nadążyć do domu.

Wsiadłem do wagonu trzeciej klasy odprowadzony tam przez p. Lubelskiego. Najednej ławce w przedziale leżał już jakiś żyd. Ja się ułożyłem na drugiej, podłożywszy sobie teczkę pod głowę. Zaledwie pociąg ruszył weszło do przedziału czterech mężczyzn. Jden z nich był w cywilnym ubraniu, drugi w mundurze komisarza policji, trzeci policjanta, a ostatni żandarma wojskowego. Bardzo niedlikatnie wyprosili żyda za drzwi, a pan w cywilnym ubraniu nie przedstawiają c się wcale pokazał mi bardzo prędko klapę surduta i wezwał do natychmiastowego powstania z miejsca. Kiedy się zbytnio nie kwapiłem, nie wiedząc co to wszystko znaczy i z kim mam do czynienia, wezwanie swoje powtórzył głosem ostrym i podnieconym oświadczając, że użyje siły jeżeli natychmiast nie wstanę. Kiedy go zapytałem czy to jest aresztowaniem a jeżeli tak, czy ma polecenie od sędziego nie odrzekł nic, a tylko żandarm odezwał się słowami:" Wszystko jest". Następnie bardzo szybko przeprowadzili osobistą rewizję, zabierając mi teczkę , pugilares, zegarek cyzoryk, notesy i listy prywatne, które po przeczytaniu schowałem jak uprzednio do kieszeni. Na moje żądanie, by przelicżono zabrane mi pieniądze i dano pokwitowanie odrzekł ów cywilny, że się to zrobi, ale dopiero na stacji kolejowej w Podgórzu. Gdyśmy tam wysiedli kazano mi iść tylną stroną peronu, widocznie z obawy, by nas podróżni nie zauważyli. Nie zastosowałem się do tego. Na stacji zażądałem dotrzymania słowa i załatwienia formalności dotyczącej mojej własności. Oświadczono mi wsposób bardzo szorstki, że się tego nie zrobi, gdyż niema miejsca, a gdy jakiś usłużny kolejarz, słysząc to otworzył poczekalnię I-szej klasy, zaznaczając, że jest zupełnie próżna pan w cywilnym ubraniu, nie zwracając na to uwagi obrócił się do mnie i krzyknął z gniewem :" Proszę wsiadać - bo użyję siły. Jedziemy tylko do Krakowa". Nie chcąc się awanturować wsiadłem do wskazanego mi auta a za mną włoczyli się wszyscy , polecając szoferowi jechać do Krakowa. Byłem pewny, że zawiozą mnie przed oblicze jakiegoś sądowego dygnitarza, choć nie mogłem zrozumieć po co tak liczna asysta. Przy koszarach Sobieskiego auto stanęło. Po dłuższej przerwie i bieganiu sprowadzono auto inne, większe, a o ile mogłem ze szeptów prowadzonych zrozumieć, należące do województwa krakowskiego. Tam usunięto szofera żołnierza zastępując go policjantem. W środku auta siedział żandarm, mnie zaś komisarz policji usadowił w tyle obok siebie .

Znając okolicę orjentowałem się, żeśmy przejechali już przez wieś Węgrzce. Domyślałem się , że mnie zapewne wiozą do Warszawy. Gdzieś koło Michałowic spytałem się o to komisarza. Odpowiedział mi, że on nic nie wie. Więcej go już o nic do końca podróży nie pytałem. Nie odzywałem się też ano jednym słowem mimo, że się w ciągu dalszej drogi kilkakrotnie starał nawiązać ze mną rozmowę. Nie wiedziałem, czy to ofiara obowiązku, czy też tak już rozpowszechniona w tych czasach zwyczajna kanalja. W górach i lasach świętokrzyskich natrafiliśmy na niezwykle gęstą mgłę, tworzącą razem z ciemną nocą, mgłę której silne refelktory auta wojewódzkiego nie były wstanie przebić. Szofer zmuszony był jechać niesłychnie powoli ku utrapie-

1051

niu komisarza, który bezustannie patrzał na zegarek i potrząsał znacząco głową. Siedząc nieruchomo zacząłem zbierać myśli i sumować wypadki. Tą samą drogą jechałem w r. 1919 z Daszyńskim, Moraczewskim i Stapińskim do Lublina. Z niemi się rozsiedłem po rządzie lubelskim. Tędy wiózł mnie w lipcu 1920 r. oficer przysłany przez Piłsudskiego upadającego pod brzemieniem klęsk i kijowskiej wyprawy. Tędy jechałem, ażeby na siebie przyjąć ciężki obowiązek skupiania rozbitych i budzenia uśpionych sił narodu dla ratowania państwa, sprowadzonego przez Piłsudskiego na brzeg przepaści, ale także ratowania i samego Piłsudskiego, który wtenczas bezradnie opuszczał ręce. Wszystko już przecież wisiało na włosku. Piłsudski był tak przygniecionym niepowodzeniami, tak przywalony zarzutami i gniewem wielkiej części Narodu, że bez wielkiego trudu mogłem go na zawsze unicestwić. Choć mnie namawiano do tego, przedstawiając nowe szerokie perspektywy, przecież ani na chwilę o tem nie pomyślałem. Dziś jego siepaki wiozą mnie - niewiadomo gdzie i poco. Jaki los może mi zgotować ten człowiek? Przecież bez żadnych skrupułów rzucał on swoich najwierniejszych przyjaciół, a na śmierć posyłał dziesiątki tysięcy ludzi bez żadnej potrzeby. A przecież samo moje istnienie może być niewygodnym świadkiem dla jego nieokiełzanej pychy. Stałem się zresztą także bardzo niewygodnym dla wielu wystających dawniej przed drzwiami "Piasta" - dziś dzierżącymi w swoim ręku władzę. A oni nie lepsi od niego, często nawet więcej podli.

OSSOLINSKICH

Ani się spostrzegłem, żeśmy minęli już las, mgła ustąpiła zupełnie zaczął się zaś na dobre świt. Chcąc sobie widocznie powetować drogę opóźnienie szofer jechał z niesłychaną szybkością. Obawiałem się wypadku, gdyż wcale nad autem nie panował, a często nawet drzemał, kiwając się na wszystkie strony. Pędzące auto spacerowało po całej drodze zbliżając się nieraz nad sam brzeg rowu. Zawsze jednak rozespany szofer potrafił je na czas skierować. Przerażony widocznie komisarz patrzał to na szofera, to na zegarek, siadał i wstawał, ale mu nie zwrócił uwagi. Reszta straży pogrążona była we śnie. Jakoś na kilka kilometrów przed Kożienicami auto podskoczyło gwałtownie, wszyscy się zbudzili, a siedzący obok mnie komisarz uderzył głową o twardy dach limuzyny. Nie uażając na moją obecność jęknął głośno i chwycił się rękami za głowę. Auto zatrzymano, gdyż krew zaczęła mu spływać obficie po karku i twarzy. Po użyciu wszstkich husteczek i szmat jakie były w aucie, krew nareszcie zatrzymano i pana komisarza do jakiego takiego porządku przyprowadzono. Oprzytomniawszy był ogromnie zdiwiony, że mnie się nic nie stało, mimo, że siedziałem obok niego i niższy nie byłem.

W Kożienicach zarządzono dłuższy postój, gdyż komisarz udał się ze skaleczoną głową do lekarza, a wszyscy razem chcieli zjeść śniadanie. Kiedy ten wrócił z głową ogoloną i obandażowaną, wybuchnęli głośnym śmiechem. Próbowali i mnie częstować herbatą i bułką ze szynką, lecz nie przyjąłem. Żydów, gromadzących się koło autą i ciekawie zaglądających do środka żandarm odpędzał bardzo energicznie. Po tej przygodzie szofer jechał już znacznie ostrożniej, a moi opiekunowie widocznie się pogodzili ze spóźnieniem gdyż debatowali w jaki sposób należy je usprawiedliwić. Ja snułem dalej swoje domysły. Kiedyśmy minęli drogę na Radom i Warszwę - spodziewałem się, że mnie może dostawią do Dęblina. Nie spełniło się to jednak, gdyż po krótkim

1052

postoju pojechali dalej, klnąc na chłopskie furmanki, które im zawadzały po drodze. Do pasji prawdziwej doprowadził ich Radzyń, gdzie przez tłumy ludności zgromadzonej na jarmarku musiało się auto bardzo powoli i z trudnością przeciskać. Szczególnie komisarz kręcił się niecierpliwie, patrzał wciąż na zegarek i wymyślał na snujących się po ulicach chłopów i żydów. Dalsza okolica nie była mi obcą. Tamtędy przejeżdzałem w r. 1920 po odparciu bolszewików. Tam witały mnie władze i tłumy ludności, tam na moją cześć wznoszono entuzjastyczne okrzyki. A teraz ?!

Kiedyśmy przejechali przez Białą Podlaską liczyłem, że celem tej podróży może być tylko Brześć, jeżeli nie Wilno. Szofer pędził znowu z ogromną szybkością, gdyż droga była prosta i dosyć równa. Na kilka kilometrów od Brześcia, auto stanęło a komisarz mi oznajmił, że mogę się przejść jeżeli zechcę , gdyż wkrótce będziemy w Brześciu, który jest celem naszej podróży. Wysiadłem i rozejrzałem się po okolicy. Auto stało na moście, zbudowanym na niewielkiej rzece ciągnącej ogromnie leniwie swoje mętne i brunatne wody. Po obu brzegach rzeczki jak okiem dojrzyć ciągnęły się niżiny, świeżo gęstymi rowami poprzecinane. Ludzi pracowało jeszcze całe gromady. Na bujnych poprzednio osuszonych gruntach widać było niezebrane wspaniałe, już dobrze dojrzałe ogórki.Obok nich kapusta, marchew i inne jarzyny. Bez trudu przypomniałem sobie, że w r. 1920 w pierwszych dniach września na tym samym moście stała brama tryumfalna i przy niej tłumy ludności, witającej mnie ze łzami w oczach, jako swojego wodza i zbawcę. Przypomniałem też sobie, że wtenczas jeszcze woda panowała niepodzielnie na niżinach koło rzeczki, tworząc odwieczne i nieużyteczne mokradła. Niewystrzymałem ażeby się przechodzącego chłopa nie zapytać, czym kosztem te wielkie roboty zostały przeprowadzone. Odpowieział mi , że sejmik daje pomoc techniczną i materjał - chłopi zaś zupełnie bezpłatnie dają wszelką robociznę.Kiedy mi się chłop zaczął bliżej przypatrywać - komisarz przerwał rozmowę - polecając mi natychmiast do auta wsiadać.

Przed stacją kolejową w Terespolu musieliśmy się zatrzymać, gdyż pociąg przeciął nam drogę. Zauważyłem, że kilku chłopów stojących obok auta widocznie mnie poznało, gdyż posyłali mi pozdrowienia. Komisarz zaś z wielkim krzykiem i wymyślaniem wpadł na nich. Chłopi odeszli.Za kilka minut auto dojechało do Brześcia. Po wjeździe do twierdzy komisarz wstępował do różnych kancelarji, ażeby się dowiedzieć komu ma mnie oddać. Po dłuższem błąkaniu stanęliśmy nareszcie przed jakimś domem, dużym, murowanym. Widziałem, że stało tam już kilka aut , mających taką samą jak i nasze obsadę.Domyśliłem się zaraz, że ja tu sam nie jestem, bo te auta przywiozły zapewne innych " wrogów " państwa, do mnie podobnych. Było to dnia 10. września 1930 r. około godz. 2-giej lub 3-ciej po południu.

Przypomniałem sobie też niechcący informacje posła Barlickiego z przed dwóch dni. Czy on tu jest ? Czy go nie będzie?! Po dłuższej chwili kazano mi wysiąść i stawiono przed oblicze pułk. Kostka - Bietnackiego. Znałem go tylko z opowiadania o okrutnej działalności w legjonach, osobiście nie wdiziałem go nigdy. Sam Daszyński przedstawiał go jako sadystę lubującego się w okrucieństwie i krwi. Gdy mnie wprowadzono do kancelarji siedział

przy biurku z miną ogromnie urzędową i zadowoloną, świdrując mnie złośliwie oczami. Na jego,rozkaz dokonano znowu nowej rewizji, zebrano mi jeszcze szelki od spodni, okulary , zrobiono spis moich rzeczy i kazano podpisać. Nie omieszkał też zwymyślać komisarza, że niektóre z tych rzeczy były jeszcze przy mnie. Następnie spisano generalja i dano mi krótką dosadną naukę, przypominając moje położenie. W czasie tych ceremonjałów rozejrzałem się po kancelarji. Kilka kompletów płaszczów, trochę walizek i koców utwierdziło mnie w przekonaniu, że sam tu nie jestem. Ciekawość moja została ukarana z miejsca , gdyż p. pułkownik zwrócił mi uwagę na niestosowne ~~xxxxxxxxx~~ zachowanie.

Na skutek głośnego i szorstkiego rozkazu Kostka Biernackiego przypadł do mnie jakiś oficer- żandarm i klucznik, nakazując mi wyjść za drzwi. Wyszedłem powoli na korytarz. W korytarzu ustawili się jeden przedemną drugi za mną a trzeci z boku. Tak mnie przeprowadzono przez długie na pół ciemne korytarze dużego budynku. Po obu jego stronach były same cele więzienne. Zatrzymano mnie przy ostatniej ~~xxxxxxx~~ oznaczonej numerem 17. Klucznik otworzył drzwi z niesłychanym trzaskiem , jakby mi chciał uprzytomnić grozę tego nowego mojego przybytku.Gdy się tylko drzwi celi otwarły - padła głośna i szorstka komenda : Oskarżony Witos wejść! Wszedłem. Zaledwie zdołałem przekroczyć próg celi drzwi zatrzaśnięto jeszcze z większym hukiem, bijąc kilkakrotnie o nie żelazną sztabą z wielką gwałtownością.Czynności tej dokonywał oficer, który też wyrwał klucze z rąk klucznika a niezadowolony z jego ślamazarności wymyślał go najwięcej ordynarnymi wyrazami. Chciał widocznie dać mi przedsmak tego, co tu miało być. Znalazłem się więc za kratą więzienną po raz pierwszy w życiu.

Silnie zmęczony i sponiewierany a przytem osłabiony i głodny usiadłem na drewnianym zydlu, nie próbując nawet oglądać mojego mieszkania. Będąc już dostatecznie zorjentowany co do mojego losu zacząłem prowadzić spowiedz sam ze sobą. Przed oczyma stanęły mi przeżycia i wypadki nietylko dni ostatnich, ale miesięcy i lat. Starałem się przejrzyć wszystko na wylot, szukając pilnie co złego mogłem uczynić Państwu albo tym ludziom, jaka zbrodnia lub przestępstwo ciąży na mnie wobec jednostek czy też społeczeństwa, ażeby mnie wolnego obywatela wbrew wszelkiem prawom i przepisom porywać w nocy i jak dzikie zwierzę, albo niebezpiecznego szaleńca rzucać do klatki okratowanej grubemi sztabami ~~xxxx~~ żelaznemi. Dlaczego deptano w sposób tak nikczemny moje człowieczeństwo i godność ludzką? Mimo skrupulatnych rozmyślań i dociekań nie mogłem znaleść żadnej w sobie winy, ani też zrozumieć politycznego sensu tego gwałtu, dokonanego na mnie przez Piłsudskiego. Któż to zresztą zrobił? Kim byli jego autorzy i wykonawcy? Jakie mieli do tego moralne prawo? Cóż to za ~~tytanix~~ moralności i cnoty? Przecież byli to ci sami , co pierwsi w odrodzonej Polsce poważyli się złamać prawo i Konstytucję! Co złamali przysięgę złożoną Narodowi i zmusili do łamania drugich! Co po krwi bratniej i wałach trupów darli się do władzy, choć mogli ją dostać zupełnie legalnie. To ci sami, co przez swoją pychę i niedołęstwo doprowądzili wskrzeszone Państwo nad

brzeg przepaści, ci co w ostatniej najcięższej chwili, zwracali się do mnie o ratunek. Trudno sobie wyobrazić większej podłości.
Rozmyślania moje przerwał głośny zgrzyt Klucza i gwałtowny trzask sztaby żelaznej. Zrobiło mi się cieplej. Różne myśli pvhały się gwałtownie do głowy. Co to będzie?

Byłem przygotowany na wszystko najgorsze. Pomyliłem się jednak , bo zamiast draba ze sztyletem, albo z rewolwerem wszedł żołnierz podając mi jedzenie. Składało się ono z odrobiny żimnych ziemniaków i surowej tartej cwikły.Mimo, że przyjęcia odmówiłem - żołnierz je zostawił oddalając się bardzo szybko na rozkaz stojącego we drzwiach oficera.

Za parę chwil znowu klucz zgrzytnął i sztaba żelazna się odsunęła. Po otwarciu drzwi wepchnięto wprost do celi młodego człowieka. Był nim Aleksander Wisłocki- Ukraniniec, b. poseł do Sejmu polskiego.Znałem go trochę ze Sejmu i ze zgromadzenia w Brodach. Widziałem, że czuł się moją obecnością bardzo silnie zakłopotany. Miał widocznie ochotę mówić, nie wiedząc czy i od czego zacząć. Ja również nie czułem żadnej potrzeby nawiązania z nim rozmowy. Siedzieliśmy obok siebie milcząco co najmniej godzinę.Nareszcie on się odezwał: "To i pan się dostał, panie Prezydencie tutaj, widocznie w nagrodę za rok 1920 ! Jeżeli mnie tu wpakowano, to rzecz zrozumiała, bo to jest los wszystkich narodów uciemiężonych, ale Pan przecież ratował Państwo Polskie i należy do jego najpierwszych obywateli. Piłsudski zaczyna się Panu odwdzięczać!

Mimo, że w głosie jego czułem wyraźną ironję i wcale nieukrywaną radość, nie odezwałem się nic, siląc się na spokój, choć słowa jego przeszywały mnie na wylot, szarpiąc wnętrzności na strzępy. On widząc moje zachowanie się zaprzestał dalszej rozmowy na ten temat, natomiast przedstawił mi dzieje swojej przebytej dwudniowej podróży. Z jego opowiadania okazało się, że miał on odemnie daleko mniej delikatnych opiekunów i stróżów. Wreszcie znużeni, zmęczeni podróżą i przejsciami tak wyczerpującymi, osłabieni głodem położyliśmy się spać, nie domyślając się nawet że robimy coś niewłasciwego. Za chwilę zostaliśmy zbudzeni straszliwym hukiem i nieludzkimi krzykami. Od oficera - żandarma i klucznika dowiedzieliśmy się jak wielkie popełniliśmy przestępstwo idąc spać bez rozkazu. Kazano nam się natychmiast ubrać, łóżko usłać a gdyśmy to zrobili wśród niesłychanych krzyków i wymyślań obecny ~~tam~~ wciąż oficer kazał mi wynieść kubeł z odchodami, który tam stał niewiadomo jak dawno. Zdębiałem! Sądząc, że to jakiś żart albo pomyłka, odsunąłem się dalej na bok. Chciał go zabrać Wisłocki, ale mu nie pozwolono, obrzucając mnie rozmaitymi obelgami i sypiąc różne groźby. Nareszcie go wziąłem. Na miejsce ustępowe prowadził mnie z nim oficer w randze kapitana, klucznik i żandarm.Kiedy tam zaszedłem znalazł się jeszcze jeden oficer w randze majora.Wszyscy czterej stanęli jak kaci nademną. ~~Kiedy~~ Gdy na jakąś obelżywą uwagę pod moim adresem przez jednego z oficerów wypowiedzianę zareagowałem, rzucili się obaj oficerowie do mnie z pięściami, grożąc mi rozbiciem " mordy".

Ja zaś stałem zupełnie spokojnie a widząc wciąż podniesione pięści odezwałem się : No proszę bić! Przecież to we waszym stylu! Odeszli odemnie

1055

rozwsciekleni, a tylko jeden z nich rzucił głośne przekleństwo-:"Psiakrew łobuz". Po tym incydencie z tą samą paradą odprowadzono mnie do celi a panowie oficerowie tak mnie jak i naczynia , które niosłem nie odstąpili ani na krok. Ze względu na obecność Wisłockiego trzymałem się zupełnie spokojnie jakby nic nie zaszło, mimo, że krew uderzała mi do głowy, żal i wsciekłość targały wnętrzności. Tak sprezentowały się nowe odrodzone rządy, tak wygląda ów specjalnie podnoszony honor oficerski. Na to trzeba było tyle krwi i ofiar. To mają być kierownicy armji, na którą patrzyłem z taką miłością i uwielbieniem.

Oburzony do żywego Wisłocki opowiadał jak się wobec niego zachował żandarm, który przez całą drogę szedł za nim i co parę kroków kopał go butem w krzyże albo w nogi. Ja się nie przyznałem, że idący znów za mną oficer usiłował mnie, kilka razy kopnąć, ale tego nie zrobił, gdyż się zawsze na czas obejrzałem, co go onieśmielało i zmuszało do robienia dziwacznych ruchów. Przez całą noc nie zmrużyłem oka nie tylko ze względu na przejscia ale także zachowanie się oficerów i żandarmów , którzy nas bezustannie niepokoili.

C E L A

Na drugi dzień rano dano nam na śniadanie nieco brudnej, słodzonej cieczy, bez woni i smaku, którą nazywali " kawą lub herbatą".Podano nam również po kawałku żołnierskiego chleba. Po spożyciu tego śniadania pierwszego od dwóch dni, zacząłem się rozglądać po celi. Była to dziupla na pięć kroków długa, trzy kroki szeroka i około trzy metry wysoka.Umeblowanie jej stanowiły dwa łóżka żelazne, jedno na drugiem postawione, dwa drewniane stołki więzienne, kubeł blaszany na odchody i nieczystości, zepsuty nigdy się nie zamykający, kubek blaszany na wodę , duży emaljowan dzbanek, menażka pogięta i połamana, łyżka i spluwaczka. Na scianie koło drzwi wisiał specjalnie przygotowany regulamin.

Na łóżku wyłożonem nierównymi deskami był rozciągniony brudny płótniany siennik, w którym się znajdowała garść słomy już dawno na plewy startej pod głowę mała płócienna poduszka , taka sama brudna i bardzo lekko nadziana słomą tak samo startą i zniszczoną. Spanie więc było niepodobieństwem, gdyż od kanciatych nierównych niemal gołych desek kości bolały tak silnie, że się musiało bezustannie przewracać, siennik zaś i poduszka przerażały swoją obrzydliwością. Nie lepiej też wyglądał koc, który nam dano na przykrycie. Chodzący zaś po korytarzach oficerowie i żandarmi i zaglądający co chwilę do celi, spędzali sen z najbardziej umęczonych powiek. W celi było przeraźliwe żimno.Drzwi niedopasowane a u góry dziura przez całe drzwi na parę centymetrów szeroka. Okno z potluczonemi szybami sprawiało, że mieliśmy bezustanny przeciąg przed którem nie było się gdzie schronić. Titeż przez całe dnie i noce dzwoniliśmy zębami, gdyż za całe okrycie służył wytarty , stary i brudny koc.Szczególnie noc stawała się prawdziwą katorgą. W ciągu dnia okręcałem się cienką zarzutką, gdyż nic innnego nie miałem ze sobą. W takim sammy położeniu znalazł się i Wisłocki Toteż specerując bezustannnie po celi staraliśmy się tym sposobem nieco ciepła zdobyć.

1056

R E G U L A M I N

Jak już wspomniałem na scianie przy drzwiach wisiał swieżo napisany na maszynie regulamin więzienny. Nagłówek jego brzmiał:

Specjalny oddział przy wojskowym więzieniu śledczym w Brześciu n/Bugiem Nr.IX. Następnie przepisy i rygory.Dotyczyły one czasu spania, wstawania -podawania posiłków, a więc śniadania obiadu i kolacji, zachowywaniu się uwięzionego w celi i poza nią, jego stosunku do oficerów i personelu, który regulamin określał jako władzę przełożoną. Zabraniał kłaść się na łóżku przed godziną 9-tą wieczór - naturalnie i przez cały dzień. Zapowiadał czas raportu, postanawiał strzyżenie i golenie przynajmniej raz na tydzień, mycie nóg, szorowanie podłogi co tygodnia , głosił, że okna można otwierać tylko na specjalne polecenie. W czasie zimowym t.j. od 1.X. - 31.III oznaczał wstawanie na godz. 6-tą rano, a dni świąteczne o jedną godzinę wcześniej. Czas udawania się na spoczynek oznaczał jednakowo zawsze na godzinę 9-tą wieczorem. Zobowiązywał uwięzionych do wykonywania tak zw. robót administracyjnych wgmachu więziennym. Za przekroczenie tych i innych przepisów przewidywał kary jakoto : samotność, post o chlebie i wodzie, twarde łoże, ciemnica.

P O Ż Y W I E N I E

Pożywienie nasze stanowiło jedna czwarta żołnierskiego chleba na cały dzień. Na rano może 1/2 litra ciepłej wody z jakichś ziół wywarzonej, bardzo mało osłodzonej. Na obiad dawano trochę tłuczonych ziemniaków, czasem zupę z buraków pastewnych, niekidy marchew gotowaną, fasolę z jakąś brunatną cieczą, dwa razy w tygodniu ćwikłę surową, raz na tydzień trochę zupy kapuścianej niezwykle rzadkiej , niekiedy pęcak lub kaszę hreczaną, bardzo często polewkę z ziemniaków i wody zrobioną, wszystko o bardzo niemiłym zapachu. W niedzielę dawano troszkę mięsa wrzuconego do zupy o bardzo niezachęcającym wyglądzie. Czystość tych pokarmów pozostawiała wiele do życzenia, we wszystkich był piasek i ziemia, n.p. w pęcaku znajdywały się drobne kamyczki, na których sobie nawet ząb wyłamałem.Większa część uwięzionych szczególnie z początku nie mogąc znieść tego jedzenia wrzucała je do kubła głodując przez parę tygodni. Dopiero od dnia 10.XI. wikt ten podwojono - mięso zaś ~~zaczy~~ dawano codziennie.

W I E Z I E N I E

Jest to budynek piętrowy , trzyskrzydłowy z czasów panowania rosyjskiego pochodzący, o niezykle grubych murach widocznie na więzienie odrazu przeznaczony. Między skrzydłami budynku znajduje się niewielkie podwórze, częściowo wyłożone polnymi kamieniami.Część podwórza niezasłonięta budynkami otoczona jest wysokim na parę metrów murowanym parkanem, najeżonym różnymi ostremi przedmiotami. Wejscie do podwórza i budnków odbywa się przez żelazną bramę, rzadko otwieraną i silną patrolą strzeżone.Mała żelazna furtka używana jest do przechodu pieszym./O ile mogłem się zorjentować większą cześć parteru zajmowali żołnierze, pozostający w śledztwie, kuchnie i różne drobne warsztaty, obsługiwane prawie wyłącznie przez żołnierzy. Resztę stanowiły małe, napół ciemne cele, położone po obydwu stronach wąskiego korytarza, które podczas naszego pobytu były używane na rewizje,odosobnienia

1057

i t.p. Na piętrze znajdywały się cele więźnienne większe i mniejsze, kancelarje zarządu, oddział dla chorych , lokale dla lekarza przeznaczone ciemnice, a nawet jak mi mówiono kaplica więźienna, której zresztą nie oglądaliśmy nigdy. Przy końcu bocznego korytarza znadywały się obszerne niezakryte wychodki i obok nich długa żelazna umywalnia.Jak się orjentowałem wychodząc do robót, część więźniów została umieszczona w 6 czy 7 -miu celach bocznego korytarza, reszta zaś w kilku celach w korytarzu głównym.

Okna we wszystkich celach ~~były~~ okratowane grubymi żelaznymi prętami, a w celach położonych w korytarzu bocznym okna te były ponadto grubą siatką drucianną zabezpieczone.Były one też od tamtych znacznie mniejsze. Zewnątrz okna u wszystkich cel były niemal w zupełności zasłonięte żelazną blachą. W kilka dni po naszym przybyciu żołnierze wokoło więźienia przeprowadzili szereg drutów kolczystych na dość silnych palach powiązanych. Wisłocki, który obserwował te roboty przez okno twierdził, że dano również wiele umocnień poprzecznych. Z tego też wyciągał wniosek, że zarząd obawia się jakiegoś napadu tłumów, nie mogąc sobie wyobrażić, by społeczeństwo polskie nie wystąpiło czynnie.

WŁADZA OBSŁUGA I ROZMIESZCZENIE

Komendantem więźienia był pułk. Kostek Biernacki. Oprócz niego widziałem często 5 majorów i dwóch kapitanów o nieznanych mi nazwiskach. Kluczników było trzech na zmianę. O ile można było się zorjentować służbę wewnątrz gmachu spełniało 5 żandarmów. Szósty ze złotymi zębami starszy sierżant pokazywał się rzadko i był używany jak mi się zdawało do specjalnych ~~posług~~ czynności. Pojawienie się jego nie wróżyło nic dobrego dla nas, a przeważnie bywało zapowiedzią, jakiegoś dzikiego wybryku. Jak się później dowiedzieliśmy więźniowie siedzieli po dwóch w celi. W jednej tylko było trzech umieszczonych A pojedynczo przez parę tygodni trzymano ~~tylko~~ posła Korfantego. Nigdy zaś prawie nie trzymano w celi ze sobą więźniów należących do tej samej partji politycznej. Raz zdarzyło się, że dano mnie do jednej celi z Dr. Kiernikiem, trwało to jednak niecałą dobę. Golenia dokonywał co tygodnia żołnierz aresztant żydek, którego przy wykonywaniu tej czynności stale pilnowało dwóch żandarmów, a nierzadko także i jeden z oficerów . Operacja taka wyciskała nieraz łzy z oczu z powodu brzytwy, zdaje się nigdy nie ostrzonej. Podejrzliwość straży była tak daleko posuniętą, że przeglądała ona kawałki starych gazet już przez fryzjera zużyte i mydlinami oblepione . Na zewnątrz przy bramie stale była warta, złożona ze starszego żołnierza-podoficera i żandarma. Taka sama obsada znajdowała się w tylnej części budynku za drutami kolczastymi. Orjentując się po otwieraniu drzwi i rozdawaniu pożywienia liczyliśmy z Wisłockim, że uwięzionych znajduje się około 20 ludzi. Nie wiele się też w tem pomyliliśmy.

NASZE ZAJECIE CODZIENNE

O godzinie 6-tej rano w każdy dzień padał rozkaz Klucznika:"Pobudka, wstawać, łóżko robić, słomę w siennikach poprawić"! Aby się przekonać czy rozkaz został spełniony otwierał żandarm okienko, patrząc do środka. Po zrobieniu łóżka i zamieneniu celi szliśmy do umywalni, niosąc ze sobą kubeł z odchodami, dzbanek na wodę, ręcznik i mydło. Na umycie się był

1058

czas wyznaczony i skrupulatnie przestrzegany. Po uskutecznieniu tej czynności wracaliśmy do celi, zebrali śniecie do przyniesionej skrzynki i zjadali śniadanie, które się zawsze składało z wyżej wymienionej cieczy i trochę chleba, o ile go co odwieczora zostało, bo to co dawali na cały dzień można było zjść na jeden popas. Po zjedzeniu śniadania i umyciu menażki i łyżki siadaliśmy ny zydlach rozmyślając nad tem , kto też jest w naszem sąsiedztwie kto w dalszych celach, starając się złapać każdy ruch i każde słowo. W rozmowie przez okno dowiedział się raz w czasie mojej nieobecności Wisłocki, że obok nas siedzą socjalista p. Ciołkosz i Ukrainiec Celewicz, a uwięziony jest także dr. Lieberman i Barlicki. Powiedziano mu , że Sejm śląski został rozwiązany specjalnie dla uwięzienia Korfantego a Kosmowska zasądzona na 6 miesięcy więzienia za nazwanie Piłsudskiego " warjatem". Jeżeli nie wychodziliśmy na robotę, którą zawsze było zamiatanie korytarzy-czyszczenie umywalni i wychodków to obserwowaliśmy przez szczeliny w drzwiach zamiatających korytarz więźniów i często udało się ich nam poznawać. Ponieważ zamiatający więźniowie starali się rozmawiać z pilnującym ich żandarmem zwracając się rozmyślnie o rady i wskazówki poznawaliśmy ich po głosie. Tym sposobem za jakiś czas Wisłocki wiedział dokładnie którzy Ukraińcy zostali do Brześcia przywieżieni. Nie mogąc dojrzyć przez szczelinę w połowie drzwi się znajdującą kładł się na żiemi by przez otwór na dole drzwi zobaczyć twarz pochylonego nad pracą więźnia. Tak poznał Barlickiego, Pragiera i Putka. Najdłużej nie wiedzieliśmy o p. Korfantym, choć domyślaliśmy się , że on jest owym więźniem, który przyszedł za nami o parę tygodni później. Słyszałem jak nieraz mimo zakazów, na wprost mojej celi starał się rozmawiać z żandarmem ale głosu jego nie poznałem,gdyż był bardzo zmieniony. Nareszcie udało się Wisłockiemu uchwycić jego twarz w czasie zamiatania i opisać mi dokładnie. Tak doczekaliśmy się obiadu poczem znowu przychodziło mycie menażki i ślęczenie na zydlu, czekanie na kolację, zjadanie jej i spoczynek z chwilą, gdy padła komenda:"Kłaść się spać"! Ruchliwy i niespokojny Wisłocki szukając po wszystkich kątach spostrzegł , że na słabo zabielonej scianie znajduje się wiele nazwisk, ~~różnych~~ rosyjskich oficerów, którzy w tej celi w rozmaitych odstępach czasu siedzieli i mieli możność wypisywania różnych frazesów i komunałów

Dzień stawał się wiekiem, gdyż nietylko nie było żadnego zajęcia przez dziesiątek godzin a zimno niepomierne, ale nie można było nawet rozmawiać, ~~gdyż~~ ponieważ po każdym głośniejszym słowie padało upomnienie :"Ciszej"! Nie rozmawiać głośno! Nie smiać się ! - a wkońcu kategoryczny rozkaz :"Nie rozmawiać"!. Krótki monotonny spacer odbywał się prawie w każdy dzień, na podwórzu, w korytarzu lub w sali jakiejś ~~sali~~ poaresztanckiej, zaniedbanej i śmierdzącej. Spacery na podwórzu odbywały się stale obok stojącej tam szubienicy.

SEDZIA SLEDCZY I JEGO POSTANOWIENIA

Od początku miałem wielką obawę, że wten sposób dokonano nasze porwanie było zupełnie tajne i że poto nas do Brześcia przywieżiono, aby nam już więcej świata nie pokazać. Myśli te rozwiały się w dużej mierze, gdy na drugi dzień wieczór wezwano mnie do sędziego śledczego. Sędzia ten jak się

okazało p. Demant z Warszawy w obecności Kosta Biernackiego zakomunikował mi o co jestem oskarżony i że jako środek zapobiegawczy wybrany został aresz który nie może trwać dłużej jak do dnia 9. listopada. Zapytał się mnie wkońcu, których sobie chcę wybrać obrońców. Wskazałem mu na Dr. Szurleja i adwokata Dziewanowskiego a gdy wymieniłem także nazwisko dra Kiernika pułk. Biernacki powiedział głośno: "Lepiej nie!". Tą jego radę tłomaczyłem sobie albo niechęcią do dra Kiernika, albo też jego uwięzieniem. Bardzo już późnym wieczorem, w dniu 11. września zjawił się tenże sędzia w mojej celi w towarzystwie kilku oficerów, ażeby mi wręczyć na piśmie swoje postanowienie. Kiedy go zapytałem dlaczego mnie tu trzymają w więzieniu wojskowym, gdy jestem cywilnym człowiekiem odpowiedział: "Niech pan wniesie rekurs" poczem oddalił się a oficer wręczony mi przez sędziego papier zabrał natychmiast. Postanowienie p. Demanta brzmiało:

Brześć n/Bugiem, dnia 11. września 1930 r. Ja sędzia okręgowy śledczy Jan Demant, rozpatrzywszy niniejsze dochodzenie po przesłuchaniu zatrzymanego Witosa Wincentego i zważywszy, że wymieniony jest oskarżony o branie udziału w przygotowaniu akcji, zmierzającej do obalenia przemocą istniejącego Rządu bez zmiany ustroju państwowego, to jest akcji, która się wyraziła w organizowaniu Kongresu w Krakowie, zamierzonych manifestacji w różnych miejscach Polski, nawoływania do nieposłuszeństwa władzom, że przestępstwo to jest przewidziane w art. 100 i 101 cz. III. k.k., 154 k.k. zgodnie z wnioskiem prokuratora sądu Okręgowego w Warszawie i na mocy art. 165, 168, 171, 173, 187 K.P.K. postanowiłem jako środek zapobiegawczy względem Witosa Wincentego wybrać tymczasowe aresztowanie, określając termin tego aresztowania do dnia 9. listopada 1930 r.

Sędzia okręgowy śledczy
podpis

Postanowienie niniejsze co do aresztowania traci moc po upływie dwóch miesięcy od dnia wczorajszego.

Sędzia Okręgowy Śledczy
podpis

Za zgodność
/ podpis ten sam/

Rekurs został wniesiony jednak nie odniósł on żadnego skutku.

STOSUNEK WŁADZY DO UWIEZIONYCH

Zaraz po przybyciu do Brześcia uderzył mnie niesłychany wprost odrażający chłód całego personelu w stosunku do nas, lekceważenie i wprost widoczną nienawiść. Do wszystkich przemawiano przez " aresztowany" albo przez " ty " ,- traktowano jak ostatnich pospolitych zbrodniarzy, którym się na tym świecie nic ludzkiego nie należy. Dawano w sposób najwięcej nieprzyjemny do zrozumienia, że się nas tylko z łaski cierpi i tylko do czasu a każdej chwili mogą zrobić z nami co zechcą. Na każdym kroku widać było rozmyślne znęcanie się i wyszukane szykany. N.p. szczotki do zamiatania liche i wytarte były tak urządzone, że zamiatający musiał się czołgać po ziemi lub łamać zupełnie we dwoje, co było rzeczą niezwykle męczącą. Było to zaś Można było tego uniknąć przez proste wsadzenie kawałka drewnianego drążka. Nadzór nad zamiatającymi wykonywał klucznik i żandarm, a bardzo często i oficer. Praca ta odbywała się zwykle wśród krzyków i wrzasków, którymi popę-

1060

dzano pracujących, albo też besztano ich za pracę powolną lub źle wykonywaną. Często znęcano się wprost nieludzko nad pracującymi i tak:

W jeden dzień po południu wypadło z pieca sporo sadzy na korytarz. Oficerowie, żandarmi i klucznicy roznieśli je widocznie umślnie na butach po całym korytarzu zamiast uprzątnąć zaraz. Zamiatanie na drugi dzień wypadło na jednego z aresztowanych. Wydawało się nam sądząc po głosie - Dębskiego lub Pragiera. Ponieważ tłusta sadza została mocno do podłogi przylepiona- usunięcie jej szczotką stało się prawie niemożliwem. Kazano więc wycierać ją szmatą na sucho i powtarzać tę czynność jak obliczyliśmy dziewięć czy dziesięć razy , nagląc przytem bezustannie zamiatającego mimo , że prawie omdlewał ze zmęczenia i był ponadto poważnie chory.

Przebywający przez jakiś czas w jednej celi ze mną chory na serce i jeszcze niewyleczony z ciężkiego pobicia dr. Lieberman wyznaczony także został do zamiatania. Chciałem go wyręczyć, ale się na to nie zgodzono. Widziałem, że pracę tą wykonywał z największym trudem i wysiłkiem, gdyż był niesłychanie blady i słaniał się coraz więcej. Kiedy czuł, że już upadnie zwrócił się do pilnującego oficera z prośbą o pozwolenie na krótki odpoczynek. Tamten mu nie dał żadnej odpowiedzi, a żandarm nie wiedząc co z omdlewającym zrobić zostawił go swojemu losowi. Ja prowadząc sam wyznaczoną nam pracę zbliżyłem się do dra Liebermana i poprosiłem go , ażeby odpoczął, gdyż ja to sam zrobić potrafię. Ledwie dosłyszalnym głosem odpowiedział mi, że nie pozwalają. Mimo wielkich wysiłków, nie był jednak wstanie utrzymać się na nogach. Ja więc całego zamiatania dokonałem udając się na sprzątanie do umywalni. Tam też za chwilę przybył za mną i dr. Lieberman jeszcze więcej blady i zmieniony a nie upadł na ziemię tylko dlatego, że się oparł o ścianę umywalni. Widząc to żandarm pilnujący nas odezwał się do mnie: " Proszę wodę zabrać i roboty dokończyć, bo tamten jest do niczego " - wskazując przytem palcem na Liebermana. Zabrałem i dokończyłem, prosząc wtedy p. Liebermana , ażeby odpoczął.

Gdy na odprowadzano do celi dr. Lieberman szedł tylko ~~z wielkim trudem~~ z największym wysiłkiem. W pół drogi chwycił mnie gwałtownie za rękę, oparł się na mnie i tak doszliśmy do celi. Po zamknięciu nas upadł na ziemię wśród strasznych dreszczy i wstrząsów. Nie wiedziałem co robić. Bałem się go ruszyć, by mu nie zaszkodzić, nie chciałem alarmować naszych prześladowców. Dr. Lieberman leżąc na ziemi i czując zimno za chwilę poprosił mnie , bym go nakrył kapotą. Uczyniłem to dodając jeszcze i moją zarzutkę. Gdy zwróciłem mu uwagę, że powinien się położyć na łóżku, odpowiedział :" To pan nie wie, że to nie wolno!". Gdy po dłuższym czasie przyszedł trochę do siebie, otworzył okno dla zaczerpnięcia powietrza a ja pilnowałem przy drzwiach, by kto nie zobaczył tego jego przestępstwa.

Ów żandarm ze złotymi zębami przechwalał się do mnie w umywalni, że inteligencji ukraińscy przy czyszczeniu wychodków na jego rozkaz drapią odchody pazurami."

Na spacer wyprowadzano tylko współwięźniów jednej celi i to wten sposób, by nigdy nie zobaczyli drugich. Pilnował ich zaś stale oficer i żandarm, kontrolując każdy ich krok i poruszenie, zabraniając nawet często ze sobą rozmawiać. W ciągu każdego dnia oficerowie , klucznicy i żandarmi bezustannie zaglądali przez okienko w drzwiach celi umieszczono, bacząc

1061

by kto nie spał, na łóżku nie siadł albo się na niem nie położył.

W nocy ~~robili~~ czynili także to samo oficerowie, nie dając zasnąć a ponadto żandarmi klucznicy chodząc całemi nocami po korytarzu ciężkimi krokami robili chałas, który na sen nie pozwalał. ~~Krzyk~~ Przez kilka nocy zauważyliśmy wielu obcych ludzi pilnie przez okienko do nas zaglądających.

Przez długi czas menażki do których dawano pożywienie kazał oficer stawiać na ziemi, wymyślając ordynarnie na żołnierza, jeżeli się pomylił, i podał do rąk więźnia. Gdy niektórzy więźniowie usiłowali menażki podawać na taboretach zabroniono im tego. Przekleństwa i najwięcej ordynarne przezwiska aresztowanych nie schodziły oficerom z ust. Każdego dnia i w każdym czasie było słychać z różnych stron:" Ty psiakrew fajdanie, ty świnio ukraińska, swołocz, bydlę skurwysyne i t.p. ". Nierzadko używali też bardzo tłustych przezwisk i obelg kasarnianych i kryminalnych rosyjskich. Skarżył się do mnie Wisłocki że wracając od lekarza, ~~że~~ idący za nim kapitan uderzył go bardzo silnie jakimś narzędziem niżej karku krzycząc:" Ty ukraińska świnio, ja ci dam markirowanie, tu zdechniesz jak pies" - a odprowadzający go do celi żandarm uderzył kułakiem kilka razy pod żebra w obecności tego oficera. Drugi Ukrainiec były poseł Celewicz, gdy przeniesiony do mnie wszedł do celu drżał na całem ciele, miał ręce poobijane do krwi i powalane książeczki, których dwie trzymał w ręku. Trzęsąc się dalej odezwał się błagalnym głosem do prowadzącego go oficera:"Panie majorze, pan widział jak ja upadłem, książeczki mi się poplamiły, proszę je odkupić z mojego depozytu". Oficer ani nie mruknął. Kiedy już przyjętym zwyczajem zatrzaśnięto drzwi z większym jeszcze hukiem niż zwykle zwróciłem się do przerażonego i wciąż się jeszcze trzęsącego p. Celewicza pytając, co go tak strasznego spotkało, że wyglądał bardzo nieszczęśliwie? Rozdygotany p. Celewicz zapytał czy on może do mnie wszystko mówić, a gdy go b. ciepło zachęciłem oświadczył złamanym i ledwie zrozumiałym głosem: " Kiedy na dole wychodziłem z celi po odbytej rewizji ten oficer co tu przyszedł ze mną pchnął mnie tak silnie, że runąłem twarzą na kamienną posadzkę, kalecząc sobie twarz i ręce. W szystkie zaś moje rzeczy rozleciały się i poplamiły a między nimi te książeczki, które nam dają do czytania. Panie Prezydencie! Mnie już rozum i pamięć odchodzi! Nie myślałem nigdy, że tak dzicy ludzie mogą się jeszcze na świecie znajdować!

- Po cóż go pan prosił, zamiast mu powiedzieć prawdę? - zaznaczyłem, gdy p. Celewicz, te swoje straszne biadania ukończył.

- Proszę pana, ja jestem taki pokorny, staram się każde życzenie odgadywać, oni mnie mimoto tak strasznie katują, znieważają i poniewierają, cóżby dopiero było, gdybym się zachował inaczej! Jeśli pan może, niech prosi za mną, bym został w tej celi, to mnie może przy panu tak bić nie będą. Ja nic nie zawiniłem, a w partji starałem się zawsze tak postępować ażeby Państwu Polskiemu nie szkodzić.

Przez dwie noce jakie mnie był ze mną jęczał i płakał, nie pozwalając mi zmrużyć oka. Kiedy się już nieco uspokoił, ciesząc się, że mu u mnie lepiej," ten sam oficer wpadł do celi z krzykiem & nie pozwalając nawet zjeść obiadu, kazał mu się natychmiast zabierać. Pan Celewicz był tak

rozżalony, przerażonyi zdenerwowany, że nie mógł utrzymać w ręku nielicznych rupieci, którem miał zabrać ze sobą. Można tam było naocznie /co zrobiono z człowieka inteligentnego pełnego sił w przeciągu zaledwie paru tygodni.

Jakoś w drugim tygodniu naszego więzienia słychać było na korytarzu głośny krzyk. Zbliżyłem się do drzwi. Pochodził on od oficera, który żalącemu się więźniowi , że niema na czem uczepić spodni odpowiedział: " Trzymaj psiakrew fajdanie w zębach"! W tym położeniu byli wszyscy, bo wszystkim odebrano szelki, a ponieważ z ciała opadali gwałtownie, nic dziwnego, że pozostały im tylko zęby do trzymania spodni. Siedzący przez pewien czas ze mną p. Mastek i chudnięjący więcej niż drudzy radził sobie z ubraniem wten sposób, że sporządziwszy igłę z wynależionego gdzieś gwoździa, nici zaś ze siennika i przescieradła sciągał codziennie swoje i moje opadające ubranie.

R A P O R T Y

Regulamin ~~głosił~~ postanawiał, że do raportu głosić się należy rano a o godz.11. przed poł. raport ten będzie się odbywał. Zgłaszający się stawali przed pułkownikiem, nierzadko jednak upłynęło kilka dni a raportu nie było. Niektórzy zgłaszali się po kilka razy - zawsze bezskutecznie.Przy raportach m.in. proszono o pozwolenie powiadomieniu rodziny o miejscu pobytu. Prośbie tej odmawiał zawsze. O przysłanie ubrania i bielizny - również. Wógóle pułk. Biernacki z początku stale i na wszystko odpowiadał :"Nie wolno!". Po paru tygodniach zawiadomił nas, że marszałek zgodził się naprzysyłanie więźniom bielizny i ubrania. Kiedy skarżono się na jedzenie, odpowiadał, że się odniesie do Warszawy i przedstawi to marszałkowi. Naturalnie , że proszący nie uzyskali znowu nic. Proszono wielokrotnie o książki i gazety - odmówił. Gazet nigdy nie pokazano. Nadesłaną bieliznę, ubrania i koce we większej części trzymano w depozycie a wydano wtenczas, gdyśmy odjeżdzali z Brześcia.Ja marzłem przez cały czas we dnie i w nocy, a mój ciepły koc był trzymany w magazynie o parę kroków od celi, w której mnie trzymano. Przysłany mi ciepły kubrak zwrócono. Dr, Putek prosił o pozwolenie napisania do konającej prawie matki, pozwolono mu napisać list we formie raport. Kiedy chciałem ze swego depozytu przesłać trochę gotówki chorej żonie, zwlekano, pytając się czy to na wybory. Dwukrotnie zrobił mi pułk. Biernacki wielką niespodziankę, gdyż mnie kazał sprowadzić do kancelarji, dając mi do przeczytania wyjątki z Kurjera Porannego.Zawierały one dwa wywiady Piłsudskiego. W jednym z nich znęcał się on nad uwięzionymi w Brześciu posłami, zarzucając im różne kryminalne czyny, których nigdy nie popełnili, wyróżniając mnie pomiędzy nimi i zaznaczając, że się zachowałem z godnością, a w drugim traktował o wyborach używając swojego soczystego stylu. Bardzo prędko natomiast brano do raportu " przestępujących " regulamin. I tak m. in. w krótjej drodze na ciemnicę skazano Celewicza za to, że szczoteczką od zębów " dłubał " podobno w szparce u drzwi. Mastka skazano na kilka dni odosobnienia i postu za próby rozmowy z towarzyszami niedoli z drugiej celi. Bagińskiego parokrotnie skazano na odosobnienie, ciemnicę, post i twarde łoże za te same / multiplikowo / i za "niesubordynację" - / gdyż / rzekomo nie chciał się kłaniać nawet oficerom.

1063

Putka skazano także na post i na odosobnienie i także za próby rozmowy. Dr. Kiernika skazano na 24 godzin ciemnicy, twardego łoża i post za próbę rozmowy w czasie zamiatania. To samo spotkało Korfantego, Dubois, Leszczyńskiego i kilku innych. Mnie wszelkich kar zupełnie oszczędzono.

B I C I E I Z N E C A N I E S I E

Dzięki przenosinom się z jednej celi do drugiej i mieszaniu więźniów spotkałem się z dr. Kiernikiem, z którym w celi Nr. 4. przebyłem niespełna jedną dobę. Ja wszedłem pierwszy. Nim zdołałem jeszcze rozłożyć swoje manatki- zgrzynął klucz, trzasnęła żelazna sztaba, otwarłysię drzwi - do celi weszła jakaś ludzka postać. Nie mogłem jej poznać. Dopiero za chwilę opamiętałem się , że to dr. Kiernik. Był on pochylony, twarz miał straszliwie wychudłą i bladą, głowa wyglądała zupełnie wyłysiała. Kiedy się drzwi znowu zamknęły - prześladowcy nasi patrzyli przez okienko jak się zachowamy. Nie witaliśmy się nawet póki oni nie odeszli. Potem opowiedział mi co wiedział i co mu mówiono. Pomiędzy innemi zaznaczył, że widział się z Baćmagą i Sawickim. Zdaje mu się, że są aresztowani także p. Rataj i Brodacki, bo słyszał z korytarza ich głosy. Dopiero ubiegłej nocy kogoś strasznie katowano, gdyż słychać było długie okropne jęki. ~~Na drugi dzień~~ ja mu także powiedziałem, co wiedziałem. Następnego dnia zaraz po obiedzie zabrano mnie od niego -.prowadząc do celi Nr. 14. Gdy tam wszedłem spotkałem jej mieszkańca, którego także nie poznałem. Był kompletnie posiwiały, zbiedzony, blady. Pierwszy odezwał się do mnie : Czy to Witos?

Z pytania tego poznałem, że byłem zapewne bardzo podobny do niego. Mogłem się dopiero zorjentować po głosie. Ten złamany starzec to był dr. Lieberman, ten sam Lieberman, który jeszcze w dniu 9. września wyglądał zdrowo i zażywnie.

Gdy się usadowiłem rozpoczęliśmy rozmowę. Dr. Lieberman wyraził radość z widzenia się ze mną. Mówił słabo i cichym głosem. Trzymał się za piersi i spoglądał na drzwi. Upewniwszy się, że nikt nie podsłuchuje zaczął: " Panie co się tu dziej?! Co to za piekło! Co to za ludzie! Siedziałem jeszcze jako akademik we więzieniu francuskiem, siedziałem we więzieniu austrjackiem 40 lat temu- zarzucano mi zbrodnię zdrady stanu - a jednak już wtedy i to w państwie obcem obchodzono się ze mną jak z człowiekiem. W tych więzieniach miałem niemal, że wygody, dawali mi wszystko, a odebrali tylko wolność. W czyich rękach my tu jesteśmy? Co tu dalej będzie? Tej nocy " 9 na 10.-tego października"- mówił - gdyśmy twardo zasnęli otwarły się z trzaskiem drzwi, zabrali odemnie Popiela, który był ze mną przez 4 tygodnie. Mną chorym się opiekował, był mi niezwykle pomocny. Co się z nim stało nie wiem, słyszałem bowiem potem jak wyszedł- bicie i jęki, a głos jego poznałem. Tyle wiem, że żyję, bo klucznik dzisiaj rano wziął jego skarpetki, które sobie rozmyślnie pozostawił.

Ze mną też jest źle. Strasznie mnie pobito. Panie ! nie to mnie tak boli, że mnie znieważono w sposób ohydny, skatowano do utraty przytomności, że mi odebrano zdrowie, a zapewne ukrócono życie, ale to jest boleść niesłychana, że to uczyniła straż bezpieczeństwa, że tego się dopuściła władza polska. Władza tej Polski, dla której przecież pracowałem całe moje

1064

życie, Polski wymarzonej i wymodlonej, zostającej teraz pod rządami ludzi, których darzyłem zaufaniem, którym nieraz pomagałem, czem mogłem i jak umiałem.Z domu porwano mnie jak zbrodniarza bez grosza pieniędzy. Wieziono mnie autem. Obsadę stanowili komisarz policji,człowiek olbrzymiego wzrostu, żsndarm, wywiadowca , szofer i policjant. Naraz auto stanęło.O ile mogłem się zorjentować było to gdzieś pomiędzy Siedlcami i Białą Podlaską.Noc zupełnie ciemna, las niski i gęsty. Komisarz policji wraz z drugim osobnikiem udali się w zarośla, mnie kazano wysiąść z auta i iść za nimi. Gdy się opierałem, mając jakieś złe przeczucie, żandarm mnie popchnął i szturkając co chwila kolbą, zaprowadził w głąb lasu. Tam wśród przezwisk i przekleństw rzucili się na mnie bijąc mnie po twarzy i karku. Zdarli ze mnie ubranie, rzucili twarzą na ziemię, okręcili mi głowę płaszczem, starali się kark mi skręcić, następnie rzucili się na mnie z kolanami i butami bijąc mnie wprost w niesłychany sposób. Słyszałem jak komisarz kazał poszukiwać nerek i bić po nich, jak przy uderzeniach krzyczano:To za Piłsudskiego, to za Czechowicza, a potem krzyk: My ci tu grób wykopiemy, tu cię parchu wrzucimy jak psa"!. Bliski już omdlenia czułem jak na mnie spadła jakby lawina żelaza - potem nie czułem nic, gdyż straciłem zupełnie przytomność. Odzyskałem ją z powrotem, gdy mnie już ubranego zawleczono do auta i wrzucono do niego. W takim stanie przywiezli mnie do Brzescia!

Gdy go zapytałem , czy krzywdę swoją zgłosił do władzy, odpowiedział: " Nie!". Przecież oni wszyscy jednacy, a mnie pobito zapewne z wyższego polecenia. Oprawcy moi bijąc mnie krzyczeli kilkakrotnie:"Niech żyje marszałek Piłsudski"!. Jako rzecz zupełnie poufną zameldowałem o tem tylko lekarzowi więziennemu. Zaopiekował się mną - nie wiele mi jednak z tego przyszło, gdyż wszystkie przepisy więzienne do mnie chorego stosowano. Skończył. Widziałem u niego zten straszny, bezmierny, niemy żal i ból i przywiązanie do Państwa, gdy powiedział:"Jedną mam w tem pociechę, że mi tego nie zrobiła Polska! Ona została dalej szlachetną!".

Kiedy w jednej celi znalazłem się w więzieniu w Grójcu z Popielem powiedział mi, że gdy dr. Liebermana dano do jego celi znalazł na jego ciele jeszcze 21 krwawiących ran. Zapytany przezemnie czy prawdą jest,że i jego pobito, za co i w jakich okolicznościach odrzekł:"Gdy mnie w nocy z 9 na 10 października wyrwano z celi , którą zajmowałem wspólnie z Dr. Liebermanem, zawleczono mnie nawpół ciemnym korytarzem do zupełnie ciemnej celi. Tam ujrzałem kilka postaci oficerów i żandarmów. Naraz złapało mnie wiele rąk, rzucono na jakiś stołek, na gołe krzyże narzucono mi zdaje się mokry ręcznik i zaczęto bić, jak mi się zdawało jakimś żelaznym prętem. Uderzenia były strasznie bolesne, naliczyłem ich conajmniej 30. Czy było więcej - nie wiem - gdyż straciłem przytomność. W czasie tej egzekucji słyszałem wykrzykniki : " To za Sikorskiego, to za Zymirskiego" - a po jej ukończeniu, gdy odzyskałem przytomność obecny przy mnie kapitan odezwał się "Ciesz się, że tak mało, drugi raz marszałek Piłsudski każe kulą w łeb"!

Następnie zawlekli mnie do celi i jakby nic nie zaszło przyniesli mi wody i koc , ażebym się okrył, gdyż mi było żimno.Zwyczajni oprawcy!!

Bardzo krótko dzieje swojej niewoli przedstawił mi b. poseł Bagiński.

1065

Maltretowany on był wiecznie za wszystko i przez wszystkich. Nad nim znęcano się specjalnie jako nad tym, który "zdradził " Komendanta" . Za to dostawał szturchańce od żandarmów, kluczników i oficerów, za to bili go po twarzy oficerowie, za to wtrącano do żimnej ciemnicy, skazywano na post i twarde łoże, za to maltretowano go moralnie o każdej porze i na każdy sposób. Tu należy nadmienić , że ten Bagiński :

1/ był organizatorem i komendantem oddziałów lotnych, które na tyłach armji rosyjskiej w czasie inwazji bolszewickiej prowadziły tak niebezpieczną a tak skuteczną pracę dywersyjną, za co Bagiński jeden z nielicznych cywilnych otrzymał order " Virtutum Militari".

2/ Że ten człowiek za taką pracę nie żądał i nie otrzymał od Państwa nic tak, że dziś , gdy podstępem pozbawiono go mandatu poselskiego znalazł się zupełnie na lodzie, a siedząc w Grójcu ze mną mówił z gorzką ironj., że jemu się z więzienia nie spieszy, gdyż niema ani srodków do życia, ani też mieszkania.

B. minister dr. Kiernik już po wyjsciu z więzienia opowiadał mi, że oprócz uderzenia go niżej karku przez oficera, został w ciemnym korytarzu pobity w nogi jakimś żelaznym prętem, z czego sine plamy pozostały mu bardzo długo.

Poseł Korfanty należał do tych tak bardzo pożądanych ofiar, bo przecież specjalnie rozwiązano Sejm sląski, byle go tylko " dostać", toteż nic dziwnego, że starano się pastwić nad nim wsposób zwierzęcy, dla naszych strażników zupełnie naturalny. Z nim się dotąd nie zetknąłem, nie chcę więc na podstawie wiadomości danych mi przez innych ludzi mówić o szczegółach, to jednak wiem, że został kilkakrotnie pobity.

Kilku tylko może było pomiędzy więźniami, którzy uniknęli znęcania się fizycznego lub się do tego nie przyznali. Wiem n.p., że jednego z nich bito pytając się za każdym razem, na czyjej leży żiemi, a gdy odpowiadał, że na polskiej, bito go dalej dotąd, aż powiedział że leży na żiemi marszałka Piłsudskiego. To co zapodałem są to tylko nieliczne wyjątki.

R N E W I Z J E

Dlaczego odbywano częste rewidywanie więźniów, gdy im zabrano wszystko, nie zostawiając nawet szelek od spodni, tego nikt nie pojmie, jeżeli się zważy przytem, że ze światem zewnętrznym nie mogli się oni w najmniejszej mierze komunikować, będąc zamknięci murami, drutami kolczastymi, kilkoma żelaznymi bramami, kratami żelaznemi na wewnątrz i zewnątrz pilnowani przez liczne straże i warty, ~~a należeli przytem do ludzi, którzy się do tego nie nadawali.~~ Na to byłaby zdaje się jedna odpowiedź- chciano nas zmaltretować, połamać do ostatnich granic tak fizycznie jak i moralnie, co im się w dużej mierze z niektórymi udało. Chodziło im widocznie o to, by stworzyć stan wiecznej niepewności i niepokoju, by uwięziony spodziewał się , że każdej chwili może być porwany, zbity, zmaltretowany a nawet pozbawiony życia. Przecież oficerowie powtarzali niejednokrotnie i głośno, że los nasz zależy wyłącznie od marszałka Piłsudskiego, że gdy on każe zabić, to oni zabiją, okaleczyć, to okaleczą. O losie dr. Liebermana i innych wiedzieli prawie wszyscy uwięzieni. Wszyscy też słyszeli strzały w gmachu

1066

słyczeli jęki, krzyki, słuchali bezustannych przekleństw, znali groźby często powtarzane, że my stąd przed śmiercią, a w każdym razie przed upływem lat dziesięciu nie wyjdziemy. Wiem, że po paru tygodniach niektórzy więźniowie, ludzie zupełnie zdrowi fizycznie i nerwowo na każde zgrzytnięcie klucza, na każdy krok żandarma zrywali się z miejsca zupełnie bezwiednie. Przy tych katowskich operacjach metody były coraz nowsze i coraz więcej wyszukane. Przykłady niektóre:

W dniu 11. października, o ile się można było zorjentować około godz. 10-tej przed południem obchodził oficer, major, w towarzysstwie klucznika i żandarma wszystkie cele i rzuvał komendę: Wszystkie swoje rzeczy zabrać do jednego koca, płaszcz na rękę ix czekać!

Gdy tą wędrówkę skończył, zaczęto powoli wyprowadzać jedną celę za drugą aż opróżniono wszystkie. Więźniów umieszczano na dole w celach ciemnych i brudnych, gdzie oczekiwali swego losu. Ta czynność trwała bardzo długo i była zdaje się obliczona na to, by pierwsi więźniowie męczyli się jak najdłużej niepewnością swojego losu, a pozostali jeszcze na górze, by robili to samo. Do cel na dole wprowadzał, jeżeli niex wpychał, zawsze oficer w randze kapitana. Inny oficerowie krążyli w najbliższej okolicy. Gdy już wszystkich więźniów na dół sprowadzono przez dłuższy czas odbywały się jakieś tajemnicze rozmowy na korytarzach, potem słychać było zgrzyt klucza, głośne rozpaczliwe krzyki, później w pewnym momencie strzały, potem znowu komenda : "Obrócić się do sciany"!- następnie trzask podobny do przygłuszonego strzału karabina, szybkie otwieranie drzwi i znowu to samo co przedtem.

Byłem wówczas w jednej celi z posłem Wisłockim i razem przetrwaliśmy to piekło. Długo rozmyślaliśmy nad tem, co się w innych celach dziać mogło? W końcu przyszliśmy do zgodnego przekonania, że w jakiś wyszukany sposób morduje się tam uwięzionych, a dalej to trwa tak długo, bo się gdzieś usuwą trupy. I czekaliśmy zmaltretowani ale i zdeterminowani na swoją kolej. Kiedy nam w międzyczasie przyniesiono do celi obiad, myśleliśmy, że to ostatni. Nareszcie zgrzyt klucza, rzucenie sztaby żelaznej, do naszej celi wchodzi żandarm ze złotymi zębami - oficer zamyka drzwi za nim. Mnie rewiduje pierwszego - Wisłockiemu każe się odwrócić plecami i ani się nie ruszyć. Kiedy się ten mimowoli obejrzał dostał kilka przekleństw i szturchańców. Mnie się żandarm kazał rozebrać do koszuli i kalesonów, szukał nawet pod gumami obcasów u butów. Nie znalazł nic. Szczegółowiej i jeszcze ostrzej wypadła rewizja u Wisłockiego. Wkońcu rozrzucił łóżko, jakie stało w celi, potrzaskał o nie deskami i czynność swoją na tem skończył. Do celi na górę wprowadzono nas z powrotem już daleko po południu. Zastaliśmy w niej wszystko porozrzucane, bieliznę powalaną, celę kurzem napełnioną. W niej była także rewizja. W czasie naszych przemarszów do rewizji i z powrotem, siedziało zawsze kilku oficerów, obserwując nas z dziwną ciekawością. Kiedyśmy powrócili mieliśmy nad czem długo rozmyślać, a Wisłocki z żalem ale i pewną dozą ironji odezwał się znowu do mnie: " No jeżeli mnie traktuje się tak po barbarzyńsku, to jeszcze może zrozumiałe, ale że Pan i Polak i b. premjer i człowiek zasłużony, kawaler najwyższego w Polsce orderu

1067

to wszystko znosi, to już tego nie rozumię. Siedziałem-mówł - przez parę miesięcy w więzieniu bolszewickiem, także bardzo ciężkiem, ale w porównaniu z tem było ono rajem, a oficerowie bolszewiccy - dzentelmenami. Ukuło mnie to bardzo boleśnie, ale nic nie odpowiedziałem.

Jeżeli my przeszliśmy tą przedśmiertną drzączkę, nieesłysząc ażdnych gróźb przedtem, co cóż musiało się dziać , chociażby z dr. Liebermanem, czy posłem Popielem, którym oficer , gdy się go zapytawali przy wyjsciu z celi, czy mają zabrać chleb ze sobą - robiąc znamienny ruch ręką - odpowiedzia: " Wam już nic nie będzie potrzeba"!

Nic dziwnego, że obydwaj we wzajemnym uścisku i modłach przygotowywali się na śmierć.

Druga podobna do niej rewizja odbyła się dnia 11. listopada dla odmiany w nocy. Zbudzono nas ze snu i sprowadzono jak zawsze na dół ze wszystkiemi zhanemi ceremonjami.Prowadził nas oficer, żandarm i klucznik W pokoju, przez który przechodziliśmy sidzieli oficerowie i lekarz więzienny Dr.Królikiewicz. Cała droga była obsadzona żandarmami.Znaleźliśmy się obok siebie z b. posłem Marskiem. Znowu ta sama zwłoka i szeptanie po korytarzach, zgrzytanie kluczem i po nim strzał. Po strzale strasznie głośne uderzenie i jeszcze głośniejszy, rozdzierający krzyk :" O Jezu !"

Następnie nastąpiło dalsze uderzenie, ale już bez krzyku. Równocześnie odezwały się przekleństwa i wymyślania, które było słychać dobrze do mojej celi:/" Ty , psiakrew skurwysynu, ty będziesz marszałka zdradzał, ja ci dam, ja cię zabiję jak psa!"- Znowu uderzenie, po uderzeniu strzały, po strzałach zgrzyt klucza, egzekucja w tej celi skończona . Zaczęła się w drugiej. Dowiedzieliśmy się na drugi dzień, że to żandarm tak się znęcał nad Bajńskim, bijąc go po twarzy i gdzie padło, że strzelał i sam krzyczał dla wywoałania większego strachu. W podobny sposób pobito tej nocy także innych więźniów, a między nimi dwóch ukraińców.

Inne rewizje odbywane we dnie i w nocy mniej miały dramatycznych momentów. Ostatnia odznaczyła się tem, że uwięzionych rozbierano do naga, krzyki rewidujących były znacznie głośniejsze, więźniów rozdzielono po jednym w każdej celi, cele te były przeważnie ciemne, a oficer będący na korytarzu robił sobie figle ze światłem, na chwilę je zapalał i następnie gasił.Było rzeczą znamienną, że rewizje owe odbywały się prawie zawsze po powrocie pułk. Biernackiego z Warszawy.Poza temi rewizjami urządzał on wielokrotnie inspekcje cel zawsze w towarzystwie oficerów, klucznika i żandarma. Rewizję ~~urządzał~~ odbywał w nocy, gdy już więźniowie zasnęli. Komicznem było świecenie przez niego latarką pod łóżko, na okno, próbowanie krat, oświecania kubła, wspinanie się klucznika na piec i t.p. rzeczy.Wszyscy więźniwoie twierdzili, że przy tych inspekcjach był on zawsze nietrzeźwy.

P R Z E N O S Z E N I E, ROZMOWY I WIADOMOSCI.

Pomiędzy nami uwięzionymi przy głównym korytarzu położone cele uważane były za lepsze. Miały one większe podwójne okna, przez które w godzinach popołudniowych słońce zaglądało na chwilę do środka.Ponadto okna te wychodziły na ogród, skąd można było wpuscić czasem ukradkiem trochę swieżego powietrza. Może też i dlatego od czasu do czasu dokonywano przenoszenia

1068

więźniów z tych cel lepszych do gorszych i naodwrót. Przerzucania te odbywałysię zwykle niespodziewanie, najczęsciej w nocy lub po rewizjach.Jak już nadmieniłem nigdy prawie nie zdarzyło się by w jednej celi pomieszczano więźniów należących do tego samego stronnictwa. Jeżeli się pomylono, błąd został naprawiony natychmiast. Przenoszenia miały te dobrą stronę , że dowiadywaliśmy się o nazwiskach dalszych więźniów a którzy także przynosili nieco wiadomości, udzielając ich o ile możności drugim.Komunikowanie się było niesłychanie ciężkie, gdyż nigdy nie pozwolono widzieć się więźniom z innych cel ze sobą. Rozmowa więc odbywała się albo za pomocą wypukiwania odpowiednich liter alfabetu , czasem przez okna, albo też przez drzwi na korytarz wychodzące, szczególnie w czasie, gdy spostrzeżono, że w bliskości niema oficera albo żandarma. Najlepszą okazję dawał czas mycia, bo wtenczas wszyscy strażnicy byli zajęci w umywalni. Wiadomości te jednak były b. skąpe i spóźnione, a często fałszywe lub przekręcone. Najwięcej wyrobienia i sprytu pod tym względem wykazywał p. Mastek.

Jedną z pierwszych wiadomości ze świata zewnętrznego to były zawiadomienia sądowe o krokach przedsięwziętych przeciw niektórym więźniom, a szczególnie b. posłom. Mnie przesłał takie zawiadomienie sąd tarnowski, z daty dnia 17. września. Dało ono mi pewność, że miejsce naszego pobytu jest ogólnie wiadomem. Wiadomości o rozłamach w stronnictwach,o zdradzie różnych ludzi z lubością podawali nam sami oficerowie posuwając się do najdalej idącej przesady, a nawet kłamstw zwyczajnych.M.in. zakomunikował mnie jeden z oficerów , że z powodu naszego aresztowania całe społeczeństwo się cieszy, klaszcząc w ręce z radości.Dr. Putka poinformował pułk.Biernacki, że po moim aresztowaniu " pies ogonem nie ruszył" -"wzięliśmy chama za mordę" mówił - " i jest spokój".

Korespondencji nie doręczano nikomu, gdy jednak nadszedł jakiś list obelżywy lub kpiarski, to go interesowanemu natychmiast odczytywano, podając także do wiadomości innych. Mnie doręczono list jakiegoś restauratora z Warszwy, który mnie zapraszał na otwarcie bufetu.Oficerowie odczytywali także po celach numer "Cyrulika", który wyśmiewał uwięzionych i wkładał im w usta pragnienie, by jako szczyt ich szczęscia dostawiono do Brześnia posła Korfantego. Na to był czas i miejsce, gdy zaś ktoś z rodziny najbliższej był ciężko chory a nawet konał, to zwykle kłamano, że wszystko jest dobrze a bardzo w wyjątkowych wypadkach dawano pozwolenie na przesłanie listu w formie raportu.

Niemal zaraz po rozwiązaniu Sejmu sląskiego dowiedzieliśmy się od oficerów o tym fakcie i o aresztowaniu posła Korfantego.Skwapliwie nas poinformowano, że manifestacje "Centrolewu" w dniu 14. września zupełnie się nie udały. Inną drogą doszła nas wiadomość, że w kilku miejscach były one bardzo liczne a między nimi w Tarnowie i Lublinie. Ze znalezionego w smieciach kawałka "Gazety Warszawskiej" rozniesiono po celach wiadomość o formalnem utworzeniu się "Centrolewu" i jego manifescie i dokonanych aresztowaniach.Wiedzieliśmy o takiej zmianie ustawy dotyczącej ochrony czystości wyborów. Ponieważ pozatem znaliśmy treść dwóch wywiadów Piłudskiego, można sobie było wyrobić przekonanie , jak będą wyglądać te wybory.Wiadomości przyniesione

1069

przez b. posła Duboisa , puszczonego z więzienia do chorej żony znajdującej się w szpitalu, rozeszły się po celach natychmiast. Dużo wiadomości po swojemu oświetlonych dawali sędzia i prokurator w czasie przesłuchania. Od nich się m.in. dowiedziałem, że Stronnictwo Ludowe jest w rozsypce, poseł Potoczek przeszedł do sanacji a niejaki Padło z Łęcznej zrobił na mnie doniesienie do Prokuratorji i sędziego Demanta o to, żem mu w 1923 wydarłem z ręki parę miljonów marek i do tego czasu mu nie zwróciłem. Z miną przyjazną oświadczył mi p. Prokurator, że to doniesienie przyśle, ale po przesłuchaniu przez policję świadka jakiego Padło zapodał a nim jest p. Dudek , dyr. robót publicznych w Krakowie. Słowa jednak nie dotrzymał.

Po wyjściu z więzienia dowiedziałem się, że dyr. Dudek zeznał, że to jest zupełne oszczerstwo, mimo nacisko, jaki na niego wywierano. Dopiero w Grojcu w czasie ostatniego przesłuchania sędzia Demant powiedział, że tym szczercą jest Jan Padło nie z Łęcznej lecz z Łętowic, właściciel folwarku - dawniej "Piastowiec" - a obecnie mąż zaufania BB na powiat brzeski.

Po mojem wyjściu z Brześcia powiadomiono mnie dopiero , że pod różnymi indywiduami domagającemi się od chorego na serce i przerażonego p. Dudka , ~~domagającemi się od niego~~ złożenia przeciw mnie świadectwa zgodnego z oskarżeniem najwięcej nieprzyzwoicie i natarczywie zachował się Franciszek Kurtyka em. sędzia i szwagier Padły. Przychodził on do mieszkania państwa Dudeków podpity i w sposób ordynarny grożił p. Dudekowi jako urzędnikowi państw. wszelkiemi konsekwensjami. Nie od rzeczy będzie nadmienić, że tego Kurtykę usiłującego mnie pogrzebać moralnie z taką gorliwością - uratowałem przychodząc mu z pomocą w czasie największej depresji i nędzy, w jaką popadł z własnej winy. Wiedział on o tem i nieraz publicznie mówił. Potem się zmienił, gdyż zwyciężyła i rządziła nowa moralność. Uczciwy zaś p. Dudek tak się gorąco całą sprawą przejął, że wpadł w ciężką chorobę, która się skończyła jego dymisją.

P R Z E S Ł U C H A N I E

Wszyscy uwięzieni spodziewali się napewne, że po dwóch miesiącach owego aresztu zapobiegawczego albo zostaną zwolnieni, dostaną akt oskarżenia lub też do więzienia cywilnego zostaną przeniesieni. Nadzieje te mogliśmy mieć tem więcej, że sędzia Demant w dniu 11. września każdemu oświadczył :" Po dwóch miesiącach - więzienie to jest nieważne".

Czekaliśmy więc niecierpliwie tego terminu. Z ruchów na korytarzu -wywoływaniu więźniów po nazwisku, gdzieś koło 20 października wnioskowaliśmy, że się nareszcie rozpoczęło przesłuchanie. Jakoż dnia 23. października wezwano i mnie do sędziego śledczego. Przy przesłuchaniu tem był także obecny prokurator Michałowski. Przesłuchanie dotyczyło mojego udziału przy tworzeniu "Centrolewu " daty jego powstania, charakteru i t.p. Co do Kongresu krakowskiego stawiał mi p. Demant pytania, czy tam byłem, jakie spełniałem funkcje, czy znałem rezolucje tam uchwalone przed tem, czy wiedziałem o bojówkach socjalistycznych, o gromadzeniu przez nie broni, czy chłopi-piastowi przyszli na Kongres uzbrojeni, kto na Kongresie przemawiał, co mówił i t.p. Największy kładł nacisk na dwa ustępy rezolucji, jeden dotyczący rządu, drugi prezydenta Mościckiego.

1070

Kiedy p. Demant udzielał mi jeszcze jakichś informacji poza przesłuchaniem wszedł do pokoju żandarm i oświadczył, że ma rozkaz zabrać mnie natychmiast. Sędzia nie reagował na to zupełnie mimo, że żandarm zachował się niezwykle niegrzecznie i wyzywająco. Na drugi dzień wezwał mnie znowu p. Demant do siebie. Urzędował w kancelarji zarządu, kilku oficerów kręciło się koło niego. Kiedy mu powiedziałem, że chcę swoje zeznania uzupełnić, oświadczył mi:" To nie konieczne teraz, ja jeszcze będę przesłuchiwał" - poczem dał mi do przeczytania i podpisania następujące:

Odpis

s.11/30 P O S T A N O W I E N I E

Brześć n/Bugiem dnia 23 października 1930 r. Sędzia apelacyjny sledczy do spraw wyjątkowego znaczenia w Warszawie Jan Demant, przesłuchawszy w charakterze oskarżonego z Art.51, 101, cz. 1.w związku z art. 100 k.k. cz. III.k.k. Witosa Wincentego zważywszy, że oskarżonemu grozi kara ciężkiego więzienia do lat 10, że ze względu na charakter sprawy zachodzi poważna obawa, iż będąc pozostawiony na wolnej stopie oskarżony mógłby utrudniać prowadzenie sledztwa przez porozumienie się ze świadkami, wpływać na objektywizm ich zeznań, oraz mógłby uchylić się od śledztwa i sądu, że wobec powyższego zachodzi potrzeba zastosowania względem oskarżonego środka zapobiegawczego tymczasowego aresztu, że srodek ten już był wybrany w dniu 11.IX. 1930 r. kiedy to ~~środek~~ oskarżony był przesłuchany w tryhie dochodzenia postanowił

na mocy art. 165 K.P.K. względem oskarżonego Witosa Wincentego wybrać jako srodek zapobiegawczy areszty tymczasowy.

Sędzia apelacyjny sledczy
J. Demant

Z oryginałem zgodne
Sędzia sleczy / podpis/

Takie pismo otrzymali wszyscy więźniowie, a prawnicy siedzący w więzieniu uznali jego treść za widocznie bezprawie doradzając nam wniesienie sprzeciwu. Sprzeciw taki wnieśliśmy oczywiście z takim skutkiem jak i poprzednio. Więcej się ~~xxxx~~Demant, przynajmniej nam więźniom w Brzesciu nie pokazał.

J E S Z C Z E P E R S O N E L , O F I C E R O W I E , L E K A R Z

Jak już wspomniałem powyżej, personel więzienny a szczególnie oficerowie odnosili się do nas z widoczną nienawiścią i pogardą. Z tego wynikała wieczna chęć dokuczania, wyszukiwanie coraz to nowych sposobów znęcania się i tortur fizycznych jak też i moralnych. Gdyby nawet niższy personal nie miał specjalnych rozkazów co do obchodzenia się z nami, to każdy ruch, każdy krok oficerów wyraźnie mu na to wskazywał, co robić powinien. To też nic dziwnego, że szykanował on wszytkich na swój sposób, a jeden z kluczników pozwolił sobie na bicie pięścią b. posła Ukraińca i to w obecności oficera. W obecności oficerów także żandarmi bili i kopali niektórych więźniów. Z początku wszyscy nie mogli uwierzyć, by oficerowie dali się użyć do takiej czynności, lub też zdolni byli do podobnego postępowania. Przestali się dziwić, gdy się dowiedzieli, że oni zostali specjalnie wybrani z różnych pułków i rodzajów broni i kiedy ich poinformowano o przeszłości pułk. Biernackiego.

Przyznać trzeba, że nie wszyscy z równą gorliwością pracowali nad naszem udręczeniem. Jeden z np. majorów, w wychodku wcale się nie pokazał, kubłowi nigdy nie towarzyszył, do nikogo się jednym słowem nie odezwał, siedział cały szas swej służby w kancelarji. Drugi też major, choć bardzo gruntownie pilnował regulaminu, oglądał szołki, ~~raz~~ kubły menażki, specjalnie się też nie znęcał. Jeden lubił przynosić do cel nieprzyjemne wiadomości polityczne. Obydwaj zaś kapitani zachowywali się jak najwięcej ordynarnie nietylko wobec nas, ale także kluczników, kucharza i t.p. Więźniów bili osobiście i bić nakazywali . Wszystkiemi zaś tymi okrutnemi operacjami, kierował z oddali major , którego więźniowei nazywali " sadystą". Stopień dokuczliwości wyczuwano między żandarmami i klucznikami. Jeden z kluczników i dwóch żandarmów, okazywało nawet pewną życzliwość. ~~Toxxdi~~ Toteż dla wyrówżnienia ich jedna z cel nie znając nazwisk dała im takie tytuły, Owego wyżej wspomnianego majora nazywano " sadystą", drugiego,-"politykiem", trzeciego-zwykle milczącego " osobliwą chwila "- czwartego " regulaminem", jednego z kapitanów " żandarmem", drugiego " inkwizytorem", ~~typ~~ klucznika zabraniającego mówić - " cisza", drugiego ordynargeo " kałmukiem", trzeciego " obywatelem". Nazwy te przyjęły się we wszystkich celach.

Do bardzo brzydkich nawyków panów oficerów należało szpiegowanie więźniów. Wielokrotnie stwierdzono, że niektórzy z nich ubrawszy na nogi miękkie sandały nie robiące hałasu, podsuwali się pod cele, w których siedzieli więźniowie i tam slęcząc starali się wyłapać jakie nierozważne słowa, za które poten pociągano więźniów do odpowiedzialności. Ja się tego nawet nie domyślałem, natomiast więcej doświadczenia mający Wisłowcki zwrać cał uwagę i kilka razy skradającego się oficera wyłapał, dając mu znać o tem głośnem kaszleniem i patrząc mu w twarz przez okienko we drzwiach. W nagrodę za to dostał specjalną rewizję odbytą przez tegoż samego oficera, przebranego we wysokie buty. Na mnie wtenczas nie zwrócono zupełnie uwagi, mszcząc się wyłącznie na Wisłockim.

Obowiązki lekarza z małą tylko przerwą spełniał dr. Króliwkiewicz. Miał rangę kapitana, pochodził podobno z Radomia. Narzekano na niego, że ulegał w całości innym oficerom, że dopuszczał do katowania nawet chorych, godził się na trzymanie ich w żimnych celach, używanie do robót i tp. To wszystko było, prawdą, nie wiem jednak czy mógł on się w tych warunkach dzikim zapędom przeciwstawić, to wiem, że napozór był niesłychnie pilny i sumienny, dbał o więźniów i lekarstwa, sam nawet do mniej chorych przychodził do celi, szedł z nimi do gabinetu a często odprowadzał z powrotem, by tym sposobem uchronić ich od wiecznego towarzystwa żandarmów i maltretowania. P. Lieberman opowiadał mi , że Kostek Biernacki miał Królikiewicza nienawidzić i nawet stosować do niego jakoby służbowe represje. Inny uważali Królikiewicza za szpiega, odgrywającego nakazaną mu rolę.

PISANIE - CZYTANIE - KSIAZKI

Mimo próśb i robienia proszącym nadzieji nie pozwolono nikomu napisać do rodziny jednego słowa i nie poinformowano wcale, że rodziny te piszą a nawet wyczekują tygodniami w Brzesciu. Listy wzracano lub niszczono. Pisanie więc ograniczało się do podpisywania listy ~~wy~~ rz-czy w depozycie

1072

umieszczonych , podpisywania dowodów doręczeń sądowych lub zawiadomień prokuratorów o rozpoczęciu sledztwa, postanowień sędziego śledczego, a nareszcie deklaracji kandydackiej. Gdy zwróciłem się z prośbą o pozwolenie pisania obojętnych dla obecnych stosunków rzeczy, pułk. Biernacki oświadczył:"Może, jednak muszę się zwrócić do p. marszałka". Co zrobił nie wiem, bo mi nie dał żadnej odpowiedzi.

Pewnego dnia przyniósł mi jeden z majorów do celi recepis do podpisania, zaznaczając, że dotyczy on listu nadanego przez niejakiego Stanisława Kochanka z Mędrzechowa. Kiedy zapytałem czy ten list dostanę odrzekł, że wręczy mi go jutro, gdyż teraz został oddany do cenzury.Gdy mu na trzeci dzień przypomniałem i zapytałem, co się z moim listem stało, dość zakłopotany odpowiedział, że napisał go jakiś dureń, rzekomy mój przyjaciel, który sobie pozwolił w nim na ordynarne wymyślania zarządowi więżienia a nawet nie oszczędził samego marszałka. Ponieważ to jest list drugi z rzędu w ten sam sposób napisany zarząd postanowił pociągnąć Kochanka do odpowiedzialności, listu więc nie doatanę, bo on ma służyć za dowód.On się zaś chce dowiedzieć odemnie co to za bydlę ten Kochanek, który ma bezczelną odwagę pisania podbnych listów.Odpowiedziałem mu, że Kochanka znam, uważam go za porządnego człowieka i jestem z prawdziwym szacunkiem dla jego odwagi. Oficer spojrzał ze złością i z celi wyszedł. Z tych jego nieostrożnych wynurzeń dowiedziałem się, że przecież nie wszyscy chłopi klaskali w ręce z powodu naszego uwiężienia, lecz znalazł się choćby jeden który w tym czasie miał odwagę powiedzieć prawdę. Poczciwy chłop z powiatu dąbrowskiego Stanisław Kochanek ani się zapewne nie domyślał jaką mi wielką wyświadczył przysługę. Jego list tchnął do mojej ciemnej kaźni ożywczy wiatr, niosący wiadomość, że jednak nie wszyscy ludzie się spodlili i przelękli i że jeszcze jest ktoś pomiędzy chłopami, co ma odwagę zaryzykować nawet całość samego siebie.

Prośbąm o dostarczenie książek zasadniczo odmówiono. Aż nagle po takiej odmowie książki się pojawiły. Przyniesiono nam tę radosną nowinę zaznaczając, że się to dzieje z łaski p. marszałka.Owe książki to były niewielkie broszurki, noszące tytuł:" Historja 156 pułków polskich z r. 1920 i 921". Dotyczyły one powstania, życia, przekrztałcania się tych pułków, jak również ich czynów wojennych. Pisali je wyłącznie, prawie oficerowie.Wszystkie przeczytałem aż do ostatniej litery. Oczywiście,że znowu ze wszystkich dowiedziałem się, że marszałek Piłsudski pułki te stworzył, swoim zbrojnym czynem świat cały zadziwił, Polski nie wyżebrał, ale szablą wyrąbał, granice jej ustalił, ocalił niepodległość, wszystko naprzód przewidział, a więc także i wynik wojny europejskiej.Ofenzywę na Kijów dlatego rozpoczął, że chciał uptzedzić bolszewików , którzy się do niej gotowali. Do bitwy nad Wisłą on przygotował plany, on dowodził i on zwyciężył.Zawsze i wszystko przez wielkie " O". Poza temi kadzidłami i fantastycznemi często wprost śmiesznymi opisami różnych wyczynów można się też było dowiedzieć, jakie olbrzymie straty poniosła armja polska na wschodzie i północy, a szczególnie w odwrocie z pod Kijowa, a wyczytać także, że niektóre pułki wyginęły jak muchy i to tylko dlatego, że im nie

1073

miał kto dać rozkazu do odwrotu, mimo, że on był specjalnie zarządzony. Dotyczyło to szczególnie pułków złożonych z poznańczyków. Czytając te zestawienia i porównując z innymi przyszło mi na myśl, czy też endecy nie mieli słuszności, obwiniając w r. 1920 Piłsudskiego o rozmyślne niszczenie tego wojska. Z tem się też łączyło oświadczenie wypowiedziane przez niego do Liebermana.

P O L I T Y K U J A C Y O F I C E R O W I E

Nie możnaby powiedzieć, by oficerowie brzescy zajmujący się polityką robili to zręcznie i z jakąś dozą przyzwoitości. Z początku opowiadaniem o zupełnem rozbiciu prawie zaniku stronnictw politycznych usiłowali wprowadzić nastrój deprymujący, co im się w pewnej mierze udało. Następnie podsuwali niektórym deklaracje współpracy z marszałkiem tak np. dr. Putkowi. Dano mu papier, pióro, posadzono w kancelarji, a kiedy pokazał co napisał pułk. Biernacki powiedział że to do " d... " i polecił zamknąć go natychmiast. Gdy nadesłane zostały deklaracje kandydackie do oświadczenia się wzywał interesowanych do siebie i w otoczeniu wszystkich oficerów komunikował, że p. marszałek Piłsudski pozwolił na kandydowanie. Kiedy zaś oświadczenie podpisałem powiedział do mnie: Idz pan tylko dalej z Liebermanem i Barlickimi"?. Odchodzącemu zaś po spełnieniu tej czynności Dr. Liebermanowi rzucił: "Gratuluję jednej listy z Witosem i z pańskim kolegą Kiernikiem z listopada 1923 r. w Krakowie"! Kiedy zaś b. poseł Mastek z którym w tym czasie siedziałem w jednej celi prosił go o jakąś drobną przysługę- krzyknął: " Nie myślę być chjeną wyborczą Centrolewu!". Niektórych zaś kandydatów więźniów umyślnie wprowadził w błąd powodując przez to spóźnienie. decyzji.

O S T A T N I E D N I

Gdy na drugi dzień po tej pamiętnej nocnej rewizji wywieziono z Brześcia Ukrainców spodziewaliśmy się, że i nas niedługo stamtąd wypuszczą. Umocniło nas w tej nadziei oświadczenie jednego z oficerów. Poprawę wiktu od dnia 10. listopada także tłomaczyliśmy sobie chęcią podpasienia nas przed wypuszczeniem. Przepowiadał to bardzo głośno p. Mastek. Jego zapowiedzi słyszano we wszystkich celach, gdy oficerowie i żandarmi byli zajęci gdzieindziej. Jakoż w piątek, dnia 21. listopada wezwany dr. Lieberman już po godz. 9-tej wieczór do sędziego przyniósł wiadomość, że w niedzielę najbliższą wyjeżdzamy wszyscy z Brześcia do więzienia w Warszwie, lub do jednego z więzień w okolicy Warszawy położonych. Taką samą wiadomość zakomunikował nam lekarz, gdyśmy byli na przechadzce obaj z doktorem Liebermanem. Z nim bowiem siedziałem znowu w jednej celi po dłuższej rozłące. Rozdzielono ich przytem z posłem Korfantym, z którym przesiedział przez kilka dni.

Dr. Lieberman opowiedział mi o przebiegu swojej bardzo ciężkiej i niebezpiecznej choroby, w której nie miał już najmniejszej nadziei utrzymania się przy życiu. Kiedy czując się bardzo słaby zażądał księdza odmówiono mu. Natomiast przychodzili do niego oficerowie, naznosili mu rozmaitych ciastek i łakoci, dali mu wina, kupili masła i cukru a nawet się postarali o, poduszkę pod głowę. Zaczęli mu tłomaczyć, że jest Polsce niezwykle potrzebny a nawet konieczny, i że oni dopiero teraz przekonali

1079

się o tem. W dowód wielkiej troskliwości sprowadzono mu też lekarza aż z Warszawy.No i przecież utrzymał się przy życiu.

Mimo wszelkich przygtowań wyjazd nasz tuszowano do ostatniej chwili. Jeszcze w niedzielę dnia 23.listopada rano przyniesiono nam własną bieliznę, a żandarm zapowiedział, że dlatego się to dzieje, bo wojskowa jeszcze jest mokra.

Gorączkowo jednak sprzątano i zamiatano korytarz, schody, cele na górze i na dole. Niezależnie od tego przygotowano i podobno nawet opalono kaźnię do rewizji używaną. Chcieli sobie widać na końcu jeszcze na nas użyć. Widocznie już nie zdążyli, gdyż nadjechały auta, a z nimi ci, co nas mieli obebrać. Wyniesiono nam z depozytu także naszą własność. Tu się można było naocznie przekonać o tej złośliwości, która im nie pozwoliła wyd ć ciepłego nasz go odzienia i okrycia mimo, żeśmy miesiącami dygotali z żimna. A leżały go tam stosy. Auta ruszyły z podwórza więziennego około godz. 5-tej po poł.

Ja jechałem w jednym aucie z p. Bagińskim i b. woj. łuckim p. Aleksandrem Dębskim. Byłem mocno zdziwiony jego wyglądem i humorem, bo przecież wiedziałem, że on należał do tych, nad którymi się najwięcej znęcano, mimo, że jak p. Korfanty z " Centrolewem " nic wspólnego nie miał.Ci, którzy nas wieźli byli zupełnie innymi ludzmi, okazując nam nawet w sposób dość widoczny swoją przychylność, mimo obecności oficerów brzeskich, którzy rozdzieliwszy się po autach dalej z nami jechali. Na postojach zarządzonych nie mogliśmy się doszukać aut, w których mieli by być poseł Korfanty i dr. Kiernik.Mieliśmy też wielką obawę o ich los, spodziewając się, że w ciemnościach nocy mogą zaginąć na zawsze. W czasie postoju w Warszwie szepnął nam szofer, że ma polecenie jechać do Grojca, nie wie jednak, czy nie pojedzie dalej, gdyż mu kazano wziąść więcej benzyny.

G R O J E C

W Grójcu stanęliśmy około godz. 1-wszej w nocy. Po raz pierwwzy od uwięzienia zgromadzono nas razem. Było to w kancelarji więziennej. Tam stwierdziliśmy, że przywieżiono oprócz mnie Norberta Barlickiego,Karola Popiela,Dr. Liebermana,Aleksandra Dębskiego, Każimierza Bagińskiego,Dr. Józefa Putka, Adama Ciołkosza, Stanisława Dubois, Adolfa Sawickiego. O,losach reszty więźniów nic nie wiedzieliśmy. Dopiero za parę dni lekarz który do nas przybył poinformował mnie o zwolnieniu dr. Kiernika ,Mastka, Pragiera i o losie Korfantego.Wszyscy zebrani więźniowie byli zmęczeni, zbiedowani, a kilku posiwiałych. Naczelnik więżienia w Grójcu przywitał b. przyjażnie dr. Liebermana, do wszystkich zaś odniósł się jak człowiek i jak do ludzi. Tłomaczył się, że nie może dać nam potrzebnych wygód, bo go krępuje regulamin, zrobi jednak co będzie mógł. Mnie, panów Popiela i Bagińskiego dano do celi b. dużej i jasnej. Zajęliśmy tam po raz pierwszy czyste i świeżą słomą wysłane łóżka.Przez cały czas naszego pobytu tak zarząd jak i służba obchodziły się z nami zupełnie popławnie, a czasem nawet z dużą grzecznością.

W dniu 27. listopada przed obiadem przeniesiono mnie do innej maleńkiej celi. Zanim miałem czas z stanowić się nad tem, wprowadzono do

niej także dr. Putka. Gubiliśmy się w domysłach co znaczy ta zmiana mieszkania na gorsze. Zaraz po ukończeniu obiadu wezwano mnie do sędziego śledczego. Był nim znowu p. Demant. Przesłuchał mnie krótko na okoliczność zarzutu Padły, następnie oświadczył, że zostanę dziś zwolniony z więzienia za kaucja 10.000 złotych, która może nawet już jest złożoną przez pp. Kierników. Zapytał , gdzie się zamierzam udać po wyjsciu zaznaczając, że mnie autem rządowem odwiozą. Przy odejściu wręczył mi znowu nowe /

Odpis P O S T A N O W I E N I E które brzmiało:

Warszwa d. 27. listopada 1930 r. Sędzia apelacyjny sledczy dla spraw wyjątkowego znaczenia w Warszawie Jan Demant, przesłuchawszy dodatkowo oskarżonego Wincentego Witosa i zważywszy, że ze względu na to, iż cały szereg ważniejszych czynności śledczych dotyczących oskarżonego jest już załatwiony, żewobec powyższego przebywanie oskarżonego Witosa na wolności nie może wpłynąć ujemnie na dalszy bieg śledztwa

postanowił

na mocy art. 173 K.P.K. uchylić swe postanowienie z dnia 23. października 1930 r. i jako nowy środek zapobiegawczy względem oskarżonego Wincentego Witosa wybrać areszt tymczasowy do złożenia kaucji w wysokości 10.000 złotych.

Sędzia Apelacyjny śledczy
J. Demant

Z oryginałem zgodne
Sędzia śledczy
/ podpis/

Wieczorem wręczono mi moje rzeczy i wyprowadzono na podwórze gdzie stało już auto policyjne z komisarzem, poproszono mnie, wsiadłem. Jechaliśmy do Warszawy. Może jakie trzy kilometry od Grojca zatrzymał nas jakiś Pan, zapytując się, czy ja się nie znajduję przypadkiem w aucie. Gdy to komisarz potwierdził, oznajmił mu kim jest i że z nim jedzie moja córka, proszą więc ażebym się przesiadł do nich. Komisarz się odezwał " I owszem"!.

Wyszedłem ażeby się przywitać z córką i z adwokatem dr. Szurlejem, gdyż on to jechał po mnie do więzienia grójeckiego. Po drodze dowiedziałem się, że dr. Szurlej miał jeszcze sporo kłopotów ze sędzią Demantem zanim mu oznajmił, że wydał polecenie zwolnienia mnie z więzienia mimo, że ja od paru godzin miałem jego wyż zapodane pismo w kieszeni i że kaucja została przez córkę złożona.

Dr. Szurlej który tyle pracy i trudów dotąd poniósł dla mnie, zaprosił nas do siebie na kolację. Wraz ze swoją rodziną serdecznie nas ugościł i przenocował. Nie usnąłem jednak ani na chwilę tej nocy. Zaczęły się odzywać na gwałt rozmaite bóle, aczkolwiek we więzieniu, czułem się całkiem zdrowy. Rano o godz. 7-mej udałem się z córką na dworzec. Do Krakowa przybyliśmy około godz. 5-tej wieczorem. Przez całą drogę nie mogłem sobie dać rady, szczególnie z bólem nóg, niezwykle uciążliwym i coraz bardziej się wzmagającym. Na dworcu w Krakowie czekali na mnie pp. Wojciech Marchwicki, prof. Józef Zachara, sekr. Eug. Bielenin i Tad. Lubelski przez kogoś o moim przyjeździe powiadomieni.

Po zjedzeniu kolacji pojechałem z p. Marchwickim do Piasków Wielkich by u niego przenocować. Wczas rano spostrzegłem koło jego ogrodu trzech wywiadowców, którzy na motocyklu przyjechali tam za mną. Na drugi dzień przybyłem do lokalu " Piasta" , gdzie mnie odwiedziło grono przyjaciół i znajomych a także Młodzież Ludowa Uniwersytecka. Czułem się coraz więcej osłabiony tak, że z " Piasta" na ul. Florjańską dowlokłem się z trudem

1076

odpoczywjąc kilkakrotnie. Gdzie się ruszyłem wszędzie szpicle chodzili ostentacyjnie, drepcząc mi po piętach. Denerwowało mnie to w sposób niesłychany a skończyło się dopiero z chwilą mojego wyjazdu do Zakopanego. Po moim przyjeździe do Krakowa przybyła delegacja z okręgu tarnowskiego z prośbą o wyznaczenie terminu przyjazdu do domu, gdyż tysiące chłopów chce mnie tam przywitać i uczcić. Prosiłem ażeby tego zaniechali, gdyż ani moje siły, ani czas na to nie pozwalają ani też nie widzę najmniejszej potrzeby. Byli niezadowoleni. Czekali jeszcze parę dni mając przygotowane konie, bramę i żieleń. Po kilku dniach przyjechałem w nocy tak, że mnie nikt nie widział. Jeszcze od dr. Szurleja dowiedziałem się z przyjemnością, że jedynie chłopi wytrzymali atak w czasie wyborów i oni się tylko nie spodlili. Jest to dla mnie dużą osłodą przebytych przykrości i musi nas wszystkich napawać dumą i karmić nadzieją na przyszłość.

Lekarz w Radłowie dr. Glazer orzekł do córki, mnie bowiem tego nie chciał powiedzieć, że nabyłem ciężkiego reumatyzmu i artretyzmu a poza tem choroby płucnej bardzo niebezpiecznej. Twierdził jednak, że znając mój silnyorganizm ma nadzieję, że potrafi on te choroby pokonać.

Wysłał mnie do Zakopanego, gdzie przebyłem parę tygodni i znacznie się podleczyłem. Całe życie byłem zdrowy jak rydz. Gdy mnie aresztowano znajdowałem się także w najlepszym zdrowiu. W więpieniu siedziałem od dnia 10. września do 27. listopada i za te parę tygodni przekroczyć parę schodów przychodzi mi z trudem. Nie wiem jak się tam czują ci, co nigdy nie mieli murowanego zdrowia a przejscia daleko mieli cięższe odemnie.

PARE SŁOW O SOBIE I O DRUGICH

Należałem zdaje się do tych nielicznych wyjątków w Brześciu, których ani nie bito, nie przeklinano, nie lżono, nie pchano do ciemnicy i nie zadawano żadnych specjalnych tortur. Czy to był przypadek czy wyróżnienia nie umię na to odpowiedzieć, choć twierdzono, że się to działo na skutek wywiadu Piłsudskiego. Przecież znowu odezwanie się o „chamie i pysku" przez pułk. Biernackiego na wyróżnienie to wcale nie wskazuje. Starałem się nigdy o nic nie prosić, coby wyglądało na łaskę albo względy. Nie wnosiłem petycji o jedzenie, robiłem co mi kazano z największą dokładnością. Kiedy mnie chciano uraczyć dodatkowem pożywieniem nie przyjąłem, go nigdy. Starałem się nie zasługiwać ani na gniew, ani na łaskę nie zarabiać.

Rozmowę polityczną dorywczo przeprowadziło ze mną dwóch oficerów, z których jeden mi opowiadał, że marszł Piłsudski tak Polskę zmieni- że gdy za kilka lat wyjdę z więzienia, to jej nie poznam. Wrzali oni gniewem na samą myśl, że jest ktoś w Polsce, któryby się smiał woli marszałka sprzeciwiać. Mówili, że społeczeństwa w Polsce niema. O Daszyńskim opowiadali, że to dureń, a Trąmpczyński - łotr zwyczajny. Że trzeba być tak głupim jak Daszyński, by z wejscia do Sejmu kilkunastu oficerów robić podobne hece. Marszałek mógłby przecież, gdyby zechciał, posłać szwadron szwoleżerów i Sejm rozpędzić. Wyrażali oburzenie, że Centrolew miał smutną odwagę wystąpić przeciw prezydentowi Mościckiemu, który reprezentuje powagę władzy i majestat Państwa. Kiedy się zapytałem wymownego oficera na jak długo określa on nasze więzienie, odpowiedział :

1077

"No, na parę lat conajmniej!".

- I czy ja będąc jego podwładnym mogę parę słów odpowiedzieć?

-Proszę - oświadczył mi.

- Pan przyzna - zaznaczyłem- że gdyby tak było , jak Pan mówi, że społeczeństwa w Polsce niema, to nie mogłoby być i Państwa. O ile wiem, to Daszyński jest dawnym przyjacielem i współpracownikiem p. Piłsudskiego.Obaj należeli całe życie do jednego kierunku politycznego, a nie tak dawno napisał, Daszyński książkę o nim, jako o największym człowieku w Polsce. P. Piłsudski powierzał mu też bardzo ważne zadania a między in. utworzenie pierwszego w Polsce rządu. Pan potępia Trąmpczyńskiego, ja zaś jestem dla niego z wielkim szacunkiem, bo ma przeszłość i zasługi, które trzeba uznać. Sejm możnaby rozpędzić może nawet połową szwadronu szwoleżerów, ale wtenczas , gdybyśmy nie mieszkali w Europie i nie byli państwem, które ma pretensje do jakiej takiej kultury. Pan ma słuszność, gdy się oburza na tych, co prezydenta nie szanują, ale pozwoli sobie pan przypomnieć, kto w Polsce zaczął prezydentów nie szanować, a do jednego z nich nawet strzelać z armat gdy był w Belwederze, a potem w Wilanowie. Ja stałem wówczas obok niego.

Na tem skończyłem, gdyż oficer kazał mnie żandarmowi odprowadzić do celi. Nacisku żadnego co do podpisania lub nie podpisania deklaracji kandydackiej na mnie nie wywierano, robiłem sam to, co w tej chwili i sytuacji uważałem za najbardziej wskazane.

Przez dwa miesiące przeszło musiałem patrzyć na wybrańców pana Piłsudskiego oficerów armji polskiej, którzy nad nami sprawowali nadzór. Sądzić należy , że zostali tam przysłani ludzie najbardziej jemu oddani, ale też najwięcej inteligentni , szanujący mundur , honor oficera i godność ludzką. Ich postępowanie przez ten czas musi mnie prowadzić tylko do dwóch wniosków: Albo wybrano katów pozbawionych wszystkiego co ludzkie, albo kurpus oficerski upadł nisko i to niesłychanie nisko.Oficer , który stale używa tylko plugawych wyrazów, ordynarnych przezwisk i przekleństw, oficer, który bije po twarzy lub kopie ludzi bezbronnych , który lata z kluczem wyrwanym z ręki klucznikowi wpychając z lubością do ciemnicy ludzi, oficer który wyrywa ze snu obywatela państwa, każe go bić w sposób wyrafinowany do utraty przytomności, oficer, który się wysila na pomysły zadawania katuszy moralnej ludziom zgnębionym, w głodzonym, zamkniętym i ubezwładnionym nie jest tym, u którego "Honor i Ojczyzna" są wszystkiem. Jest natomiast albo bezmyślnym pretorjanem albo zwyrodniałym inkwizytorem. Ci nie będą napełnie owym zbrojnem silnem ramieniem wielkiego Narodu - gdyż okrutnik bywa prawie zawsze tchórzem.

Należy także wziąść pod uwagę kim byli owi więźniowie brzescy.

Każdy choć trochę zorjentowany obywatel państwa wiedział doskonale,że żaden z nas ani weksli nie sfałszował, ani nic nie ukradł, ani też żadnego innego karygodnego czynu nie popełnił. Że zarzuty poczynione przez Piłsudskiego, były oszczesrtwem , mającem gwałt i zemstę na nas dokonywaną, w oczach niektórych ludzi usprawiedliwić.

Przecież ten urzędnik policyjny ciągnący przemocą dr. Liebermana w ciemny las , polecający go bić i katować, szukający po jego ciele miejsc

1078

najwięcej słabych i czułych, wiedział o tem dobrze, jakie są jego urzędowe i obywatelskie obowiązki, znał doktora Liebermana i jego zasługi dla państwa, a nawet przysługi oddane Piłsudskiemu, a mimo to nie tylko spełniał bezecne rozkazy obrażające ludzkie uczucia, honor i sumienie ale starał się iść jak najdalej w gorliwości, a znęcając w sposób nieludzki wzywał przy tej podłej barbarzyńskiej robocie imienia " Piłsudskiego".

A oficerowie polscy znęcający się w sposób wyrafinowany nad b. wicepremjerem Rzeczypospolitej i posłem do Sejmu Wojciechem Korfantym, czy nie wiedzieli, że narażał on swoje zdrowie w akcji plebiscytowej na Górnym Śląsku, że miał niespożyte zasługi przy odniemczeniu tej krainy, że był jedną z najwięcej czci-godnych postaci w Polsce Odrodzonej a przecież smieli otworzyć usta, by sypać plugawemi obelgami, zdobyli się na haniebną odwagę, by podnieść na niego zbójecką rękę. Jest to przecież jakimś anachronicznym wytworem czasu, wynikiem zdziczenia obyczajów i wprowadzenia barbarzyństwa zupełnie obcego polskiemu uczuciu i polskiej kulturze.

Czy ludzie normalni i mający poczucie jakiej takiej godności mogli by się znęcać nad b. ministrem Państwa Polskiego dr. Kiernikiem posłem i b. wysokim urzędnikiem Rzeczypospolitej Aleksanderm Dębskim, posłem Popielem i wielu innymi. Czy jest do pomyślenia ażeby ludzie nosz.cy mundur polskiego oficera, przedstawiciele Narodu, który się słusznie szczyci swoją kulturą, mogli z Ukraińcami postępować w sposób godny pijanego, rozbestwionego zbrodniarza łobuza, nie mając w dodatku, żadnego do tego powodu. Czy nie pomyśleli oni, że to może zemścić się na Polskim Narodzie, wywołując krwawy odwet z tamtej strony.

A jeżeli to wszystko było, jeżeli przy każdej niemal czynności powoływali się oni na wysoko postawioną osobę i w ich imieniu dokonywali tych bezecnych operacji, to cóż pomyśleć już nie o nich ale także i o ich patronach.

Chciałoby się wierzyć słowom wypowiedzianym przez dr. Liebermana, że te praktytki nie są i nie mogą być dziełem Polaków, lecz że jest zapożyczono z Azji, a znacznie " ulepszone " zaczęto w Polsce stososwać. Ich ofiarą padł gen. Zagórski, niemi zniszczono gen. Rozwadowskiego i wielu innych. One dały w Brześć a nie wiadomo na kim i na czem się skończą.

Wyróżnienie i awansowanie oprawców- oficerów jest nie tylko potwierdzeniem systemu, prowokacją rzuconą w twarz uczciwej części społeczeństwa, ale także wyraźnem wskazaniem wytkniętej sobie drogi. Tacy ludzie, wzięli na siebie ciężar utrzymania i obowiązek obrony Państwa. W ich ręku znajduje się los Polskiego Narodu, znoszącego w milczeniu narzucone jarzmo.

Upodzi wać się należy, że tylko do czasu!

WYDAWNICTWO TRZASKI, EVERTA i MI

WARSZAWA, KRA PRZEDMIEŚCIE 13 (Gmach Hotelu Europejsk

BREHM

ŻYCIE ZWIER

Głośna w literaturze europejskiej książka Brehma o życiu z
ukazuje się po raz pierwszy w świetnym przekładzie
Barwne opisy zwierząt, ich życie na wolności i w niewoli, c
rystyka typów etc. zostały podane tu w tak doskonałej for
racyjnej, że książkę Brehma czyta się lekko i z niesłabn
pierwszej do ostatniej stronicy zajęciem.

CAŁOŚĆ OBEJMUJE 12 ZESZYTÓW
1000 STRON DRUKU,
1000 ILUSTRACYJ TEKSTOWYCH,
19 TABLIC WIELOBARWNYCH,
WSPANIAŁE WYPOSAŻENIE GRAFICZNE, NAJLEPSZY PAPIER ILUSTRACYJNY

DWA DUŻE TOMY
PRENUMERATA ZA CAŁOŚĆ W BROSZURZE WYNOSI zł. 66.— PŁATNE W 12 MIESIĘCZNYCH RATACH PO zł. 5.50. CENA DWU STYLOWYCH OKŁADEK z MOCNEGO ANGIELSKIEGO PŁÓTNA ZE ZŁOCENIAMI zł. 11.—

Z
DO KSIĘGAR
TRZASKA,
WAR
Zgłaszam prenun
BREHM: Ż
Prenumeratę mies
kwartalną zł. 16.
szytów) przekazuj
Nr. 464 — należy
przez zlecenie poc
Imię i nazwisko:
Dokładny adres:
Zbyteczne słowa wykreślić.

TRZASKA, EVERT i MICHALSKI,
WARSZAWA, KRAK. PRZEDMIEŚCIE 13.

BIAŁY TYDZIEŃ BOGUSŁAW

HASŁO GOSPODARCZE: LEN POLSKI!
CENY BIAŁEGO TYGODNIA RAZ DO ROKU
DUŻY WYBÓR PŁÓCI
I BIELI
ILUSTR

OBRAZY NAJWIĘKSZY WYBÓR NAJNIŻSZE CENY ! Salon Julj
Nowy Świat

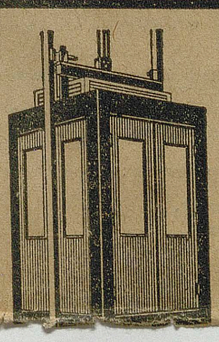

DŹWIGI OSOBOWE
i TOWAROWE
NAJNOWSZEGO SYSTEMU
WYKONYWUJĄ JAKO SPECJALNOŚĆ
solidnie, z długoletnią gwarancją
BRACIA JENIKE
FABRYKA DŹWIGÓW, Sp. Akc.

POWINNIŚMY KONIECZNIE WYPRÓBOW
NOŻYK KIRIKI
a to dlatego, że fabrykacja ich opiera się na najnowszyc
nalazkach, jak również dlatego, że nożyk KIRIKI wyra
jest z najlepszego metalu i posiada idealne ostrze.
Wszyscy ci, którzy używali nożyków KIRIKI byli zad
ceni. Mecenas P. z Poznania pisze: „Dziękuję za przes
nożyka KIRIKI, nożyk jest nadzwyczajny i daleko prz
sza inne, których dotąd używałem. Proszę o przesłan
sztuk za zaliczeniem na adres mej kancelarji."
Pan A. M. Cukrownia Zagłoba pisze: „W dn. 8.IV
małem jeden nożyk KIRIKI na próbę

...akuj tadzień

my sprzedajemy, wy zarabiacie, takich okazji już nie spotkacie:

KOSZULA DZIENNA damska z madap. białego lub kolor. przybr. motywem (2.-) **1.65**

KOSZULA DZIENNA damska z madap. w b. dobrym gat. przybr. mereżką i aplik. (norm. zł. 3.—) **2.45**

KOSZULA DZIENNA damska z pięknego nansuku przybrana ręcznym haftem i mereżką (norm. zł. 4.75) **3.85**

REFORMY jedwab. trykot. ściągane na gumę w pasie i nogawkach w doskonałym gatunku (norm. zł. 4.25) **2.70**

MOTYLKI jedwab. trykot. z przodu gładkie, z tyłu ściągane na gumę, niebywała okazja (norm. zł. 4.50) obec. **2.95**

KOPERTA ładna i praktyczna, oszyta koronką rozm. 135×190 cm. (norm. 8.—) **6.65**

KOPERTA z madapolamu w najlepszym gat. przybr. strojnie koronk. z fartuszkiem 140×200 cm. (16.—) **12.10**

RĘCZNIKI kąpielowe białe z kolor. szlakiem (zł. 1.65) **1.25**

RĘCZNIKI kąpiel. w dosk. gat. grube kolorowe lub białe ze szlakiem 45×135 cm. **3.25**

ŚCIERKI lniane ze szlak. kolor. 40×100 cm. (1.35) **1.10**

PŁÓTNO wileńskie b. mocne szerokości 80 cm., sztuka 17 mtr. (norm. zł. 13.—) **10.90**

NANSUK bieliźniany w najwyższym gat. szer. 90 cm. sztuka 17 mtr. zł. 27.— i zł. **24.-**

PÓŁPŁÓTNO prześcieradłowe b. ładne szer. 160 cm. za 1 mtr. (norm. zł. 2.20) **1.85**

OBRUSY kolor. 140x160 cm zł. 4.50, 140x140 cm. zł. 4.—, 120 x 120 cm. obecnie zł. **3.20**

FIRANKA etaminowa b. ładna, 2 szale i lambrekin (8.-) **5.20**

FIRANKA tiulowa haftowana w grochy, 2 szale i lambrekin (norm. zł. 18.-) **13.60**

KOMPLET 5 garnków z grubego aluminjum z pokrywami (norm. zł. 36.—) **25.-**

SERWIS stołowy porcel. na 6 os. 31 szt. zł. 50.-, 45.- i **39.-**

SERWIS do kawy porcel. na 6 osób — 15 sztuk — od **9.25**

KOSZULE męskie popelinowe gładkie w wysokim gat., z 2 kołn. (norm. 9.75) **7.60**

KOSZULE męskie popelinowe w kolorowe paski, z 2 kołnierzyk. (zł. 11.—) **8.40**

KOSZULE NOCNE męskie z madap. dług. 100 cm. **4.25**

SKARPETKI męskie fil d'Ecosse z jedwab. (2.—) **1.35**

KORONKI NICIANE szer. 3—6 cm. szt. 25 mtr. zł. 4.50, za 1 mtr. 20 gr., szer. 5—7 cm. szt. 25 mtr. zł. 9.—, za 1 mtr. **40 gr.**

OBSZERNE ILUSTROWANE KATALOGI NA ŻĄDANIE.

...ABŁKOWSCY

60724r

...oność

jest udziałem nielicznych. Lecz nawet ci, którzy są nią obdarzeni muszą nieraz długie lata poświęcić uciążliwej pracy aby zdobyć to co za jednym zamachem może dać pełna szans gra na loterji. Ale los loteryjny winien być zaopatrzony w stempel kolektury A. Wolańskiej.

ZWIĄZANA ZE SZCZĘŚCIEM

KOLEKTURA

...OLAŃSKA

...y Świat 19, Oddziały: Marszałkowska 129 ...53. Praga, Wileńska 11. Wilno, Wielka 6.
...cowe załatwiamy odwrotną pocztą.
...konto P. K. O. 7192.
...ły los zł. 40, 1/4 zł. 10.

60455r

Teatr Narodowy

3.30 po poł. „Intryga i Miłość" (ceny zniżone).
8 wiecz. „Wielki człowiek do małych interesów" (Zelwerowicz, Maszyński, Smosarska, Grabowski, Fritsche, Barszczewska, Sawan i inni).
Dziś abon. 2—J, jutro 2—K.

Teatr Polski

3 pp. punktualnie „Dziady" (ceny zniżone).
8 wiecz. „Nadzieja" (Przybyłko - Potocka, Lindorfówna, Romanówna, Brydziński, Warnecki i Kreczmar).
Dziś abon. 3—D, jutro 3—E.

Teatr Nowy

3.30 pp. „Most" (ceny zniż.)
8 wiecz. „Miss Ba" (Malicka, Damięcki, Justjan i inni).

Teatr Letni

3.30 pp. „Rozkoszna dziewczyna" (ceny zniżone).
8 wiecz. „Piękna Helena".

Teatr Mały

3.30 po poł. „Karolina".
8 wiecz. „Karolina".

60777r

Wiadomości kościelne.

— Dn. 12 b. m., we wtorek, będą odprawione przed ołtarzem św. Antoniego uroczyste wotywy w następujących kościołach: św. Florjana na Pradze o 8, św. Krzyża o 8, św. Marcina o 9 z litanją i modlitwami i św. Antoniego przy ul. Senatorskiej.

Tegoż dnia z powodu rocznicy koronacji Ojca św. odbędzie się w kościele św. Karola Boromeusza przy ul. Chłodnej o g. 9 uroczysta msza św. i po niej będzie odśpiewane Te Deum.

— Porządek nabożeństw w kościele Zbawiciela. W niedziele i święta. Prymarja o 6 z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Msze św. o 8, 9 (szkolna z nauką) i o 10. Suma o 10 m. 45 z kazaniem. Ostatnia msza św. o 12 m. 45 z kazaniem (podczas wakacji kazania niema). Nieszpory o 4 (w Wielkim Poście o 8 i pół). W dni powszednie. Msze św. o 7, 8, 9 i 10. Nabożeństwo wieczorne przez cały rok o 6 z błogosławieństwem Najświętszym Sakramentem.

Księża spowiadają codzień od 6 do 10 i pół. W soboty i wigilje świąt od 5 po poł.

Nabożeństwo adoracyjne z wystawieniem Najświętszego Sakramentu w każdą pierwszą niedzielę miesiącą o 4 z procesją.

W każdy pierwszy piątek miesiąca o 10 msza św. z wystawieniem Najświętszego Sakramentu ku uczczeniu Najsłodszego Serca Jezusowego.

— Porządek nabożeństw w kościele św. Augustyna przy ul. Nowolipki. W dni powszednie. Prymarja o 6 i pół z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Msze św. o 8 i 9. W niedziele i święta. Prymarja o 6 i pół z wystawieniem Najświętszego Sakramentu i nauką katechizmową. O 9 msza św. dla młodzieży szkolnej z nauką. O 10 wotywa z nauką. O 11 suma z kazaniem katechizmowem. Nieszpory o 4, po nich błogosławieństwo Najświętszym Sakramentem.

W pierwszą niedzielę miesiąca o 6 nabożeństwo adoracyjne z wystawieniem Najświętszego Sakramentu, procesją i kazaniem. W każdą środę po 15-ym o 8 nabożeństwo za dusze zmarłych (egzekwje, msza św. kondukt). W każdy pierwszy piątek miesiąca o 9 nabożeństwo do Serca Jezusowego z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. We wszystkie święta uroczyste Matki Boskiej o 10 uroczysta wotywa przed ołtarzem Matki Boskiej Częstochowskiej na intencję braci i sióstr Różańca św.

Nabożeństwo wieczorne w dni powszednie o 6. W niedziele i święta o 4.

— Porządek nabożeństw w kościele Towarzystwa Dobroczynności przy ul. Krakowskie Przedmieście. Msza św. przez cały rok w dni powszednie zarówno, jak w niedzielę i święta o 6 i pół. Nieszpory w niedziele i święta o 4.

...MYSŁOWE.

ELIMINATKA.

...CZESNA.

w skład klucza eliminatki (kluczem wyraz, oznaczający samodział) i odczytać pionowo rozwiązanie.

Znaczenie wyrazów:

1) Kochanka włoskiego poety.
2) Przenośnie barbarzyńca.
3) Odrobina w gwarze.
4) Krzak.
5) Zwrot, będący przytykiem, przymówką.

SKAUCI W POLSCE ZŁOŻĄ VOTUM MATCE BOSKIEJ W CZĘSTOCHOWIE

Z okazji Zlotu Harcerskiego w Polsce w letniej rezydencji Prezydenta w Spale, Rada Naczelna postanowiła, że specjalna delegacja i poczty sztandarowe Związku Harcerstwa zawiozą ze Zlotu do Częstochowy Krzyż, który będzie złożony przez harcerstwo Matce Boskiej, jako votum z okazji 25-lecia.

Złożenie tej ofiary Matce Boskiej, Królowej Korony Polskiej, która tyle wieków opiekowała się losami Polski, jest jednym jeszcze dowodem jaką czcią otaczają swoją Opiekunkę Polacy.

Skauting w w Polsce słusznie złoży pokorne modły i serca u stóp Tej, za wstawiennictwem której, Opatrzność błogosławiła tej organizacji 25 lat, a wydała tylu młodocianych bohaterów i dzielnych obywateli-Polaków.

Jeżeli nasi Skauci Zjednoczenia będą na tym Zlocie w Polsce, zawitają także do Częstochowy, aby w pokorze oglądać ten cudowny obraz Matki Boskiej i niezliczone vota złożone Jej przez tysiące cudownie uleczonych.

Jutro Otwarcie Kursu Instruktorskiego w Zjednoczeniu

Zapowiadany kurs skautowy dla Komitetów Opiekuńczych męskich i żeńskich i dla skautmistrzów i Przewodniczek, oraz dla kandydatów na instruktorów rozpoczyna się już jutro, t. j. w poniedziałek, dnia 21go stycznia, w sali Zjednoczenia, o godz. 7mej wieczorem.

Pierwszy dzień poświęcony będzie registracji kandydatów na ten kurs, oraz objaśnianiu całokształtu materjału, jaki zostanie przerobiony na kursie.

Przedmioty wykładane na tym kursie obejmują wszystko co związane jest z programem technicznym w Skautingu, oraz specjalne wykłady o wychowaniu młodzieży. Kurs potrwa 6 tygodni i odbywać się będzie w każdy poniedziałek, o godz. 7mej punktualnie.

Wykładać na kursie będą osoby doskonale obeznane z programem skautowym i wychowawczym.

Na kurs zapisywać się mogą [illegible] od lat 18 i wyżej, tak

Ponieważ dotychczas towarzystwa narzekały na brak instruktorów i wymawiały się niejednokrotnie brakiem takiej siły, przeto apelujemy do tych, aby skorzystały ze sposobności odbycia kursu instruktorskiego i swych przedstawicieli przysłały na takowy.

GRY

DLACZEGO? DLATEGO!

Zastęp siedzi wkoło. Każdy mówi swemu sąsiadowi z prawej strony (szeptem!) zdanie, zaczynające się od słowa "dlaczego" (na dowolny temat). Potem sąsiadowi z lewej strony zdanie, rozpoczynające się słowem "dlatego, że..." (na jakikolwiek temat.) Teraz każdy pokolei mówi, jakie od swego sąsiada posłyszał pytanie i jaką od drugiego sąsiada — odpowiedź. Jest to jedna z najbardziej higienicznych gier

RZEKA

Jerzy Zwrot

Stojąc nad wodą i zbierając oczami światła z tamtego brzegu napróżno starał się opanować uczucie niezmiernej wdzięczności dla dziewczyny, która stała obok. Rzeka płynęła szeroko przez ciepłą lipcową noc. Czas płynął równomiernie między gwiazdami. Świat był obrazem nieustającego nigdy życia. W czarnej wodzie, ledwo posrebrzonej młodym blaskiem gwiazd łamały się słupy świateł z tamtej strony, tworząc chybotliwą ścianę blasku.

Odezwała się pierwsza:

— O czem pan myśli?

Nie odpowiedział nic. Od czasu, kiedy los miłosierny pochylił nad nim jej twarz, oczy i usta, był w nieustającej ekstazie. Pamiętając lata samotności, omyłek, poszukiwań, nie wierzył, nie śmiał uwierzyć, że stało się prawdą pragnienie, aż chorobliwe w uporze, tęsknota prawie zabójcza, do prawdy uczucia. Spojrzał na nią i zachłysnął się jej twarzą, jak niespodzianą strugą powietrza. Był zupełnie bezsilny wobec niespodziewanej potęgi, która dosłownie rozwalała ciasne ramy piersi i wypełniała sobą rzekę, niebo, przestrzeń, świat!

I znowu powtórzyła:

— No, o czem?

Zaczął mówić, ale głos go zawiódł: był zachrypnięty, o niemiłem brzmieniu, twardy i chropawy. Słowa były niedołężne i śmieszne:

— Że gdyby pani chciała... mogła... że ja mógłbym wszystko, wszystko dla pani!

— Cóż to, wyznanie?

[illegible]

ludzi staje się dobrem wszystkich ludzi, jeżeli jest.

— Jeżeli jest...

— Kiedy patrzę na panią, to — wierzę...

Oboje przestraszyli się tego, co zostało przed chwilą niedopowiedziane. Potoczyło się jasne i wielkie po ciemnej wodzie, po przyćmionem niebie, po pustych polach tamtego brzegu. Serca zabiły, jak na alarm, mocno i niespokojnie. Usta otwierały się i zamykały szybko, oczy tonęły w oczach, żeby za chwilę, oślepione potęgą miłości, uciekać w mrok nocy. Zostało wyzwolone pragnienie i ledwo uświadomiona tęsknota. Ręce spotkały się niespodzianie, splotły, zwinęły, zamarły.

— Wie pani, że nie jestem sam?...

— Mów mi: — ty.

— Wiesz?

— Cóż z tego?

Usiadł na brzegu i rękami objął jej kolana. Było cicho. Daleko ocierały się obłoki, jak kłębki waty i zdawało się, że słychać ten dźwięk wyobraźni. Blisko pluskały fale, grały świerszcze na stokach i pachniały pokosy. Nietoperze zataczały szybkie koła i czasem rzuciła się w wodzie spłoszona ryba.

Środkiem rzeki przemknął cień łodzi. Stali w niej rybacy, próbujący, co noc, szczęścia połowu. Łódź, nieporuszana wiosłami, spłynęła wolno i cicho poza pole widzenia.

— Jeżeli się kocha, wtedy jest się naprawdę dobrym, — powiedział raczej do własnej myśli, która go osaczała od lat.

[illegible]

nieszczęście rozpętało się gdzieś w świecie dalekim i nieznanym i uderzyło śmiertelnie. Mężczyzna rzucił się naprzód.

— Pływasz?

— Tak. — Trochę... — dodał ciszej.

— O, Boże!

— Puść!

— O, Boże!

— Przecież trzeba...

Zaczęła krzyczeć. Wołała tak głośno, w straszną teraz i złą noc, o ratunek. Krzyczała, jak umierająca. Broniła tym krzykiem instynktywnie swego szczęścia, swojego życia, jego życia. A jednocześnie biegła do miejsca, gdzie dwu mężczyzn walczyło z wodą i śmiercią. W czarnem gęstem kotłowisku rzeki nie było nic widać. Rzeka pluskała falą i zagłuszała odgłos płynącego. Stanęła nad samą wodą, wpatrzona w nią rozdartemi z lęku oczyma, dygocząca, blada, na pół żywa. Mijały sekundy długie, jak godziny, minuty nieskończone, jak wieczność. Wreszcie usłyszała sercem raczej, niż słuchem, ciężki, chrapiacy oddech, gwałtowne uderzenie niewprawnych dłoni o wodę. Znowu całe wieki czekania. I wkońcu zobaczyła: — płynął z trudem jedną tylko ręką, utrzymując własną głowę na powierzchni z ogromnym wysiłkiem. Druga ręka wczepiła się w mokre szmaty. Głowa tonącego była pod wodą. Twarz ratującego była śmiertelnie blada i płuca rzęziły strasznie. Wreszcie cały świat dokoła wypełniło to rzężenie.

Z blizkich domów biegli już ludzie, wytrąceni ze swojej sennej równowagi krzykiem w nocy. Ktoś podał rękę, ktoś skoczył do wody. Wyciągnięto obydwu.

JAN MATEJKO

W Czterdziestą Rocznicę Zgonu

Mieczysław Sterling

Jam płakał rzeką łez przed Chrystusem w Marjackim kościele.

List Matejki, 12 marca 1862.

Ćmi się w moich nadwiślańskich oczach i smutną twarz obracam w stronę Wawelu.

List Matejki z Paryża 1865.

R. 1891. "Dnia 15 sierpnia odbyło się poświęcenie skończonej już nawy kościoła i nabożeństwo kościelne, na które jednak Matejkę nie zaproszono?"

M. Górzewski, "Jan Matejko".

Już zdejmowano ostatnie rusztowania wewnątrz kościoła. Spod odrywanych desek wyłaniały się wysokopienne filary, łuki ostro załamane, sklepienia w zygzakach spleceń unosząc się w przestworzu kościoła, ściany ukryte w cieniu, ołtarz szerokiemi skrzydłami rozsiadły pośrodku nawy — wszystko czarowne, lśniące, barwne.

W kościele nie było nikogo prócz robotników, którzy rozbierali rusztowanie. Blade światło chłodnego sierpniowego dnia ledwie oświetlało wnętrze. Ciszę przerywał stuk młotków ciesielskich i szmer osuwających się desek. Pracowano ostrożnie, jak w kościele. Naraz, przez boczne wejście kościoła wpadł promień światła. Niespostrzeżony przez nikgo, wszedł, niemal wsunął się, twórca odsłanianych właśnie malowideł, Jan Matejko, szacowny malarz wielkich dzieł historycznych, koronowany nimbem zachwytu i cierniami nienawiści — dumny i odpychający, [illegible]

Zamknął ołtarz. Do kościoła wchodzili już ludzie. Zawinął się w pelerynę i prędkim krokiem opuścił świątynię. Radosny, pełen dumy i uśmiechnięty, z głową opuszczoną na dół, poszedł swoim zwykłym szlakiem na Wawel. Grało w nim wszystko. Było południe. Witał go hymn z Marjackiego kościoła, a on nucił go za trębaczem i szedł z tą drogą pieśnią na ustach i teraz, właśnie teraz przypomniał sobie — tak, w dawnych latach, gdzieś pd Florencją... Szedł w słoneczny dzień nad rzeką pośród gór. Nagle z poza zbocza górskiego wyłonił się pejzaż, cudowny, słońcem i kwiatami obsiany. I wtenczas przyłapał samego siebie na tańcu wśród gór. Pamięta... tańczył, laskę podniósł do góry i obracał się na miejscu i zawstydził się wówczas przed samym sobą. Taką samą radość miał w sobie dzisiaj.

Wiał wicher od Wisły. On wchodził żwawym krokiem pod górę wawelską, posuwał się mały, chudy, z trudem stawiając opór wiatrowi, a wiatr zrywał z głowy wielki czarny kapelusz, igrał z długiemi siwiejącemi włosami, wychodzącemi spod kapelusza, wygiął wtył szerokie poły płaszcza, że wyglądały, jak czarne skrzydła przypięte do małego chudego tułowia. Wszedł do kaplicy zamkowej — tutaj czuł się najlepiej. Tu spędzał chwile największych uniesień i najtragiczniejszych upadków. Ukląkł. Pogrążył twarz w dłoniach. Chciał się modlić. Długo musiał skupiać [illegible] ko nie wiedział już dokładnie i nie wiedział po co...

"Jakto — pomyślał — piętnastego sierpnia, za kilka dni, poświęcenie, a mnie nawet nie powiadomiono? Ten tam ktoś wie o tem, proszony, fetowany, a mnie nie mówią, nie proszą?" Wiele walk przeprowadził, żeby obcych nie dopuścić do malowania?... Wiele nocy prześlęczał, żeby odgadnąć ducha tego kościoła, żeby zespolić się z duchem Stwosza?... Wiele pracy włożył, żeby ich przekonać, że to on, tylko on, główny kościół swojego miasta Krakowa malować powinien i potrafi... Czyż nie on pierwszą składkę z własnej kieszeni złożył? Zrzekł się zapłaty za tyle lat pracy? Z jaką pieczołowitością doglądał, z jaką radością pracował! A teraz poświęcenie bez niego Bez niego...

Zwolnił kroku. Zmęczenie go opanowywało coraz silniej. Chwyciły bolesne kurcze, nieodstępne od tylu lat bóle. Głowę pochylił nisko... Wszyscy go znali, wszyscy wiedzieli, że go pominięto... Nic to zresztą nie znaczy, myślał, nic to nie znaczy, nie dla nich malował, dla potomności, dla tych, co nadejdą, dla przyszłej wielkiej Polski. A jednak — znowu go odepchnięto!

Wszedł do domu, nie było nikogo. Był szczęśliwy, że nikogo w domu nie było. Dziwnie, dziwnie układa się życie. Jeszcze tak niedawno wręczyli mu berło.

Ciężko usiadł na fotelu, siwą głowę pochylił na piersi, łokciami oparł się na porę- znajdują się groby królewskie. A któż, jeśli nie on z królami żył? Któż, jak nie on pierwszy królów z trumien i z legendy wydobył? Kto nadał im wieczny żywot, dzieje ich stworzył, jeśli nie on, sam berłem królewskiem obdarzony? Siedział dumny w stalach, cień od ołtarza krył go od oczu ludzi. Nawet nie wiedział, kiedy ręce w pięści zacisnął — sam, dumny, niedostępny obmowie ludzkiej. Któż mógł odepchnąć go tu nad królewskiemi grobami — jego, królom równego? A jednak serce ciągnęło do Marjackiego kościoła, gdzie poświęcenie już się pewnie kończyło. Długo siedział w kaplicy zamkowej, pogrążony w myślach i modlitwie. Już słońce zachodziło, kiedy się podniósł. Nie wiedział, dokąd ma pójść... Był zupełnie sam. Za jedynych przyjaciół miał te mary królewskie. I nikogo więcej...

Smutny, zgnębiony, schodził z wawelskiego wzgórza. Już się nie wstydził, że go odepchnięto — był zbyt dumny. Ale myśl, że idzie do Marjackiego kościoła, ukrywał od siebie samego. I tak, od niechcenia, zbliżył się do bocznego wejścia, pchnął drzwi i niezauważony przez nikogo, stanął w bocznej nawie. Kościół jaśniał wieczornemi światłami, barwy i złocenia lśniły, grały, radowały w blasku palących się lamp. Ludzie oglądali wykończony kościół. Powoli schodzono na nabożeństwo wieczorne. Zagrały organy. Ktoś, stojąc blisko Matejki powiedział wyraźnie: "Toć to jest cafe chantant, a nie kościół". Już słów tych nie słuchał. Ukojony lśnieniem barw i pieśnią organów, opuszczał kościół. Szedł spokojny do pracy.

Mieczysław Sterling.

WSZECHWIEDZA

Pan Zygmunt miał wśród krewnych opinję dziwaka, na co zresztą w zupełności zasłużył.

Ten człowiek bowiem jako główny cel w życiu obrał sobie naukę.

Zamiast zdobyć wykształcenie w pewnym określonym zgóry kierunku i zarobkować, a następnie ożenić się, mieć własny dom i rodzinę, pan Zygmunt oddał się wyłącznie studjom naukowym.

Została mu po rodzicach suma hipoteczna, która dawała procenty, wystarczające w zupełności na utrzymanie i naukę.

Kończył więc fakultet za fakultetem, z jednej gałęzi i to jak. To dziś pan całą gębą.

— A co? Dostał dobrą posadę?

— O posadzie w jego wieku ani marzyć. Ma chłop skończone 45 lat, więc w pojęciu biurokratycznem to już starzec.

— Tak? A mówisz, że mu się powodzi?

— Jeszcze jak. Za parę lat Zyga będzie jednym z najbogatszych ludzi w Polsce.

— A cóż on robi?

— Podejmuje się wypełniania formularzy do urzędu skarbowego i ubezpieczalni. Ma tylu interesantów, że wprost wydołać nie może. Narzekał, że pracuje osiemnaście godzin na dobę.

1081

1082

P R O C E S B R Z E S K I

Jak to już na wstępie wspomniałem w kilka dni po odbyciu się Kongresu Centrolewu rozeszła się wiadomość jakoby rząd domagał się od Prokuratury w Krakowie wytoczenia sprawy karnej uczestnikom Kongresu.

Prokuratura miała odpowiedzieć, że nie znajduje do tego żadnych, czy też dostatecznych podstaw. Mimo to zaczęły się gorączkowe badania uczestników Kongresu przez władze administracyjne i policję i grożenie im ciężkiemi karami. Przyjaciele moi z różnych stron kraju donosząc mi o tem twierdzili, że dochodzenia owe są tendencyjnie prowadzone, często zaś policja zmusza uczestników do podpisania już gotowych protokołów. Bardzo skrupulatne dochodzenia prowadzono też przeciw mnie we wszystkich miejcowościach w których odbywałem wiece, w czasie od r. 1928 włącznie.

Ogólne było przekonanie w sferach politycznych, że sprawa cała zostanie umorzona, nie wierzono bowiem, by rządy które wyszły z zamachu miały odwagę oskarżać innych, którzy nietylko zamachu nie robili, ale nawet o nim nie myśleli. Zajęła się także tą sprawą prasa stołeczna. M.in. czytałem w Gazecie Warszawskiej artykuł posła Stanisława Strońskiego, który się zastanawiał nad tem, jak to będzie, gdy zamachowiec Piłsudski zacznie oskarżać i sądzić Witosa, który był prezesem prawowitego rządu, obalonego zdradą i gwałtem i to akurat przez tego Piłsudskiego. Wkońcu dochodził do wniosku, że na taką czelność nawet Piłsudski się nie zdobędzie.

Wiele jednak wskazywało na to, że będzie inaczej. Wczesną wiosną 1931 r. mówił mi ~~min.~~ p. Wincenty Krowicki z Krakowa, że Województwo zebrało przeciw mnie wiele rzekomo obciążającego mąterjału, sledząc każdy mój krok przy pomocy licznych płatnych konfidentów. Urzędnik informujący p. Krowickiego oświadczył mu, że mogę być w każdej chwili aresztowany. Później mi powiedział jeden ze starszych urzędników województwa, że kierownikiem tej roboty jest niejaki p. Małaszyński, który się nie cofnie przed żadnym środkiem, byle dojść do celu. Przekonałem się o tem dopiero na rozprawie jak potrafił kłamać i haniebnie rzucać oszczerstwami.

W miesiącu lipcu 1931 r. spotkałem się w Zakopanem ze znajomym mi b. kierownikiem ministerstwa reform rolnych z czasów przedmajowych, który zdołał widocznie przebłagać nowych władców, gdyż dali mu wysokie stanowisko w rządzie. P. Radwan, gdyż on to był oglądając się na wszystkie strony oświadczył mi cicho i dyskretnie, że ma zupełnie pewne wiadomości, iż przeciw niektórym uczestnikom Kongresu przygotowuje się już od dłuższego czasu akt oskarżenia, proces odbędzie się jesienią a niektórzy z nas zostaną skazani bo takie jest życzenie p. Piłsudskiego. W Polsce zaś niema sądu, któryby się do tego nie zastosował.

Będąc nieco później w Warszawie podzieliłem się tą wiadomością z towarzyszami kaźni brzeskiej, wymieniając im nazwiska tych, przeciw którym miało być oskarżenie skierowane. Byli tem zaskoczeni. Nikt też nie mógł ~~dać wiary~~ zrozumieć, dlaczego np. ma być oskarżony dr. Putek, nieodgrywający prawie żadnej roli w Wyzwoleniu i w Kongresie, a nie p. Róg, który

1083

Kongres otwierał , przewodniczył mu , wygłaszając przytem b. silne przemówienie. Dlaczego nie p. Rataj, który należał do ściślejszego Centrolewu i zasiadał w Prezydjum, lecz dr. Kiernik, będący prawie zupełnie na uboczu. Dlaczego nie Chaciński i Wrona, którzy odczytali rezolucję, lecz Bagiński który tam wcale ust nie otworzył. Zagadkę tę rozwiązał poseł Barlicki, zaznaczając, że wybór ludzi dokonany został przez Piłsudskiego, że tak Brześć jak i rozprawa to zwykzajny akt zemsty poprzednio wykonanej przez administrację, a teraz ~~ma~~ mający być akceptowaną przez sądy.

W parę tygodni później dzienniki zapodały wiadomość o odbyć się mającej rozprawie, a w niedługim czasie otrzymałem akt oskarżenia i wezwanie na rozprawę w Warszawie w Sądzie Okręgowym przy ul. Miodowej. Termin rozpoczęcia oznaczono na dzień 26. października 1931 r. Jedno i drugie doręczył mi kierownik posterunku policji w Wierzchosławicach niejaki Zieliński, mierząc mnie przytem znamiennie oczyma.

Nic dziwnego zresztą, powiedziano mu przecież gdzie należy- że dostanę co najmniej 10 lat więzienia, z którego przed smiercią na pewne nie wyjdę. Proces budził wielkie ogólne zainteresowanie. Gdzie się tylko zjawiłem zasypywano mnie pytaniami. Bawiono się też w różne przepowiednie, co do jego wyniku. Bardzo wielu było zdania, że mimo wszystkich przygotowań wcale się on nie odbędzie, gdyż na taki cynizm nawet Piłsudski się nie zdobędzie. Spodziewano się ogólnie odroczenia go bez oznaczenia terminu. Ponieważ się to nie stało, w dniu 25. października przyjechałem do Warszawy dla porozumienia się z obrońcą moim dr. Stanisławem Szurlejem. Umówiliśmy się, że na drugi dzień on czekać będzie na mnie na ul. Brackiej o godz. 8.30 rano, gdyż rozprawa była oznaczona na godz. 9-tą.

Przechodząc z nim kilku ulicami stałem się przedmiotem ogólnego zainteresowania. Wielu przechodniów szybko przebiegało chodniki, aby mi popatrzyć w oczy. Szczególnie robiły to kobeity i żydzi. W okolicy sądu zebrało się trochę publiki, między nimi paru znajomych.

W S A D Z I E

Do sądu przybyliśmy pierwsi zupełnie punktualnie. Wkrótce za nami przyszli i inni oskarżeni, zajmując miejsca w dwóch ławach przeznaczonych dla nas. Pierwszą ławę zajęli przedstawiciele PPS - Lieberman, Barlicki Mastek, Pragier, Dubois , Ciołkosz. Na drugiej zasiedli ludowcy a to: z Piastowców ja i Dr. Kiernik, z Wyzwolenia Bagiński i Dr. Putek, z Stronnictwa Chłopskiego poseł Adolf Sawicki.

Publiczności na sali dość dużo , choć wielu cisnących się usunęli policjanci, gęsto przy wszystkich wejsciach rozstawieni. Było też kilku przedstawicieli prasy zagranicznej. Publiczność budzi duże zainteresowanie nietylko ze względu na osobistości ze sfer politycznych z zagranicy, ale ze względu na pogłoskę, jakoby znaczna jej część to bojówką sanacyjna i szpicle, których zadaniem miało być zatruwanie nam życia.

O godz. 10étej zjawili się na sali obrońcy w liczbie 24 z mec. Berensohnem na czele. Nie chodząc do sądu po raz pierwszy widziałem ich w togach i z biretami na głowach. Wszyscy podjęli się obrony bezinteresownie. Sąd nie przychodził mimo dużego spóźnienia, natomiast sekretretarze i woźni robili różne przygotowania. Na sali odbywały się w wielu punktach

ożywione choć przyciszone rozmowy. Odezwał się nareszcie głośny dzwonek, na sali zrobiła się cisza, za chwilę dzwonek drugi i okrzyk woźnego:"Sąd wchodzi"!. Szedł pierwszy wiceprezes sądu Okr. w Warszawie p. Hermanowski, -przewodniczący, za nim Rykaczewski i Leszczyński jako wotanci, wkońcu sędzia zapasowy p. Łaszkiewicz. Urząd prokuratorski reprezentują wice- prokuratorzy Grabowski i Rauze, ludzie młodzi podobno specjalnie dobrani.

Przy ustalania personalji dowiedziałem się, że dr.Liebermana bronią adwokaci Smiarowski i HOnigwill, Roberta Barlickiego Nagórski i Berensohn, Mieczysława Mastka Rudziński i Barcikowski, Stanisława Duboisa- Sterhling i Benkiel, Adama Pragiera dziekan s stołeczny rady adwokackiej p. Jan Nowodworski i Berensohn, Adama Ciołkosza Dąbrowski i Landau, Dr. Władysława Kiernika mec. Stefan Urbanowicz, Każimierza Bagińskiego Smiarowski, Graliński, Szumański i Potok, Dr. Józefa Putka Szumański,Jarosz i Graliński, Adolfa Sawickiego adwokaci Ujazdowski i Czernicki.

Ja miałem adwokata Szurleja. Nie starałem się o nikogo więcej ani też nie przyjąłem usług mi ofiarowanch przez kilku adwokatów będąc pewny że nie mając żadnej winy obejdę się bez większej obrony. Tego zdania był także i dr. Szurlej po przejrzeniu aktu oskarżenia .

Obserwowałem sędziów i oskarżycieli. Przewodniczący Hermanowski wydawał mi się człowiekiem poczciwym ale pozbawionym odwagi i woli, Leszczyński niemal obojętny na to co się koło niego dzieje, Rykaczewski złośliwym i mściwym , i bez wszelkich pozbawionym skrupułów. Uśmiech i zachowanie się wiceprokuratora Grabowskiego zdradzały cynizm połączony ze złośliwą lekkomyślnością. Siedzący spokojnie Rauze wydawał mi się tępym inkwizytorem.

Po załatwieniu wstępnych formalności i odrzuceniu wniosku obrony co do aktu oskarżenia i niekompetencji sądu w War szawie przewdoniczący przystąpił do odczytania aktu oskarżenia, obejmującego blisko 100 stron maszynowego pisma przeciwko :

1/ Herszowi vel Hermanowi Liebermanowi lat 61
2/ Norbertowi Barlickiemu lat 50
3/ Stanisławowi Dubois lat 30
4/ Mieczysławoi Mastkowi lat 38
5/ Adamowi Pragierowi lat 43
6/ Adamowi Ciołkowszowi lat 29
7/ Wincentemu Witosowi lat 56
8/ Władysławowi Kiernikowi lat 51
9/ Każimierzowi Bagińskiemu lat 40
10/ Józefowi Putkowi lat 38
11/ Adolfowim Sawickiemu lat 33

oskarżonym z art. 51 i 101 cz.I. w związku z art. 100 cz.III.K.K. W zystkich oskarżono o to, że w okresie czasu od r. 1928 do 9. września 1930 r. po wzajemnym porozumieniu się i działając swiadomie , wspólnie przygotowywali zamach, którego celem było usunięcie przemocą członków sprawującego w Polsce władzę rządu i zastąpienia go przez inne osoby, wszakże bez zmiany zasadniczego ustroju państwowego przyczem działalność ich polegała :

1085

1/ na wywoływaniu impodniecaniu w masach nastrojów rewolucyjnych przez

a/ podburzanie do nienawiści przeciwko rządowi, do obalenia go przemocą, do nieposłuszeństwa władzy, do niepłacenia podatków oraz

b/ przez dyskredytowanie , ośmieszanie i wyszydzanie władz państwowych, przyczem akcja ta prowadzona była w prasie, na Kongresach, zgromadzeniach wiecach i zebraniach oraz szerzona w odezwach i ulotkach.

2/ Na organizowaniu, szkoleniu i uzbrajaniu kadr rewolucyjnych na utworzeniu kierowniczej organizacji rewolucyjnej występującej na zewnątrz pod nazwą "Centrolewu", która ułożyła plan objęcia władzy przemocą, zwołała też Kongres krakowski, opracowała rewolucyjne uchwały przyjęte na tym Kongresie, wydała nakaz mobilizowania mas i urządzenia zbrojnego marszu na Warszawę, czego następstwem były w dniu 14 września 1930 r. krwawwe w 22 miastach polskich wystąpienia, lecz zamierzonego czynu nie dokonali z przyczyn niezależnych od ich woli, wobec uderamenienia ich akcji przez władze.

Przestępstwa te przewidziane w art. 51. cz. I. w związku z art.100.cz. III.k.k. i na zasadzie art. 18 i 24 K.K. podlegają właściwości sądu Okręgowego w Warszawie.

W dalszym ciągu akt oskarżenia stara się uzasadnić twierdzenia podane na wstępie. Omawia stosunek stronnictw politycznych do rządów pomajowych, zmianę nastrojów i stosunku w szczególności PPS , Wyzwolenia i Stronnictwa Chłopskiego do nich, twierdzi, że dawnych przeciwników połączyła paląca zemsta i nienawiść przeciw rządom Piłsudskiego, że Centrolew był organizacją scisłą , mającą cele rewolucyjne na oku. Sztab kierujący akcją stanowili dr. Lieberman , Barlicki, Witos, Dr. Kiernik i Putek, Akcja ta objawiać się miała przez zgromadzenia publiczne, zamknięte, legalne i nielegalne, przez umieszczenie podburzających artykułów wprasie legalnej i nielegalnej, przez kolportowanie biuletynów informacyjnych wydawanych przez PPS Centralny Komitet Wykonawczy, w których poddawano krytyce działalność i postępowanie niektórych dygnitarzy obecnego reżimu.

M.in. zapodano, iż opowiadają w stolicy, że pułk. Beck adjutant Piłsudskiego otrzymuję odprócz pensji 6.000 złotych miesięcznie z funduszów dyspozycyjnych. B, premjer Switalski wziął 23.000 z tych funduszów na wyjazd do Biarritz. Pan Jaroszewicz wojewoda w Warszawie, epskulant dostał order za puszczenie płazem morderstw i skrytobójczych napadów. Małeszewski komendant główny policji państwowej, pijak i brutalny żołdak współdziała z nimi. W artykule pod tyt. :Piłsudski kłamie ", nie/poraz pierwszy autor oświadcza "załgał się stary", w artykule "poseł Radziwiłł prowokuje dalej" jest wzmianka , że Radziwiłł w Krakowie mówił:opozycja słaba, bowiem nie było ani rozruchów ani strejku ani też rozlewu krwi. Tegox się jeszcze księcium chce,Niechaj pomyśli szczególnie o rozlewie krwi książęcej.Biuletyn informacyjny wydany w listoapadzie 1929 zawiera ustępy ,co Sejm ma załatwić. Przepędzić rząd, pokrywający nadużycia i utrzymaujący się przy władzy wbrew woli społeczeństwa. W artykule "Próba zamachu stanu " omawiając wypadki z dnia 31. paźdz. 1929 r. autor podaje :" Piłsudski osobiście uprzedzał jednego z czynnych ministrów aby nie był obecnym 31.X. w Sejmie. ..... bo tam poleje się krew, że w czasie awantury, którą przewidywano podczas przemówienia Piłsudskiego, oficerowie mieli wkroczyć na salę, aby batożyć posłów, a w razie oporu strzelać i rąbać.W artykule p.t. Minister szpicli, autor pisze, że Stupaj - Składkowski żyje szpiclami i zarażił

1086

się ich moralnością. W artykule p.t. " Zacwilichowski komenderuje.." piszą: Por. Zaćwilichowski odgrywający tajemniczą rolę w systemie wywiadowczym rządu , siedząc za Zaleskim podnosił go za łokcie i wpychał na mownicę. Był to widok nadzwyczajny , Zaćwilichowski komenderujący ministrem spraw zagranicznych. Oddział II. przygotowuje prowokację. Zajmują się tą piękną pracą majorowie wojsk polskich Studnicki i Mejer. Choroba Piłsudskiego robi postępy. Do Warszwy został sprowadzony na stałe prof. berliński dr. Rose, którego specjalnością jest fotografja mózgu. P. Profesor napewno wzbogaci swą wiedzą studjując mózg Piłsudskiego.

Wielką część aktu oskarżenia stanowiły artykuły umieszczone w prasie legalnej, należącej do wszystkich stronnictw Centrolewu . Pozatem akt oskarżenia zarzuca im a szczególnie PPS przygotowanie akcji zbrojnej i gromadzenie broni, uprawianie teroru przez specjalnie przygotowane bojówki. Czyni również zarzuty socjalistom że ~~m.in.~~ starali się szkodzić Państwu na terenie międzynarodowym. Zarzuty te opeirały się na przemówieniu posła Ciołkosza w Berlinie i oświadczeniu posła Barlickiego na wiecu w Skarżysku gdzie ten miał zaznaczyć, że PPS na terenie międzynarodowym będzie starała się przeszkodzić rządowi w uzyskaniu pożyczki, na dostarczeniu materjałów po Brześciu socjaliście belgijskiemu Vaderweldemu, które mu posłużyły do napisania głośnej broszurki. Ostatnim aktem w etapie walki z rządem miało być przygotowanie Kongresu krakowskiego.

W dalszym ciągu akt oskarżenia zajmuje się działalnością występną:" poszczególnych stronnictw i ludzi, których czyni odpowiedzialnymi za te stronnictwa. Zarzuca posłowi Liebermanowi , że sledztwo ustaliło kilka jego przemówień wyraźnie przeciwrządowych, mimo,że on unikał występów publicznych. Posłowi Barlickiemu , że na jednym z wieców odbytych w maju 1930 r. komunikował zebranym uchwałę Rady naczelnej PPS , która polecała , ażeby z tym dyktatorem , który w Polsce rządzi samowładnie już raz skończyć. Piłsudski zrobił z Polski folwark, odgrywając na nim rolę Jaśnie Wielmożnego Pana. On, Barlicki, życzy temu Jaśnie Wielmożnemu Panu, ażeby go jasny piorun trzasł. ~~Nie~~ Niedopuszczalnem jest , aby w Polsce rządził jeden człowiek. Czas aby znalazł się ktoś odważny, który położyłby kres temu stanowi.

Posłowi Dubois zarzuca podburzające przemówienia przeciw rządowi i prowadzenie w duchu rewolucyjnym młodzieży socjalistycznej należącej do towarzysta Uniwersytetu robotniczego, oraz opór władzy. Posłowi Mastkowi podburzające przemówienia i obelżywe wyrażanie się o Państwie Polskiem , co miał stwierdzić Antoni Lędzion, poseł do Sejmu gdańskiego. Prof. Pragierowi - występy przeciwrządowe przy których miał oświadczyć, że marsz. Piłsudski łamie konstytucję i pogrąża Państwo w największe nieszczęscie, uprawiając nikczemną politykę.

Posłowi Ciołkoszowi działalność podburzającą przeciw rządowi, odbycie szeregu nielegalnych zebrań, przemówienia antypaństwowe na zebraniu socjalistów niemieckich w Berlinie, obrazę Prezydenta przez użycie słów na wiecu publicznym:" Polska niema szczęscia do Prezydentów, bo jednego zastrzelono jak psa, drugiego wypędzono jak psa, a trzeci słucha jak pies".

Dr. Kiernikowi zarzucono, że na wiecu we wsi Grabie twierdził, iż

1087

obecne rządy są kłamstwem i oszustwem, a w Bochni na zjeździe delegatów Stronnictwa podburzał do niewykonywania zarządzeń władz administracyjnych. W Podegrodziu na wielkim wiecu wygłosił podburzające przemówienie.

Dr. Putkowi , że w Krakowie na placu kleparskim w dniu 29.VI. 1930 wygłosił podburzające przemówienie w którem m.in. powiedział: "Precz z tym, który dopuścił się politycznego oszustwa, precz z tym, który dopuścił się pospolitego morderstwa, za którego rządów dzieją się pospolite zbrodnie jak zamordowanie gen. Zagórskiego, żandarma Koryzmy w Belwederze, napad na min. Zdziechowskiego i t.p. Za te zbrodnie powinien być do odpowiedzialności pociągnięty Piłsudski i on tej odpowiedzialności nie uniknie.Pozatem jako naczelnik gminy Chocznia odmówił oddania urzędowania mianowanemu komisarzowi.

B. posłowi Bagińskiemu zarzucano namawianie do niepłacenia podatków, podburzające przemówienia w których miał twierdzić:"Polską rządzi dyktator, mający bzika i gwoździa w głowie".

Posłowi Sawickiemu podburzające demagogiczne przemówienia, nawoływanie do obalenia rządu przemocą. Zapowiedz wieszania dyktatorów na latarniach, strzelanie do policji i wiele jeszcze podobnych wykroczeń.Akcja ta miała spowodować w jego okręgu wyborczym nastrój wybitnie rewolucyjny.

Mnie zarzucano, cały szereg przewinień. M.in., że pałając ukrytą nienawiścią do Piłsudskiego spowodowałem zaostrzenie się stosunków Stronnictwa "Piasta" do rządów pomajowych.Że na licznych zebraniach nawoływałem do walki z dyktaturą, wykazując zgubne następstwa jej rządów, a na jednym z wieców wyrażiłem się, że ci co do władzy przyszli przez krew , dobrowolnie nie odejdą.Że na wiecu w Wielopolu skrzyńskim powiedziałem, że kto na armacie wjeżdza po władzę , to zwykle wyjeżdza na katafalku. Na wiecach w Wielopolu, Przeworsku i Rudnie nawoływałem do czynnego wystąpienia.W Wierzchosławicach , Pilźnie, Jaśle, Zmigrodzie w mojej obecności uchwalono przeciwrządowe rezolucje.Iż odbyłem trzy nielegalne zgromadzenia, co było jaskrawem lekceważeniem władzy. Na Kongresie " Piasta" odbytem w Krakowie w dniach 8 i 9 czerwca 1930 r. atakowałem rząd ówczesny zarzucając mu , że więcej zrobił szkody dla Narodu Polskiego, niż wszyscy zaborcy przez półtora wieku. Że z Ciołkoszem razem prowadziłem w okręgu tarnowskim robotę niemal rewolucyjną a nawet raz z nim odbyłem poufną konferencję.Taką też konferencję odbyłem w mieszkaniu gen, Kukiela z gen. Sikorskim i posłem Kiernikiem, a z posłem Korfantym konferowałem w hotelu Pollera w Krakowie, że należałem do sztabu Centrolewu, który kierował jego poczynaniami. Na Kongresie wygłosiłem podburzające przemówienie, a po nim rozdawałem ulotki, zawierające skonfiskowane rezolucje Centrolewu.Słowem nie mogłem sam siebie poznać w tym akcie oskarżenia.

W sądzie po raz pierwszy w życiu stawałem jako oskarżony.Nie wyobrażałem też sobie, by się mogły znaleść jakiekolwiek organa władzy państwowej któreby się zdobyły nietylko na zupełne przekręcenie przemówień, słów i faktów, ale na podawanie rzczy, które nigdy nie miały miejsca.Sądziłem też że to chyba prosta pomyłka, którą prokurator w swoim przemówieniu przy pierwszej sposobności sprostuje.

1088

PRZEMOWIENIA OSKARŻONYCH

Po odczytaniu aktu oskażenia nastąpiły przemówienia oskarżonych w porządku jak byli w akcie tym wymienieni. Pierwszy z przemawiających poseł dr. Lieberman postawił przemówienie swoje na b. wysokim pożiomie. Nacechowane ono było odwagą i budzić musiało ogólny szacunek, ~~gdyż~~ obracało się bowiem około zasadniczych zagadnień politycznych a nie koło osób. Przemówienie to zakończył zwrotem:" Zadnego uczynku wżyciu publicznym nie żałuję , niczego nie odwołuję, niczego się nie wypieram i wierzę, że dyktatura runie pod naporem sił moralnych , ducha narodu polskiego".

Poseł Barlicki stwierdził, że wszystkie rządy po przewrocie majowym mimo zmiany osób były i są rządami Piłsudskiego i on też musi brać za nie całą odpowiedzialność. Odpowiedzialność ta jest bardzo ciężką.

Poseł Dubois omawiał nadużycia i gwałty rządów sanacyjnych, przytaczając groźby rzucane pod adresem opozycji. Mastkowi przerywa prz-ewodniczący kilkakrotnie i w końcu odbiera mu głos, gdy tenże po omówieniu Kongresu krakowskiego dotyka sprawy brzeskiej.

Prof. Pragier działalność Centrolewu uważa za patrjotyczną i pożądaną. Przypomina rząd lubelski, znaczenie przysięgi wojskowej , postępowanie dziś rządzących Polską magnatów w czasie wojny światowej, historję zamachu Sapiehy i towarzyszy w r. 1919. Zaznacza, że demokracja zbudowała i utrwaliła Polskę, obrnił ją zaś rząd Obrony Narodowej pod przewodnictwem siedzącego na ławie oskarżonych Wincentego Witosa. Nadmienił, że w historji PPS jest tylko jeden smutny akt gwałtu, to listopad roku 1923 w Krakowie. Dokonano go wprawdzie rękoma robotnika krakowskiego, ale z czyjej inspiracji wyjaśni to historja a może snop światła rzuci niniejszy proces.

Poseł Ciołkosz omawia położenie ogólne z punktu widzenia PPS, a gdy usiłuje mówić o Brześciu, przewodniczący po upomnieniu odbiera mu głos.

Po,przerwie godzinnej udzielono mnie głosu. Przemówienie swoje ze stenogramu podaję w obszernem streszczeniu. Zgromadziło ono masę publiczności a pozatem wielką ilość adwokatów i sędziów.

Przewodniczący: Głosu udzielam oskarżonemu Witosowi, tylko prosiłbym o streszczania się.

Poseł Witos: Postaram się zastosować do tego.

Wysoki Sądzie! W dniu wczorajszym zapytany przez pana Przewodniczącego Wyskego Sądu, czy przyznaję się do zarzuconych mi przewinień i czynów, odpowiedziałem, że się do nich nie poczuwam. Dziś więc, jeśli Wysoki Sąd pozwoli, starać się będę o krótkie uzasadnienie mego twierdzenia i dane wyjaśnień w ramach aktu oskarżenia. Czyniąc to, ~~ani na chwilę~~ nie chcę, ani nie myślę wypierać się swoich czynów a nawet zamierzeń, uważając, że to wszystko, co czyniłem, było zgodne z prawem i podyktowane obowiązkiem obywatela.

Z natury rzeczy stanowisko moje będzie odmienne w dużej mierze od wszystkich dających dotąd wyjaśnienia - zasiadających na ławach oskarżonych, najprzód dlatego, że jestem zwolennikiem innej ideologji i reprezentantem innej warstwy ludności, o innych dążeniach, o innych interesach, a także dlatego, że jeśli chodzi o wypadki takie jak przewrót majowy, inny był ~~moje stanowisko~~ mój stosunek do niego, aniżeli tych partji, których przedstawiciele

1089

tu przemawiali.

Polskie Stronnictwo Ludowe " Piast" którego byłem współzałożycielem i długoletnim kierownikiem pod każdym niemal względem, i miałem tam decydujący wpływ, powzięło swój początek w dawnej Galicji. Jego działalność niepodległościowa znana była z okresu wojny swiatowej, a rezolucja członka jego śp. Włodzimierza Tetmajera były jedną z tych, które dawały wytyczne drogi ~~politycznej~~ narodowi polskiemu wtenczas, kiedy on był w dużej rozterce co do orjentacji politycznej. Chcę przypomnieć tu, choć to cokolwiek odbiega od rzeczy, prosiłbym więc Pana Przewodniczącego, aby mi tego nie bronił - że działo się to nietylko w czasie wielkiej wojny światowej, ale w czasie przewagi politycznej i militarnej mocarstw centralnych, a więc w okresie, który zbyt wiele bezpieczeństwa dla tej roboty i jej twórców nie dawał. Do Sejmu polskiego weszliśmy w dużej liczbie, a wchodząc do Sejmu z tą liczbą i z taką przeszłością musieliśmy wnieść przekonanie, że nietylko trzeba było prowadzić politykę teoretycznie, ale trzeba było ponosić wszystkie wynikające stąd konsekwencje, a więc trzeba było brać za Państwo odpowiedzialność. Pomijam dużo szczegółów, może nawet bardzo ważnych, ale niech mi wolno będzie przypomnieć kilka zasadniczych punktów.

Rok 1920 a ściśle biorąc jego druga połowa zastała Polskę w niesłychanie ciężkiem położeniu. Wypadki te są znane wszystkim.

Wówczas więc, w chwili najwięcej krytycznej Stronnictwo "Piast" razem z innemi stronnictwami ludowemi, a także stronnictwami o innych programach, dążnosciach, podjęły się pracy wspólnej, wielkiej, ofiarnej, koniecznej dla ratowania Państwa. Że Państwo wtedy było zagrożone o tem mówić nie potrzebuję Nie są to rzeczy oddalone, albo takie, na które można nie zwracać uwagi. One były, one pozostaną i z historji wymazać się nie dadzą, bez względu na to, jakie będą rządy, jakie i czyje intencje. Weszliśmy wówczas także do Rady Obrony Państwa, jako jeden ze współczynników, weszliśmy do rządu. Rząd i pojęcie rządu dla niektórych jest rzeczą upragnioną, konieczną, dla innych jest rzeczą istnienia i dążności całego życia. Ja stoję na zupełnie innym stanowisku. Rządzenia zawsze, a szczególnie w czasach ciężkich i odpowiedzialnyc jest tylko ciężarem, jeśli więc kto pojmuje je poważnie, to wchodzi do rządu albo z konieczności albo gdy jest wezwany przez ten czynnik, który jest do tego uprawniony. Nikt temu nie zaprzeczy, że niezwykle ważnym czynnikiem wówczas był lud polski, stanowiący ogromną większość Narodu. Każdy też przyzna że lud polski w chwili wejscia do państwa polskiego nie był ani z państwem zżyty, ani do obowiązków względem tego państwa przygotowany, ani świadomy całości jego celów i przeznaczenia. Ci, którzy ludowi przewodniczyli, ale którzy także chcieli od tego ludu czerpać siły, musieli wiedzieć, gdziem idą, jak daleko zajdą, gdzie go poprowadzą i co będzie ostatecznym rezultatem ich pracy.

Trzeba sobie przypomnieć moment, że jednak lud szedł do Państwa polskiego po 150 letniej niewoli, niewoli podwójnej, bo nietylko tej, którą znosił naród cały, ale i niewoli u tych, którzy niem kierowali, niewoli społecznej i ekonomicznej, a bardzo często moralnej. Swiadomość narodowa u ludu prawie nie istniała wcale. Państwa zaborcze nie starały się o jej podniesienie, im chodziło bowiem o materjał dla siebie, a nie o świadomego obywatela dla

1090

Polski. Długoletnia wojna i ciężary wprost niesłychane, wszelakie ofiary, które ludność musiała ponosić, nietylko pozbawiły wielu majątków, nietylko zdziesiątkowały szeregi, ale doprowadziły do tego, że ludność była już zniechęcona w najwyższym stopniu, jedynie tylko pragnąc spokoju za wszelką cenę. Należało więc rozpalić to, co było w dużej mierze martwe, prowadzić ciężką robotę, która czyniła stronnictwo ludowe "Piast" nie popularnem. Musiało się tłomaczyć, że najwyższem dobrem nie jest gospodarstwo, nie majątek, pieniądz, dobytek ale ,że najwyższem dobrem jest wolna Ojczyzna. Dla wielu ludzi było to pojęcie nowe. Dlatego jeśli dało się wówczas drogą przamwiań na wiecach i różnych zebraniach pociągnąć masy ludowe i obudzić je z letargu , to nikt nie zaprzeczy, że była to wielka i doniosła praca państwowa, która została w tym okresie dokonana.

Zwycięska wojna z bolszewikami, zawarcie pokoju zamknęły ten okres, ciężki niebezpiedzny, ale okres w życiu państwowym Polski odrodzonej-swietlany. Nikt nie może zaprzeczyć także i temu, że i przy tej sprawie funkcji, może naturalnej ale koniecznej odegraliśmy bardzo dużą rolę. A jeśli mi dziś wolno wspomnieć nazwisko przewodniczącego delegacji pokojowej sp. Jana Dąbskiego, to Wysoki Trybunał przyzna, że to nie będzie jakąś przechwałką, jeśeli zakańczam ten okres jego nazwiskiem i temi sprawami.

Uważałem, że moja rola skończyła się wówczas , że ja tam w rządzie jako przedstawiciel mas ludowych nie jestem już konieczny, a może nawet potrzebny, że zastąpić mnie winny siły inne, o większym intelektualiźmie, więcej przygotowane, siły, które więcej wniosą wartości i wykształcenia. Naczelnik Państwa p. Piłsudski był innego zdania wówczas, odradzając mi tego kroku, wystoso wał też do mnie pismo z którego wyjątek podaję: Rząd, któremu Pan przewdoniczył, nietylko wywiązał się z powierzonych mu obowiązków, ale zdołał także umocnić autorytet władzy wykonawczej, za co składam Panu, Panie Prezydencie i wszystkim Panom ministrom szczere uznanie i podziękowanie.

Na tem nie skończyło się, przy rządzie jeszcze jakiś czas zostałem a uznaniem moich zasług - było przyznanie mi najwyższego odznaczenia, jakiem państwo Polskie rozporządzało - orderu Orła Białego. Nareszcie od rządu odszedłem, ale nie odszedłem od Państwa ani też od pracy państwowej. Nie odeszło także od tej pracy i Stronnictwo Ludowe "Piast", dotąd,

Jeśli zaś chodzi o jedgo tendencje i kieru ek, było zawsze stronnictwem umiarkowanem i może z tego powodu tu i ówdzie spotykały je zarzuty, że nie idzie szybciej, że nie łamie przeszkód ale przechodzi przez nie wolniej. W tym było dużo prawdy. Staliśmysię rzeczywiście powoli regulować stosunki w nowem Państwie po to, aby one były trwałe i nie łatwe do zburzenia. Politykę jego podyktował jego program. Wysoki Trybunał pozwoli, że zacytuję tu jeden tylko ustęp z art. 2-go tego programu, który do tej pory nie został zmieniony. Jest on dla nas ewangjelją polityczną, nie tylko na terenie tego sttonnictwa, ale także na terenie samego Państwa.

Art. ten brzmi: Państwo nowożytne zwłaszcza znajdujące się w tem położeniu geograficznem i politycznem co Polska, może być pewne swojego bezpieczeństwa wtedy tylko, jeśli ogół obywateli będzie nad jego utrwaleniem współpracował i poczuwał się do odpowiedzialności za nie.

1091

Wobec tego PSL"Piast będzie bronić nieugięcie ustroju demokratyczno-parlamentarnego, uważając równocześnie, że tylko ten ustrój zapewni ludowi wiejskiemu należyty wpływ na losy państwa i obronę żywotnych intersów wsi. Dążyć jednak będzie PSL "Piast" do ukształtowania ustroju demokratyczno-parlamentarnego w taki sposób, by umożliwiał on ujawnienie się woli większości narodu, jakoteż trwałość i siłę władzy wykonawczej, opartej na tej większości. Uznając, że podstawą Państwa jest praworządność - PSL "Piast" żąda poszanowania prawa przez wszystkich bez wyjątku obywateli.

Wychodząc z powyższego założenia PSL"Piast" przeciwstawia się wszystkim próbom rozstrzygania konfliktów politycznych na drodze poza-parlamentarnej, drogą gwałtu i narzucania Poslce dyktatury z jakiejkolwiek strony. Stanowisku temu byliśmyzawsze wierni i pozostajemy wierni do dziś dnia. Jeśli chodzi o nie, Wysoki Sąd pozwoli, że je cokolwiek rozwinę. Żyliśmy w innem państwie, patrzyliśmy na rozwój stosunków w niem, widzieliśmy co stanowi siłę a co niemoc tego państwa, znaliśmy słabe i mocne strony jego. Patrzyliśmy nietylko wtenczas, kiedy ono te siły miało, ale i wtenczas, jak ta siła się kruszyła i wtedy jak ta siła runęła. Mieliśmy pełną naukę z przeszłości i wiedzieliśmy o tem dobrze, że jeśli większość obywateli, jeżeli społeczeństwo ~~wcale~~ nie ma przywiązania do państwa, jeśli społeczeństwo nie ukochało tego państwa, a nie ukochało go bo nie mogło, to jeśliby przyszły momenty ciężkie ~~dla państwa~~, a takie się zdarzyć mogą i muszą, to społeczeństwo to nie jest tem, coby dawało gwarancję obrony rozwoju istnienia państwa, któreby to państwo w każdej opresji obroniło. A, Wysoki Trybunale, nikt nie zaprzeczy, że państwo może żyć nietylko w czasie pokoju, państwo może, chce i musi także żyć i w czasie wojny. Wojna jest nieszczęsciem, ale wojna ~~jest~~ bywa także koniecznością. A jeśli państwo musi bronić swego bytu, to wtenczas ~~sięga~~ zwraca się do obywateli, do ich patrjotyzmu, do wytrwałości, ~~do~~ sięga do fiar z mienia a także i ofiar życia. Ofiary mienia są ciężkie, ale ofiary życia są cięższe daleko. Gdy się dobrowolnie oddaje życie swe, to się je sprzedaje drogo i tylko za ideały. Dlatego państwo, które prowadzi politykę nie nadziś, musi być takiem państwem, któremu nie idzie o to, czy ta czy inna klasa, warstwa albo stronnictwo będzie rządziło, ale musi ~~być~~ tak robić aby, społeczeństwo miało pewne, wypróbowane, dające sobie radę w każdej chwili, które jest wstanie, chce i umie państwo obronić.

Stosunki tak się ułożyły, że lud wiejski w Państwie Polskiem stanowi ogromną większość. Fakt ten jest odpowiedzią na to, jaką powinna być polityka państwowa, a także polityka stronnictw ludowych. Jest ona jasna i narzuca się sama, albowiem musi to być polityka interesów państwa przedewszystkiem, ale także i interesów tej klasy, polityka , która idzie jej na rękę, poto, aby przywiązała ludność do państwa, aby ta ludność stopiła się z niem do tego stopnia, aby się nigdy nie dała rozdzielić ~~z niem~~. Robotę tą staraliśmy się prowadzić aczkolwiek do łatwych rzeczy nie należała. Stan powojenny, zgliszcza moralne, zgliszcza materjalne i fizyczne nie były podatnem polem do tego, by prowadzić wielką propagandę roboty państwowej czy narodowej Dlatego też bardzo często szeregi nasze z tego powodu chwiały się, ustępowali ludzie słabsi, ale ustępowali także ludzie silniejsi, którzy więcej parli

1092

naprzód, którzy uważali, że robota przez nas prowadzona nie idzie po linji interesów ludu lub, że idzie żółwim krokiem i byli zdania, że trzeba było wiele rzeczy przeskoczyć, stać się bardziej radykalnymi i bardziej radykalnie swe cele osiągać. Ja należałem do ~~tych~~ czynników kierujących, a jak się wtenczas także w języku potocznym nazywało, należałem do wstecznikow. Ja się do tego wstecznictwa i dziś przyznaję, ani nie chcę , ani niemam powodu tego się wypierać. Uważam, że rolka decydująca w Państwie polskiem należeć powinna do ludu. Znałem historję państwa polskiego, historję jego rozwoju, niedoli im upadku. Widziałem braki i luki, widziałem błędy jakie popełniano w przeszłości i chciałem, aby w przyszłości, w Polsce odrodzonej, Polsce nowej tych błędów i braków uniknięto. Chodziło mi o to, a ze mną także i tym, którzy zgadzali się na ten punkt widzenia, aby być zawsze wiernymi przez nas wyznawanej zasadzie, a zasada ta nakazywała kiedy nie było Polski niepodległej - dążyć do niej, gdy przyszła - pracować dla niej, a gdy była w potrzebie - bronić jej. Tego dowiedliśmy czynem. Teraźniejszość była ciężka. Polska była przecież biedna, nie mogła więc nikomu nic dać, owszem wymagała sama ofiar, Polska była przecież bez wojska, Polska była bez organizacji, Polska była bez koleji, Polska była przecież bez pieniędzy, Polska była także bez praw zasadniczych, miała prawa prowizoryczne na dziś, na jutro, ale nie prawa stałe. Wielkie rzesze ludności czekały na te prawa. Ale czekały też na korzysci. Każdy zrozumie, że nie czekały one tylko na ustawy podatkowe! Na Konstytucję czekała Polska, na ustawy skarbowe czekał Skarb. Rzesze ludności czekały na rzeczy bardziej dla siebie korzystne.

Sam na bardzo licznych zebraniach, już jako prezydent rządu - musiałem wskazywać ludziom cele dalsze, starałem się wykrzesać i wyciągnąć z ich duszy, co było najlepszego, usunąć, co było prywatą, choć to było często ludzkie i naturalne. Wskazywałem im na tę wielką bezcenną rzecz, jaką jest wolność Narodu, ale rzecz, często jeszcze dla nich niezrozumiałą.

Wskazywało się wówczas także na przeciwieństwa, chcąc to zrobić obrazowo, wskazywało się , że mimo tego co było w przeszłości, mimo w niewoli długoletniej, doczekaliśmy się teraźniejszości, a z nią wolności i nawet wielkości. Wskazywało się na wolność państwa, na wolność osobistą, na wolność obywatela. I rzeczywiście jest rzeczą zupełnie naturalną, że jeśli ktoś daje zdrowie, jeśli ktoś daje życie, to nie daje tego za rzeczy drobne, daje to za rzeczy wielkie, które przekraczają majątek, przekraczają fortunę, daje za te ideały, które są najwyższe i przez niego upragnione. I w tę dziedzinę chcieliśmy lud polski wprowadzić, głoszą nietylko hasło wolności, ale także i wielkości i to zrobiliśmy. I nietylko my prowadziliśmy go do Polski, wprowadzało go tam prawo, bo po skończonej wojnie światowej ~~wprowadz~~ wprowadził Sejm, wprowadziła Konstytucja. A jeśli Konstytucja, to wielkie zasadnicze podstawowe Państwa Polskiego prawo, te kanony, których nie wolno naruszać nikomu to mówiły, utrwalały, to mieliśmy prawo, a nawet obowiązek, aby ludowi powiedzieć: to jest, to pozostanie, to jest nienaruszone, to będzie nietylko twym ideałem ale twoją własnością.

Staraliśmy się tłomaczyć na każdym kroku w sposób przystępny obywatelowi Państwa Polskiego tej klasy, że on nie jest tu chwilowym mieszkańcem

1093

tylko,ale że on jest równouprawnionym obywatelem państwa, że on jest współgospodarzem tego narodu i państwa, które powstało do nowego życia. Chłop uwierzył. Ale on uwierzył w to, że nietylko ma płacić podatki, co uważał za swój obowiązek i cośmy mu codzinnie kładki w uszy i w głowę, on uwierzył, że nietylko ma bronić Państwa z karabinem na ramieniu płacąc podatek krwi, ale on ma także prawo do używania tych rzeczy, każdemu innemu taksamo przypadających; ma prawo do wolności, do zabierania głosu, prawo do Sejmu, ma prawo petycjonowania do władz i instytucji, ma wszelkie prawa obywatelskie.I tak trwało dość długo.

Wysoki Trybunał nie zabroni mi przypomnieć tego, że wypadki toczyły się dalej, szły różnemi drogami. Były sejmy, zmieniały się sejmy, przychodziły ustawy, postanowienia, robota postępowała naprzód.I aczkolwiek dziś byłoby może rzeczą zbyteczną, a może nawet niewłaściwą występować w obronie tego sejmu, na który wskazywaliśmy jako na ideał, który wychodzi z woli narodu, jako jedyna magistratura praw tego narodu, to nie pszeszły one tak bez echa, ani też bez korzyści, nie dla poszczególnych ludzi, ale nie przeszły one bez korzyści dla państwa jako takiego. Był okres, kiedy pewna wspólnota pomiędzy tem ciałem wysoko stojącem, jakiem był sejm i pomiędzy obywatelem, zamieszkałym w zapadłej jakiejś wiosce - była bardzo silna.

Obywatel uważający państwo za swoje uważał i sejmzą swój. Ten obywatel, który przy głosowaniu oddawał kartkę z głosem swoim, żył przekonaniem, że spełnia prawo naturalne, przyrodzone, ustawą mu nadane, ale spełnia je nietylko po to, aby wypełnić czynność mechaniczną, jaką jest oddanie kartki, on rozumiał, że przez to coś buduje, coś tworzy, co go musi interesować, uczuciał czego on musi bronić, albo co musi zwalczać. Dlatego też odbywały się tłumne zebrania, wieś wrzała od pracy. Każda miejscowość wiedziała, co się dzieje w kraju i starała się wiedzieć. Każdy wypowiadał swoje zdanie za albo przeciw, ale był zainteresowany tem , co się dzieje w sejmie, a przez ten sejm był zainteresowany Państwem.Jeśli szerokie rzesze ludności interesują się każdym przejawem życia politycznego, gospodarczego czy jakiegokolwiek innego, to jednak chyba jest dla państwa rzeczą pożyteczną. Tak było mimo błędów, jakie popełniały sejmy, mimo błędów jakie popełniali ich przywódcy, a może i ja w ich rzędzie, ale te błędy były rzeczą drobną wobec ogromu roboty przeprawadzonej, roboty uświadamiającej, wiążącej szeroki obóz włościaństwa z państwem i to wiążącej w sposób nierozerwalny.

Przyszedł przewrót majowy i wszystko to, co przewrót myślał że robi poprzedziło.Ja stałem na innym biegunie jak wszyscy dotąd przemawiający.Panowie ci bowiem wówczas w ten czy inny sposób byli zwolennikami przewrotu.Czy omylili się, to jest rzcz inna, rzeczą ludzką jest mylić się i oni nie są wolni od tych ułomności ludzkiej.I dlatego może nic dziwnego, że przewrót ten uderzył w większej mierze w stronnictwo nasze, a w największej mierze w jego przywódcę, którym ja wówczas byłem.Robota stawała się ciężką. Traktowanie sejmu przez pana Piłsudskiego jest znane, a ponieważ p. Piłsudski stanowi siłę, a w Polsce jest zawsze bardzo dużo takich, którzy mniej pytają o słuszność, a więcej o siłę, dlatego nic dziwnego, że były takie momenty, gdy i w stronnictwie, do którego ja należałem - trafiali się ludzie, którzy gotowi byli pogodzić się z tą siłą.

1094

Oczywiście, jeśliby się miało hołdować znanemu przysłowiu, że lepsza jest słomiana zgoda, niż złoty proces, to zamiar tych panów był chwalebny. Jeśli atoli ktoś stoi na tym stanowisku, że z tem co jest złe, albo co uważa za złe - godzić się nie wolno, wtenczas inne są jego drogi. Ja przyznam się, zgodnie z aktem oskarżenia, że byłem przeciwnikiem nie p. Piłsudskiego, ale przeciwnikiem tych metod i tego sposobu rządzenia, które on zaprowadził, wychodząc z założenia, że aczkolwiek przyniesie to może chwilowe korzyści, to korzyści te wstosunku do szkód, jakie mogą być wyrządzone są małe i one tych szkód ani w drobnej części wynagrodzić nie mogą. Nam wszystkim zależało na tem, aby skołatana Polska miała przynajmniej na pewien przeciąg czasu możność życia i konieczny spokój.

I dlatego nasze stronnictwo, które negatywnie odrazu się ustosunkowało do rządu Piłsudskiego było na tyle lojalne, a może nierozumne - nie wiem jak to nazwać w tej chwili - że głosowało akurat na tego, który dokonał przewrotu, robiąc go naczelnikiem państwa, a raczej jakto brzmiało wówczas-prezydentem. A nawet lojalność swoją posunęło jeszcze dalej, bo kiedy Piłsudski, jak wiadomo z pewnych powodów zrezygnował - głosowało znów na tego, którego Piłsudski wskazał. Zdaje się, że był to dowód lojalności, a może ~~małej~~ przezorności, aż za daleko posuniętej. Od początku postanowiłem nie przeszkadzać p. Piłsudskiemu i nie przeszkadzałem. Uważałem, logicznie rzecz biorąc, że jestem zwyciężony jako polityk, zwyciężony jako system. Zwycięzcy trzeba było pozostawić w Polsce pole pracy, bo uważałem, że Polski nie można robić ~~polem~~ medjolem eksperymentów. Cóż potem? Dyktatury urzędowej w Polsce formalnie nie było, ale w rzeczywistości ona istniała. Bo jeśli się ciało, powołane wolą narodu podporządkowuje woli jednego człowieka, to chyba jest dyktatura. Albo to jest dyktatura człowieka, albo dyktatura kliki, jedno z dwojga. Nie chciałem ani jednem słowem, ani jednym ruchem, ani jednem posunięciem przeszkadzać uporządkowaniu stosunków temu, który władzę zagarnął, sądząc, że jeśli ktoś sięga po władzę, to niezawodnie ma przed sobą plany, które chce urzeczywistnić i to plany dobre. Nie od rzeczy bowiem będzie nadmienić także w tej chwili, że na dwa dni przed objęciem rządów w maju 1926 r. przezemnie, posyłałem człowieka, znanego zresztą w Polsce, oddanego jak sądziłem mnie i p. Piłsudskiemu, aby zechciał mu powiedzieć, że przyszedł czas, aby on objął władzę. Na to otrzymałem odpowiedz, ale ta odpowiedz była tylko odmowna obelgą.

Jeśli sledziłem dłuższy czas robotę rządów pomajowych, patrząc na metody rządzenia przez nie stosowane ale też i na szkody jakie z nich wynikają, to nic dziwnego, że nareszcie po paru latach powiedziałem sobie: trzeba starać się będzie w Polsce zmiany przeprowadzić, nie ze złości do p. Piłsudskiego, tylko w interesie ~~Polski~~ Państwa. Co było do zrobienia? Myśmy byli jako partja postawiona na cenzurowanem, ludzi przyznających się do nas wyrzucano poza nawias, marka Piastowca wystarczała do prześladowań. Zaczęto wyrzucać wójtów jednego za drugim należących do naszej partji, szykany szły coraz większą falą, nadużycia rosły, myśmy jednak nie schodzili z tej drogi, którąśmy sobie znowu wytknęli nie z obawy przed p. Piłsudskim, ale w interesie Państwa Polskiego. Były zebrania na których gromadziły się tłumy,

1095

były kongresy, które decydowały o linji politycznej, o taktyce stronnictwa. Sprawozdania są dostępne dla wszystkich i ci, którzy chcieli sledzić drogi stronnictwa, posadzonego dziś w mojej osobie będącego na ławie oskarżonych, mogli z tego się dowiedzieć o jego działalności.Bo to była jednak część państwowej roboty, bez niej może często byłoby w Polsce znacznie gorzej./ Odbyło się nasze olbrzymie zebranie, niezbyt odległe od przewrotu majowego, bo w tym samym roku , zebraniem tem był Kongres w Krakowie.

Konres mimo przeszkód zgromadził parę tysięcy ludzi. Zgromadzenie paru tysięcy ludzi nie było rzeczą łatwą, a więc zostało jeszcze coś w tej partji sponiewieranej, skopanej, niszczonej, co się zabić nie dało, co żyło. I wtenczas, na tym Kongresie w Krakowie, kiedy władza nie usadowiła się jeszcze mocno i administracja nie była jeszcze ~~przetasowana~~ zbrana, a policja, ani władze nie były takiemi, którym można było zawierzyć w 100% - myśmy nie próbowali zamętu, myśmy nie próbowali podmuchów rewolucyjnych, nie podburzali tłumów przeciw rządowi.Bośmy uważali, że jakikolwiek jest rząd w tej chwili, jest rządem polskim, a jeśli podjął się usanowania w Polsce stosunków, trzeba mu dać możność, aby to zrobił, trzeba dać mu czas, ~~wyczekać~~, by to mógł uczynić. Dlatego wtenczas nawetna tym wielkim Kongresie, zabierając głos jako prezes Stronnictwa pomiędzy innemi zaznaczyłem:

Głównym zadaniem polityki Polskiego Stronnictwa Ludowego "Piast" /bez względu na to co ~~było~~ stało/ jest i będzie w dalszym ciągu:

1/ Utrzymanie i obrona całości i niepodległości naszego Państwa,

2/ Utrzymanie i zdecydowana obrona obecnego ustroju,

3/ Dążenie do przeprowadzenia reform potrzebnych i koniecznych,

4/ Obrona parlamentaryzmu przy równoczesnem jego zreformowaniu,

5/ Obrona praworządności jako podstawy naszego życia państwowego.

A równocześnie nastąpiła tam jednomyślna uchwała, że Państwu należy dać to bez czego ono żyć nie może, należy dać budżet. A przecież myśmy wiedzieli, że z tego budzetu żyje starasta, który nas prześladuje, żyje policjant, który naszych zwolenników szykanuje na każdym kroku, myśmy wiedzieli,że cała płacona z tego administracja jest nastawiona przeciw nam. Wiedzieliśmy, że jak za tym budzetem głosować będziemy, to nietylko głosujemy za administracją która idzie przeciw nam, ale dajemy sankcję moralną na to, co ona czyni.

Na gruncie sejmu rząd, jak wiadomo, czy dla efektu, czy z rzeczywistej potrzeby, występował z pewnymi projektami. Jednym z projektów była sprawa wielkiej wagi, zmiana konstytucji.Wieś i miasto, parlament i komisje, uczeni i ~~prostaczkowie~~ prostaczkowie dowiadywali się wszędzie i na każdym kroku, że wszystkim złem w Polsce, a było ich w Polsce wiele, nie winien system rządzenia, tylko winna zła konstytucja, którą uchwalili „niechlujni posłowie."

Stronnictwo nasze w przekonaniu, że służy Państwu, wpokorze ducha uznało, że zmiany pewne należy przeprowadzić. I znowu nie z tego powodu, że sobie z tamtej strony życzono - stronnictwo nasze przyszło do przekonania, że zmiany nawet dość szerokie są potrzebne, pożądane a nawet konieczne.Klub zapoczątkował nawet zmiany dość szerokie. Robiły to także i stronnictwa inne. Okazało się potem, że ta zmiana przestała być konieczną, że zło leży gdzieindziej w Polsce, a nie w konstytucji dotychczasowej.Okazało się bowiem

1096

- pokazało to życie - że konstytucja taka sama lub podobna do niej, bo na tamtej w dużej mierze konstytucja polska się wzorowała, tam, na zachodzie nie jest przeszkodą do naprawienia stosunków, do osiągnięcia dobrobytu i potęgi państwa, i owszem, ona nadaje się do tego, daje wszelkie możności i pod każdym względem wystarcza narodom wysoko postawionym. Wystarcza ona Francji, wystarcza innym państwom na zachodzie. Ja powtarzałem często moim kolegom: Panowie rozważą, czy ta konstytucja jest zła, czy może łokcie niektórych ludzi za szerokie. Czas pokazał, że miałem rację bo pomimo, że rząd posiada siłę dostateczną, że upłynęło dość czasu, ~~xxxxxxxx~~ dotąd konstytucji nie zmieniono.

Wysoki sąd pozwoli, że tu nadmienię, że przecież jesteśmy ludzmi pełnoprawnymi, rozsądnymi, świadomymi ludźmi ~~moralnymi~~ a patrząc na te czy inne posunięcia musimy postawić sobie pytanie : co to znaczy?. I odpowiedzi na to nie znajdujemy.

Dziś nam się tu okazuje, że to stronnictwo zaliczono do rewolucyjnych. Jest to niesłuszne, bo z istoty jego programu, z jego działalności to nie wynika. Głosowało ono za każdym budżetem, okrom jedn ego - ostatniego, a więc głosowało za utrzymaniem państwa i głosowało także za utrzymaniem rządu bo jakkolwiek będzi to kto tłomaczył, to jednak ten, który daje budżet państwu, przyczynia się do utrzymania rządu, kierującego tem państwem. U mnie inne rozumowanie zupełnie się nie miesci.

Rządy parlamentarne mają to do siebie, że one nietylko muszą się liczyć z opinją, ale tak już jest w Polsce, muszą liczyć się ze swoimi kontrahentami, albowiem jedyny może był rząd w Polsce, rząd Obrony Narodowej który miał przed sobą cel, przez nikogo nie kwestjonowany - obronę kraju, ale gdy ten rząd już cel osiągnął, gdy minęło niebezpieczeństwo, gdy przyszło zakończenie wojny ~~pokój~~, musiał spotykać się z tem, że partje jak rogi slimacze wysuwać zaczęły swoje programy. Partje bowiem uczuły się zagrożone w swoim bycie i opinji mas i wolały się stamtąd jak najprędzej wycofać. Dlatego rząd większości, któremu ja przewodniczyłem, uwtorzony w r. 1923 miał bardzo ciężkie zadanie dlatego, że ~~tam~~ już nie było niebezpieczeństwa wojny przed sobą. Tam też przyszły stronnictwa do załatwienia pewnych aktualnych kwestji i tam stronnictwa chciały najprędzej te kwestje załatwić, albo stamtąd wycofać się, bo to było bardziej wygodne i bardziej popularne. Poza temi trudnościami, jak wspomniałem na początku, rządy podobne mają to jednak do siebie, że więcej ze społeczeństwem się porozumiewają i jakkolwiek trudności te są bardzo wielkie, to jednak korzyści są daleko większe. Jeśli jednak chodzi o tę drogę ciężką, drogę najeżoną przeciwnościami, to nikt nie zaprzeczy, to rząd przez tego czy innego pana firmowany, ale zawsze rząd marszałka Piłsudskiego i pod jego zostający wpływami tych trudności nie miał. Znamy jego pociągnięcia. Dlatego my, którzy przypatrujemy się nietylko krytycznie jako zainteresowani obywatele, ale jako ludzie, którzy chcieli jasno coś wiedzieć, którzy patrzyli bez szkieł na to, co się robi, musieliśmy przyjść do przekonania, że nietylko nie usunęło się łajdactwa, jakie było i o którem tak wiele krzyczano, nietylko nie usunięto nadużyć i nieprawości , ale też łajdactwa, te nadużycia i nieprawości

1097

mnożyły się przez cały czas i mnożą się coraz więcej.

I nareszcie zaczęło się robić rzecz najwięcej dla państwa przykrą, najbardziej niebezpieczną, zaczęło się kopać niesłychną przepaść między własnem polskiem społeczeństwem. Z chwilą kiedy potępiono partyjnictwo, nie wyrzekło się jeszcze ostatniego słowa, ale z chwilą kiedy potępiono partyjnictwo, i zaczęto tworzyć partje nowe, może nie ostatnie, stało się to nie tylko niebezpieczne ale też i groźne. Albowiem my , znający masy, czytający w duszy ludu i patrzący na czyny i zmuszeni słuchać jęków, widzieliśmy, że wybrani szli do łaski ~~a ci nie wybrani~~ byli usuwani na bok. A przecież widzieliśmy, że Polska miała i ma przed sobą do rozwiązania bardzo wiele i ciężkich zagadnień, tak natury międzynarodowej, jak też zagadnień natury wewnętrznej. Nie będę o nich mówił choć wiem, że nawet wtedy, gdyby całe społeczeństwo polskie jak jeden mąż stanęło w jednym obozie i szło w jednym kierunku, nie jest wstanie tego wszystkiego rozwiązać i załatwić w tym czasie, bo to są zadania olbrzymie. Ale jeśli społeczeństwo jest podzielone, jeśli jest skłócone, jeśli jest dla siebie wrogie, jeśli część jego jest po jednej, a druga, po drugiej stronie wykopanej przepasci, Wsoki Trybunał daruje, ale każdy myślący obywatel musi mieć obawy, że ono czas i zdrowie i siły straci na walkę między sobą, na walkę wewnętrzną i nietylko wszystkich, ale żadnego z tych problemów nie rozwiąże. Dochodzę w tym miejscu do niektórych punktów oskarżenia, mówię o kongresie krakowskim naszego Stronnictwa. Ten Kongres miał miejsce 8 - 9 czerwca 1930 r., na nim - jakto mówi akt oskarżenia- przemywiał Witos. Tak jest, to nie jest wielkie odkrycie policji. Jeśli odbywa się kongres stronnictwa zapowiedziany naprzód na bardzo długi czas gazetami, jeśli to jest kongres, który ma tysiące uczestników, jeśli na nim przemawia prezes stronnictwa, to fakt podobny chyba się ukryć nieda. W doniesieniach tam jednak nie powiedziano, kto to słyszał, co on mówił; tam nie powiedziano, kto to doniósł, tam chwyciło się parę oderwanych wyrazów, połączyło je się ze sobą i zrobiło się całkiem co innego, aniżeli Witos powiedział. A to co Witos powiedział, to i tu niema powodu przed Wysokim Sądem tego ukrywać. Bowiem wspominał tam o niebezpieczeństwie dyktatury dla Państwa, poddał krytyce działalność tej dyktatury. I dziś to czyni. Witos wskazał na cofanie się żywiołu polskiego w Małopolsce Wschodniej, Witos zaznaczył, że żywioł ten w Małopolsce Wschodniej będącyj pod b. zaborem austrjackim trzymał się krzepko, dzielnie i rósł. Witos zaznaczył zgodnie z prawdą, co i dziś powtarzam, że w okresie rządów pomajowych żywioł polski w Małopolsce wschodniej zubożał, zmalał, skarlał pod każdym względem pomimo rządów polskich. Sądzę, że mnie jako politykowi, jako obywatelowi polskiemu nietylko wolno zwrócić uwagę na to co się dzieje w pewnej części kraju i to bardzo dużej, ale ja mam nawet obowiązek to uczynić. Dlatego też mówiłem to wówczas i powtarzam obecnie. Były inne zebrania. I na tych zebraniach byli również funkcjonarjusze policji, którzy skrzętnie podobno notowali moje przemówienia. Szkoda, że się do mnie nie zwrócili, przyznałbym się do wielu rzeczy - gdyby mnie tak zapytano przedtem. Uważam bowiem, że to co ja mówię jako człowiek o pewnej odpowiedzialności, nie może być kryte i nie powinno być kryte - ja to mogę i powinienem mówić wtenczas jak

1098

słuchają i wtenczas jak nie słuchają.

Żołynia, Wielopole, Słupiec, Wierzchosławice i rozmaite miejscowości, po ktorych jeździłem z obowiązku, na których przemawiałem, znalazły się w akcie oskarżenia./ Poco ja jeździłem na te zebrania? Jak ja oceniałem zebrania? Co ja chcę osiągnąć i co chcę na nich widzieć?

Zebrania poselskie uważam za szkołę obywatelską. Na każdem z tych zebrań zaczynałem taką Zebranie nasze nie może być obrażającem dla nikogo, zebranie nasze nie może się zaczynać ani kończyć na oszczerstwie, nie może zawierać insynuacji, nie może być atakiem na nikogo, kto się bronić nie może, - musi być rzeczowe, dotyczyć spraw aktualnych i musi w tych ramach aktualnych obracać się. Dlatego też jeśli dotknę tu tych zebrań, to nie miałbym więcej nic do powiedzenia, jak tylko to, że one szły w kierunku o jakim wspomniałem, a kończyły się zawsze i wszędzie (minął) jednym zwrotem: jesteście pełnoprawni obywatele, stanowicie w Polsce klasę najliczniejszą, nie wolno Wam być ani martwymi, ani obojętnymi na przejawy życia w Polsce i na wypadki. Czy one pójdą tą, czy inną drogą, muszą was zastać żywymi i czujnymi. Cokolwiek robić będziecie wy, ~~słabi~~, którzy potrzebujecie ochrony prawa, nie możecie złamać ani jednej jego litery, musicie robić wszystko w ramach prawa!

Czy jam tego wymawiać się? Ja wiem, że policjant, który przypadkiem palił sobie papierosa o 200 czy 300 metrów od miejsca zebrania, chciał potem zrobić sprawozdanie, wychwytał jedno i drugie słowo i zrobił jak mógł, byle sprawozdanie. Ale sądzę, że jest rzeczą władzy, ażeby , gdy chodzi o to, gdy przemawia już nie b. premjer Rzeczypospolitej, ale jak przemawia jeden z obywateli, którego cokolwiek znają w Polsce, który cokolwiek zrobił w Polsce, a nie zawsze podburzał przeciwko rządowi - aby delegowały takiego urzędnika, któryby wiedział co zanotować z jego przemówienia - a tego nie zrobiono. Zarzucano m.in. (m.in. podobno) także, że urządzałem zebrania nielegalne. Należało widocznie stworzyć formułę, że nareszcie Witos także, jak go nazywano przedtem chłop ostrożny, pokojowo nastrojony i td. zaczyna robić rebelję! Gdzie ona zaczyna się? trzy punkty są w akcie oskarżenia podane :Tarnów, Słupiec, Wola Rzędzińska. Nie wiem, dlaczego wybrano te trzy punkty, bo ja zebrań robiłem setki o tym charakterze, z temi samemi przemówieniami. Kiedy zaczęto robić szykany dla wszystkiego co Piastem trąciło, rozwiązano także związek wójtów. Nieszczęscie chciało, że Witos także był wójtem, ~~dlatego~~ Witosa wybrano przewodniczącym tego związku. To się nie podobało p. Staroście, który zakomunikował władzy o ~~tem~~ niebezpieczeństwie. Niebezpieczeństwo zaś polegało na tem, że się tam coś robiło!, Rzucało się trochę światła, współdziałało się nawet z władzą w wielu wypadkach, bo wójt nie mógł i nie chciał iść przeciw Państwu, a nawet przeciw Starostwu. I rozwiązano organizację, bo tworzyła niebezpieczeństwo! Ja wówczas poleciłem sekretarzowi urzędującemu w Tarnowie, aby podpisując mnie jako Witosa, zwołał nie związek wójtów, ale poszczególnych ludzi do Tarnowa, dawniej do związku należących, abym mógł im zakomunikować decyzję władzy, bo mnie władza zawiadomiła a nie ich. I to jest nielegalne zebranie./ Że to się stało, to był także specjalny powód. Jeżeli się ma gnębić i szykanować kogoś, to trzeba dobrać odpowiednich ludzi. Dl tego też na stanowisko starosty w Tarnowie, ~~xxxxxxx~~ po usunięciu względnie

przyzwoitego człowieka przysłano p. Krupińskiego. O p. Krupińskim b. marszałek Daszyński tak się odezwał dnia 20. czerwca 1919 r. w parlamencie polskim: " .. dyrektorem policji w Krakowie jest indywiduum, które z czasów austrjackich cieszy się jeszcze najgorszą wśród Polaków opinją, indywiduum, które było do dyspozycji sztabu, indywiduum, które pracowało razem ze szpiegiem austrjackim sztabowym ręka w rękę przez długie lata". Indywiduum to zgłaszało się do współpracowników moich w Piascie i jego redakcji, aby dostarczyć materjałów kompromitujących p. Piłsudskiego. Tę propozycję odrzuciłem nie patrząc od kogo one pochodzą ani też na to, co jest w nich zawarte. Tego pana, który miał te materjały przysłano do Tarnowa dla zgnębienia innego, tego, który nie chciał brać do ręki materjałów kompromitujących swego przeciwnika, jeśli tak mam nazwać p. Piłsudskiego. Ten pan a nie kto inny zrobił doniesienie, ten pan urządził tą rzecz, która dostała się do aktów, a panowie prkuratorzy uważają, że to trzeba koniecznie jako przestępstwo tu dołączyć, albowiem akt oskarżenia bez tego nie byłby zupełny.

Na zebraniu w Słupcu byłem i przemawiałem, zwoływał je jednak całkiem, kto inny. Zebranie w Woli Rzędzińskiej uznane jako nielegalne polegało na tem, że posterunkowemu nie chciało się zajrzyć i s prawdzić, czy zaproszenia były i dlatego na chybił trafił zrobił doniesienie. Zaznaczam, że zaproszenia były i zebranie było najzupełniej legalne.

A Wierzchosławice? Wierzchosławicami obóz pomajowy interesuje się bardzo silnie. O tem możnaby mówić ~~bardzo~~ wiele, nie chcę jednak zajmować sądu, wspomnę więc tylko o jednym, a więc o owem inkryminowanem zgromadzeniu. Odbyło się ono 3. maja 1930 r., to jest zgodne z prawdą. O zebranie to, o rezolucja na nim uchwalone oskarżony jest Witos. Dobrze byłoby spytać, kto przewodniczył na tem zebraniu i kto stawiał rezolucje? Nie wymawiając się od odpowiedzialności, ale chcąc sprostować to, co jest niezgodne z prawdą zaznaczam, że ani na tem zebraniu nie przewodniczyłem, / osk. Mastek: ale siedział za nie/ ani rezolucji nie stawiałem- robił to kto inny. A ja na ławie oskarżonych siedzę jako winowajca.

Jest rzeczą zupełnie zrozumiałą, że jeśli pewna garstka ludzi albo człowiek obejmuje przemocą władzę, to stara się władzę tę rozszerzyć, Jeśli ją rozszerza i pogłębia dla siebie, przez to samo musi ukrócić prawa innych, ~~prawa obywatelskie~~. Nie wszystkim klasom obywateli można i w tej mierze - prawa ukrócić, dlatego w kierunku specjalnie ukrócenia praw ludu wiejskiego poprowadzono akcję. Ja na to patrzę. Poza mojem stanowiskiem państwowem, chcę przedstawić stanowisko i przedstawiciela ludu polskiego, a przynajmniej tej jego części, której przewodniczyłem, wobec której mam obowiązki nietylko wtenczas, kiedy jestem prezesem Rady Ministrów ale i wtenczas, kiedy siedzę na ławie oskarżonych. Dlatego zaznaczam: lud, prowadzony do państwa, do niego przyszedł i państwo uważał za naturalnego opiekuna, państwu temu oddał się z ufnością, chciał, aby państwo płaciło mu tem samem, aby płaciło taksamo sercem, taksamo oddaniem.

Zaczęło się jednak trochę dziwnie. Akt oskarżenia powiada, że twierdziłem, iż z dyktaturą, która jest w Warszawie - przszła ona na dół aż do policjanta. Ja tu dziś mówię: z chwilą kiedy dyktatura zaistniała w Warszawie, policjant stawał się także dyktatorem, a jeśli nawet w Warszawie była

1100

dykatatura inteligentna / głos na ławie oskarżonych: nie bardzo - osk. Mastek: z talerzami / przynajmniej tegoby żądać należało, to jednak dyktatura policjanta pozostawiła wiele do życzenia. Bardzo często był to bowiem człowiek niżej pewnego poziomu inteligencji, niewyszkolony, który niemiał znajomości ustaw, nie dorastał do roli i zadań, jakie musiał spełniać. Obywatel, który państwo uznał za swego opiekuna, obywatel, który wczoraj jeszcze tego nie rozumiał, a więc nie był w tem utrwalony, który był szykanowany na każdym kroku, także ze względów osobistych przez tego człowieka, który nie dorósł do swej roli, obywatel ten, którego starosta wyrzucał poza nawias życia publicznego, którego usunięto z każdej instytucji, towarzystwa, obywatel ten któremu mówiono zupełnie wyraźnie: albo zapisz się do stronnictwa rządowego, albo niema dla ciebie miejsca w Polsce, co ten obywatel sobie pomyślał?

Wysoki sąd przyzna, że myśmy musieli owiani być troską, że obywatel ten, utożsamiając zarzędzenia władzy z zarządzeniami państwowymi, utożsamiając rząd z państwem bardzo często dla państwa obojętniał, jeśli nie stawał się wrogiem. A Wysoki Sąd także zechce przyznać do wiadomości, że jednak szkoła niewoli, szkoła 150 lat trwająca, szkoła chłopu bardzo często schlebiająca, szkoła zaborców nie minęła jeszcze bez echa. Toteż bardzo często przyszły te nieszczęsne porównania pomiędzy tem, co dawały i czem były zabory i pomiędzy tem, co daje własne państwo i własny rząd. I stwierdzam, że myśmy musieli bardzo często naprawiać i wskazywać, że państwo nie jest winowajcą, musieliśmy odróżniać policjanta od państwa, musieliśmy wyróżniać starostę od państwa, musieliśmy odróżniać takie rząd od państwa, musieliśmy odróżniać partję od państwa i wskazywać na to, że to są czasy przejsciowe, że w ręku i woli obywateli leży, aby nastąpiły te zmiany. Wskazywaliśmy na to gdzie miały być te zmiany i zapewnialiśmy, że mogły i powinny je dać wybory. Dawniej rozstrzygał miecz wszelkie spory, dawniej rozstrzygał karabin, dawniej rozstrzygała armata - teraz są inne środki rozstrzygania sporów, istniejących zawikłań i problemów. Wybory są bronią nowożytną - tośmy także tłumaczyli. Jednym z tych środków była właśnie Karta wyborcza, bo nowożytna kultura i cywilizacja, bo demokracja uznała to za broń najwięcej odpowiednią. A jeśli przychodziły wybory, a wyborca nie mógł swobodnie spełniać swego prawa, jeśli wyborca uwierzył, że ma wolną wolę, że państwo czeka na to, aby ta jego wola została wypowiedziana w sposób nieprzymuszony, jeśli on potem miał zawód, bo co innego kładł do urny, a co innego z niej wychodziło, bo bardzo często policjant uczył danego obywatela, jak głosować należy i to w sposób dość namacalny- bo pięścią i kolbą / osk. Mastek: Nie wolno mówić o tem!/ to nic dziwnego, że ten obywatel uciekał od urny bardzo często, aby się więcej do niej nie zbliżyć. I tuśmy przegrali. Ale czy tylko my? Zdaje się, że przegrał ktoś więcej, twierdzę, że przegrało państwo, a państwo nie może nieustannie i ciągle przegrywać. Było też rzeczą naturalną, żeśmy powiedzieli: trzeba temu położyć kres, ale jak to uczynić? Nie w ten sposób jak nas oskarża p. Prokurator, przez podburzające mowy. Mowa, która przedstawia istniejący stan polityczny w państwie - nie jest podburzaniem! Polityk zawsze, a także na zebraniu, musi się zajmować sprawami politycznemi. To jest prawem i jego obowiązkiem.

Zarzuca mi się, że prowadziłem ludzi do Krakowa. Zarzuca się czyn, iż przygotowując, a jak się mówi powiada w jednym miejscu, marsz na Warszawę, chcieli wywołać przewrót i rebelję! Kto? Panowie socjaliści, którzy pracują między robotnikami zaprzeczyli temu stanowczo. Nie chcę ich obciążać, ale historja wielu dziesiątek lat powiada, że jeśli gdziekolwiek mógł być i był przeprowadzony przewrót, to tylko temi siłami. Natomiast chciałbym, aby p. oskarżyciel publiczny wskazał mi na to, w którem państwie, gdzie, kiedy to było ~~w państwach nowożytnych~~, aby chłopi poszli i obalili rząd gwałtem, opanowali centra administracji i policję i zaczęli rządzić? Proszę mi pokazać, to gotów będę uwierzyć. Jeśli nie mieliśmy tego nigdy w myśli, gotowiśmy teraz sprówować i mógłbym uważać ten akt oskarżenia za zachętę, ale muszę to powiedzieć p. prokuratorowi i Wysokiemu Sądowi, że to są rzeczy nieosiągalne. Znam dokładnie chłopów jako element nadzwyczaj spokojny, wiem bardzo dobrze, że wtenczas nawet, gdy się wybierano na ten rewolucyjny rzekomo kongres Centrolewu do Krakowa, to mnie się po cichu dość wielu chłopów odważnych pytało: czy też tam bić się nie będą ? I ja miałem być wodzem, który kierował rewolucją, miał obalić rząd, opierający się na paruset tysiącach bagnetów i dziesiątkach tysięcy policji, ja miałem być tak naiwny, tak lekkomyślny, że mógłbym uważać za wojsko tych, co się pytali, czy się tam bić nie będą i albo pojechali ze strachem do Krakowa, albo pozostali w domu. Naprzód nie mogliśmy tego robić, następnie nie chcieliśmy tego robić. To nie było w naszych zamierzeniach, ani nie jest, ani nie było przy przygotowaniu kongresu, bo inną jest nasza ideologja państwowa i ona pozostaje obowiązująca do dziś dnia.

Uważam osobiście, a zapatrywania moje podzielało i stronnictwo, że Polskę na rebelję, na zamachy, na rozruchy nie stać i to jeszcze długo nie stać. Polska będąc w tych warunkach geograficznych, materjalnych, narodowościowych, jeśliby poszła na to szaleństwo, może zapłacić sobą, a conajmniej kawałkiem swego obszaru. A ja, któremu chyba patrjotyzmu odmówić nie można, umiałem się z tym liczyć i umiem się z tem liczyć do dziś dnia, i dlatego, dla dokuczenia dziś rządzącemu marszałkowi Piłsudskiemu, takiego eksperymentu nie robiłbym i nie zrobię tego i teraz, bo inne względy wyższe musiałyby mi tego zakazać. A jednak przygotowaliśmy się do Kongresu. Tak jest. Jeśli chodzi o Kongres, to ja złożyłem swoje oświadczenie przy śledztwie w Brześciu, dziś do tego nie chcę nic dodawać. Sądzę, że znajdzie się sposobność, mówić o tych warunkach w jakich tam żyliśmy. Ponieważ jednak jest zakaz, chcę się lojalnie do tego zakazu zastosować.

I co mam jeszcze do powiedzenia? Uważałem za rzecz konieczną, aby z tym systemem, z tymi rządami i z tym reżimem w Polsce skończyć. Akt oskarżenia mówi, że powiedziałem : skończyć przez zepchnięcie. Może się wyrwie jakieś słowo, albo się przekręci słowo, a ponieważ zepchnięcie może być uważane za gwałt fizyczny, dlatego zrobiono z tego zarzut ukutej broni zupełnie bezpodstawnie. Na zebraniach ludowych nie przemawiają informatorzy p. prokuratora, nie przemawia także i on, i nie wie dlatego, że bardzo często, aby być zrozumianym, trzeba przemawiać obrazowo, bo inaczej to społeczeństwo, które tam się zgromadziło, nie zrozumie. Ale zaprzeczam stanowczo

1102

abym nawoływał do użycia siły i kończył moje przemówienie podobnymi zwrotami.To urodziło się w głowie policjantów, dla których widocznie inne rzeczy przystępne nie były.

W Kongresie krakowskim wziąłem udział, należałem do niego, jako jeden z przewodniczących.Odczytywałem deklaracje, gidziłem się z uchwałami i godzę się na nie do dziś dnia, uważając, że mieszczą się one w ramach przepisów prawa i obowiązków obywatelskich. To jest moje ponowne oświadczenie.Zaznaczam też , że u mówców nie było żadnych zamiarów burzycielskich.Chcę również podkreślić zaznaczyć, że te zebrania, któreśmy przygotowywali, miały nic innego nie robić, jak powtarzać jedynie demonstracyjnie żądania, które wyrażiliśmy w deklaracji, ale nie wzywaliśmy ani jednem słowem do gwałtu. I tak się stało. Podobnemu przekonaniu zawsze hołdowałem i teraz już ~~zaznaczam~~ oświadczam, że jeżeli będę wypuszczony na wolność, zostanę w dalszym ciągu przeciwnikiem dyktatury i dzisiejszych rządów, bo robię to z głębokiego przekonania, że czynię dobrze.Uważam bowiem, że państwo w którem mogą być chwile spokojne, może mieć także i chwile wojny. Uważam, że nigdzie, w żadnym państwie nie wystarczy ani klika, ani człowiek,choćby był genjuszem. Uważam, że w państwie musi być przygotowane społeczeństwo.Państwo jest pewne wtenczas, kiedy ma społeczeństwo dobre. świadome, do państwa przywiązane, ale nigdy nie pewnem,gdy ma najbardziej nawet genjalnego człowieka.

Dlatego nie chciałem, aby Polskę budowano na człowieku, ani też na tym systemie, który tworzy jeden człowiek.

Chciałem, aby Polska była budowana na społeczeństwie, aby była budowana na prawie, któremby się to społeczeństwo rządziło. I tem się kieruję do dziś dnia.

Jeśli chcę i pragnę, aby największa część społeczeństwa polskiego, a więc ludność wiejska zainteresowała się państwem, jeśli pragnę, aby ona z państwem się zrosła, to muszę szukać i dróg do tego.Uważamy więc, że rząd konstytucyjny, że parlamentaryzm jest najlepszą do tego sposobnością, najlepszą do tego drogą. Robotnik czy chłop, uczony czy prostaczek, a o tym ostatbim najwięcej mówię, bo o tego mi wtej chwili najwięcej chodzi, jeśli on jest zainteresowany, jeśli ma możność rozstrząsania pewnych zagadnień i dziedzin, jeśli ma do tego prawo, to wzbija go to w pewną szlachetną dumę. On sobie powiada krótko i prosto:To moje, to ja posiadam, ja to zdobyłem, ja to muszę obronić. A dziś jednak, coraz częściej ludzie powtarzają: To nie nasze, to jest obce. To jest rzecz, która jest klątwą, choć jest równocześnie bolesną skargą.I aczkolwiek ona może nie dochodzi do uszu tych, którzy dziś decydują,naszym obowiązkiem, ~~do których uszu to dochodzi~~ jest powiedzieć, bo to nietylko jest prawdziwe, ale tworzy niesłychane niebezpieczeństwo.

Nie zabierając już bardzo wiele czasu, nie chciałbym Wysokiego Sądu dalej nużyć. Mimo woli przechodząc te wszystkie koleje życia, szczególniej z ostatnich czasów, przypominam sobie i czasy inne. Proszę mi tego nie poczytywać za złe. Byłem przecież już jakomdorosły człowiek obywatelem innego państwa, zaborczego państwa. Byłem posłem do sejmu galicyjskiego. W tym sejmie zabierałem często głos i był to głos bardzo mocny, głos bardzo nieraz zdecydowanej krytyki poczynań tego rządu.Należałem do parlamentu

1103

austrjackiego, więc miałem sposobność i tam głos zabrać. W czasie wojny samej byłem uważany jako zwolennik ententy, za przeciwnika - więcej za wroga państw centralnych. I w czasie tej wojny oskarżono mnie o dzradę stanu, i pięć innych zbrodni, popełnionych wobec państwa austrjackiego. Ale pamięć tam,: toczono śledztwo, robiono dochodzenia przesłuchiwania, a jednak mimo wszystko ten rząd zaborczy, który znał moje stanowisko, znał moją pracę, moje postępowanie nie wtrącił mnie ani do lochu, ani nie zdeptał mojej godności i mego człowieczeństwa.

Wysoki Sądzie, ja byłem prezesem tego rządu, który został przez zamach majowy obalony. Nie ja więc knułem zamachy, nie ja robiłem spiski, ale ja wraz z rządem stałem się ofiarą spisku i zamachu.

Rząd ten nie był rządem uzupełnorskim, był rządem konstytucyjnym, w sposób zupełnie zgodny z prawem, w sposób zupełnie praworządny powołany przez Prezydenta Rzeczypospolitej. Kto inny robił zamach, kto inny robił spisek, a na ławie oskarżonych siedzę ja!

Wierzyłem zawsze i wierzę, że w Polsce jest sprawiedliwość i prawo, ale nietylko prawo, ale równe prawo dla wszystkich. Daletgo też wobec Wysokiego Trybunału ja dziś tu siedzący, śmiałbym się zapytać p. przedstawiciela oskarżenia publicznego, czy nie zna tych ludzi, którzy robili ten zamach? Czy to było przestępstwo? Czy tylko niektóre rzekomo przygotowane zamachy są przestępstwami, czy też także i zamachy dokonane? Bo jeśli tak jest / osk. Mastek: Jeszcze jedną ławkę przystawić/ . to powinno się wiele zmienić. I spodziewam się, że wiele zmieni się. Dlatego siedząc dziś na ławie oskarżonych, nie wdając się zupełnie w to, jaki będzie wyrok, potępiający czy uwalniający, spodziewam się, że wreszcie przyjdą w Polsce takie zmiany, gdy prawo i sprawiedliwość będą pełne, gdy na ławie oskarżonych zasiądą także ci i ci, którzy nietylko myśleli , ale i dokonali zamachu.

Po ukończeniu mojego przemówienia , kiedy zarządzono przerwę zgromadziło się koło mnie kilkudziesięciu sędziów i adwokatów , aby mi złożyć gratulacje. Między nimi był jeden już dobrze starszy tak wiekiem jak i stanowiskiem. Ponieważ gratulacje jego widocznie były zbyt szczere, a rozmowa ze mną równie głośna jak i swobodna, wzięto to prędko na uwagę a wniedługim czasie zwolniono go ze służby. Po otwarciu rozprawy udzielono głosu posłowi Kiernikowi. W przemówieniu swojem wyjaśnia on, że Centrolew jako organizacja w scisłym znaczeniu tego słowa nie istniał. Była to natomiast luźna organizacja stronnictw mająca na celu obronę prawa i Konstytucji, przed powtarzającemi się groźbami zamachu i terorem stosowanym do stronnictw i osób, uzgodnienie stanowsika na terenie sejmu, stosunków i różnych zagadnień, a wreszcie utworzenie jednolitego frontu wyborczego. Omawia działalność " Piasta" przedstawia gwałty i nadużycia, stosowane wobe niego przez obóz pomajowy. Polemizując z aktem oskarżenia zbija go punkt po punkcie wykazując bezpodstawność oskarżenia i bezceremonjalność oskarżycieli, którzy nie widzieli zbrodni i przestępstw obozu sanacyjnego a dojrzeli je tam, gdzie ich nie było. Kończy oświadczeniem: Nie chcemy budować Państwa na jednostce i nie chcieliśmy hołdować kultowi jednostki. Chcemy budować Państwo na przywiązaniu do niego miljonowych mas obywateli, pracujących na

wsi i w miescie, fizycznie i umysłowo.

Każimierz Bagiński omawia historję walki o Polskę ludową, której chciał i o którą także walczył Piłsudski. Mówi o utworzeniu Wyzwolenia i roli Piłsudskiego w tym, wyraża się z uznaniem o powstaniu rządu lubelskiego, i jego znaczeniu, działalności swojej i związku obrońców Ojczyzny w r. 1920. Mówi o poparciu Piłsudskiego przez Wyzwolenie w czasie zamachu majowego w przekonaniu, że z tej wielkiej ofiary, wyrośnie dobro państwa. Kiedy spostrzegło Wyzwolenie pomyłkę - odsunęło się od Piłsudskiego parcując dla Państwa w Sejmie i poza nim. Przeprowadza analizę pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami Piłsudskiego oświadczając: Za nami jest wszystko, co w Polsce reprezentuje kwiat kultury, za nami stanęli profesorowie uniwersytetu, m, in. Kraków, kolebka myśli polskiej, a przeciw nam w tymże Krakowie 50 ludzi skazanych sądownie za przestępstwa natury kryminalnej. Z Polski zrobiono moralne cmentarzysko, gdzie się łamie wszystko, ludzi, sumienia, charaktery. Tam być nie mogłem, dlatego przestałem być Piłsudszykiem, dlatego złożyłem krzyż "Virtuti Militari". Piłsudski, którego czci broniłem wszędzie - wysłał mnie do Brześcia, gdzie mnie specjalnie poniewierano, bito i dręczono a Piłsudski zrobił mi bezbronnemu zarzut nadużyć pieniężnych. Tego nie poważył się nigdy uczynić najgorszy mój jego wróg. Przemówienia nie dokończył, gdy przewodniczący odebrał mu głos.

Dr. Putek zapytuje na wstępie, na jakiej podstawie znalazł się na ławie oskarżonych, gdy śledztwa przeciw niemu nie prowadzono. Wszystko, co cię dotąd stało jest pogwałceniem przepisów prawnych i akt-tem wyraźnej politycznej zemsty, dokonanej na nim przez Składkowskiego, Miedzińskiego, Polakiewicza i tych których zadaniem było rozbijanie ruchu ludowego i niszczenie przywódców. Jego też chciano do tej roboty użyć w r. 1928. Przedstawia rolę owej nowej szlachty, która po 17 groszy kupuje folwarki, czerpie dochody z handlu monopolami i z dzierrzenia władzy. Dla tej nowej szlachty były premejr Witos jest " chamem", którego należy brać za mordę, jakto do mnie powiedział w Brześciu pułk. Kostek Biernacki. Przyznaję, że przewrót majowy uważał, za świadome, zorganizowane, wielkie polityczne oszustwo i zdania swojego pod tym względem nie zmieni.

Piłsudski uważa naród polski za idjotów i naród byłby też rzeczywiście takim, gdyby się podporządkował gwałtom i bezprawiom. Zaznacza, że ludzie pomajowi, poza innemi praktykami wykazują także zupełny brak serca. Oto gdy byłem odosobnuony w twierdzy brzeskiej, matka moja umierała. Nie pozwolono mi uscisnąć kostniejących rąk, a wysyłane o jej chorobie przez przyjaciół telegramy - zwracały z Brześcia z adnotacją: "Józef Putek - nieznany". I moja matka osamotniona umarła. Zwraca uwagę na złośliwość z jaką w akcie oskarżenia potraktowano tak zasłużonego dla Polski męża, jakim jest dr. Lieberman, nazywając go pogardliwie Herszem Liebermanem. Twierdzi wkońcu, że Piłsudski chce przez ten proces osiągnąć ulegalizowanie dyktatury tak, jak chocki-klocki ze Sejmem w r. 1926 wyprawiane miały doprowadzić do ulegalizowania zamachu. Proces ten, wyrok skazujący potrzebne są na to, aby pokazać światu, że rację miał Brześć i zbrodnia brzeska.

Poseł Adolf Sawicki nie wie, za co odpowiada przed sądem. W stronnictwie

większej roli nie odgrywał, na Kongresie krakowskim nie był. Jest niewinnie prześladowany. Miał 16 procesów politycznych. Służył przy wojsku jako ochotnik, był ranny, ma odznaczenia. Prowadził zawsze pracę patrjotyczną. Chciano go wciągnąć do bloku rządowego, propozycję czynił mu Sławek. Postawił warunki, a ponieważ ich nie wypełniono pozostał w Stronnictwie Chłopskim. Nie wie też za co go wywieźiono do Brzescia, gdzie przeszedł straszną gehennę. Mimo, iż przemówienia oskarżonych z wyjątkiem Sawickiego były niezwykle silne tak w tonie jak i w treści i stanowiły właściwie wielki akt oskarżenia dla Piłsudskiego i jego rządów, a także Prezydenta Mościckiego - przewodniczący sądu prawie , że nie reagował, nie pozwalając tylko mówić o Brześciu. Stąd też niektórzy oskarżeni i obrońcy starali się wyciągać wnioski, co do stanowiska sądu i wydać się mającego wyroku. Sędziego Rykaczewskiego uważano za ślepego zwolennika rządu, który zrobi co mu każą, Leszczyńskiego za niezależnego sędziego i uczciwego człowieka, na którego nikt wpływu mieć nie będzie. Zagadkę miał stanowić przewodniczący Hermanowski, którego uważano za słabego i ulegającego choć dość przyzwoitego człowieka. Mówiono, że jako niezależny majątkowo nie zechce poświęcać swojej dobrej opinji. Ponieważ głos jego miał być decydującym, starano się go drogą pośrednią wybadać. Zwracano się też przez różnych ludzi do jego żony. Pewnego dnia zakomunikowano mi wiadomość, że oświadczyła ona wobec-ności kilku osób, iż mąż wie, że karjera jego jest skończona, on się jednak złamać nie pozwoli nikomu. Powiedziała to później żonie jednego z obrońców, a później powtórzyła znanemu w Warszawie politykowi.

Obydwaj prokuratorzy ludzie jeszcze młodzi nie budzili ani szacunku ani zaufania. Opowiadano, że jeden z nich Rauze z pochodzenia kurlandczyk, był niedoszłym księdzem, drugi zaś Grabowski nie zapisał się dobrze jako student uniwerystetu wileńskiego, nie wiele się licząc z przyzwoitością a nawet z etyką. Adwokat Szurlej twierdził, że Grabowski mówił do niego na parę miesięcy wcześniej, że jego pragnieniem jest posadzenie na ławie oskarżonych oprawców z Brześcia, nie zaś ich ofiary. Pan Szurlej miał mu to nawet w swoim czasie publicznie przypomnieć. Zachowanie się p. Grabowskiego, niewłaściwe gesty, często lekceważące uśmiechy lub wykrzykniki nie w porę rzucane - musiały się spotykać nie tylko z protestami oskarżonych i obrońców, ale także z monitem przewodniczącego. Spodziewano się też, że przemówienia które prokutratorzy zapowiadali na całe trzy dni czasu będą agresywne a nawet prowokacyjne.

S W I A D K O W I E O S K A R Ż E N I A

W piątym dniu procesu rozpoczęło się przesłuchanie świadków oskarżenia, których ilość wynosiła 186 ludzi. Pierwszy zeznawał wiceminister spraw wewnętrznych Kazimierz Stamirowski, jako jeden z głównych świadków. Napięcie na sali olbrzymie wszak ma mówić i oskarżać jeden z najwybitniejszych przedstawicieli rządzącego reżimu. Zeznaje zgodnie z aktem oskarżenia - kreśląc historję stosunku stronnictw do rządu. Oskarża, moralizuje, zarzuca brak zasad i etyki, w walce prowadzonej przez opozycję. Gromi „nieudały" Kongres krakowski i oskarża za wypadki w Warszawie i Toruniu w dniu 14. września 1930 r. Powtarza zarzuty czynione socjalistom polskim i zagranicznym.

1106

Łączy akcję Centrolewu z sabotażem w Małopolsce Wschodniej.

Na pytanie prokuratora i obrońców odpowiada , że wszystkie materjały posiada z obserwacji podwładnych organów i od wywiadowców. Stopień służbowy urzędnika uważa za stopień jego inteligencji. Twierdzi, że przywódca socjalistów fransuskich Blum pisał artykuły do komunistycznego pisma,"L"Humanite. Po niemiecku i francusku nie umie, nie mógł więc x czytać broszury Vanderweldego, dokładnie też nie wie co w niej napisano. Jest zdziwiony i skonsternowany, gdy mu obrońcy przypominają, że znajduje się w niej także i tekst polski. Przed wojną należał do PPS. zna więc jej metody konspiracji. Przed przewrotem majowym był dowódcą 7 pułku ułanów, o przewrocie nic nie wiedział. Gdy mu obrońcy przypominają rolę w nim odegraną - milczy. Decyzję co do osób, mających być aresztowanymi i do Brześcia wysłanymi powzięła jego władza przełożona. Pierwotna listę ich była większa, potem niektóre nazwiska skreślono. Nakazy aresztowania podpisał genl Składkowski.

W tem miejscu przewodniczący stwierdza, że nakazów aresztowania w aktach sądu niema. Stamirowski zeznając dalej żałuje, że w r. 1922 nie strącono niektórych głów z balkonu.Oświadcza, że i dziś nie cofnąłby się przed tem. Wrażenie na sali pozostało bardzo przykre. Nie widziano w nim ani urzędnika ani człowieka.

Swiadek Hauke -Nowak dyr. departamentu politycznego min. spraw wewnętrznych powtarza mniej/więcej zeznania Stamirowskiego, zajmując się szerzej Kongresem Krakowskim.Przyznaje , że program Kongresu był znany władzom, że dały one zezwolenie na odbycie, uważa jednak, że przyniósł on Państwu szkodę. Wiadomości ma od konfidentów.

Swiadek Kawecki dyr. departamentu administracyjnego min. spraw wewn. zeznaje,że otrzymał od pułk. Stamirowskiego, a następnie min. Składkowskiego dyspozycję przygotowania listy osób najbardziej zaangażowanxch w robocie przeciwrządowej, następnie rozkaz dokonania aresztu i areszty te wykonał w nocy dnia 9. września 1930 r. Twierdzi, że PPS posiadała znaczną ilość broni, nie spieszył się jednak z rewizją, będąc czem innem zajęty, później rewizji nie urządzał, w przekonaniu, że broń została ukryta. Nie umie wyjaśnić dlaczego zostali wyłani do Brześcia Aleksander Dębski i Wojciech Korfanty, chociaż nie należeli do Centrolewu. W tem miejscu adwokat Graliński stwierdza głęboką sprzeczność pomiędzy jego zeznaniami,a doniesiemiem starosty Sokulskiego w sprawie Każimierza Bagińskiego.

Po całym szeregu świadków, jakimi byli wywiadowcy, posterunkowi, nauczyciele, którzy nic nie wiedzieli, lub zeznawali według ułożonego wzoru przyszedł Andrzej Wolaniecki referent wydz. bezp. województwa krakowskiego. Zajmuje się akcją Witosa, Putka, Kiernika uważając ją za podburzającą. Cytuje wyjątki z przemówien na wiecach i zebraniach. Twierdzi, że Kongres krakowski był słabo obesłany, a chłopi przyjechali więcej dla załatwienia swoich interesów. Politykę Piasta uważał za wybitnie bojową, rezolucje jego i uchwały za przeciwrządowe. Nie wie jaką rolę w wypadkach krakowskich w r. 1923 odegrał Kostek Biernacki.

Swiadek Edmund Krygier referent wydz. prasowego komisarjatu rządu w Warszawie zajmuje się prasą opozycyjną, której nastrój bojowy jego zdaniem trwa do 14 września 1930 r.

Adwokaci przypominają mu, że do zamachu właściwie nawoływała prasa sanacyjna, a w sposób najgwałtowniejszy robiła to "Nowa Kadrowa" wydawana w budynku policji państwowej. Odpowiada, że winy jej nie może ustalić, gdyż się tem nie zajmował.

Swiadek Piotr Małaszyński starosta grodzki w Krakowie zajmuje się Kongresem i oświetla rolę b. posła Mastka. Opowiada o konferencji Witosa Korfantego i Sikorskiego w mieszkaniu geh. Kukiela, na podstawie zebranych informacji. Adw. Jarosz przypomina mu, że dał zezwolenie na niesienie transparentów z napisami:" Oddajcie 8 miljonów, które poszły ny wybory", "Presz z sanacją", "Precz z dyktaturą". Na to nic nie odpowiada.

Swiadek Honkisz delegowany na wiec kleparski uważał za najwięcej ostre przemówienie Putka. Charakterystyczne były zeznania świadka Wenedy- nauczyciela, który pierwotne zeznania zmienił zupełnie, twierdząc, że zostały mu one w śledztwie narzucone.

Swiadek Wójcik, /kom. PP/ w Łańcucie dostał się na Kongres w cywilnym ubraniu. Przysłuchiwał się obradom i stwierdził, że przemówienie np. Witosa stanowiło krytykę kolejnictwa, polityki, braku kontroli nad rządem, jednak jego mowa jak i p. Marchlewskiego różniła się od innych nie zawierając nic podburzającego. Po przesłuchaniu szeregu mniej ważnych świadków zeznawali kom. pol. polit. Banko i wywiadowcy Burawski i Tulo, którzy się zajmowali organizacją i działalnością milicji PPS.

Zeznająca wywiadowczyni policji Boczkowska b. słabo orjentująca się niewiasta obciążała przeważnie posła Barlickiego. Nie umiała jednak podać żadnych dat ani ustalić faktów. Swiadek Żróbik jest silnie wzruszony, muskuły mu wyraźnie drgają. To jeden z tych, co zdradzili PPS i poszli na służbę prowokatorską dla chleba, gdyż inaczej zginęliby z głodu. Obecnie zawrócił z tej drogi i żałuje swojego kroku. Wydaje się bliskim zemdlenia. W pewnym momencie przy zadanym pytaniu wyrywa mu się jęk: "Ja tego powiedzieć nie mogę!".

Moment ważniejszy nastąpił w dniu 12. XI. przy badaniu swiadków ze Śląska pochodzących, którzy mieli ustalić działalność posła Korfantego na terenie Górnego Śląska, nieobecnego na sali, ani też niem objętego aktem oskarżenia. Na skutek wniosku adwokata Szurjeja sąd postanowił przesłuchać tych świadków z zastrzeżeniem, że badanie będzie ograniczone tylko do ustalenia związku między działalnością stronnictw śląskich, a Centrolewem. Przesłuchany w tej materji swiadek Marjan Chomrański nacz. urzędu śledczego w Katowicach wikłał się bardzo często w zeznaniach, zdradzając zupełną nieznajomość rzeczy. M.in. nie wiedział, jaka jest obecnie większość w sejmie śląskim. Swiadek Jan Krupa nadkom. pol. z Drohobycza daje do zrozumienia, że jego wiadomości z przemówienia Barlickiego w Stryju, na poufnej konferencji składającej się ze 6 osób pochodzą, od członków tej konferencji Kalucha i Bociana.

1108

W powodzi dalszych swiadków zeznaje m.in. komisarz pol. w Przeworsku Grzesiak, który nic nie wie o moim przemówieniu, Pytlak, który ocenia je jako b. spokojne. Z wielką godnością zeznaje Władysław Staniszewski Starosta z Torunia, który mimo, że został przy ekscesach wrześniowych pobity zachowuje niezwykły umiar i bezstronność.

Cała falanga swiadków z białostockiego województwa zeznawała przeważnie obciążająco przeciw posłowi Sawickiemu. Swiadek Magiera który był na moim wicu w Otfinowie, zeznaje , że nic nie słyszał, a podpisał to, co mu policja nakazała.

W tem miejscu prawie skończyła się serja świadków oskarżenia. Nie czuję się za powołanego analizować wartość tych zeznań i ustalić stronę moralną . Muszę jednak zaznaczyć , że tak zeznania jak i sposób wysłowienia się, nieznajomość rzeczy, łatwość przekręcania faktów, a często kłamstwa zwyczajne, tępota i brak inteligencji, które znamionowały wysoko postawionych zeznających przed sądem dygnitarzy państwowych wywarły na wielu smutne i przygnębiające wrażenie. Przed sądem przesunął się również korowód t.zw. konfidentów. Biedni ci ludzie, prowadząc swoje niemiłe rzemiosło wykazali przed sądem taki kardynalny brak zasad moralnych, znajomości ludzi i rzeczy, kłamiąc bez zająknienia i skrupułów, że sami wyglądali na ciężkie oskarżenie systemu. Zeznawało też przed sądem sporo prowokatorów. Zostali oni odkomenderowani do PPS albo też wyszukani w tej partji dla przygotowania różnych posunięć z prawem niezgodnych, by następnie donosić do władzy łatwowiernych, którzy się dali usidlać. Widowisko to , które się przejawiło kilkakrotnie na sali mimowoli przypominało praktyki z czasów rosyjskiego caratu, odkrywając metody rządzenia, jakimi się obecny system posługuje a które na carat i Rosję sprowadziły katastrofę.

Jakkolwiek nie należę do ludzi przeczulonych i wiem, że trudno jest władzę wykonywać samemi anielskiemi metodami, nigdy nie mogłem nawet na chwilę przypuszczać, by podobne praktyki były możliwe w nowem , wolnem konstytucyjnem Państwie Polskiem i to w okresie tak reklamowanego moralnego odrodzenia.

S W I A D K O W I E O B R O N Y

Pierwszym swiadkiem obrony w 18-tym dniu rozprawy sądowej był b. marsz. Sejmu i Senatu p. Wojciech Trąmpczyński. Sala publicznością napełniona po brzegi, atmosfera mocno podniecona. Pan Trąmpczyński starzec 70-letni zeznaje z wielkim spokojem i powagą, ale także z b. dużą ostrożnością. Mówi o układzie sił w Sejmie w latach 1929 i 1930 , o chęci Sejmu do pracy i przeszkodach na jakie natrafiał ze strony rządu, łamaniu prawa i konstytucji, o najsciu oficerów na Sejm - uważając to za umyślny atak. Przytacza wypadki nacisku władz administracyjnych na sądy. Robił to specjalnie p. Car. Nominację gen . komisarza wyborczego uważa za wprost nieprzyzwoitem łamaniem prawa. Jako mar szałek Senatu był u Prezydenta Mościckiego trzy razy, starając się mu tłomaczyć, niestosowność postępowania p. Piłsudskiego. Spotkał się tam tylko ze wzruszeniem ramion i entuzjastycznem twierdzeniem że taki człowiek jak Piłsudski rodzi się tylko raz na 200 lat.

Kilkakrotnie wskazywał na sprawców zamordowania gen,. Zagórskiego,

napadu na Zdziechowskiego ~~ix~~ innych , ale to nie odniosło żadnego skutku, bo Piłsudski kazał śledztwo umorzyć a sprawcy przeważnie oficerowie nie przyznali się do winy. Tym sposobem bezkarność usankcjonowano .

Następnie zeznaje ~~Świadek~~ Wojciech Korfanty prezes Ch.D.: Był komisarzem plebiscytowym na Gór. Śląsku z nominacji ówczesnego naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego. Na jego głowę nałożyła organizacja niemiecka 150.000 dolarów. Nie uląkł się jednak. Omawia dalej stosunki wytworzona na Śląsku rządami sanacji, które czynią największą szkodę Polsce tak wewnątrz kraju, jak i na terenie międzynarodowym. W chwili gdy podniesionym głosem zatrzyma mówić o katuszach, jakie przechodził w Brzesciu, on co przedtem coś dla Polski zrobił - przewodniczący odebrał mu głos.

Po przerwie adwokat Szurlej protestuje przeciw nieprawnemu zarządzeniu prz ewodniczącego i przemówieniu prokuratora Grabowskiego, podającego w wątpliwość patrjotyzm Korfantego. ~~Korfanty mówi głosem podniesionym: Jeżeli chcecie robić proces brzeski, to się nie bójcie Brześcia.~~ Korfanty Po otrzymaniu głosu z powrotem zaczyna mówić o Brześciu, a gdy mu przewodniczący przerywa- oświadcza, że nie uważa dla siebie za możliwe mówić dalej w tych warunkach, poczeka więc do czasu, gdy będzie inny sąd i inni oskarżeni. *Jeśli chcecie robić proces brzeski, to się nie bójcie Brześcia, wstał na koniec głosem podniesionym.*

Poseł Pużak zbija zarzuty jakoby PPS przygotowywała zamach lub przewrót, zaznaczając jednak, że partja wcale nie zamyśla być cierpiętnikiem.

Świadek Wohnout dziennikarz z Krakowa omawia przygotowania i przebieg Kongresu krakowskiego, składając w ręce sądu pismo starostwa, z udzieleniem pozwolenia na manifestację. Przedłożył też sądowi szpadę swojego ojca urzędnika austrjackiego, szablę ułańską, rewelwer bębenkowy z r. 1908 i stary karabin nabijany przez lufę, bez kurka i bez tłumika. To miała być broń, którą rozporządzała PPS.

Świadek pos. Arciszewski przewodniczący CKWPPS kreśli dzieje walk począwszy od r. 1904. Wspomina, że po śmierci prez. Narutowicza poseł Kosciałkowski obecnie wojewoda białostocki zwrócił się do socjalistów omczynne wystąpienie na ulicach Warszawy, zapewniając im bezkarność i zupełną swobodę działania. Potępiliśmy mordrestwo - mówi - ale sciganie mordercy pozostawiliśmy władzy. Milicja PPS ~~xxxxx~~ jest trzymana dla własnego bezpieczeństwa, którego rząd wcale nie zapewnia. Wwkazuje , że w jednym tylko wniosku przedłożonym Radzie miejskiej w Warszawie wykazano 12 morderstw i przeszło 100 napadów, urządzonych przez bojówki sanacyjne na członków tej partji.

Poseł Niedziałkowski prezes Klubu parlamentarnego PPS opowiada o chęci do pracy i dobrej woli opozycji na terenie sejmu. Wszystko to jednak nie zdało się na nic , bo obóz rządowy tego sobie nie życzył. Ukryta dyktatura Piłsudskiego jest w Polsce wszystkiem. Gdyby Piłsudski chciał władzę od Sejmu miałby ją dawno, nie chciał jej jednak, bo to byłoby połączone z odpowiedzialnością, której odn nie znosi. Gdy przed przewrotem majowym zwracał się do niego poseł Marek z taką propozycją z ramienia stronnictw lewicowych - Piłsudski odmówił. Kończąc zeznanie wyraża zdanie, że choć król hiszpański nie ustąpił w grudniu - to musiał ustąpić w kwietniu.

B. poseł Popiel prezes NPR i b. więzień brzeski zrzekł się mandatu poselskiego jeszcze w r. 1927, by umożliwić przeciw sobie dochodzenia. Wolano jednak trzymać go pod zarzutami bezpodstawnymi niż zakończyć sprawę a potem bez powodu rzucić do twierdzy brzeskiej, ażeby go tam bić i katować. Biło go dwóch żandarmów aż do utraty przytomności. Obecny był przytem kapitan Kaciukiewicz. Zaznacza, że Klub i stronnictwo jego robiło wszystko co nakazywał interes państwowy spodziewając się, że nastąpi pacyfikacja stosunków. Pomylił się jak wszyscy inni, bo robota Piłsudskiego, która przez rozstawienie w każdym stronnictwie jaczejek starała się je zdemoralizować i rozbić, tak samo chciała zniszczyć sejm, wprowadzić wszędzie anarchję, wytępić wszelkie związki organizacyjne. Gdy p. Popiel opowiada to wszystko wzruszony widocznie prokurator Grabowski uśmiecha się ironicznie. B. premjer Bartel na pytanie obrońców odpowiada , że nie widział żadnego związku pomiędzy akcją sabotażową w Małopolsce wschodniej a działalnością Centrolewu, nigdy go też nie informowano, by Centrolew prowadził jaką akcję rewolucyjną. Na terenie sejmu zaxhowanie się opozycji było czasem przykre, nigdy jednak nie było antypaństwowe. Odpowiadając na pytanie Liebermana zaznacza, że nie wie w jaki sposób przerobiono sumę 5 miljonów złotych na 8 miljonów, użytych na wybory jedynki, gdyż był wówczas tylko wiceprezesem gabinetu przy p. Piłsudskim. Podjęło je ministerstwo spraw wewnętrznych, pokwitował minister Składkowski. Na zapytanie adwokata Czernickiego stwierdza, że nigdy żadne czyny rewolucyjne nie były stosowane ani przez Piasta ani przez Wyzwolenie, ani przez Stronnictwo Chłopskie.

Swiadek Dunin Borkowski , b. woj. Lwowski i poznański nie widział żadnej akcji gwałtownej w pracy Centrolewu, natomiast wie, że istniały pewne odcienia w obrębie partji rządzącej, które podkreślały chęć wejscia na drogę używania srodków gwałtownych.

Swiadek Marjan Kukiel gen. bryg. w stanie niecz. doc, U.J. w Krakowie zeznaje, że Witosa i Kiernika poznał w czasie majowej rebelji, gdy był razem z niemi internowany w Wilanowie. Z Witosem następnie spotykał się kilkakrotnie później. Przyznaje , że w jego mieszkaniu odbyła się rozmowa Witosa z Sikorskim, Kiernika jednak ani Korfantego nie było przy niej. Rozmowa była krótka i dotyczyła sprawy wyborów. Jest przekonany, że żadne dążności rewolucyjne nie leżały w zamiarach Centrolewu, natomiast może stwierdzić szeregiem przykładów, że do tego była zawsze skłonna i gotowa tamta strona, dziś Polską rządząca. Pamięta jak obecny minister spraw wewnętrznych p. Pieracki przyniósł gotowy plan zamachu gen. Sikorskiemu. Celem tego planu miało być wysadzenie pół Warszawy w powietrze. Ten ustęp zeznania został przez prokuratorję skonfiskowany.

Swiadek Stanisław Kot prof. U.J. w Krakowie obecny na Kongresie Centrolewu ocenia jego przebieg jako nadzwyczaj spokojny, niemal odpustowy. Wezwań do gwałtów i rewolucji nie było. Uchwały kongresu uważa za zgodne z prawem i z interesem Państwa. Słyszał, że prokuratura krakowska dostała

nakaz oskarżenia uczestników Centrolewu, a jeden z prokuratorów spodziewał się nawet z tego powodu dymisji. Stronnictwo "Piasta" uważa za dobrodziejstwo Polski w 20 wieku. Okazało się to w czasie wojny z bolszewikami, a jeszcze wcześniej w czasie obrony Lwowa i Małopolski Wschodniej. Witos wobec chłopów przemawiał w tonie ~~podniosłym~~ spokojnym. Witosa chłopi traktują za coś wyższego. Przemówienia jego bywają twarde, pozbawione cienia demagogji. Chłopom przypomina zawsze obowiązki wobec Państwa. Zapamiętałem jeden ustęp z jego przemówienia na Kongresie. Mówił on: My z drogi praworządności nigdy nie zejdziemy i zepchnąć się nie damy.

Swiadkowie z Choczni b. poseł Antoni Styła i Klemens Guzdek opowiadają o stosunkach gminnych, czują się skrzydzonymi rozwiązaniem rady gminnej, która dobrze gospodarowała i robiła gminie majątek, usunięciem Putka a narzuceniem gminie komisarza, który był szpiclem austrjackim. Chodzili do starosty i protestowali, bo chcą bronić prawa i majątku gminy. Wszystko nie zdało się na nic.

Swiadkowie Tomasz Nocznicki, b. sen. i b. członek rządu lebelskiego, Stanisław Kalinowski prof. polit. warszwaskiej, Wacław Januszewski senator, Jan Nosek poseł - wszyscy należący do "Wyzwolenia" zaprzysiężeni stwierdzają, że stronnictwo to raz tylko robiło rewolucję, kiedy w maju 1926 r. poparło zamach Piłsudskiego, natomiast ze strony obecnego reżimu należało się obawiać stale zamachów.

Swiadek Andrzej Waleron poseł, opowiada o najsciu na lokal Stronnictwa Chłopskiego w okresie przedwyborczym, zabrania lokalu i pisma, skonstruowanie fikcyjnej Rady Naczelnej. Była to akcja przez rząd przeprowadzona i kosztowała 40.000 złotych. Wie, że napad na posła Rybarskiego w Sejmie, był z góry przygotowany. Opowiada szerzej o napadzie osobników w mundurach na posła śp. Dąbskiego. Jana

P. Stanisław Wrona zeznaje, że piłsudczyzna dawno już prowadziła akcję rozbijania każdej organizacji. Jeszcze w r. 1926 z tych sfer dano 5000 złotych Banasiowi i Brylowi, na rozbicie Kongresu "Piasta" wm Krakowie. Stwierdzan istnienie sanacyjnych bojówek grasujących zupełnie bezkarnie. Jako członek Komisji śledczej w sprawie napadu oficerów na Sejm stwierdza, że oficreów tych zgrupowano w przedsionku Sejmu pod komendą Kostka Biernackiego, drugą grupę schowano w szpitalu ujazdowskim. Łącznikiem był major Ryszanek.

Następnie zeznaje szereg swiadków posła Sawickiego. Jedna i ta sama ~~tak~~ treść i nuta, wywołuje uwagę prokuratora, że świadkowie ci są poinstruowani. Chcąc to zademonstrować, zapytuje jednego z nich, kiedy odbyły się wybory do Sejmu. Swiadek nie wie. Drugi nie wie, ile jest miesięcy w roku i jak się nazywają, wie jednak, którego dnia i miesiąca odbyły się zebrania Sawickiego i co na nich mówiono.

Leon Marchlewski rektor UJ w Krakowie był na Kongresie, przemawiał i słuchał, nic rewolucyjnego nie stwierdził. Witosa i Kiernika poznał w czasie wojny bolszewickiej. Ich zachowanie spowodowało, że się zapisał do Stronnictwa " Piasta". Stwierdza wiele faktów łamania prawa przez rząd.

Ks. Józef Panaś b. kapelan 3. p.p. legjonów kreśli dzieje i charakter ruchu ludowego. Był świadkiem, jak po klątwie rzuconej na ks. Stojałowskiego

ludzie wychodząc z kościoła i płacząc mówili, że biskup Puzyna nie zrobił tego jako następca apostołów, ale jako zastępca swoich kuzynów Radziwiłłów i Badenich. Pracę Witosa i Piasta zna jako bardzo pożyteczną. Rewolucja majowa, która trwa jeszcze rozpoczęła się pod hasłem:" Precz z chamem Witosem ". W Polsce brakuje miejsca dla ludzi uczciwych. Na czas wyborów Sąd w Samborze zwolnił z więzienia złodzieja, który okradł gminę Wiskowice - dla agitacji za listą rządową. Polityka rządowa, walka na terenie Małopolski wschodniej z Piastem i ze stronnictwem Narodowem doprowadziła do zupełnego niemal zniszczenia poslkiego stanu posiadania i rozuchwaliła szowinistów ukraińskich. Pomiędzy sferami rządowymi a Undem miała stanąć umowa, na podstawie której sanacja zobowiązała się:

1/ Oczyścić teren z szowinistów polskich,

2/ Zlikwidować T.S.L. w obecnej postaci,

3/ Zostawić swobodę politycznego działania dla stronnictwa Undo.

Pacyfikacja w r. 1930 dokonana wykopała pomiędzy ludnością ukraińską - Państwem i Polską przepaść nie do wyrównania.

Swiadek Stan. Głąbiński senator - prof. Uniwer., b. min. koleji w Austrji, b. min. oświaty w Państwie Polskiem stwierdza z wyraźnem wzruszeniem, że rządy pomajowe zupełnie sparaliżowały organizacje narodowe. Państwo i ludność żyje w wiecznej atmosferze zamachowej. Rządy są wyrazem woli jednego człowieka, ludność odsunięto od Państwa i od wpływów. Sejm obecny to wynik wielkiej nieprawidłowości. Stracił zupełnie cechę ciała ustawodawczego, stał się podnóżkiem woli Piłsudskiego. Rządy obecne to jedno pasmo bezprawia i nadużyć.

Witosa zna od dwudziestu kilku lat. W czasie wojny wpływ jego zadecydował o uchwale Koła Polskiego z maja 1917 r. W tym okresie istniał tajny Komitet międzyzaborowy o froncie antyniemieckim. Narady jego odbywały się także w redakcji "Piasta". Witos wykazał wielką odwagę i ruchliwość. W Polsce na wniowek Naczelnika Państwa w r. 1920 ofiarowano mu premjerowstwo w Rządzie Obrony Narodowej. Na tym stanowisku wykazał wielkie zalety ducha i głębokiem poczucie patrjotyzmu. Był nietylko ludowcem ale i narodowcem.

Swiadek Władysław Seyda em. pierwszy prezes Sądu Najwyższego przedstawia historję mianowania p. Cara generalnym komisarzem wyborczym wbrew ustawie. Ze strony rządu były stałe tendencje łamania ustaw i ograniczenia niezależności sądów. / Przewodniczący zachowuje się wobec niego lekceważąco i niegrzecznie, co wzraca uwagę wszystkich/.

Swiadek Wiktor Kulerski senator był długo zwolennikiem Piłsudskiego, wierząc w jego rozum i dobrą wolę. Przekonał się że błądził, gdyż Piłsudski poza sobą i swoją chwałą nie chce nic widzieć. Na zmianę stosunku u niego wpłynęły wywiady Piłsudskiego, za które on jako Polak musi się wstydzić. Te rządy gwałtu i nierozumu doprowadziły do tego, że wielu ludzi do Polski przywiązanych teraz powiada :" Jeśli ma być taka Polska, to niech lepiej nie będzie żadna". Dla mnie starego działacza jest to tragedja.

S iadek Stanisław Stroński prof. Uniwer. poseł na Sejm zeznaje w tym samym duchu co senator Głąbiński dodając na końcu, że źródłem stałego niepokoju w Polsce jest przewrót majowy.

Swiakowie sędzia Kosiński, Jan Pieniążek b. poseł, Antoni Łucki adwokat, Wojciech Maciuszek wójt, Mieczysław Bilski b. wojewoda sląski , ks. Józef Kledzik, Paweł Bobek b. poseł, Lucjan Zawistowski b. wojew. tarnopolski zeznają zgodnie, że stronnictwo Piasta kierowane przez Witosa było wielką szkołą wychowawczą dla ludu polskiego w duchu narodowym i obywatelskim.

Swiadek Jan Madejczyk poseł uważa, że przewrót majowy był wymierzony przeciw chłopom. Witos jest dla chłopów symbolem.Na jego uwięzienie masy reagowały bardzo silnie, musiało się je wstrzymywać od czynnego wystąpienia. Dziś wszyscy cierpiąc nędzę jakiej nikt nie pamięta, są poza nawiasem prawa jako niewolnicy. Skutki dla państwa mogą być straszkiwe , bo do mas wkrada się zwątpienie i rośnie nienawiść do państwa. Opowiada jakiemi sposobami zdobywano Potoczka dla sanacji, a na nim wyarto zemstę, zamykając go do więzienia.

Swiadek Bruno Gruszka b. poseł charakteryzuje działalność Piasta i prezesa Witosa , który zawsze chłopom powtarzał:"Chcecie mieć głos i być gospodarzami kraju, to musicie państwo utrzymać i obronić". Chłopi szli za tem tak w Sejmie jak i po za nim, a za to otrzymali zapłatę, która ich wcale do pracy państwowej nie zachęca. Na zgromadzeniu w Wierzchosławicach przewodniczył. Wyklucza, ażeby tam uchwalono rezolucję, która wzywała do niepłacenia podatków. Stwierdza, że doniesienie o treści przemówienia Witosa w Przeworsku jest z gruntu fałszywe.Uważa, że opozycja będzie róść w siły, bo sumienie narodu musi się zbudzić.

Zygmunt Lasocki b. pełn. minister w Wiedniu i Pradze i wybitny parlamentarzysta zaznacza, że dla Witosa ma największy szacunek.Patrzał na niego w czasie wojny, kiedy mimo największych trudności i niebezpieczeństwa pracował dla przyszłego Państwa Polskiego tak w kraju jak i zagranicą, wyjeżdzając do Szwajcarji.Narażił się też i władzom austrjackim, które go postawiły przed sądem wojennym. Do przyjęcia rezolucji Tetmajera bardzo silnie się przyczynił.Jako prezes ~~PKL~~ Cel. Kom. Likwidacyjny oddał powstającemu Państwu wielkie usługi. Zasłużył się także dla obrony Lwowa. Stwierdza sofnięcie się Polskości w Małopolsce Wschodniej a winę widzi wpolityce rządów pomajowych. Największa może zasługa Witosa leży w tem, że z chłopów cesarskich zrobili się chłopi polscy pod jego wpływem.

Swiadek Jan Brodacki poseł i redaktor Piasta" był na licznych wiecach Witosa. Zaprzecza jakoby on kiedykolwiek namawiał do gwałtów lub niepłacenia podatków, przeciwnie zawsze przypominał obowiązki wobec Państwa, co mu nawet chłopi mieli za złe.To się dotyczy całej działalności Witosa.

Dr. Kiernika słyszał mówiącego zawsze spokojnie i rzedzowo. Sam pisał owe inkryminowane artykuły w "Piascie", które przeszły cenzurę.Gdyby się chciało uznać tezy prokuratora to i pismo święte, stałoby się księgą rewolucyjną. Maluje obecną sytuację i zaznacza, że przychodzi masę listów do Piadta w których przekleństwo , żeby z piekła nie wyjrzał, kto taką Polskę wymyślił, jeszcze nie jest najgorszym./Prokurator Grabowski oburzony nazywa posła Brodackiego sędzią nie naszego typu/.

Swiadkowie Henryk Krzciuk, Franciszek Stachnik i Jan Piróg posłowie do Sejmu stwierdzają, że zarzuty dotychące przemówień Witosa na wiecach

w Słupcu, Otfinowie, Wielopolu, Pilźnie i t.d. są zupełnie kłamliwe. Swiadek Bittner Wacław członek CH.D. adwokat i poseł stwierdza, że Centrolew dążył do zakończenia okresu łamania prawa idąc jak najdalej w ustępstwa. Przekonał się, że są czynniki, które nie chcą pracy Sejmu. Im chodzi o wykazanie, że Sejm jest do pracy niezdolny i daletgo zaczęli na terenie Sejmu awantury, które się stale powtarzały. Witosowi musi wystawić jak najlespze świadectwo. Ch.D. z uchwałami krakowskiemi się solidaryzuje.

Swiadek Emil Haecker redaktor "Naprzodu" opowiada, że po zamordowaniu Narutowicza elementy stojące koło Piłsudskiego chciały urządzić krwawą rzeź narodowych demokratów, na co się socjaliści nie zgodzili. Na ratuszu krakowskim w czasie uroczystości dla legjonistów, którzy padli pod Rokitną w obecności śp. Leopolda Jaworskiego Piłsudski robił mu również za to samo ciężkie wyrzuty.

Swiadek Maciej Rataj był marszałkiem Sejmu i dwukrotnie pełnił zastępczo funkcję Prezydenta Państwa. Przytacza wypadki łamania prawa, broni Sejmu przed zarzutem tchórzostwa. W pracach Centrolewu brał czynny udział. Witos był na jednym czy dwóch posiedzeniach tylko przy omawianiu spraw wyborczych. Aresztowanie Witosa i Kiernika tłomaczy sobie tem, że obydwaj uchodzili za przeciwników współpracy Piasta z rządem. Za rewolucją stronnictwo nie było i nie jest, bo ją uważa za nieszczęscie, a zresztą koszta rewolucji zwykle płacą chłopi. Witos jest człowiekiem opanowanym i odpowiedzialnym. Takiego trudno w Polsce spotkać. Pamięta jak na zebraniu w Lublinie gdy mu zarzucano, że oszukał lud nie dając mu ziemi, a powołując go do pracy i ofiar na rzecz Państwa Witos odrzekł: Nie oszukałem was. Ustawa jest uchwalona, trzeba ją tylko wykonać. Przyznaję jednak, że gdyby dla dobra Państwa trzeba było was oszukać, tobym to uczynił".

Stanisław Rymar poseł do Sejmu mówi o zapowiedziach zamachów tak na łamach prasy jak i na zebraniach a nawet w Sejmie. Czynili to ludzie, wyłącznie należący do obozu rządowego. Chodzili oni różnemi drogami. Składa Sądowi odezwę drukowaną w DOK I. Warszawa w r. 1926 w której się pisze, że w maju Witos złamał konstytucję.

Swiadek Zygmunt Żuławski poseł na Sejm przyznaje, że PPS nosiła się z zamiarem urządzenia strejku ale tylko na wypadek zamachu ze strony rządu. Pułk. Sławek zapowiedział łamanie kości poskom i zmianę konstytucji poza parlamentem. Autorytet prezydenta obniżyli ci, którzy go z Belwederu wypędzili. Przed zamachem majowym Piłsudski wyraził się do adjutantów Prezydenta Wojciechowskiego: "Już ja wam zgaszę tą kopcącą gromnicę".

Ks. Jan Sołtan proboszcz z Grybowa zaznacza, że pochodzi z tej same j co i Witos parafji. Zna jego dodatnią działalność pod każdym względem. Z chłopa cesarkiego zrobił on polskiego patrjotę. Chłopi do mnie - mówi - zwracają się często z żalem pytając: Jegomościu, to taką Polskę nam daliście! Inż. Pawłowski poseł na Sejm stwierdza z żalem, że mieszkając na terenie Małopolski Wschodniej widzi cofającą się polkość coraz więcej. Mówi o stosunkach tam wytworzonych i praktykach przy ostatnich wyborach gdzie ukradziono wprost dziesiątki tysięcy głosów. Przedstawia na to dowody

Kończy, wpół bo przewodniczący nie pozwala mu o tem mówić.

Staje swiadek Olejarczyk podkomisarz policji w Krakowie i zapodaje, że informacje na podstawie których pisał raporty otrzymywał także od Wincentego Korolewicza, em. prof. i współpracownika Naprzodu,

Swiadek Henryk Wyrzykowski poseł na Sejm był jednym z oskarżycieli w sprawie Czechowicza i referentem budzetu Prezydenta. Stwierdził rozrzutność nigdzie nie praktykowaną. Pamięta jak Piłsudski mówił na rozprawie w Trybunale Stanu: Wasze ręce smierdzą brudem, a moje są czyste.

Na pytanie, dlaczego jego nie posłano do Brzescia odpowiedział: Moja rola była znacznie skromniejsza aniżeli posła Liebermana.

Kozłowski Medard b. poseł był przewodniczącym komisji sejmowej, która badała zajscia w listopadzie 1923 r. Chciał oszczędzać armję, więc milczał, jednak wie, że nazwisko pułk. Kostka Biernackiego i majora Dziadosza, jako w tych zajsciach czynnych były przytaczane. W Tarnowie i w Krakowie specjalnie ich agenci namawiali wojsko do niestawiania oporu tłumowi.

Rybarski Roman prof. uniw., poseł i prezes Klubu Narodowego mówi o budzetie, który nazywa " wielkim funduszem dyspozycyjnym" i o szerokiej rozrzutności w gospodarce państwowej. Sanacja na to opanowała różne instytucje finansowe i niedopuszcza kontroli, by wydawać mnogie miljony z funduszów publucznych na cele wybitnie partyjne. Daje się wielkie subwencje instytucjom, które dopiero za pieniądze uzyskane powstają. Fundusz dyspozycyjny Rady Ministrów w r. 1928 wynosił 200.000 zł. - wydano zaś przeszło 8 miljonów. Wpływ wojskowych na wszystkie sprawy w państwie działa ujemnie, gdyż nie mają oni potrzebnego przygotowania. Nadrugie dzień po przewrocie majowym do prezesa Banku Polskiego p. Karpińskiego zgłosił się oficer z rozkazem pilnowania waluty.

W tym dniu wpłynął do sądu list senatora Motza przebywającego w Paryżu. Pisze on w nim, że proces obecny jest tylko jednym odniwem w ogólnym planie przygotowanym i opracowanym na kilka lat naprzód. O tem dowiedział się on jeszcze w r. 1928 od Walerego Sławka. Grupa pułkowników nie mogła znieść przeciwstawienia się Sejmu i po zgnieceniu Endecji postanowiła zmiażdżyć lewicę. Sławek powiedział wtenczas do niego: Polska musi być monarchją. Jak trzeba będzie puscimy szwoleżerów na sejm, złamiemy przywódców opozycji fizycznie i moralnie! Obóz ten niema żadnych skrupułów. W tych stosunkach Brześć był dla niego rzeczą zupełnie naturalną.

Swiadek Jan Dębski b. wicemarszałek Sejmu twierdzi, że polityka Piasta była zawsze pokojową nawet wtenczas, gdy się to działo ze szkodą dla stronnictwa. A choć masy z tego niezadowolone często protestowały, Witos nie poszedł inną drogą. Przypomina jak Witos będąc w Bułgarji jako gość prezesa rządu Stambulińskiego nie zawachał się poddać krytyce postępowanie tego chłopskiego dyktatora. Dębski był z tego dumny.

Swiadek Kwieciński red. "Placówki" będący organem NPR, mówi szeroko o przekusptwach wyborczych i finansowaniu różnych bojówek pozostających pod wpływami sanacji. Prezes Banku Gospodarstwa Krajowego gen. Górecki dla dwóch towarzystw sanacyjnych wyasygnował 450.000 złotych subwencji. Przytacza szczegóły napadu na Zdziechowskiego i Mostowicza zaznaczając, że

tego ostatniego xxxxxx wywieziono autem głównego komendanta policji Maleszewskiego. Szoferem był niejaki Sikora. Auto miało numer zdjęty z auta woj. poleskiego Krahelskiego. Napadu na Nowaczyńskiego dokonali Sieczko, Kowalski i Wasilewski. Znany jest numer auta - nazwisko właściciela i szofera, któremu dano za to 100 złotych. Prokuratorowi Siewierskiemu nie pozwolono dokończyć sledztwa. Wie, że dr. Lieberman dostał się do Brzescia za Trybunał Stanu. Witos dlatego, że jest Witosem, Pragier i Putek za komisję administracyjną, Bagiński za organzowanie niezależnych legjonistów. Stronnictwo Chłopskie zostawiono prawie w spokoju, dając mu misję rozbicia Centrolewu. Dąbskiego napadnięto w obecności dziewięcioletniej córki, którą jeden ze zbirów w mundurze katujący ojca, złapał za koszulę i rzucił na sztachety.

Swiadek Mogilnicki Aleksander b. prezes sądu Najwyższego mówi, że rząd łamał prawo i wywierał nacisk na sądy pośrednio i bezposrednio. Czynił to przed nominajcą Cara minister Meysztowicz jakteż i sam p. Car. Listy przedstawione przez prezesów Sądu Najwyższego rząd nie uznał pismem premjera Piłsudskiego. Gdy zebranie prezesów ponownie stanęło na gruncie prawa przyszedł list od p. Bartla, zastępcy Piłsudskiego, w którym on pisał:" Nie mogąc się przeciwstawić woli Premjera proszę panów jeszcze raz o wybranie trzech nowych kandydatów, zaznaczając, że jeżeli w przeciągu kilku dni nowa trójka nie będzie przedstawiona, to jest rzeczą możliwą, że wybory nie dojdą do skutku, za co odpowiedzialność wezmą na siebie prezesi Sądu Najwyższego". Gdy prezesi się nie zlękli, jakaś ajencja ogłosiła fałszywy skład kandydatów między nimi było nazwisko p. Cara, którego wbrew prawu zamianowano generalnym komisarzem wyborczym. Taka sama historja była z dekretem prasowym. Pan Car żądał oświadczenia się po stronie rządu. Na moje pytanie, dlaczego nie wykonuje się kary w stosunku do Stpiczyńskiego, który ma kilkadziesiąt wyroków prawomocnych p. Car odpowiedział, że Stpiczyński będzie ułaskawiony. Jemu dawano bardzo intratne stanowisko, byle się dał nagiąć, gdy odmówił usunięto go w sposób urągający prawu i wszelkiej przyzwoitości. Twierdzi, że w ten sam sposób usunięto pierwszego prezesa Najwyższego Trybunału Administracyjnego p. Sawickiego. W końcu cytuje łałamie konstytucji w 15 wypadkach.

Swiadek Thugutt Stanisław b. minister spraw wewn. w rządzie Moraczewskiego twierdzi, że Centrolew nie był związkiem Stronnictw a Kongres krakowski był zwyczajną manifestacją polityczną. Opozycja okazała się ustępliwą do ostatnich granic, tak w kraju jak też i w sejmie.

Czapiński Każimierz poseł na Sejm mówi o broszurze Vanderwelkdego zaznaczając, że nie jest jej celem antypolska robota, lecz oświetlenie faktów nadużyć i gwałtów. Uczeni, publicysci, pisarze i politycy zagraniczni musieli się przeciw rządowi oświadczyć, jeżeli on na ławie oskarżonych posadzuł Witosa, który odegrał w Polsce podobną rolę jak Clemenceau we Francji i Liebermana, który miał nieszczęscie bronić praworządności. Uważa, że pomiędzy wyborami ostatniemi i Brzesciem istniał bezposredni związek.

Swiadek sen. Andrzej Strug zaznacza, że nie jest zawodowym politykiem. Jeszcze jako młody student był aresztowany i zesłany. Rozumie walkę z wrogiem i najeźdcą, nie rozumie z własnym społeczeństwem. Gwałci się ustawy robi się wysiłki, by odebrać ludziom ich naturalne prawa obywatelskie.

Gdyby naród na to patrzał obojętnie byłoby to dowodem jego upadku. Sam widział, jak się ludzie rumienili z powodu Brzescia i płakali co mu dalo ulgę. W sercach ludzkich gromadzi się coraz większa gorycz, która musi wybuchnąć. ~~I jedynem~~ Jestmna z nieszczęść Polski i klęską życia publicznego jest, że wszędzie są wojskowi, którzy wszystko zrobią, co im się każe bez względu na prawo i państwo.

Swiadek Jan Jankowski poseł i b. min. stwierdza, że blok wyborczy Centrolewu został podpisany dnia 9. września około godz. 10-tej wieczorem, a posłów porwano do Brzescia w parę godzin później. Idei legjonowej był zawsze wierny, ale z praktykami obecnemi musiał zerwać. Przewodnicząc wielkie manifestacji na Kleparzu w Krakowie w r. 1930 nie widział w niej nic karygodnego.

Swiadek Władysław Dziadosz dyr. Kancelarji sejmowej mówi, że wszelkie wiadomości o działalności PPS miał od red. Naprzodu Haeckera, który przed nim narzekał na pepesowską Warszawę i smarkaczy, którzy stronnictwo opanowali. P. Haecker wypowiadał swoje opinje o różnych osobistościach partji wtajemniczając p. Dziadosza w gospodarkę kas chorych i proponował mu nawet posadę. Wystąpił przeciw Haeckerowi, gdy tenże napadł na Sieroszewskiego i na niego też rzucił oszczerstwo, posądzając o udział w wypadkach listopadowych. Nazapytanie obrońcy Berensohna, czy jako oficer w czynnej służbie był karany za usiłowane oszustwo, odpowiedział, że nie. A kiedy mu p. Berensohn udowodnił aktami, że był skazany przez Sąd w Grudziądzu a Sąd najwyższy wyrok ten zatwierdził, p. Dziadosz odparł: Ja tu nie jestem oskarżony, w Brzesciu nie siedziałem!"

Zeznając dalej wyraża zdziwienie, że grupa piastowców idąca ulicą po Kongresi upominała się o jakiegoś tam Zagórskiego, jakby nie miała lepszej sprawy. Prof. Rybarskiego nazywa komiczną figurą. Dalszym zachowaniem się wywołuje oburzenie na sali. Swiadek Haecker badany ponownie oświadcza, że żadnych informacji Dziadoszowi nie udzielał, gdyż pamiętał, jak mu znajomi mówili, :Ostrożnie z Dziadoszem, bo to zwyczajny policjant!

Poseł Zygmunt Zuławski wykazuje, że w zeznaniach Dziadosza znajduje się wiele pospolitych kłamstw. Przypomina mu rozmowę w wagonie gdy jechał z nim po, pogrzebie dr. Marka. W rozmowie tej piętnował Zuławski postępowanie sanacji, wypowiadając obawę, że i on także może się stać ofiarą prowokacji, albo został zakatrupiony. Dziadosz odpowiedział mu wtedy-Panu tego nie zrobią

Na pytanie czy z powodu łajdactw popełnionych nie rusza ich sumienie, Dziadosz odrzekł:" Jednych rusza, drugich nie!" Wkońcu swiadek przypomina Dziadoszowi rozmowę, w której ten oświadczył, że byłby świnią, gdyby te rzeczy ogłaszał. Widzi, że się to teraz stało.

Swiadek Grossfeld adwokat z Przemyśla po krótkiem zeznaniu przedkłada sądowi list dr. Liebermana z dnia 2. września 1930, wktórym go tenże powiadamiania, że wobec rozpisania wyborów do Sejmu manifestacja na dzień 14. września tego roku wyznaczona staje się nieaktualną.

Michał Róg poseł przewodniczył na Kongresie Centrolewu w Krakowie . Nie wie też, dlaczego go nie aresztowano i na ławie oskarżonych nie posadzono.

Na skutek zapytania adw. Gralińskiego kreśli dzieje powstania Centrolewu jego cele i charakter, dobrą wolę i chęć do pracy i zgodę, ujawnianą na każdym kroku. Stwierdził to z naciskiem w rozmowie z prezydentem Mościckim. O tem diedział także marsz. senatu p. Szymański rozmawiając ze wszystkiemi stronnictwami przy tworzeniu rządu. Komunikowano to ró nież p. Japowi Piłsudskiego. Wszystko nie zdało się na nic, by inne były ukryte plany Piłsudskiego. Prezydenta wciągnięto w wir walki politycznej i zmuszono do łamania prawa. W Państwie trwa wieczna rewolucja, przjawwiająca się w różnych formach i postaciach. Robi ją góra rządząca. Kongres krakowski uważa za naturalną i konieczną manifestację polityczną. Rządy sanacji odepchnęły miljony chłopów od państwa. Wywołały zniszczenie moralne i materjalne, którego poprostu nie da się określić. W tym dniu ukończono przesłuchanie świadków.

Cały dzień siódmego grudnia upłyną-ł na dyskusji prawniczej, porządkowaniu aktów, przegląd niu dokumentów i t.p. W drugim dniu t.j. 10. grudnia dołączano różne dokumenty ze strony obrony. Dzień ten był ostatnim w przewodzie sądowym. Swiadków oskarżenia i obrony przesłuchano 330 razem.

P R Z E M Ó W I E N I A P R O K U R A T O R O W

Pierwszy przemawiał prok. Rauze. Mówił słabo, powtórzył znaczną część aktu oskarżenia. Zaraz na wstępie rozgrzeszył Piłsudskiego za zamach majowy zaznaczając, że karalną jest tylko rewolucja nieudana. Dlatego też Witos niema racji, gdy się oburza, że siedzi na ławie oskarżonych on a nie sprawcy przewrotu majowego. Tych, jako zwycięsców wieńczy się w wawrzyny, w sławę i władzę. Układa się na ich cześć pieśni chwalebne i hymny, spiewa w kościele "Te Deum ". Twierdzi dalej, że stronnictwa opozyjcyne zjednoczyła tylko nienawiść do Piłsudskiego, bo Libberman nie zapomni nigdy wywiadu o"wirującym fraku", a Witos roku 1926. Dlatego Witos organizował masy chłopskie. Nie krępował się na ich zebraniach, a nawet tu w sądzie przemawiał językiem rewolucyjnym. Sawicki jest naprawdę typem demagoga chłopskiego nie liczącego się z wagą słowa, rzucającego najstraszniejsze oskarżenia z czystem sumieniem, nie zastanawiającego się nad tem, jakie będą skutki. Celem Centrolewu było zdobycie władzy , gdyż miał on nawet przygotowany rząd

Droga, którą do tego zdążał była nielegalna wobec tego oskarżeni zasługują na karę. On wnosi o zastosowanie do nich art. 101 w związku z art. 100 k.k. i prosi o surowy wymiar kary.

Prokurator Grabowski mówił gładko i błyskotliwie, lubując się we frazesach, których używa bardzo wiele. Proces ten nazywa" kłębowiskiem ludzkich ucz uć i namiętności". Obawia się, że on sprawy nie zakończy, bo oskarżeni bez względu na wyrok napewne się nie zmienią. Walkę toczoną uważa Polsce za zupełnie zbędną, bo marsz. Piłsudski będąc jej twórcą, zachował dla społeczeństwa wszelkie zdobycze demokracji. Wyraża zdziwienie, że siedzącym na ławie oskarżenia nazwano: " najlepszymi w Polsce". Ci oskarżeni, stali się też oskarżycielami. Nie widzi różnicy między obroną i oskarżonymi. Swiadków odwodowych nazywa delegatami zaprzyjażnionych stronnictw i wykpiwa ich zeznania. B prezesów Najwyższego Sądu Seydę i Mogilnickiego

1119

nazywa zbrukanymi liljami. Swiadków dzieli na kategorje . Za indywidualistów uważa Thugutta, Rataja, Struga, Arciszewskiego, Ks. Panasia nazywa nadto strasznym człowiekiem, w którego oczach widzi bezmiar nienawiści. Dyktatorem nad dyktatorami jest b. marsz. Trąmpczyński, wobec którego dyktatura Piłsudskiego jest cieniem. Piłsudski stworzył państwo, Piłsudski je obronił, dał mu sejm, dał prawa nie jest też zdolnym do takich kroków, jakie mu zarzucają. Drugim człowiekiem w Polsce zasługującym na szacunek jeśli chodzi o r. 1920 to siedzący obecnie na ławie oskarżonych Wincenty Witos. To co, robił Piłsudski na froncie, Witos robił w kraju. Pamiętne są jego gorące przemówienia wzywające kraj do wytrwałej walki. Tego Polacy nie widzą, bo oni są więcej skłonni uznawać zasługi obcych. Przeprowadza dalej wielką głoryfikację Piłsudskiego, posługując się broszurami Daszyńskiego, w których tenże równocześnie przedstawia Witosa w barwach tak czarnych, że on w to nie wierzy, gdyż jeżeli chodzi o typ, to Polska może być dumną, że ma takiego chłopa. Następnie cytuje parę wyrwanych ustępów z książki Witosa :"Czasy i ludzie", w której autor doradza przenieść prawo przeprowadzania wyborów na władze administracyjne. Twierdzi, że Polska została rozdartą na dwa wrogie walczące obozy, a przepaść między nimi jest nie do zasypania. W dalszym ciągu stara się udowodnić, że Centrolew a specjalnie PPS wszelkimi srodkami i sposobami przygotowała zamach, celem gwałtownego usunięcia rządu. Winę wszystkich oskarżonych uważa za udowodnioną i zgodnie z wnioskiem swojego poprzednika wnosi o surowy wymiar kary. Wkońcu maluje czarny obraz stosunków na wypadek zwycięstwa Centrolewu. Byłaby to kiereńszczyzna , w której socjaliści oszukaliby napewne ludowców, a nasze żony i córki zostałyby praczkami i kelnerkami.

P R Z E M O W I E N I A O B R O N C O W

Pierwszy obrońca, dziekan rady adwokackiej Jan Nowodworski, przypomina na wstępie, że cwierć wieku temu przedstawiciele palestry warszawskiej przed sądem moskiewskim bronili bojowników w walce o wolność. Rozumieli o co chodzi i bronili z poświęceniem i zapałem. Dziś, gdy przed sądem polskim staje jako oskarżony b. premjer rządu Polski Odrodzonej, b. ministrowie, nieposzlakowani działacze polityczni - to sytuacja jest naprawdę tragiczna, a stanowisko obrony niezwykle ciężkie. Ludzie ci zawinili przez to, że bronili łamanego prawa, żądali przywrócenia jego świętej mocy. To był ich obowiązek bo inaczej złymi staliby się obywatelami. Cytuje cały szereg faktów łamania prawa, gwałtów i teroru, uprawianego systematycznie przez obóz rządzący. Terorowi patronuje Piłsudski, dlatego sprawców niewykryto i nie ukarano choć opinja wskazywała ich palcami. Ten stan rzeczy robi z państwa dzunglę. Przemówienie kończy zwrotem:" Nie będzie potężne państwo, które nie zapewni obywatelowi spokoju i bezpieczeństwa, nie będzie mocarstwem państwo, które chce rządzić gwałtem i terorem".

Przemawiający po nim adw. Graliński zaznacza, że proces ten kończy legendę o Piłudskim. Piłsudski miał wszystkie możliwości i wszystkie zmarnował. Pracę jego nagrodził Sejm jednomyślną uchwałą, jaką Francja uczciła Clemenceau. Piłsudski sprawił narodowi zawód i gorycz. Niekogo on i nic nie znosi. Chce zostawić pustkę, a nad nią postawić swoje "Ja". Jeżeli się ktoś sprzeciwia

1120

niszczy się go nieludzką zemstą. Zjednoczenie stronnictw - to zjednoczenie narodu, a gdy tego nie będzie i skończy się dyktatura, to może po Polsce hulać wiatr, od wschodu i zachodu, bo niema żadnej zorganizowanej mocy.

Kończy obroną Bagińskiego, którego nazywa " rycerzem bez skazy".

Adw. Honigwill twierdzi,że żadnych dowodów przeciw oskarżonym nie dostarczono, a oskarżenie to zwraca się właściwie przeciw oskarżycielom.

Adw. Nagórski zaznacza na wstępie, że partje polityczne są pochodniami oświetlającymi drogę. Sprzeczy by kongres krakowski był spiskiem, gdyż cechą spisku jest tajność, a tam słubowano w blasku słońca, przysięgano na prawo i wolność! Duch Kosciuszki mógł królować wówczas na Kleparzu, ale nie duch buntu lub spisku. Reozolucja Kongresu nie były żadnem przestępstwem, miesciły się w granicach prawa , nie naruszyły interesu państwowego. Cały swiat wie o dyktaturze Piłsudskiego i o stosunkach w Polsce.O to nie można obwiniać oskarżonych.Prezydent nie może, być ponadx prawem - musi być wykonawcą prawa.We Francji prezydenci , którzy utracili zaufanie narodu ustępywali z urzędu. Takby się i u nas stało, gdyby panowały przyzwoite stosunki. Ponieważ tak nie jest, posłowie i senatorowie mieli prawo i obowiązek odezwać się do narodu w Sejmie i poza nim.Zrobili to.Byłoby w Polsce bardzo duszno, gdyby nikt prawdy nie powiedział, a nie powiedzieli jej dygnitarze państwowi, ani donosiciele. Należało przecież powiedzieć, że konstytucja nie jest ustawą haniebną, że nie wszyscy posłowie to łajdaki i szuje, a naród polski nie składa się z samych idjotów.

Adw. Każimierz Szterling zaznacza, że w tym procesie nie idzie o rząd lecz o sposób rządzenia. Walka o system nie jest zamachem na ustrój.Prezydent swoich praw nie wykonuje, lecz spełnia wolę obcą.Piłsudski sam się przyznał, że nie dał pracować żadnemu sejmowi. Całe oskarżenie jest niczem nieuzasadnione. Można je porównać ze strzyżeniem łysego, gdzie słychać brzęk nożyc , ale włosy nie spadają. Według przepisów konstytucji władza w Polsce należy do narodu, on też ma prawo nią rozporządzać. W ciągu długiego przemówienia przytacza ogromny materjał obalający oskarżenie. Gdy skończył nawet prokuratorzy pospieszyli do niego z gratulacją.

Mec. Stanisław Szurlej mówi, że cała sprawa pochodzi stąd, że rewolucjoniści,którzy zdobyli władzę nigdy jej nie są pewni, a obawiając się swoich przeciwników wciąż obmyślają nowe represje.W akcie oskarżenia jest jednak wielka nieszczerość, bo nikt nie uwierzy, by chłopi robili rwolucję wogóle, a nie dopiero przed żniwami.Mimo żądania prokuratora oskarżeni nie mogą przyznać się do winy, której nie popełnili. Legalizować zamach majowy może tylko Bóg albo ci, co leżą w ziemi, tracąc życie w walce.Oprócz gwałcenia prawa gorsze są zamachy na prawo.Konstytucja i instytucje obywatelskie zależą tylko od woli tego, który narodem poniewiera i znieważa go.

Odebranie prawa chłopu jest odsunięciem go od państwa i skazaniem na łaskę jego dręczycieli.Tych dręczycieli jest bardzo wielu, choć nie brak takich, którzy wciąż wołają, że ich za mało.Od tych też ludzi musiała pochodzić delegacja, która prosiła Piłsudskiego o pozwolenie zamordowania marsz. Trąmpczyńskiego.Zeznania Dziadosza dziwiącego się, dlaczego chłopi piastowi upominali się o Zagórskiego, a nie o rzeczy dla nich bliższe,

wynika z tego, że ci ludzie uważają, że o moralność walczyć nie należy. Pozostała jako argument siła pięści, toteż jakieś książątko mogło powiedzieć:Brześć tak, ja boleję nad tem, ale to była dziejowa konieczność"!Ta dziejowa konieczność zapewne złączyła na jednym poziomie moralnym tego księcia z Moraczewskim i Burdą. W czasie okresu wyborczego zamknięto do więzienia kilkanascie tysięcy chłopów. Obecnie jedni z tych chłopów przeklinają wszystko, drudzy zacięli zęby i milczą. Ci są najwięcej niebezpieczni. Jak daleko wszystko w Polsce poszło na opak świadczy chociażby zdanie min. Skł.dkowskiego, który powiedział publicznie:" Dla mnie źródłem prawa jest marsz. Piłsudski"! Ten kult dla jednostki to duch wschodu. Nie rozumię prokuratorów, którzy w stosunku do Witosa jakby podzielili rolę.Jeden prawie nic nie ustąpił z aktu oskarżenia, drugi postawił Witosa na równi z Piłsudskim. Tenże prokurator nie podzielając opinji Daszyńskiego o Witosie, przytacza ją mimoto w całości. Pocóż karmić ludzi kłamstwem? My nie bronimy oskarżonych, my stoimy przy nich jako straż honorowa, oni bronią , by nie doszło do zupełnego upadku ducha w narodzie. Wiem, że niema w całej Polsce człowieka, któryby powiedział, że Witos jest winien, a ja wiem także, że zaden wyrok nie zdoła go zmienić.

Adw. Urbankwicz zajmuje się na wstępie zestawieniem aktu oskarżenia, sabotowania prac sejmu przez rząd w każdej dziedzinie. Zaznacza, że rządy pomajowe nie mają żadnego programu ani własnej woli.Znamionuje to oświadczenie prem. Bartla, który powiedział:"My polityki nie prowadzimy, to należy do marsz. Piłsudskiego, do nas należy praca". System rządów pomajowych jest stale niezgodny z zasadami panującego prawa. Następnie kreśli dzieje ruchu ludowego, jego zasady i cele. Zajmujemsię specjalnie stronnictwem Piasta, które dało wiele dowodów poświęcenia i patrjotyzmu jeszcze w czasie wojny swiatowej. Do "Piasta" należał także Reymont.Wspomina o stanowisku i zasługach Witosa. Wykzuje bezpodstawność oskarżenia, co do dr. Kiernika.Cała ich praca i postępowanie przemawia za tem, by zburzyć legendę o szykowanej rewolucji. Wyraża zdziwienie, że akt oskarżenia, który rezolucję krakowską uważa za jedną z głównych zbrodni nie wytacza sprawy ani autorowi, ani temu co ją odczytał, ani też temu co na kongresie przewodniczył, mimo, że wszystkich nazwiska są dobrze znane. Sprawa sama już dawno i daleko wyszła poza salę sądową a wyrok napisze historja.

Adwokat Benkiel polemizując z prokuratorem omawia sprawę broni nagromadzonej rzekomo przez PPS. Przewód sądowy naprowadził na tę szopkę, która się przetworzyła w tragicznie misterjum.Przypomniała ona wszystkie cechy Polski szlacheckiej, samowoli Radziwiłłów i innych. Ten proces stał się historycznym, nietylko dlatego, że Brześć jest przełomowym momentem w historjiodrodzonego narodu polskiego, ale na tej sali miało się wizję tych magnatów, co Polskę roznieśli na szablach.Gdy się przestawi nazwiska, ma się dziś to samo. Deprawację robi się z urzędu, wychowuje się prowokatorów, urządza się kursy dla bojówkarzy, zapewnia się bezkarność zbójom i mordercom.To straszyn system. On powalił Ruską Rosję.Przypomina rok 1504, gdy Aleksander Jagiellończyk był namawiany w Brzesciu przez Glińskiego, by uwięził senatorów, król jednak odmówił. Brześć obecnie pozostanie hańbą spółczesnych dziejów

Polski.

Adw. Rudziński zajmuje się szeroko aktem oskarżenia, który - jak twierdzi- zrobiono na wyrost, ażeby po obcięciu coś jeszcze z mego pozostało. Po co go zrobiono, tego nie rozumie, chyba po to, by połamać sumienia świadków, a przed światem zademonstrować całą nędzę życia polskiego. Toteż wytworzyła się taka sytuacja, że oskarżeni zamiast się bronić, stali się oskarżycielami, Oskarżają Piłsudskiego, który od lat walczył o wolność, a potem się tak zmienił. Choć i inni się zmieniają- Mussolini płomienny rycerz wolności stał się dyktatorem. Piłsudski w Warszawie w sali malinowej w r. 1923 mówił: Jestem dumny ze swego narodu; - a w kilka lat później ten sam naród nazwał narodem idjotów. To samo zrobił ze sejmem. Najpierw mówił , że wraz ze Sejmem zrealizowało się marzenie ojców naszych, a potem nazwał go domem publicznym i zbiorem ladacznic. Dyktator przekreślił legendę rycerza wolności. Wszystkie rządy pomajowe powstały z jego woli. Na wybór prezydenta wywarł nacisk, grożąc posłom ulicą. Wprowadził wszędzie faktyczną dyktaturę. Sejmowi narzucił całe piekło upodlenia i udręczeń. Wszystko robił dla utrwalenia dyktatury. Dla niej rozbijano stronnictwa polityczne, otworzono kasę państwową. Walka trwała, szły nowe zamiary i nowe gwałty. Naginiano i łamano prawo. To nie wystarczyło, dano Brześć, a potem urządzono czarną kawę dla Kostka Biernackiego w Belwederze, za to, że szargał i deptał godność ludzką. Z Polski zrobiono moralne cmentarzysko. Panowie prokuratorzy tego nie rozumią, jak również nie mogą zrozumieć tego dziejowego procesu. Nic dziwnego, bo myślą kategorjami policyjnemi. Oskarżeni wystąpili do walki z kliką tyranów. Już w starożytnych Atenach mawiano: Lud musi walczyć o prawo, jak o mury miasta.

Adw. Ujazdowski zaznacza, że praktyki rządzenia podważyły autorytet Sejmu , władzy wykonawczej i sądu. Policjant jest wszystkiem, tylko nie stróżem porządku. Snuje się jak cień za każdym działaczem, ale gdy draby napadają na ludzi i na stronnictwa, to go zwykle niema, a często im pomaga, by uszli bezkarnie. Coraz częściej przed obywatelem staje kwestja: kogo się bać więcej, policjanta czy tego przed którym policjant powinien go bronić. Starosta i inni urzędnicy stali się organami BB. Mundur wojskowy jest dla ludności postrachem i odrazą. Trudnoby było inaczej, gdy oficerowie napadają na Zdziechowskiego, Dąbskiego- spełniają w Brzesciu funkcję oprawców. Zasadę wyborów wolnych przekreślono przez kradzieże, gwałty, nadużycia. Ludność straciła zupełnie wiarę w przyszłość.

Adw. Czernicki dowodzi, że zamiast sejmowładztwa tak potępianego mamy obecnie w Polsce rządowładztwo. Na czele Najwyższej Izby Kontroli stoi generał którego organ rządowy chwali jako wiernego żołnierza Piłsudskiego, nie zaś odpowiedzialnego wysokiego urzędnika. Piłsudski nie może być rycerzem wolności, bo wyrósł w dworze szlacheckim, gdzie panowała samowola, a nie demokracja. Wykonawcy jego woli to przeważnie ludzie tego samego pokroju.

Adw. Barcikowski uważa za konieczne, by oskarżeni przeszli przez czyściec rozprawy. Może lepiej nawet, że nie rozważano tu okrucieństw Brzescia, bo przecież nie mógłby panować spokój. Porównanie prokuratorów Kongresu krakowskiego z konfederacją targowicką jest złym zwierciadłem. Gdyby oni

zajrzeli do dzieła Smolińskiego, toby tam znaleźli ustęp, który mówi:Rządy najjaśniejszej konferencji Targowickiej wywracały Konstytucję 3. Maja, mściły się na ~~ich~~ twórcach, tłumiły wszelkie objawy myśli postępowej.Magistratury zaproawdzone przez Sejm czteroletni zostały zniesione, prawo miejskie unieważniono, szlachtę która przyjęła prawo miejskie pozbawiono dostępu do urzędów i udziału w obradach publicznych, wezwano przed sąd marszałków sejmu Małachowskiego i Sapiehę, oraz Ignacego Potockiego, oskarżając ich o rabunki i krzywdy, pociągnięto do opowiedzialności ks. Kołłątaja, zarzucając mu machinacje i podburzanie mieszczan i chłopów. Za ieszono wydawanie gazety narodowej i pamiętnika, wprowadzono cenzurę, ustanowiono rewizorów drukarń i księgarń. Konfederacja targowicka rządy swoje łączyła z łupiestwem majątku, publicznego, przywódcy jej pobierali ogromne pensje i frymarczyli dochodami Komisji Edukacyjnej". Czy to nie jest rażące podobieństwo do chwili obecnej? Dalej przypomina rolę dostojników państwowych lekceważących prawo, napady i gwałty, dokonywane przez różnych sprawców. Rządzi się obecnie w myśl zasady:Choć nienawidzą, ale się boją!. Przypomina się wołanie Staszica: Nie lękajcie się, że się spełni miara nieprawości"! Polemizując z prok. Rauzem twierdzi, że obecnie tworzy się z państwa jakieś bóstwo, któremu należy oddawać cześć bałwochwalczą. Zgrzyt bram więziennych ubliża dalej godności człowieka. W Republice nie można nigdy pójść tak daleko by rządzić metodami nielegalnymi. Jeśli padły trupy, to powinno być lepsze jutro. Trzeba było 500 lat ażeby przywilej brzeski, zamienił się w brzeskie przekleństwo.

Adw. Landau zdaje sobie sprawę z ciężkiej roli prokuratorów w tym procesie. Stawia pytanie, co właściwie jest przedmiotem tego procesu dziejowego? Bo on dziejowym będzie niezależnie od tego, jaki los a raczej czyj kaprys posadził ludzi na ławie oskarżonych. Polska na niego czekała długo, dotychczas bowiem ze sfer wysokich padały zarzuty, że naród polski jest narodem idjotów, a Polacy ludzmi o moralności koniokradów.Musi się nareszcie znaleść ktoś, co imieniem Rzeczypospolitej miałby prawo orzec, czy rzeczywiście naród polski jest narodem idjotów, czy parlament polski jest rzeczywiście zbiorowiskiem ladacznic. Zajmuje się dalej aktem oskarżenia pieszczonym przez prokuratorów, mimo, że jest on nieudolnym tworem , który właściwie przestał już istnieć. Zaznacza, że swiadkowie muszą być jednako traktowani, a wyiwady i anonimy, nie mogą służyć za dowód. Nazwisko ministra który oświadczył, że niezna prawa, a tylko rozkaz nie odważył się prokurator wprowadzić do sądu, ani też innych nieustraszonych rycerzy potężnego zakonu polskiego bezprawia.Szkoła którą dał rok 1926 to szkoła barbarzyństwa. Toteż obrońcy powoływali się na zagranicę, a nikt się nie powołał na opinję prok. Grabowskiego. Według niego przewrót majowy rozpoczął się umoralnieniem kraju. Ogniem i mieczem miał Piłsudski wyplenić niemoralność ludzką. Czyn zakrojony na miarę boga lub szatana.Już w kilka dni po przewrocie prastary język polski wzbogacił się jednym wyrażeniem dotąd nieznanem : likwidowanie ludzi. Szło to z bliskiego wschodu, z języka zapożyczony od czerezwyczajki.Przypomina, że Popiela bito w Brzesciu w imię m rsz. Piłsudskiego. Przewodniczący przerywa mu, uwagą, że o tem mówić nie

1124

wolno, a gdy się powołuje na broszurę Vanderwelde'go i tego mu zabrania. Prokuratorzy sporządzili akt oskarżenia na rozkaz i podobnie jak na żądanie biblijnej księżniczki żydowskiej przyniesiono głowę Johanona na srebrnej tacy, tak przynieśli oni tu swoje dzieło. Kończy zdaniem, że jak straszliwą tragedją dla narodu był Brześć, tak śmiesznem jest oskatżaniem b. więźniów brzeskich o zbrodnię przeciw Państwu.

Adw. Szumański zajął się przeciwstawieniem okresu przed majem i po maju 1926 r. Proces ten narodzony ze stosunków pomajowych nie utonie w historji. Bywały w historji rzeczy okrutne, ale sprawcy byli ścigani i karani. Zabójca Metteotiego dostał 6 lat więzienia. Kreśląc historję rządów pomajowych przytacza nadużycia i gwałty, w których uczniowie przechodzili mistrza. Akt oskarżenia sporządzony niedokładnie, niedbale, dorywczo i bezceremonjalnie. Wykazuje z dowodami w ręku, że na 82 wypadki zacytowane przez prokuratora 82 są przekręcone lub sfałszowane i takie do aktu oskarżenia wstawione. Z książki Daszyńskiego podał prokurator co mu było wygodnem, eminął np. zdanie: Dopóki będę żył, będę siekł karjerowiczów wyborczych waletów, którzy się dorwali do pieniędzy skarbowych". Prokurator nie widzi choćby takiej "Nowej Kadrowej", w której znajduje się cytat:" Niech żyje Rzeczpospolita z pałką w ręku! Trzeba rozpędzić Sejm, opozycja będzie starta na proch i zrównana z ziemią". W procesie politycznym np. w Belgradzie prokurator był stróżem prawa, w obecnym procesie straż ta od fotelu prokuratora przesunęła się na ławę oskarżonych. My objęliśmy tą honorową wartę. Na zakończenie przypomina słowa Mochnackiego, wypowiedziane w r. 1831 : "Polski nie zgubi ani brak obywateli, ani ich stan majątkowy, lecz przedewszystkiem nierozumny teror".

Adw. Jarosz zestawiając przebieg rozprawy zaznacza, że już samo oświadczenie b. premjera Bartla przekreśla trzy czwarte oskarżenia. Odwrócono w Polsce rolę. W oczach obozu rządzącego wrogiem rządu i państwa jest ten, kto broni prawa i konstytucji, zamachowcem ten , kto ostrzega przed zamachem. Piłsudski drwił zawsze z prawa i narzekał na łysego prawnika, mimo, że ten wszystko interpretował po jego myśli. Prokurator w jednej chwili przedzierzgnął się w 100% zwolennika systemu pomajowego, nie może więc zrozumieć świadków, którzy tu przyszli oskarżać. Musieli to zrobić, bo w roli oskarżonego stanął system pomajowy wraz z jego metodami. W normalnie rządzonym państwie proces taki nie byłby możliwy. Dopiero po uwięzieniu zaczęto szukać jakiegoś materjału kompromitującego, jakiegoś „paskudztwa i świństwa". Rozsyłano zapytania do wszystkich prokuratorów, a gdy to nie dało pożądanych wyników zwrócono do koncepcji zamachu stanu. Omawiając zeznania świadków sądzi, że pomiędzy podprokuratorem Sądu okręgowego, a pierwszym prezesem Sądu najwyższego choćby na emeryturze musi być duży dystans. Tego podprokurator nie dojrzał. Omawia gospodarkę prowadzoną wbrew ustawie, papierosy, bilety do teatru, zapomogi dla nieznanych ludzi, fundusz 8 miljonowy. Przypomina, że gdy w r. 1928 z rozkazu prok. Grabowskiego zostali aresztowani najlepsi ludzie, sąd nie uległ moskiewskiemu naciskowi. Spodziewa się, że i obecni sędziowie będą wierni dobrej tradycji.

Adw, Dąbrowski zaznacza, że obywatel mając swoje prawa wolnościowe

1125

ma też prawo do obalania rządu za pośrednictwem parlamentu, ma prawo być z prezydentem niezadowolony. Naród ma zawsze prawo powołać go do odpowiedzialności. Wyrok skazujący byłby wyrokiem zagłady na polskie życie polityczne, wyrokiem zgłady na wszystko co jeszcze samodzielnie myśli, przygotowaniem do obalenia systemu, do dziesięciu wieków polskiej państwowości, która się kształtowała pod hasłem liberalizmu i poszanowania ludzkiej godności.

Adw. Berensohn mówi, że akt oskarżenia otworzył drzwi i okna , by móc złożyć przed narodem wszystko co było, prokurator, który się boi nazwy tego procesu, spodziewa się, że po nim przyjdą inne.Przyznaje, że proces to pierwszy, bo prawdziwe zamachy jak Sapiehy w r. 1919, Piłsudskiego w r. 1926 nie widziały swiatła sądu. Wszystkie próby rozbicia stronnictwa skończyły się ich konsolidacją, tak, że trzeba było walić w nie Brzesciem.W procesie tym są dwa akty. Pierwszy akt to aresztowanie, drugi akt to sprawa z art. 100. Będzie i trzeci, ale on zostanie napisany później.Jak to nazwać, że w stolicy wielkiego państwa chwyta się ludzi nocą, wywoźi w nieznanym kierunku i sadza w twierdzy.Jakie prawo na to pozwala? Dlaczego zachowuje się tajemnicę? Kawecki nie chciał wziąść odpowiedzialności na siebie, nie dołączył dokumentu aresztowania. Utajenie tych dokumentów stwierdza, że była w nich treść obalająca oskarżenie. Zarzut co do zamachu dorobiono. Widać,że tu działano z rozkazu a nie wedle prawa.Komentarzem dla sprawy brzeskiej jest wywiad Piłsudskiego z 14 września 1930 r. Gdzież tu jest zamach na Państwo . Wywiad jest datowany z 14. września, a oskarżenie było już 9. września.Ziemia się pod Polską trzęsła, a premjer nic o tem nie wiedział.Piłsudski mówi we wywiadzie: mógłbym wybrać co piątego, co dziesiątego - bo gdzie niema oskarżenia , gdzie jest chęć postrachu, tam się wybiera co piątego, co dziesiątego. Djabeł przecież nie posądzi Piasta o konszachty z Ukraincami, ale trzeba podkładu dla senzacji, żeru dla ulicy.Tu jest walka dwóch swiatów, jej nie zlikwiduje żaden wyrok, oskarżeni pójdą ze swojem przekonaniem do więżienia, czy na wolność.Sąd ma wielką misję wydania wyroku na cześć prawa.Jeśli hańbą był Brześć, to trumfem powinien być sąd!

Adwokat Smiarowski zaznacza, że się w tym procesie zatarły,linje demarkacyjne pomiędzy pojęciem swiadka, obrońcy i oskarżonego.Swiadkowie prosili, by ich posadzono na ławie oskarżonych. Proces odbywa się nie pod kątem widzenia Kodeksu karnego, ale kanonów moralnych i etycznych.Z oskarżeń Piłsudskiego wytoczonych w wywiadzie pozostały strzępy.Cóż dał przewrót majowy, co dały rządy Piłsudskiego. Nieprawości jest obecnie daleko więcej. Centrolew podjął z nimi walkę. Czy ze złem nie wolno walczyć?Jeżeli jest dyktatura , to ona musi się zatrzymać przed progiem tej sali.Dopóki zaś prawo karania należy do sądu - nie może zapaść wyrok skazujący.

Po nim zabrał głos prokurator Grabowski, który w replice swojej spuścił mocno z tonu i buńczuczności.Systemu rządzenia nie bronił.Tłumaczył siebie i prokuratora Rauzego co do potknięcia się,zastrzegał się przeciw zarzutowi karjerowiczowstwa. Powoływał się na świadków Banko i Burawskiego, bronił wywiadu policyjnego.

Adw. Szterling poddał jeszcze krytyce akt oskarżenia, wykazując całkowity brak podstaw do zastosowania art. 101.

1126

Adw. Szumański wykazał, że wiele z tych ustępów, które prokurator cytował w swojej replice były niescisłe i przekręcone. Adw. Landau zajął się prawną stroną procesu wykazując braki i niemożliwości zasądzenia. To samo adwokat Dąbrowski.

Przy ostatniem słowie zabrał głos poseł Lieberman. Wygłosił bardzo silne przemówienie, z którego zanotowałem najważniejsze zwroty." Nie będę odpowiadał na pytanie prokuratora, dlaczego p. Witos i ja nie przyznaliśmy się do winy i z piosnką na ustach np. "Pierwszą Brygadą" nie poszliśmy do więzienia. Prokuratorzy zapomnieli, że ich rycerze wolności, symulowali obłąkanie, ażeby się wydostać na wolność. Nikt nie planował, ani też nie chciał rewolucji.Przyznaję, że była w Krakowie konfederacja, bo tam połączyły się stronnictwa i stany, zapominając sobie uraz.Podali sobie ręce, by ponad partjami wynieść wartości moralne.Z Belwederu słyszeliśmy, że naród polski jest zły i głupi.Jest to kłamstwo. Naród, który wydał ze siebie tylu wielkich ludzi, stwarzał wielkie czyny nie może być takim.Gdy przyszła wojna w Polsce niepodległej- naród postawił na czele chłopa, aby ratował kraj.We Francji Clemenceau był ojcem zwycięstwa, u nas Witos zdziałał to samo.Nie wolno nikomu deptać woli i godności narodu. Połączyły nas ideały demokratyczne i miłość kraju.W konfederacji krakowskiej doszliśmy do przekonania, że naród należy prowadzić do ideałów Kościuszki, a ten który rządzi Polską jest wpatrzony w siebie. Żądaliśmy do rządów ludzi zachodu i ludzi dobrych, chcieliśmy by nas nie gnano ludzi zachodu na wschód! Żądaliśmy takiego rządu któryby skończył owe hocki-klocki, a wziął się do rozwiązania wielkich zagadnień państwowych. Biada narodiw, który milczy, gdy są naruszane jego prá wa.Dlategośmy wezwali naród do Krakowa powiedzieliśmy mu prawdę.Prokurator rozdzierał szaty nad rozbiciem narodu. Rozdarcie zaczęło się nie na kongresie, ale w dniu 12 maja 1926 r., gdy jedni żołnierze kładli trupem drugich. Robiono to w imię naprawy Rzeczypospolitej, ale ja nie rozczulałem się nad hasłem ani słowami,"za dużo nieprawości " bo z historji wiedziałem, że każdy dyktator występuje zawsze jako apostoł wolności, kiedy kładzie trupem żołnierzy.

Poseł Barlicki zaznacza,że proces wytoczono na rozkaz i wszystko co się tu dzieje jest rozkazem objęte. Toteż przewrót majowy nie był konfederacją, lecz zbrojnym rokoszem przeciw Państwu i przeciw prawu.

Poseł Dubois mówi, że praca szła w kierunku utworzenia większości robotniczo chłopskiej, na co pozwala konstytucja. Walczymy o to czy Polak ma być wolnym człowiekiem, czy też niewolnikiem. Nie będziemy potulni i walki nie zaprzestaniemy nawet wtenczas, gdyby nas zamknięto w więzieniu. Dla nas źródłem prawa jest naród, dla ~~prowokatora~~ prokuratora i Kostka Biernackiego jest nim Piłsudski.Przed dwoma i pół miesiącami zameldował na ręce prokuratora Grabowskiego o tem, co się działo w Brzesciu, zapytuje, czy prokurator prowadzi w tej sprawie sledztwo. Dopóki nie dostanie odpowiedzi, będzie w prawie twierdzić, że to wszystko było nakazane i że dręczenie więźniów było zgodne z tym rozkazem dokonywane.

B. Poseł Pragier zaznacza, że aresztowanie b. posłów i osadzenie ich w więzieniu wojskowem w Brzesciu było niesłychanem bezprawiem.Mimo to, zostało ono przez sąd u zaakceptowane, Jakże inaczej dzieje się gdzieindziej!

Gdy Napoleon III żądał od sądu jakiejś usługi - Prezes Sądu w Paryżu odpowiedział mu: Sąd wydaje wyroki, ale nie ~~robi~~ przysługi!

Prokurator twierdził, że w tym procesie nie było swiadków, ja zaś dodam, że nie było i aktu oskarżenia. Ten gruby zeszyt wykazał, jest zbiorem plotek, wycinków z gazet i nic więcej, a mecenas Szumański, że i te cytaty nie są wiernym odbiciem tekstu artykułów na które się powoływano. Swiadkowie obrony stanowili właściwie Polskę całą. Była nauka uniwersytecka, wysokie sądownictwo sztuka, literatura, polityka , publicystyka, byli chłopi, robotnicy i in. Ze strony zaś przeciwnej tłumy policji jawnej i tajnej , zastępy ludzi od rządu zależnych zeznających na rozkaz. Dreszcz oburzenia i trwogi musi przejść każdego, jeżeli się słyszy, jak zeznający przed sądem wicemin. Stamirowski żałuje, że nie popełniono więcej morderstw politycznych używając przytem języka przestępców. Toteż stosunki musiały się u nas tak ułożyć, że z jednej strony jest Polska a z drugiej sanacja. Ta sanacja, która się tu strasznie sprezentowała, a która sobie uzurpuje władzę nad narodem. By władzę tą utrzymać używa ona teroru, ma swoje bojówki, swojego strzelca, swoich swiętych a tylko wspólny skarb, z którego czerpie pełnemi garsciami. Symbolem tego systemu był Brześć. W tych warunkach musiało nastąpić zjednoczenie ludzi, co nie chcą Piłudskiemu oddać Polski w dzierżawę. Prokurator się myli, jeśli sądzi, że proces ten utonie w morzu historji, gdyż historja wzięła już oskarżonych i sędziów pod swoje skrzydła.

Poseł Ciołkosz wygłosił dłuższe przemówienie na temat zagadnień i ideologji socjalistycznej, zaznaczył że nikt od sądu nie żąda litosci, lecz sprawiedliwego wyroku. Jakikolwiek on jednak będzie nie zmusi nikogo do zmiany postępowania.

B. poseł Mastek udowadniał, że w jego postępowaniu nie było nic niezgodnego z prawem. O rewolucji nie myślał, gdyż byłoby to szaleństwo, które mogłoby położyć kres istnieniu Państwa.

Zabierając głos zaznaczyłem, że prawną stroną procesu jako nieprawnik zajmować się nie myślę. Nie zajmę się i wyrokiem, gdyż ten należy do niezawisłego sądu. Zaniecham polemiki z przedstawicielem PPS, który sobie pozwolił na niesmaczne uwagi pod adresem Piasta. Po tym wstępie wyjaśniłem, jaki był mój stosunek do rządu lubelskiego i Moraczewskiego. Oświadczyłem, że przyznaję się w zupełności do moich zapatrywań i kierunku pracy politycznej. Na Kongresie stronnictwa w Krakowie w dniu 8. i 9. czerwca 1930 r. przewodniczyłem, referat wygłosiłem, poddałem w nim politykę rządu wogóle a specjalnie Małopolsce wschodniej ostrej krytyce, zaznaczając, że uczyniła ona polskości niesłychane szkody. Czyniąc to opierałem się na podstawie danych dostarczonych mi przez delegatów Małopolski wschodniej, którzy odpowiednią deklarację w tej sprawie złożyli. Państwo uważam za wspólną własność a ministra Lasockiego, inż. Ostrowskiego b. posła Pasickiego i in. za dostatecznie wiarygodnych ludzi. Na zebraniach moich nigdy i nigdzie nie obrażałem nikogo, a i nie rzucałem obelg. Nie wygłaszałem także przemówień podburzających. Zarzuty te bezpodstawne uważam dla siebie za obrazę. Pamiętam swoją przeszłość i umię ją ocenić. Wbrew oskarżeniu żadnego zebrania nielegalnego nie odbyłem. Natomiast prawdą jest

że mówiłem o tem, jaki los zwykle czeka każdą dyktaturę. Stale tłomaczyłem chłopom, czy to w Otfinowie, czy w Wielopolu ~~również~~ w Zołyni albo innej miejscwowości, że powinni nietylko się organizzować ale patrzyć zawsze na wszelkie przejawy życia, gdyż za nich nic (nicht) niemx zrobi. Z licznych wieców odbytych przezemnie, na których delegatem rządu bywał urzędnik, niema ani jednego doniesienia mimo skrupulatnych dochodzeń. Sledztwo dyszyplinarne jakie już wytoczono komisarzowi policji Munkowi z powodu zeznań w tym procesie zbyt chyba jaskrawo maluje tendencje rządzących, wartość zeznań i doniesień ludzi zależnych. Stanowisko moje w Centrolewie oświetlili dwaj wiceprezesi "Piasta" Rataj i Dębski. Odezwę wzywającą na kongres Centrolewu podpisałem. W przeddzień Kongresu odbyłem konferencję z przedstawicielami niektórych stronnictw w Krakowie. Na Kongresie Centrolewu byłem, należałem do Prezydjum, deklarację Piasta" odczytałem. Przemówienia żadnego nie wygłaszałem. Wbrew twierdzeniu prokuratora z p. Ciołkoszem żadnej tragedji nie przechodziłem, a także z nim nigdy nie konferowałem, gdyż pamiętam dobrze rok 1923 i rolę Ciołkosza. Wiem również , że on przeszedł piekło Brzescia, gdy inni tam czynni zostali posadzeni na wysokich urzędach, odznaczeni i udekorowani. P. Prokurator Rauże okazał się entuzjastą przewrotu majowego rozgrzeszając bez zająknienia sprawców. Zapomniał widocznie, że zamach ten poza wszystkiem miescił w sobie rzecz niezwykle groźną, bo zmusił żołnierzy do złamania przysięgi. O temchyba mówić nie potrzebuję. Toteż nic dziwnego, że na głębokiej prowincji ludzie się smieją z wyroków sądowych, mówiąc nieraz sędziemu w oczy: Piłsudski zrobił zamach, przysięgę złamał a nie siedzi, to i ja nie będę. Wiemy, że zamach majowy był poprzedzony niesłychaną wprost propagandą , która malowała wszystko w jak najwięcej jaskrawych barwach, nie cofając się przed żadnem kłamstwem, oszczerstwem i obietnicą raju na ziemi. Ponieważ dotknięto i tu różnych spraw a utartym już zwyczajem p. prokurator znęcał się nad sejmowładztwem - uważam za wskazane przypomnieć niektóre wypadki. Kiedy sejm pierwszy rozpoczął swoją pracę Polska stanowiła gruzy pod każdym względem. On zorganizował Państwo, wniósł uspokojenie, dał podstawę armji narodowej, nie skąpił ani żołnierza ani pieniędzy mimo niesłychanej nędzy i zniszczenia. W czasie najazdu bolszewickiego zdobył się na wielki , zgodny wysiłek, tworząc rząd Obrony Narodowej, podniósł upadającego ducha w narodzie, gdy rzekomi twórcy Polski zwątpili o wszystkiem. Prawie wszyscy młodsi posłowie poszli do szeregów. Niektórzy padli na polu bitwy, wielu wyszło rannych. Delegaci sejmu dokonali też dzieła zawarcia pokoju. Sejm pierwszy, ten sejm pogardliwie chłopskim nazywany uchwalił konstytucję, przeprowadził ustawę o reformie rolnej i nadaniu ziemi żołnierzom zasłużonym, dał podstawy skarbowi, uchwalając szereg ustaw podatkowych. Jeżeli się porówna sejmy szlacheckie w Polsce przedrozbiorowej z tym sejmem chłopskim, to różnica narzuca się sama. Co zaś przyniósł przewrót majowy, to o tem nie potrzebuję mówić, bo wielkim głosem woła obrażone prawo, podeptana godność ludzka, Nędza, demoralizacja i towarzyszące jej zawsze przestępstwo i zbrodnia. Wielkie dzieło zespolenia ludności z państwem zniszczone, możność wybudowania ~~wielkiego~~ silnego wału ochronnego z piersi ludzkich na wschodzie i zachodzie państwa

1129

przekreślone.Wielka misja kulturalna i cywilizacyjna wstrzymana, zastąpiły ją karne ekspedycje, których się wstydzić trzeba przed swiatem. Osadnicy ludzie najlepsi pozbawieni opieki, opuszczają swoje siedziby ~~idąc~~ wracając nieraz o kiju żebraczym na zachód. A przecież gdy widziało się tam pracujących i orzących z zapałem zastarzałe ugory nikt o tem nie myślał, a zapytani przezemnie ~~czy~~ ostatnio sobie dadzą radę odpowiadali:Panie Prezydencie nas stąd i djabeł nie ruszy! Rzeczywiście djabła się nie zlękli, lecz sanacja dała im radę.Oni odeszli , zostali Radziwiłłowie - tylko na jak długo?

Cechą rządów pomajowych jest poniewieranie chłopem i odsuwanie go od wszystkiego w państwie. To musi kiedyś bardzo srogo się zemścić! Nawet pan prkurator o tej roli i woli ludności wyrażał się lekceważąco.Wiem, że on jest zwolennikiem Polski mocarstwowej, a jeżeli tak, to należałoby się spytać- z kim on ją myśli budować i na kim oprzeć, bo przecież Radziwiłł i Wiślicki zapewne nie wystarczą./Mówiono tu znowu ze strony panów prokuratorów, o zemście i powodach do niej.Muszę się zastrzedz, gdyż żadnej zemsty nie próbowałem stosować, natomiast jestem jej ofiarą aż do dnia dzisiejszego. O tem mówić może nietylko Brześć!/Przed sądem przesunęła się Polska rządzona iPolska rządząca. Uważnie się przypatrywałem i przysłuchiwałem , ażeby wyrobić sobie należyte zdanie. Wyniosłem tylko uczucie łrzykrosci i wstydu. Ci ludzie rządzą od ich woli zależy państwo i jego przyszłość, oni starają się przemienić społeczeństwo w stado potulnych baranów i niewolników, oni łamią charaktery, depczą godność ludzką, oni deprawują, zapomocą bata i tresury ludzi niegodnej. Największą klęską jaką te rządy Polsce przyniosły, jest spustoszenie moralne. Najtrudniejszem też będzie odbudowanie tej tak ważnej dziedziny życia.Stosownie do wygłoszonej na wstępie zasady chcę oświadczyć,- p. prokurator zarzucił mi, że nawet tu na sali sądowej przemawiałem językiem rewolucjonisty, spodziewając się słusznie, że zapewne i nadal tak robić i mówić będę, Tak jest! Gdy wyjdę stąd Będę w dalszym ciągu głosił hasła, które p. prokurator uważa za rewolucyjne. Będę mówił,że prawo i wolność są największym skarbem narodu, że Polska powinna się oprzeć na całem społeczeństwie, że wobec prawa wszyscy powinny być równi, a potęgi państwa i jego przyszłości nie zabezpieczy żaden choćby największy genjusz - uczynić to może tylko cały, wolny świadomy swych praw i obowiązków naród.

B. poseł Bagiński kreśli historję walki i współpracy z Piłsudskim. Dotyka zamachu Sapiehy, analizuje zamach majowy i ludzi z otoczenia Piłsudskiego. Byli oni bardzo radykalni i innych radykalizowali, a obecnie stanowią najwięcej reakcyjnex skrzydło sanacji. Omawiając sprawę wojska zaznacza, że musi być przeprowadzona walka o typ żołnierza i oficera.Wypowiada przytem b. ostre zarzuty pod adresem Piłsudskiego, który burzy nietylko zasady demokratyczne ale wiarę w państwo.Wieniec laurowy jaki nosi Piłsudski został zdobyty podstępem.Ci co go uwili, mają prawo go rozedrzyć i on to w tej chwili czyni.

Poseł Dr. Kiernik przeprowadził gruntowną krytykę aktu oskarżenia i przemówień prokuratorów, prostując różne bezpodstawne twierdzenia i zarzuty.Kończąc oświadcza, że nic go nie potrafi z drogi obranej sprowadzić.

Dr. Józef Putek twierdzi, że stronnictwa osadzone na tej ławie

już nie istnieją, tworząc dziś jedno stronnictwo ludowe. Mija cwierć wieku gdy rzucono hasło "przez wolny lud do niepodleglej Polski" . Od czasu powstania Polski złe duchy rozbijały i deprawowały ruch ludowy, obawiając się jego siły. Obecnie w dniu jubileuszowym osadzono ruch ludowym na ławie oskarżonych, a dzięki gwałtowi, jakim był Brześć -250 sanacyjnych wybrańców osadzono w Sejmie. Pułk. z Brześcia mianowany został wojewodą żiemi Adama Mickiewicza, prokurator dzięki swojemu postępowaniu stał się opiekunem sprawiedliwości. Uczeni zachęcają do deptania praw, do rządzenia gwałtem, bogacze wołają o zamach stanu i wyrócenie konstytucji, głupi zaś i tchórze każą się nam zamieniać w bydlęta, pokornie budować pomniki. My byliśmy przeszkodą na drodze do łamania praw, dlatego postanowiono nas złamać i zniszczyć. Polski tyran , który widzi tylko siebie a Polskę uważa za własny folwark - Polaków zaś za bdjotów.....- nie dokończył, gdyż w tem miejscu przewodniczący odebrał mu głos i zarządził przerwę do dnia 13. stycznia godz. 12-ta w poł. o której to porze ma być ogłoszony wyrok.

P R Z E R W A

Przerwę czterodniową pomiędzy zamknięciem rozprawy, a wyrokiem wypełniły nam narady z adwokatmi , rozmowy ze sobą i życzliwymi ludzmi, którzy starali się odgadywać tajemnicę sądu. Różne też chodziły wersje, różne wypowiadano zdania. Zapaleńcy robili liczne zakłady. Wielu było przekonanych, iż wobec tego, że przewód sądowy w cale nie ustalił winy żadnego z oskarżonych, co do zarzutów przestępstwa z art. 101 z wziązku z art. 100 - zostaną wszyscy uwolnieni oprócz Posła Sawickiego, którego winę uważano za udowodnioną. Inni twierdzili, że zostaną zasądzeni socjaliści, z wyjątkiem Liebermana, jednak na niskie kary. Ludwocy zaś wszyscy zostaną zwolnieni. Wielu dałoby sobie uciąć głowę, że ja , dr. Lieberman i dr. Kiernik nie będziemy karani, a już mnie uważali prawie wszyscy za zwolnionego. Nie brakło także ludzi , którzy twierdzili, że na rozkaz zrobiono rozprawę, na rozkaz wydadzą wyrok, bo do kompletu sądzącego rozmyślnie zostali dobrani tchórze , lub kanalje. Niem były też i kulisy wolne od domysłów i przypuszczeń, a podobno i pewnych zabiegów. Różne panie interesujące się naszym losem stykające się z żoną przewodniczącego Hermanowskiego, dowiedziały się od niej, że sprawa jest przesądzona na korzyść oskarżonych. Jej mąż wie, że jego karjerę ten wyrok zakończy, ale on więcej dba o dobre imię, aniżeli o o to. Powtarzała to kilkakrotnie do ludzi wiarygodnych. Kiedy referentem został sędzia Leszczyński spodziewano się ogólnie, że wyrok będzie uniewinniający, gdyż za zasądzeniem będzie głosował tylko sędzia Rykaczewski. Do mnie mówił adw. Jarosz, że i ten sędzia przed paru dniami powiedział do niego: Byłbym szubrawcem, gdybym głosował za zasądzeniem Witosa.

Poseł Bagiński , który nigdy nie wyrzekł się wiary w zabobony przy rozmowie powiedział do mnie: " Kiedy ogłoszenie wyroku zostało wyznaczone na dzień 13.-tego, przekonany jestem, że ten termin ustanowiono poto, by zrobić Piłsudskiemu przyjemność. Dla jego przyjemności będzie też i wyrok skonstruowany, a ja już wiem, co przyjemności Piłsudskiego znaczą.

1131

Kiedy w dniu 12. stycznia poszedłem do Sejmu, od jednego z posłów adwokatów dowiedziałem się, że ~~minister~~ sprawieliwości był osobiscie w sądzie okręgowym u przewodniczącego Hermanowskiego i ~~przywiózł~~ zawiózł mu wyrok już gotowy. Treść wyroku zapodana mi przez tego posła zgadzała się w zupełności z ogłoszonym nazajutrz tekstem. Wieczór tego dnia przybył do mnie poseł Brodacki z kilkoma posłami. Wygłosił on do nich i do mnie długie gwałtowne przemówienie, na temat małostkowości i tchórzostwa, jakie w Polsce panują zaznaczając, że jutro cały Klub ludowy będzie obecny na sali sądowej, by odpowiednio reagować i manifestować. Gdy na drugi dzień przyszedłem do sądu, daremnie szukałem posła Brodackiego po sali a poseł Piróg , którego tam spotkałem powiedział mi, że wojowniczy pan Brodacki jeszcze tego samego wieczora wyjechał do domu.

Rano przed wyrokiem spotkał mnie p. Barlicki, a przestrzegając, że bojówki sanacyjne w okolicy sądu zebrane mogą się rzucić na nas po wyroku i może nawet na tamten swiat wyprawić, radził ostrożność i udanie się pod opiekę ich bojówek, które mają nas oczekiwąć na pl. Krasińskich. To samo powtórzył mi adw. Rudziński w sądzie. Nie skorzystalem z tej uczynności.

Kiedy jeszcze przd godz. 12-tą w dniu 13. stycznia przybyłem do sądu zastałem nietylko wszystkich oskarżonych ale także tłumy ludności, dobijające się na salę. Policja ~~rozpaczliwie~~ bardzo energicznie broniła wstępu do drzwi wchodowych. Woźny nachyliwszy się do mnie szepnął: Panie, dwa tylko takie procesy były na świecie, jeden Chrystusa, a drugi ten, a wyrok będzie pewnie taki jak i Piłata".

Kiedy przepychyłem się przez tłum sciskano mi ręce i gratulowano wyroku uwalniającego. Dr. Kiernik z miną dobrą twierdził, że wie z najlepszego zródła, że kto jak kto, ale my obydwaj będziemy uwolnieni. Sala sądowa była wypełniona do ostatniego miejsca. Napięcie widać było u wszystkich ~~do ostatnich granic posunięte~~. Przednie ławy dla publiczności bardzo gęsto przez palestrę warszawską obsadzone. Na salę wchodzi sąd. Następuje głębokie milczenie.

W Y R O K

Przewodniczący Hermanowski zaczyna odczytywanie wyroku, głosem cichym, a jak mi się wydawało, także załamanym. Słychać tylko niektóre słowa. Mimoto publiczność chwyta je domyślając się reszty. Na sali odzywają się sykania i szmery. Słychać także głosy protestu i przekleństwa, a kiedy przewodniczący skończył czytanie, okrzyki i wrzawę. Policja aresztuje kilka osób- reszte stara się ze sali i korytarzy usunąć na podwórze i na ulicę. Oskarżeni zachowali się zupełnie spokojnie a poseł Ciołkosz wzniósł okrzyk: Niech żyje Polska Partja Socjalistyczna. Mała część obecnych okrzyk ten podjęła. Podniecona publiczność wykrzykuje dalej przeciw wyrokowi i bardzo powoli zaczyna opuszczać salę i dziedziniec.

Mnie otoczono gromadą składając mi kondolencje i obrzucając kwiatami. Widzę koło siebie najbliżej sen. Korfantego, posła Stef. Dąbrowskiego, posłów Stypułkowskiego, Araszkiewicza, Roja, Mikołajczyka, Piroga , Poprawę - szereg nieznanych mi pań z Warszawy , młodzież akademicką, gromadę robotników, a koło nich mjr Mazanka red. Szczerbińskiego i wielu innych. Idę chodnikiem jak zawsze, niosąc bukiety kwiatów, paru ludzi porywa mnie na ręce i niesie

1132

ulicą. Tłum krzyczy Niech żyje! Policja konna zaczyna atakować. Nikt nie ustępuje. Komisarz policji prosi, bym siadł do doróżki przez niego przygotowanej. Odmawiam. Idę do bocznej ulicy, wsiadam w dorożkę konną, komisarz prowadzi sam konia dorożkarskiego, by się wydobyć z tłumu, który bezustannie krzyczy i manifestuje, wzywając mnie do przemówienia.

Policja konna oddziela nareszcie dorożkę od tłumu, przysiada się do mnie maj. Mazanek. Jedziemy eskortowani przez policję. Parę minut za mną jedzie poseł Putek z jednym z posłów sejmowych. Wysiadamy na Krak. Przedmieściu by zjeść wspólnie obiad i porozmyślać nad giętkością sprawiedliwości w Polsce. Red. Szczerbiński przynosi nadzwyczajne wydanie jednego z dzienników, w którym podano treść wyroku i krótkie motywy.

Po przeczytaniu utrwaliliśmy sobie w pamięci , że sąd uznał winę Adolfa Sawickiego za nie udowodnioną, jak również za nieudowodnioną winę pozostałych oskarżonych z art. 101 cz. I. K.K. - natomiast uznając wszystkich oskarżonych z wyjątkiem Sawickiego winnymi z art. 102 cz. I. K.K. w związku z art. 102 cz. III. K.K. , że w r. 1930 brali udział w spisku utworzonym w łonie organizacji pozaparlamentarnej popularnie zwanej "Centrolewem" , albo związkiem Obrony Prawa i Wolności Ludu -uniewinniając od oskarżenia z art. 51. 101. cz. I. K.K. skazuje z art. 102 cz. I. K.K. :

Hermana Liebermana na dwa i pół roku więzienia
Norberta Barlickiego na dwa i pół roku
Mieczysława Mastka na trzy lata
Duboisa Stanisława na trzy lata
Adama Ciołkosza na trzy lata
Adama Pragiera na trzy lata
Wincentego Witosa na półtora roku
Władysława Kiernika na dwa i pół roku
Kapimierza Bagińskiego na dwa lata
Józefa Putka na trzy lata

więzienia zastępującego dom poprawy ze skutkami dla wszystkich z art.28, 30.34 K.K. i pobrać od Witosa i Bagińskie po 80 zł. od pozostałych po 160 zł. i obciążyć ich solidarnie kosztami sądowymi, zaś mieszkańca gminy Kalicin Adolfa Sawickiego uniewinnić. Na poczet wymienionych kar zaliczyć wszystkim oskarżonym tymczasowy areszt.

Nieco później dowiadujemy się , że sędzia Leszczyński , który głosował za uniewinnieniem wszystkich oskarżonych złożył "votum separatum" przeciw wyrokowi. Wiadomość ta rozeszła się lotem błyskawicy po Warszawie , wywołując różne komentarze.Ogromna ilość ludzi ze świata dziennikarskiego i politycznego złożyła odważnemu sędziemu bilety wizytowe.

W społeczeństwie istnieje ogólne przekonanie, że wyrok wydany ma raczej znaczenie polityczne i demonstracyjne, a sąd apelacyjny zniesie go napewno. Z drugiej strony mówią o czynionych zabiegach celem sformowania powolnego kompletu sędziów w dalszej instancji.

W dniu 11. lutego 1931 r. za pośrednictwem adwokata Szurleja z kaucji mojej wynoszącej 10.000 zł. zwrócono mi 8.500. Po, pewnym czasie przysłał mi adw. Szurlej wyrok sądowy wraz z motywami. Czytając go widzę, że sąd ten

w motywach uznał i napisał , że się " dobrze zasłużyłem Ojczyźnie".

Za tę zasługę poza Brzesciem wymierzono mi karę półtora roku więzienia i pozbawiono praw.

K U S Z E N I E

Drogą okrężną w jakiś czas potem dano mi znać, że mogę liczyć na zupełne uwolnienie w Sądzie apelacyjnym, jeżeli zaniecham roboty politycznej, którą od paru miesięcy intenzywnie prowadziłem. Zwracający się do mnie osobnik powoływał się na pana mającego obecnie wielkie wpływy wobożu rządowym, a zawdzięczającego mi b. wiele z czasów mojego urzędowania.

W miesiąc potem przybył do mnie pewien profesor, który mi tę ofertę powtórzył, powołując się na b. wysokie autorytety i prawiąc mi długie kazanie o koniecznem poświęceniu swojej ambicji i krzywdy dla dobra Ojczyzny.

Oświadczyłem mu, że to co robię wypływa z mojego poczucia obowiązku. Postępowania mojego nie zmienię, bobym się swoim zasadom sprzeniewierzył. Ci co władzę wzięli gwałtem - nie potrzebują na nic mojego współdziałania ani pomocy. Ja poza prawo nie wykroczyłem i nie wykroczę,ale się też przed nikim ukorzyć nie myślę. Po nim było jeszcze dwóch ludzi, spiewających tą samą pieśń i na tę samą nutę. Czy działali oni z jakiegoś polecenia, czy na własną rękę, tego nie próbowałem dociekać,

Ja wszedłem w dawną robotę i zakopany w niej nie czułem nawet jak czas szybko płynął. O sprawie sądowej przypomniał mi mój obrońca.W czasie dwukrotnej ze mną rozmowy adwokat Szurlej wyrażał zdanie, że wyrok zostanie zniesiony, gdyż jest on aktem zwyczajnego łajdactwa, które się ostać nie może. Skarga apelacyjna rozbiła tak akt oskarżenia jak i motywy wyroku,że pozostały z tego tylko strzępy. Przyszłość okazała, że albo chciał mnie pocieszyć, albo też mylił się jak wielu innych. Z kilku stron zwracano mi uwagę, że p. Szurlej zajęty innemi sprawami potraktował moją sprawę jakoby lekko i ubocznie, a jego przemówienie widocznie zdradzało nawet nieznajomość rzeczy, którą się zajmował. Nie podzielam wcale tych poglądów, natomiast jestem głęboko przekonany , że gdyby p. Szurlej był nic innego przez cały rok nie robił, ale się przygotowywał do mojej obrony i miał najwięcej złotoustną wymowę - byłoby się to wszystko nie zdało na nic. Wszystko co mógł i powinien był zrobić, to zrobił, a wszystko to robił z przekonania i bezinteresownie.

Czuję się też w obowiązku wtem miejscu złożyć mu serdeczne podziękowanie.

P R O C E S A P E L A C Y J N Y

Po przeprowadzeniu procesu brzeskiego w Sądzie okręgowym warszawskim upłynął już prawie rok czasu. Znów zapanowało ogólne przekonanie, że do rozprawy apelacyjnej nie przyjdzie. Twierdzili to przedewszystkiem ludzie z opozycji, wychodząc z założenia, że rząd nie zechce powtórzyć sprawy która mu w kraju i swiecie wiele zaszkodziła. Nie wiem też dlaczego mądre dzienniki opozycyjne dopominały się coraz częściej i natarczywiej o jej przeprowadzenie. Ze strony rządu i jego prasy nie ujawniano żadnych zamiarów. Nareszcie zupełnie niespodziewanie wszystkie gazety doniosły ,

że termin rozprawy apelacyjnej został wyznaczony na dzień 7, lutego 1933 r. W dniu 24. grudnia 1932 r. posłaniec gminy Wierzchosławice doręczył mi zawiadomienie sądu, że urząd prokuratorski wniósł skargę apelacyjną a równocześnie dano mi z nim wezwanie na rozprawę sądową do Warszawy na dzień 7. lutego, pl. Krasińskich Nr. 3. z zaznaczeniem, że osobiste stawiennictwo nie jest obowiązkowe. Gazety pisały znowu wiele o składzie kompletu sędziowskiego i o zmianach w niem dokonanych. Zaczęto tu snuć rozmaite domysły. Gdy przewodniczącym zamianowano p. Rudnickiego prezesa Strzelca w Piotrkowie i gorliwego sanatora, wszyscy zainteresowani byli przekonani, że zostaniemy skazani. Rudnicki jednak wycofał się z kompletu rzekomo z powodu choroby. Podobno kilku innych sędziów odmówiło przyjęcia udziału w rozprawie. Nareszcie skład sądu został ustalony. Przewodniczącym mianowano sędziego Gacka, wotantami sędziów Chodeckiego i Wyczańskiego. Nie znałem ich zupełnie. Będąc w Krakowie, dowiedziałem się od jednego znanego w Polsce profesora, że gorszego kompletu być nie mogło. Za kilka dni przyjechałem do Warszawy. Tam w gronie obrońców i oskarżonych odbyło się kilka konferencji, kolejno w mieszkaniu dr. Liebermana i adwokatów Szurleja i Gralińskiego. Dotyczyły one ustalenia sposobu postępowania w czasie procesu oskarżonych i obrońców. Niektórzy adwokaci podawali jako rzecz zupełnie pewną, że przez sąd apelacyjny zostaniemy skazani a kary mogą być nawet podwyższone. O składzie sądu wyrażano się jak najgorzej. Stwierdzano, że wszyscy sumienniejsi sędziowie usunęli się podając różne powody. Przewodniczący Gacek został specjalnie awansowany tuż przed rozprawą. Sędzia referent Chodecki umyślnie przeniesiony z Bydgoszczy, znany jest ze służalstwa i braku charakteru. Sędzia Wyczański należał do kompletu legalizującego gwał brzeski, przyczem ma być karciarzem i alkoholikiem.

Konferencja kilkakrotnie zmieniała postanowienia. Nareszcie stanęło na tem, że nie mając obowiązku stawiennictwa, mimo to w dniu rozpoczęcia rozprawy pójdziemy na salę sądową wraz z obrońcami. Obrońcy zażądają wyłączenia sędziego Chodeckiego, a jeżeli sąd odmówi - ponowią wniosek na rozprawie. Jeśli zaś sąd i ten wniosek odrzuci, razem z obrońcami opuscimy salę sądową. Trochę nie zrozumiałem było dla mnie dlaczego obrońcy zażądali naszych podpisów pod tym wnioskiem. Jeden z obecnych tłomaczył ten krok obrony salwowaniem się przed sądem.

W bardzo, scisłym gronie oskarżonych podniesiono wówczas myśl ewentualnego wyjazdu zagranicę, a to celem uniknięcia aresztowania, które jakoby zostało postanowione. Decyzji żadnej nie powzięto, gdyż niektórzy nie zgadzali się w żadnym wypadku na wyjazd.

W dniu 23 stycznia otrzymałem od p. Szurleja list, w którym mi doniósł, że przyszedł do przekonania, iż lepiej będzie dla sprawy jeżeli zamiast niego, bronił mnie będzie adw. Urbanowicz, obrońca dr. Kiernika. On ma inną rozprawę i na nią pojedzie choćby ze względu na dzisiejsze ciężkie czasy, Za parę dni otrzymałem wiadomość, że adw. Urbanowicz złamał nogę w Zakopanem i w ciężkim stanie został przewieziony do Warszawy. Zostałem więc bez obrony.

Do Warszawy przyjechałem w niedzielę wieczorem, dnia 5. lutego

Na dworcu oczekiwali mnie ks. Panaś ,dr. Kiernik , maj. Mazanek i kilku bliższch znajomych, a między nimi p. Kasperlik w towarzystwie delegacji chłopów z powiatu Warszawskiego.

Uwiadomili mnie oni, że na dzień rozpoczęcia procesu przygotowują się wielkie manifestacje chłopów, którzy conajmniej w parę tysięcy przybędą na pl. Krasińskich. Roześmiałem się z tej naiwności. Po rozmowie zaledwie parę minut trwającej udałem się z p. Mazankiem do mieszkania prof.Tenenbauma, gdzie nam mnie oczekiwał gen. Sikorski. Rozmawialiśmy na temat procesu i innych spraw bieżących a specjalnie niebezpieczeństwa niemieckiego. Pożegnał mnie zapewnieniem, że taki będzie wyrok jaki rozkaz.

W poniedziałek wieczorem odbyła się jeszcze narada oskarżonych. Było nas zaledwie czterech- reszta się spóźniła. Nie mogąc się doczekać na nich odszedłem oświadczając, że kierownictwo sprawy należy do obrońców, a ja się nam nie całkowicie godzę.

We wtorek rano dnia 7. lutego udałem się do sądu. Mając na pamięci zapewnienie posła Barlickiego, że cała robotnicza Warszawa w dniu tym wystąpi na ulicę, spodziewałem się tłumów i awantur. Była to jednak omyłka. Na pl. Krasińskich nie widziałem nikogo,prócz zwykłych przechodniów i wzmocnionych posterunków policyjnych. Na dziedzińcu budynku sądowego zobaczyłem kilkadziesiąt karabinów ustawionych w kozły.

Wyszedłszy na salę sądową zastałem już dr. Liebermana i nigdy nie spażniającego się adw. Berensohna. Trochę później przybyli Pragier, Mastek, Dubois, Bagiński i Ciołkosz, a ostatni Barlicki, który swoją osobą reprezentował całą ową robotniczą i rewolucyjną Warszawę.

Dr. Putek na rozprawę nie przybył. Obrońcy stawili się w komplecie, z wyjątkiem Urbanowicza i Szurleja. Rozejrzałem się po sali sądowej.Znajdywało się na niej sporo policjantów mundurowych i podobno bardzo wielu konfidentów, uważających na każde nasze poruszenie i chwytających każde słowo. Skutkiem ostrej kontroli nikt się nie mógł dostać na salę, kto nie posiadał biletów wstępu. Mimo to niektórzy potrafili się przemycić, mając bilety wypożyczone od tych, co już poprzednio weszli.

Oczekując na spażniający się sąd prowadziliśmy swobodną rozmowę. W trakcie tej rozmowy zapytałem czupurnego posła Duboisa przez ile pokoleń będą socjaliści spiewać o swoich sądach, a kiedy nareszcie zaczną sądzić? Nie odpowiedział nic. Kiedy posła Barlickiego zapytałem , czy te tłumy na ulicy winny jego spóźnieniu - machnął tylko ręką. W tem miejscu przypomniała mi się ocena Warszawy wypowiedziana w r. 1920 do mnie przez niego bardzo zresztą ujemna. Nareszcie odezwały się dzwonki, zwiastujące rychłe przybycie sądu. Spojrzałem nieznacznie w tę stronę starając się obserwować twarze i zachowanie się tych ludzi, którzy nasz los mieli w swoim ręku. Za sędziami weszli obydwaj prokuratorzy z procesu poprzedniego Grabowski i Rauze. Ten ostatni umyślnie ze Siedlec sprowadzony.

Przewodniczący informuje się na wstępie o obecności oskarżonych i obrońców, poczem odczytuje decyzję sądu w sprawie wyłączenia sędziego Chodeckiego. Wniosek obrońców dotyczący tej sprawy brzmi:

1136

Nax zasadkie art. 45 K.P.K. mamy zaszczyt oświadczyć co następuje: Sędzia Chodecki jako, prezes Sądu okręgowego w Toruniu, przewodniczył w wydziale odwoławczym karnym podczas rozpoznania sprawy red. "Gazety Bydgoskiej" Małychy, oskarżonego o umieszczenie w druku artykułu o Brześciu, zakwalifikowanego przepisu 131 kodeksu niemieckiego. W tym charakterze sędzia Chodecki stwierdził w wyroku z dnia 28. października 1931 r., a więc zaledwie na trzeci dzień po rozpoczęciu procesu brzeskiego i przed wyrokiem w sprawie brzeskiej, że uwięzienie posłów w Brzesciu miało na celu stłumienie w zarodku prób zamachu stanu i że uwięzienie to było koniecznością państwową. Tego rodzaju ustosunkowanie się sędziego Chodeckiego do oskarżonych o przygotowanie zamachu stanu, a więc ujawnienie w 1931 roku gotowego już poglądu na istotę ulegającej w dniu 7, lutego 1933 r. osądzeniu sprawy, musi wywołać najdalej idącą wątpliwość, co do bezstronności sędziego Chodeckiego. Nie mamy żadnych gwarancji , co do możliwości zmiany przez sędziego Chodeckiego wypowiedzianego z całą stanowczością poglądu na istotę oskarżenia. Wobec powyższego i w myśl art. 44 K.P.K. zgłaszamy wniosek o wyłączenie sędziego Chodeckiego.

Przewodniczący zawiadamia, że sąd załatwił tę sprawą na posiedzeniu niejawnem dnia 6. lutego, odrzucając wniosek obrony i oskarżonych. W motywach odmowy Sąd podaje, że sędzia Chodecki oświadczył, że chociaż brał udział w rozprawie przeciw Małysze, nie przypomina sobie, by mógł użyć w sentencji wyroku słów przytoczonych we wniosku obrony i oskarżonych, - a w sumieniu swojem nie odczuwa żadnego konfliktu , który miałby udaremnić osądzenie niniejszej sprawy. W czasie jego nieobecności sąd stwierdził, że gdy sędzia Chodecki oświadczył, że w swojem sumieniu nie odczuwa żadnych przeszkód do sądzenia sprawy, gdyż ~~ocena~~ ocena cała wytwarza się dopiero na podstawie przewodu sądowego, który nie był znany sędziemu Chodeckiemu w momencie sądzenia sprawy Małychy - sąd nie dopatrzył się ani ustawowych ani też życiowych przeszkód, by sędzia Chodecki wziął udział w rozprawie.

Adw. Berensohn postawił wniosek ustny o wyłączenie sędziego Chodeckiego, wygłaszając przytem krótkie silne i dobrze umotywowane przemówienie. Powiedział m.in. : Chociaż sędzia Chodecki nie przypomina sobie swoich oświadczeń, to dowód na to daje wyrok w sprawie Małychy, w którym znajduje się taki ustęp: "Jest rzeczą notorycznie znaną, że uwięzienie posłów w Brzesciu i podddanie ich ostremu wojskowemu reżimowi, nie jest podyktowane chęcią zaspokojenia instynktów sadystycznych, a koniecznością państwową" - takie było zdanie sędziego Chodeckiego o Brzesciu. Trescią dzisiejszego procesu jest zarzut czyniony podsądnym przygotowania zamachu stanu a właśnie sędzia Chodecki mówił i podkreślał, że słuszna kara spotkała w Brzesciu oskarżonych za przygotowanie tego rzekomego zamachu. Powiedział on to w dniu 28. października 1931, to jest na rok przed obecną rozprawą. Już wtedy nie mając dowodów, a tylko opierając się na notorycznych wiadomościach, twierdził że oskarżeni są zamachowcami, i nawiązał osobisty kontakt z zagadnieniem winy osób sądzonych. Nie posiadając danych - wypowiedział swój sąd, wywołując uczucie przesądzającego o jego bezstronności. Sędzia może zmieniać pogląd,

ale Sąd Najwyższy określił, kiedy się to stać może. Te fakta tu nie zachodzą. Wniosek zgłaszamy nie tylko dlatego, że tkwi w nas przekonanie, że bez bezstronności sąd nie może istnieć, ale godząc się z poglądami Sądu Najwyższego że nic tak niem krzepi poczucia prawnego jak troska o zachowanie bezwzględnej bezstronności.

Po nim zabrał głos dr. Lieberman celem złożenia oświadczenia imieniem ławy oskarżonych. Zaznaczył w niem na wstępie:"Nie mamy żadnych złudzeń co do naszego losu, Tu gdzie siła brutalna zapanowała nad prawem a pragnienie zemsty góruje ponad wszystkiem."Po tych słowach przewodniczący mu przerywa, a gdy Lieberman usiłuje się bronić, wzywa go by z nim nie dyskutował. Dr. Lieberman wcale nie zbity z tropu mówi:" Przydzielono do tej sprawy sędziego Chodeckiego, który wypowiedział się po linji pułk. Sławka, będącego zaciętym naszym przeciwnikiem. Kiedy wspomniał o sędzim Wyczańskim - przewodniczący nie pozwolił mu dalej mówić.Dr. Liberman odwołał się do decyzji sądu. Była ona za moment gotowa. Sąd podzielił zdanie przewodniczącego. Dr. Lieberman ograniczył się w dalszym ciągu do sprawy sędziego Chodeckiego i zakończył wzrotem dotyczącym Brzescia.Prokurator Rauze zarządał oddalenia wniosku obrony. Po przemówieniu adwokata Jarosza przewodniczący zaznacza, że nie można zapominać, iż sąd swojej decyzji miał na uwadze nietylko słowa przypisywane sędziemu Chodeckiemu, ale stwierdził, że gdyby słowa te były wypowiedziane, to nie miałoby to żadnego znaczenia. Adw. Berensohn zabiera glos ponownie i mówi:" Dla sądu wyrokującego miarodajnem powinno być to, co się ujawni w procesie. Sąd ma obowiązek ustosunkować się do oskarżonych tylko na podstawie danych istniejących w aktach.Inny sposób postępowania jest sprzeczny z prawem. Nazwanie już uprzednio oskarżonych zamachowcami i tego rodzaju zaangażowanie swojego sumienia jest jaskrawem pogwałceniem ustawy. W tych warunkach nie może być mowy o bezstronnym sądzeniu".

Gdy przewodniczący nie poddał wniosku nawet pod decyzję sądu - na sali powstał głośny szmer, prawie że wrzawa. Dr. Lieberman porwał się z ławy i oświadczył: " W tych warunkach uważamy wszelką obronę za niemożliwą! Dziękujemy naszym obrońcom za poniesione trudy, zwalniamy ich z pełnienia obowiązków i oświadczamy, że nie będziemy udzielać żadnych wyjaśnień, zrzekamy się też ostatniego słowa". Na sali widać było duże podniecenie. Adw. Nagórski oświadczył, że oni - obrońcy - uważają się za zwolnionych i rozumią jakie pobudki zniewoliły dr. Liebermana do zajęcia podobnego stanowiska. Gdy on skończył wszyscy obrońcy opuscili salę.

Przewodniczący zreferował wniosek adw. Urbanowicza, w którym prosił o odroczenie rozprawy z powodu jego choroby, poczem zwraca się do dr. Kiernika z zapytaniem, czy zwalnia swojego obrońcę. Dr. Kiernik przyłącza się do oświadczenia dr. Liebermana i podtrzymuje wniosek o odroczenie sprawy, zaznaczając, że może być wyznaczony inny komplet sędziowski dla jej rozpatrzenia. Sąd udał się na naradę. Oskarżeni socjaliści wyrażali niezadowolenie z powodu wniosku dr. Urbanowicza, obawiając się kompromitacji, gdyby sąd sprawę odroczył, albo też z niej wyłączył sprawę dr. Kiernika i moją.

Sąd powróciwszy na salę ogłosił decyzję odrzucającą wniosek adw. Urbanowicza

W czasie tych narad godzinnych obserwowano pilnie pokój , w którym się znajdywali sędziowie i stwierdzono jakoby tych narad wcale nie było, lecz sędziowie przechadzając się po pokoju i paląc papierosy oczekiwali na wydać się mające polecenie ministerstwa sprawiedliwości. Mówili to dziennikarze, potwierdził p. Pragier, znający b. dobrze nietylko panujące stosunku, ale także i rozkład budynku sądowego.Po ogłoszeniu decyzji sądu wzburzona publiczność opuściła salę . Dr. Lieberman, dr. Kiernik, Mastek , p. Pragier i ja wyszliśmy ze sali dopiero w czasie przerwy południowej i nie wróciliśmy więcej.

Zauważyłem, że w czasie ataku obrony na sędziego Chodeckiego mimo jego słabej pozycji, był on zupełnie spokojny, a zdawało mi się, że się czasami uśmiechał nieznacznie i złośliwie. Po powrocie do mieszkania zjawił się u mnie p. Kasperlik w towarzystwie dwóch młodych ludzi, którzy mi powiedzieli, że zamiast tysięcy chłopów przybyło ich aż 25! Prawdziwie po cesarsku.

Czas rozparwy sądowej przepędziłem w Sejmie, gdzie się odbywały gorące debaty budżetowe, spodziewając się każdej chwili nakazu doprowadzenia do sądu. Tego jednak nie zrobiono. Rozprawa sądowa odbywała się przy pustych ławkach, gdyż i publiczność zwykle ciekawa - nie jawiła się na sali sądowej. Dnia 9. lutego zaszedłem do mieszkania dr. Kiernika, gdzie zastałem dr. Pragiera. Oświadczył on, że obydwaj z dr. Liebermanem wyjeżdzają dziś wieczorem nad granicę, mając obawę, że zostaniemy po wyroku aresztowani, a on nie widzi żadnego powodu, ażeby się tym ludziom dać zamknąć. ~~Ja oświadczyłem że tego nie zrobię.~~

Wieczorem tego dnia jeden ze znajomych przyniósł mi wiadomość, pochodzącą rzekomo od żony sędziego Chodeckiego , że sąd karę na nas jeszcze zaostrzy, ale środka prewencyjnego nie zmieni.Na drugi dzień było u mnie parę tużinów znajomych i życzliwych, snując różne horoskopy na temat wyroku, zaznaczając, że to jest prawie rzeczą obojętną, gdyż w każdym razie zostanie amnestja zastosowana. Jeden z dziennikarzy zakomunikował mi,że przemawiający prokurator specjalnie mną się zajmował, zaznaczając, że się zupełnie nie poprawiłem.

W trzecim dniu rozprawy przewodniczący zapowiedział, że wyrok zostanie ogłoszony w sobotę 11. lutego o godz. 3-ciej po południu.Z rana tego dnia byłem w sejmie, po południu udałem się do p. Wacława Olchowicza, zaproszony przez niego. Państwo Olchowiczowie chcieli widocznie oszczędzić mi samotności w chwili ogłaszania wyroku. Dwadzieścia minut po 3-ciej odezwał się telefon. Brat p. Olchowicza będący w sądzie donosił mu, że wyrok zapadł i został ogłoszony.

W Y R O K

Wyrokiem tym zostałem skazany na półtora roku więzienia i pozbawienia praw na lat trzy. Dr. Lieberman na dwa i pół roku więzienia z pozbawieniem praw na trzy lata. Norbert Barlicki i dr. Kiernik na tą samą karę. Kazimierz Bagiński na dwa lata więzienia i trzy lata pozbawienia praw.

1139

Natomiast Mieczysław Mastek , Adam Pragier, Józef Putek, Adam Ciołkosz i Stanisław Dubois na trzy lata więzienia i utratę praw na lat pięć.

Za chwilę odezwał się telefon. Znowu brat p. Olchowicza Tadeusz donosił, że sąd utrzymał w mocy srodek prewencyjny, wobec nas , którym była kaucja złożona poprzednio.

Za chwilę weszli do mieszkania pp. Olchowiczów prosto ze sądu p. Tadeusz Olchowicz i p. Mieczysław Olszewski współpracownik Kurjera Warszawskiego. Byli zdenerwowani i oburzeni. Nie szczędząc bardzo przykrych słów pod adresem powolnego rozkazowix sądu. Obydwaj opowiadali, że wyrok wywołał u publiczności podniecenie i rozgoryczenie, szmery i wykrzykniki.Sala sądowa i korytarze obstawione były gęsto policją, tak samo podwórze budynku sądowego i wielki plac Krasińskich.

Wieczorem miałem już odpis wyroku w ręku. Brzmiał on:

Sąd Apelacyjny po rozpoznaniu całokształtu okoliczności sprawy oraz skarg apelacyjnych prokuratora i obrońcy oskarżonych nie uwzględnił zarówno żądania prokuratury o zmianę kwalifikacji i sroższą karę dla oskarżonych, jak i wniosku obrony, o uchylenie wyroku popprzedniego i uniewinnienie oskarżonych.

Sąd Apelacyjny uznał wyrok skazujący za prawidłowy w zakresie orzeczenia o winie oskarżonych i kwalifikacji prawnej, tudzież za słuszny co do wymiaru kary i opiera swe przekonanie na następujących podstawach.

Stan faktyczny spisku polegał na porozumieniu się osób, które powzięły zamiar spełnienia przestępstwa, dla którego spisek został zawiązany. Chodzi o porozumienie się , o zasadniczy stan faktyczny, a nie co do szczegółów wykonania planu. Te rzeczy są bowiem zmienne i zależne od okoliczności. Na podstawie materjału dowodowego sąd nabrał przekonania najgłębszego, że zostało całkowicie udowodnione porozumienie się w sprawie obalenia członków sprawującego władzę rządzu. Zostały nawet poczynione czynności i przygotowania do wykonania zamachu, lecz były to przygotowania ogólne i stanu faktycznego z art. 102 K.K. z 1903 jeszcze nie przekroczyły.Niema zatem podstaw do stosowania przepisów prawa, których żądał prokurator.Sąd apelacyjny ponadto rozważył podstawowe zagadnienie w sprawie mianowicie: kwestji przemocy i przyszedł do stwierdzenia , że skarga apelacyjna oskarżonych zaciesnia to pojęcie, nie jest bowiem konieczne ażeby tłum uzbrojony szedł do szturmu na siedzibę rządu sprawującego władzę, gdyż wystarczy gdy nastąpi starcie fizyczne. W sprawie niniejszej mamy ustalone ponad wszelką wątpliwość krwawe zajscia w dniu 14. września 1930 roku, które są w pełnem rozumieniu życiowym i prawnem przemocą w najidealniejszej postaci. Wracając do porozumienia się możnaby było nawet iść w tym kierunku, że czyn wykona inna osoba, nie stojąca w żadnym stosunku z zamachowcami. Z tych założeń wychodząc Sąd apelacyjny wyrok pierwszej instancji zatwierdził lecz na mocy art. 2. par.1. K.K. zakwalifikował przestępstwo z art. 97 w związku z art. 95 K.K. 1932 r.

Art. 45 K.K. brzmi:

Utrata praw publicznych obejmuje utratę biernego i czynnego prawa wyborczego do wszystkich ciał ustawodawczych, samorządowych oraz do innych

instytucją prawa publicznego, udziału w wymiarze sprawiedliwości, utratę urzędów i stanowisk publicznych i zdolności do ich odzyskania.

Art. 46 K.K. brzmi: Utrata obywatelskich praw honorowych obejmuje utratę tytułów zaszczytnych, orderów, odznaczeń tudzież zdolności do ich odzyskania.

Art. 47 K.K. par. 1. : Sąd orzeka utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych w razie skazania: a / na karę smierci lub dożywotnego więzienia, b/ na karę więzienia za zbrodnię stanu lub zbrodnię przeciw interesom państwa i stosunkom międzynarodowym, c/ na karę więzienia za inne zbrodnie popełnione z chęci zysku.

Par. 2. : Sąd może orzec utratę praw honorowych w razie skazania na więzienie za każde inne przestępstwo popełnione z chęci zysku lub innych niskich pobudek.

L U D Z I E I P O S T E P O W A N I E

W mieszkaniu zastałem kilku znajomych dalszych, bliższ współpracownicy a także współwinowajcy prowadzący tą samą robotę wcale się nie pokazali. Nie stanowiłem wyjątku gdyż taksamo zachowali się znajomi bliscy i przyjaciele innych oskarżonych. Podobno my i te procesy zaczynają być dla nich ciężarem, a rzekoma zapowiedź drugiej " kolejki " wnosi przerażenie, i budzi przezorność. Inaczej zupełnie zachowali się ci dalsi i mniejsi.

Nie wiem z czyjej woli i rozkazu po Wierzchosławicach i powiecie tarnowskim w czawie tego procesu kręciło się gromady szpicli i prowokatorów, którzy wsiskali się wszędzie , zbierali wiadomości o nastrojach a nawet dotarli do mojej żony. Między chłopami rozpowiadali, że już nie wrócę więcej, gdyż za rewolucję przeciw marszałkowi i zabicie chłopa zostanę conajmniej na dożywotnie więzienie skazany.

Po powrocie do domu udałem się nazajutrz do Tarnowa. Na dworcu kolejowym zbliżył się do mnie portjer Marcinkiewicz prosząc , ażebym chwilę na niego poczekał. Wydawał mi się zmieszany i zmieniony. Przyszedłszy do mnie głosem cichym i drżącym oznajmił, że władza nakazała mu pod grozą utraty służby donosić codziennie , gdzie chodzę, co mówię i jak się zachowuję. On to musi tobić, by go nie pozbawili chleba. Zaznaczył, że władza ta wiedząc o moim przyjezdzie poleciła mu odbyć ze mną rozmowę i już o godz. 9-tej rano zdać raport wywiadowcy Wesołowskiemu, który na niego czeka w miejscu wyznaczonym.

Gdy za pół godz. przybyłem do lokalu Stronnictwa dowiedziałem się, że znajdują się tam dwie księgi adresowe dla więźniów brzeskich a szczególnie dla mnie przygotowane.Miano je zawieść do Sądu w Warszawie spodziewając się, że proces będzie trwał dłużej.Gdy stamtąd wychodziłem z gospodarzami Witkiem i Łabuzem, do tego pierwszego przystąpił niejaki Skorupa z Gumnisk prosząc, go na rozmowę.Po tej rozmowie p. Witek odszedł spiesznym krokiem nie żegnając się z nami. Wróciwszy opowiadał, że księgi wyniósł na miasto i ukrył je gdyż według informacji Skorupy policja miała je skonfiskować za napis wyrażający hołd dla więźniów brzeskich. Inni mówili, że w starostwie było przekonanie, że to jest skarga do Ligi Narodów, którą chłopi masowo podpisali.

Skończyło się narażie na strachu.Policja i szpicle obserwowali stale

ludzi chodzących do Sekretarjatu, lecz trzymali się zdaleka.

Na miescie spotkał mnie ewm. mjr. Poliwka i wzburzony mówił, że zarządzono bardzo scisłe inwigilowanie mnie, by szukając ~~znaleść~~ powódu do aresztowania. Za chwilę znany mi urzędnik starostwa potwierdzając wiadomość podaną przez p. Poliwkę dodał, że ma to trwać do czasu wyborów Prezydenta.

W dniu 26 lutego zebrały się w Tarnowie tłumy chłopów dla oddania mi owych ksiąg adresowych wypełnionych tysiącami podpisów. Ponieważ mimo zaproszenia nie pojechałem, przybyła do Wierzchosławic delegacja , która mi wręczyła owe księgi po pięknem przemówieniu p. Witka ze ~~XX~~ Smigna.

Oglądając je znalazłem ów budzący niepokój napis: *Brzmiał:*

Więźniom brzeskim. Obrońcom prawa, ustroju demokratycznego - wdzięczny naród składa w czasie rozprawy w Sądzie Apelacyjnym na ręce JW.Pana Prezesa Stronnictwa Ludowego, trzechkrotnego premjera Rzeczypospolitej Polskiej, kawalera orderu Białego Orła ect. Wincentego Witosa wyrazy hołdu i czci najgłębszej za ich ofiarną obronę szerokich mas ludowych przed uciskiem i łamaniem kości, wprowadzonem po maju 1926 r.

Podobne napisy znajdywały się na okładce, a wewnątrz podpisy gmin, powiatu tarnowskiego i pilzneńskiego. Księgi leżą u mnie -dotąd policja nie szukała za niemi.

W ciągu tygodnia otrzymałem 1600 listów, telegramów i kartek odkrytych z różnych najwięcej nawet zapadłych zakątków kraju. Pochodziły one przeważnie od chłopów, ale nie brakło też księży, profesorów, adwokatów, zespołów robotniczych i polityków. Do pierwszych należeli gen. Sikorski, prof. Surzycki z Krakowa ze synami, prof. Dubanowicz ze Lwowa, wojewoda Zawistocki, ks. Panaś, prof. Bujak, sen. Korfanty i in. Podziwiać należało odwagę chłopów z jaką piętnowali sędziów i wyrok, wyrażając mi swoje ubolewanie i pocieszając się nadzieją, że się to rychło skończy. Mimo, że kartki były odkryte i zwracały uwagą swoją masowością wcale ich nie skonfiskowano ani też podpisanych na nich nie pociągano do odpowiedzialności. Treść listów wszystkich była do siebie bardzo zbliżona. Jeden z nich zapodaję:

" Czcigodny Panie Prezesie!

Wiadomość o wyroku Sądu II-giej instancji zrobiła u nas i w całej okolicy ogromne wrażenie i przerażenie. Wywody sądu i prokuratora nikogo nie przekonały, że Pan i inni zasądzeni macie jakąś winę wobec Naszej Ojczyzny. Rozumiemy i w wyroku sądu się dopatrujemy tylko jedynie zemsty i nienawiści tej kliki, która od maja 1926 r. okupuje Polskę. Mamy wiarę że sprawiedliwość musi stać się zadość. Imieniem moim i imieniem zdrowego społeczeństwa przesyłamy Ci , Czcigodny Panie Prezesie wyrazy prawdziwego poważania, czci i szacunku.

Trzeboś, dnia 15.II. 1933. Jan Bielak
kierownik szkoły

/ następuje 158 podpisów /

MOTYWY I SKARGA

W dniu 3. marca 1933 r. dzienniki doniosły, że motywy wyroku są już gotowe i w przyszłym tygodniu zostaną nam doręczone. Tak się też rzeczywiście stało. Dr. Szurlej wezwał mnie do Warszawy dla zaznajomienia się

z nimi i uzyskania odemnie zgody na wniesienie skargi kasacyjnej. Decyzję zostawiłem w całości jemu. Z informacji p. Szurleja wynikało, że sąd apelacyjny oparł się na tych samych motywach co sąd Okręgowy skazując nas jako przedstawicieli stronnictw.Obrońcy nasi zgłosili skargę kasacyjną, jak twierdzono, bardzo dobrze umotywowaną.

Termin rozprawy kasacyjnej został wyznaczony b. szybko, bo już na dzień 9. maja 1933.Ogólna była opinja, że u rządu istnieje zamiar rychłego uprzątnięcia nas z widowni, jako niewygodnych przy różnych posunięciach politycznych w szczególności zamierzonej zmianie ustawy konstytucyjnej.Nie wiem ile w tem prawdy, wiem natomiast, że jeden z członków Klubu, mający szerokie stosunki zwrócił się do mnie z zapytaniem, czy nie mógłbym się zgodzić, by za cenę wzięcia udziału Klubu przy wyborze prezydenta sprawę dla nas załatwiono przychylnie. Zastrzegłem się stanowczo przeciw podobnym transakcjom i kupczeniu moją osobą. Wiem, że z propozycjami takiemi zwrócono się także i do innych oskarżonych. W tej chwili nie wiem, jaką dali odpowiedź.

W dniu 6. maja otrzymałem z Warszawy list odjednego ze współwięźniów, w którym mi doniósł , że sanacja grozi nam zemstą, jeśli Klub będzie trwał przy swoim postanowieniu i udziału w wyborze Prezydenta, który się ma odbyć w międzyczasie - nie weźmie. Powtarza również podobno szeroko głoszoną opinję, że wyrok w Sądzie kasacyjnem zostanie obalony. Gazety zajmują się też tą sprawą prawie codziennie.

W rozprawie kasacyjnej w Sądzie Najwyższym postanowiłem udziału nie brać, natomiast dnia 10. maja wyjechać do Warszawy już przygotowany na wszelką ewentualność.Dzień przedtem dałem dyspozycje co do gospodarstwa -spłaty długów i t.p. , uporządkowałem i schowałem poza domem wszystkie ważniejsze papiery i dokumenty, jakie mi jeszcze pozostały, obawiając się napadu i kradzieży.

Wsiadając do pociągu osobowego w Bogumiłowicach zastałem w przedziale posłów Brodackiego, Krzciuka i Stachnika. Gdy wchodziłem p. Brodacki zerwał się z miejsca i głośno zawołał "Panie Prezesie! Zwycięstwo! Wielkie nasze zwycięstwo! - Gdy się go zapytałem, co to za zwycięstwo- odpowiedział -: " To pan nie wie, przecież Sąd Najwyższy, zniósł wyrok Sądu apelacyjnego w dniu wczorajszym," - a poseł Krzciuk dał mi do przeczytania dzienniki, które te wiadomość przyniosły. Według nich głównym powodem znuesienia wyroku, miał być udział sędziego Chodeckiego przy rozprawie w sądzie apelacyjnym.

Decyzja Sądu Najwyższego wywołała na wsi ogromne poruszenie i zadowolenie. Wielu wierzyło, że się to stało pod wpływem masowego odruchu, jaki się przejawił na wsi, szczególnie w Małopolsce. W czasie mojego pobytu w Warszawie w dniu 16. maja zakomunikował mi dr. Kiernik, jakoby przeciw mnie miano gromadzić materjały dowodzące, że na wypadek zatwierdzenia wyroku przez Sąd Najwyższy przygotowałem rozruchy chłopskie.Wiadomość zupełnie z palca wyssana , gdyż nigdy o czemś podobnem nie myślałem i nikogo do tego nie zachęcałem.Wiem, że w b. wielu powiatach panowało niezwykle silnie wzburzenie, ale jakie chłopi mieli zamiary - tego nie

wiedziałem.

Sąd Najwyższy składający się z przewodniczącego Bronisława Wiszniewskiego, sędziów : J. Bonisławskiego i Sągajły na mocy art. 529. 532 K.P.K. wyrok sądu apelacyjnego w Warszawie z dnia 11. lutego 1933 z powodu obrazy art. 44~~x~~ , 51 K.P.K. uchylił i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania temuż sądowi w innym składzie sędziów. W uzasadnieniu swej decyzji Sąd Najwyższy cytuje na wstępie ustępy skargi kasacyjnej, zawierającej zarzuty przeciwko odrzuceniu wniosku o wyłączenie ~~xxxxxx~~ sędziego Chodeckiego,podając od siebie następujące wyjaśnienie:

Przepisy o wyłączaniu sędziego umieszczone w rozdz. 2. Księgi I.K.P.K. są wyjątkowe , ulegają przeto scisłej wykładni gramatycznej.Przepisy te są przeniknięte duchem ufności do sędziego i koronują kwestję wyłączenia w sposób swoisty wporwadzając dwie kategorje wyłączeń. Pierwsza kategorja zależna od przyczyn wymienionych w art. 41 - objęta jest postanowieniem art. 501 i 520 K.P.K. , które odnośny sąd obowiązany jest w myśl wielokrotnych wyjaśnień Sądu Najwyższego wydać z urzędu i uznać wyrok z mocy samego prawa za nieważny z chwilą, gdy się ujawni w jakimkolwiek stadjum procesu, że orzekał sędzia, który z mocy art. 41. K.P.K. ulega wyłączeniu.

Oprócz powyższych kategorji wyłączeń wyczerpująco wymienionych w art.41 wniesiona jest do K.P.K. druga kategorja wyłączeń, wyczerpująco wymienionych w art. 41 wyłączeń sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony określonych wsposób ogólny w art. 44 K.P.K. Chodzi o to aby dać możność ujęcia w praktyce wszelkich sytuacji życiowych nie dających się przewidzieć ani też wyczerpać, przy których bezstronność sędziego w jakikolwiek mogo sposób mogłaby się wydać wątpliwą. Wniosek tegy strony o wyłączenie sędziego na mocy art. 44. P.K. powinien zawierać przytoczenie konkretnej , przytem rozsądnej i poważnej podstawy do utraty wiary w bezstronność sędziego, przeciwko któremu zgłasza wniosek.

Gramatyczną wykładnią art. 44. K.P.K. oraz cel tego przepisu wskazują, że sąd w postanowieniu winien ocenić przedmiotowo i stwierdzić, czy podstawa o wyłączenie jest konkretną , poważną i rozsądną, czy nie zachodzi emocjalnie stosunek osobisty sędziego do strony, czy sędzia nie uzewnętrznił swego intymnego poglądu na sprawę i czy wobec powyższego nie wytworzyło się u sędziego na podstawie uprzedniej analizy istoty sprawy i jej okoliczności przekonanie o winie człowieka, ulegającego sądzeniu.

Uzasadnienie postanowienia sądu apelacyjnego nie odpowiada tym wymogom, po przytoczeniu bowiem bez oceny oświadczenia wyłączonego sędziego Chodeckiego, że nie widzi on jakichkolwiek powodów do samowyłączenia się powołuje się jedynie na to, że sprawa redatora Małychy , w której sądzeniu sędzia Chodecki brał udział w charakterze przewodniczącego niema związku ze sprawą niniejszą, dotyczyła innego czynu i gdyby nawet sędzia Chodecki w uzasadnieniu wyroku użył wyrazów przytoczonych we wniosku o wyłączenie - to okoliczność ta w niczem nie przeszkadzałaby o ustosunkowaniu się sędziego Chodeckiego do oskarżonych. Zdaniem Sądu Najwyższego zasadny jest zarzut kasacji, że Sąd apelacyjny nie ocenił czy wysunięty przez oskarżonych zarzut we wniosku o wyłączenie posiada znamiona konkretności i czy stanowi

rozsądną i poważną podstawę do utraty wiary w bezstronność sędziego, jak równie x Sąd apelacyjny nie ujawnił jakich mianowicie ustawowych i życiowych powodów nie upatruje do wyłączenia sędziego Chodedkidgo. Sąd apelacyjny przyłączając oświadczenie wyłączonego sędziego Chodeckiego nie wskazał, jakie dowodowe znaczenie ma to oświadczenie, w stosunku do wysuniętego przez oskarżonych zarzutu; braku przekonania o bezstronności sędziego. Sąd Apelacyjny nie uzasadnił w czem tkwi brak związku między sprawą red. Małychy, a sprawą niniejszą. Niezbędne jest stwierdzenie i uzasadnienie kwestji, czy sędzia Chodecki uzewnętrznił swój intymny pogląd na istotę sprawy i nawiązał w poważny sposób osobisty kontakt z zagadnieniem winy i czy nie wytworzyło się na podstawie poprzedniej analizy istoty sprawy i jej okoliczności przekonanie sędziego o winie oskarżonych w tej sprawie. Rozważaniem tej kwetsji sąd apelacyjny wcale się nie zajął i pominął kwestję, czy zachodzi wogóle emocjonalny stosunek osobisty sędziego Chodeckiego do oskarżonych. Sąd apelacyjny nie zanalizował treści wyrażeń sędziego Chodeckiego i nie stwierdził, że nie zawiera się w tych wyrażeniach gotowy pogląd na winę oskarżonych. Zasada bezpośredniości obowiązuje według przyjętej przez Sąd najwyższy. tezy tylko przy ustalaniu przedmiotowej i podmiotowej istoty przestępstwa, przeto w postępowaniu wyłączoniowym Sąd Najwyższy samodzielnie ustała przesłanki faktyczne zgłoszonego wyłączenia .

Przez dołączenie wyroku w sprawie Małychy na rozprawie w Sądzie apelycyjnym uzyskał ten dokument znaczenie uzupełniającego materjału, a tam znajduje się takie zdanie: Jest rzeczą notorycznie znaną, że uwięzienie niektórych działaczy politycznych w Brzesciu i poddanie ich ostremu reżimowi więzienia wojskowego podyktowane było nie chęcią zadowolenia jakichś sadystycznych instynktów lecz było koniecznością państwa, mającą na celu stłumienie w zarodku prób zamachów stanu .

W zaskarżonym wyroku istnieje stwierdzenie , że wszyscy oskażeni byli w więzieniu w Brzesciu. Podpisując więc powyższe uzasadnienie wyroku w sprawie red. Małychy sędzia Chodecki nawiązał osobisty kontakt z zagadnieniem winy oskarżonych, co do istoty sprawy , gdyż oskarżeni zostali skazani wyrokiem sądu apelacyjnego za wzięcie udziału w spisku z wiedzą o tem, że spisek ten dążył do zamachu stanu. Mógł tedy zachodzić emocjanalny stosunek osobisty sędziego Chodeckiego do oskarżonych. Przy nawiązaniu powyższego kontaktu sędzia CChodecki uzewnętrznił przed przystąpieniem do sądzenia sprawy swój pogląd , iż w jego przekonaniu próby zamachu stanu, ze strony działaczy politycznych więzionych w Brzesciu są rzeczą notoryczną że więc wina ich jest niewątpliwą dla niego nawet bez obeny okoliczności sprawy i analizy jej istoty. Pogląd ten sędzia Chodecki ujawnił nie przygodnie w nieodpowiedzialnych i nie mających rozgłosu w mowie i piśmie, lecz w wyroku sądowym, a więc w akcie publiczno-prawnym, jawnym, dostępnym w całej osnowie w zasadzie wszystkim, sprawa bowiem red. Małychy była rozpatryw na na rozprawie jawnej.

Drogą powyżwzej oceny Sąd najwyższy doszedł do przekonania iż podstawa wymieniona we wniosku o wyłączenie sędziego Chodeckiego jest konkretna i o tyle poważna, że mogła wywołać u oskarżonych wątpliwości co do jego

bezstronności. Skoro więc postępowanie Sądu apelacyjnego nie jest przystosowane do wymogów art. 44 K.P.K. to uznać należy, że obrażone są art.. 44 i 51 K.P.K. i że uchybienie to mogło mieć wpyw na treść wyroku, a zatem winien on być uchylony bez potrzeby badania innych zarzutów skargi kasacyjnej.

I tak się też stało.

W Warszawie mówiono mi z kilku strony, że decyzja Sądu Najwyższego była dla rządu bardzo niemiłą niespodzianką, który podobno dążył do zatwierdzenia wyroku zasądzającego. Stąd też miał pochodzić pośpiech w wyznaczeniu nowej rozprawy w sądzie apelacyjnym już na dzień 10. lipca 1933 r.

Gazety doniosły, że przewodniczącym na tej rozprawie ma być wice-prezes sądu okręgowego Stefan Zaborowski, zaś komplet mają stanowić sędziowie: Konstanty Jaworowski jako referent i Stanisław Kamieniobrodzki. Mówiono, że ten ostatni jest żydem z pochodzenia i zaciętym sanatorem, gdy tamci dwaj mają opinję przyzwoitych ludzi. Znowu zaczęły się domysły i przewidywania. W dniu 28. maja Dr. Kiernik i jego córka twierdzili, że wróżka niejaka Domańska, podobno bardzo inteligentna osoba, przepowiadała decyzję Sądu Najwyższego naprzód, zaznaczając, że w dalszej rozprawie będzie gorzej i że bezpieczniej byłoby się usunąć za granicę. Przy tej sposobności dowiedziałem się , że Dr. Lieberman przed rozprawą w Sądzie Najwyższym wyjechał z zamiarem prz kroczenia granicy czeskosłowackiej na wszelki wypadek. Spotkała go przytem niemiła historja, gdyż w Częstochowie został okradziony.

Przyjaciele p. Liebermana byli głęboko przekonani, że kradzieży dokonał II. oddział, który chciał tym sposobem znienawidzonego przezeń p. Liebermana skompromitować.

N O W A R O Z P R A W A

W dniu 13. czerwca 1933 r. wręczył mi posłaniec gminny Bąk wezwanie na rozprawę apelacyjną, która miała się rozpocząć 10. lipca 1933 o godz. 10-tej przed poł. w gmachu sądowym w Warszawie na pl. Krasińskich pod Nr. 3. i w sali tym numerem opatrzonej. Przybyłem punktualnie na czas wyznaczony. W poczekali zastałaem z oskarżonych dr. Putka i Mastka. Było również kilku obrońców a m.in. i mój obrońca adw. Szurlej, t którym się dawno nie widziałem. Na korytarzu ~~przebywało~~ wyczekiwano grupami ożywioną rozmowę. Z małym opóźnieniem wszedł na salę sąd. Dr. Kiernik obserwując członków sądu powiedział do mnie : Ci przynajmniej mają twarze po ludzku wyglądające, gdy poprzedni mieli gęby wprost łobuzerskie .

Gdy zaraz na wstępie oddalił sąd żądanie prokuratora włączenia do sprawy się toczącej sprawę zamachu na Piłsudskiego i wypadków z dnia 14. września 1930 a ponadto, kiedy mimo sprzeciwu prokuratora sąd obniżył dr. Kiernikowi dr. Putkowi i Bagińskiemu kaucję z 5000 złotych na 1000.- zaczęto to uważać za dobry prognostyk. Złudzenie udzieliło się też siedzącemu obok mnie dr. Kiernikowi. Kiedy zaś w pół godziny później referent Jaworowski odczytując zeznania swiadków zajął się także i nami obydwoma, dr. Kiernik zwrócił się do mnie z uwagą: Coś na nas specjalnie leci, widocznie idą na zasądzenie.

Zwróciło uwagę, że przewodniczący w odniesieniu się do osakrżonych tytułował ich przez Pan, w przeciwieństwie do innych, którzy używali zawsze

1146

tylko słowa :"Oskarżony".

W czasie przerwy odwołał mnie poseł Barlicki oświadczając, że wie z najlepszego zródła i zupełnie dokładnie, że wyszedł rozkaz zasądzenia nas na różne kary. Także i on ma być skazany, jednak na czas krótki, natomiast mnie grozi kara cięższa i więzienie długie. Zastrzegając się co do utrzymania tajemnicy zaznaczył, że wiadomość ta pochodzi wprost od premjera Jędrzejewicza, a on ją otrzymał od sen. Ehrenkreissowej za posrednictwem zupełnie pewnej i oddanej kobiety. Gdy Barlicki zwrócił uwagę jednej z dzisiejszych wielkości, że na uczynioną mi krzywdę mogą chłopi zareagować b. mocno, uważając mnie za swojego papieża odpowiedziano mu:Właśnie o to chodzi, by im go usunąć z oczu. Jak się go zamknie, to wkrótce zapomną". Tą samą opinją co do zasądzenia powtórzył mi adw. Szurlej. Gdy na drugi dzień przybyłem do jego kancelarji mówił mi, że korespondent kilku pism zagranicznych-żyd, dobrze widziany i ustosunkowany w sferach sanacyjnych z wielką pewnością siebie twierdził, że wyrok już jest gotowy, a zasądzonych ma być tylko trzech z oskarżonych a m. nimi Mastek i Bagiński. Plotki te snuły się dalej .

W poniedziałek w południe rozpoczętą rozprawę przerwano do czwartku dnia 13. lipca ze względu na chorobę przewodniczącego, wobec czego wyjechałem do domu. Na przemówieniu prokuratorów także nie byłem, choć mi mówiono, że powtórzyli oni dawne utarte komunały, posuwając się do porównania działalności Centrolewu z Targowicą.Poseł Barlicki twierdził, że szczególnie cynizm i bezczelność prokuratora Grabowskiego przeszły wszelkie granice.

W dniu 14. lipca rozprawa rozpoczęła się od przemówienia obrońcy Ant. Lankaua. Mowa jego swietnie zbudowana z wielką swadą i dowcipem wypowiedziana, była druzgocącą krytyką tez prokuratorskich, aktu oskarżenia, motywów i wyroku sądu. Wydawało się, że z te o mozolnie i długo budowanego gmachu nie zostało sladu że nie może być prokuratora, któryby mógł dalej oskarżenie podtrzymywać i sądu, któryby ośmielił się skazać.Adw. Szurlej dowodził,że cała moja działalność , zasady i program stronnictwa wykluczają możliwość stosowania gwałtu. Toteż mimo bardzo usilnych a bardzo często niewybrednych poszukiwań niczego mi pod tym względem nie może udowodnić największy zajadły nieprzyjaciel.Krytykuje sposób zbierania materjałów, piętnuje porównanie z Targowicą. Targowica sprzedawała kraj, deptała prawo, oskarżeni służą Ojczyźnie i prawa bronią.Gdyby nie Witos, który obronił Polskę w r. 1920 nie wiadomo jakiemu Panu służyłoby wielu dzisiejszych gorliwców.Uważa, że motywy wyroku Sądu Okręgowego w których stawia on każdy rząd pod opiekę prawa są niedopuszczalne i szkodliwe, a obywatel państwa nie może się nimi kierować, gdyż musiałby uznać ~~każdy~~ rząd nawet najezdniczy i zaborczy.Uważa, że posadzenie mnie na ławie oskarżonych jest nietylko wyraźną niską zemstą, ale dla chłopów co mają bronić Ojczyzny odstraszającym przykładem.

W sobotę dnia 16. lipca przemawiał obrońca dr. Kiernika adw. Urbanowicz.Zaraz na wstępie rozprawił się gruntownie z aktem oskarżenia, który jego zdaniem został zbudowany w całości na przypuszczeniach, lub na raportach osobników, nie mających pojęcia o rzeczy, a co gorsza notorycznych prowokatorów. Następnie zajął się stronnictwem "Piasta" , moją pracą i postępowaniem, przywodząc jako dowody program stronnictwa, jego zjazdy, kongresy

uchwały. Tak samo jak p. Szurlej stanął na stanowisku, że każdy obywatel musi strzedz zawsze interesu państwowego i przeciwstawić się nawet własnemu rządowi, jeżeli on działa na szkodę państwa i narodu. Wyraża przykre zdziwienie, że sąd dał wiarę różnym podejrzanym indywiduom lub zwyczajnym szpiclom, a nie dał jej obywatelom tej miary jak Rataj, Seyda, b, marsz. Trąmpczyński, premjer Bartel, Korfanty i wielu innych. Zakończył swoje przemówienie obroną dr. Kiernika i powołaniem się na prezesa Sądu Najwyższego śp. Nowodworskiego, który stał pilnie na straży sędziowskiej niezależności i bezwzględnej sprawiedliwości. Mowa jego była doskonałe zbudowana dobrze przygotowana i wygłoszona toteż słuchali jej wszyscy z największą uwagą i skupieniem.

Adw. Barcikowski przeprowadził porównanie pomiędzy sądami rosyjskiemi z lat 1830 i 1831 , postępowaniem W.ks. Konstantego, posłami sejmów ówczesnych i dzisiejszym rządem w Polsce. Rzecz oczywista, że wypadło ono na korzyść tamtych.

Po dłuższej przerwie zabrał głos adw. Dąbrowski, obrońca posła Ciołkosza. Mowa jego wydawała mi się bezustannem chodzeniem po sliskiej wąskiej scieżce położonej nad przepaścią. Zakończył oświadczeniem, że w Polsce wszyscy obecnie żyją w rozterce ducha chodząc w ciemnościach, wyrok sądu powinien być smugą swiatła dla naszego społeczeństwa.

W poniedziałem dnia 17. lipca dokończył swego przemówienia adw. Barcikowski, zaznaczając m.in. , że p. Mastek w Kongresie odegrał rolę zwyczajnego portjera. Przemówienie mu się nie udało. Czuł on to sam, po przyszedłszy do mnie powiedział,"nie wiem co mi się stało , ale nie mogę ze siebie jednego słowa wyciągnąć ".

Adw. Szumański przyszedł na salę z plikami papierów i dokumentów. Po świetnym wstępie , w którym dowodził w jaki sposób zostało stworzone oskarżenie, ile miano mozołu by dorobić winę do zamkniętych w Brzesciu, nie mając żadnej podstawy. Następnie przeszedł wszystkie cytaty różnych artykułów, któremi posługiwało się oskarżenie i udowodnił, że we wszystkich wypadkach, albo rzecz przekręcono, albo też zupełnie dowolnie zmieniono, jeśli nie sfałszowano. Rzecz gorsza, że te rzekomo podburzające artykuły przeszły przecież przez cenzurę , pisali je zaś ludzie inni, wcale do odpowiedzialności nie pociągani. Choć oskarżycielom wiadomo, kto te rzekome winy popełnił, sciga się uporczywie kogo innego. Jest niesłychanem, że na czele knujących rzekomo spisek postawiono prezesa rządu Obrony Narodowej, kawalera orderu Orła Białego i innych tak zasłużonych ludzi. Wkońcu zaznacza, że jeżeli wszystkie argumenty i dowody nie były wstanie przekonać sądu, t może przekona go wywiad szefa rządu Piłsudskiego z dnia 11. września 1930 r. , w którym on posłom uwięzionym w Brzesciu zarzuca różne przestępstwa jak fałszowanie weksli, kradzieże, nie wppominając ani jednym słowem o spisku. Przemówienie swoje zakończył cytatem z dzieła króla Stanisława Leszczyńskiego, apelując do sędziów, by stanęli frontem do sprawiedliwości.

We wtorek dnia 18. lipca przemawiał ostatni z obrońców adw. Berensohn Przemówienia jego oczekiwano z dużem azinteresowaniem. Zaznaczył zaraz na

1148

wstępie, że proces obecny jest unikatem , niespotykanym w dziejach. Że do osądzenia sprawy jaką mamy przed sobą, powołanie jest inne forum a nie sąd, gdyż jest to sprawa czysto polityczna. Nie jest ona niczem innem jak aktem palącej nienawiści, strasznej i slepej zemsty, która ma być wywartą na jednej stronie przez drugą zapomocą wyroku sądowego.

Prokuratorzy oskarżają całe stronnictwa o czyny niepopełnione, wybierając sobie z dziesiątek tysięcy ludzi ofiary, co do których szukją i nie mogą znaleść żadnej winy.

Całe oskarżenie zbudowane na domnieemaniu i na niem też sąd okręgowy oparł swój wyrok.Prokuratorzy przytaczali różne zdania i określenia, ale żadnych najmniejszych dowodów winy tych, dla których żądali tak wysokiego wymiaru kary - dali.

Zdumiewającem to przecież, że wciąż tylko słychać żądanie kary i odebranie praw tym, co całe życie służyli narodowi, co mają zasługi, za które nie żądali nigdy zapłaty.

Wyrok sądu jest zupełnie polityczny, bo sąd rozumiał czego sobie życzy rządząca dziś Polską strona wojująca. Jaka tu poza tem logika. Zdaniem oskarżenia czynnoś występna rozpoczęła się w drugiej połowie sierpnia 1930 roku. W tym czasie miał też powstać spisek w łonie Centrolewu, akuratnie w tym czasie Lieberman był zagranicą, taksamo i Pragier, a Witosa wcale nie było w Warszawie. Jakto sadystycznie wygląda żądanie prokuratorów. Witos, który prowadził chłopów na obronę niepodległości, Witos, prezes Rządu Narodowego, który stawił czoło nawale bolszewickiej, który uchronił kraj od hańby i niewoli ma być zdeptany i sponiewierany, ten Witos, który jest dumą chłopa polskiego. Sąd ma zedrzeć z piersi jego najwyższe i zasłużone odznaczenia, on ma być napiętnowany i wyrzucony poza nawias życia publicznego. Zdeptać ma go sąd, zedrzeć Orła Białego z jego piersi, ma sąd, odebrać mu prawa, ma sąd, pozbawić go wolności, ażeby chłopi wiedzieli, jaką się w Polsce dostaje nagrodę za obronę Ojczyzny, poświęcenie. Krótko omawia zasługi Liebermana i kończy tym, by nie stało się, że jestto sąd partji, bo wyrok przez niego wydany, może wywołać bolesne drgnięcie w całej Polsce.

Gdy skończył przemówienie obecny na sali Zygmunt Wilski, mieszkaniec Warszawy podający się czasem za króla Zygmunta III krzyknął: Nie pozwolimy Witosowi adebrać Orła Białego, nie dopuścimy, by te łajdaki narażali Polskę na hańbę!

Prokuratorzy zrzekli się głosu, to samo uczynili oskarżeni z wyjątkiem Pragiera. Przewodniczący zamykając rozprawę zapowiedział, że wyrok zostanie ogłoszony we czwartek 20 lipca o godz. 9-tej rano.

Co do wyroku różne znowu snują się domysły.Niektórzy twierdzą, że wyrok był już gotowy przed rozpoczęciem rozprawy i że w nim żadnych zmian nie będzie. Inni są zdania, że zostaniemy zasądzeni po parę miesięcy z zawieszeniem na dwa lata. Poseł Barlicki dość długo mnie informował o wiadomościach ze pierwszego zródła, że wyroki będą różne. N.p. on-Barlicki - wcale nie będzie siedział w więzieniu, bo w tym sfery rządzące nie mają żadnego interesu, natomiast mnie karę podwyższą i do kryminału wpakują.

Sekretarka p. Liebermana zwykle małomówna i bardzo ostrożna opowiedziała

nam na dwie godziny przed ukończeniem rozprawy, że z otoczenia p. Piłsudskiej posiada wiadomości, że " marszałek nam wszystko łaskawie przebaczył" i że o zasądzeniu niema mowy. Trochę się z tego uśmiałem. Nie chcąc czekać przez dwa dni na ogłoszenie wyroku, odjechałem we wtorek po poł. do domu, gdzie po różnych tarapatach stanąłem we srodę o godz. 6-tej rano . Przebrawszy się zacząłem pierwszą podorywkę starego twardego ugoru.

W Y R O K

W piątek, dnia 21. lipca dowiedziałem się o wyroku z gazet, które doszły do mnie. Znowu dano mi półtora roku więzienia, znowu postanowiono mi odebrać prawa, znowu skazano na zapłatę kosztów postępowania.

Człowieka porywa żal i dławi wsciekłość! Wiem dobrze, że sąd ten jak i inne wie o tem dobrze, że nie mamy, a przynajmniej nas kilku nawet pozoru winy, wie on dobrze, że nie miałem nigdy myśli na minutę nawet - o jakimkolwiek zamachu, a mimoto napiętnował mnie , odebrał wolność i zdobyte uczciwą pracą zasługi, dokonał zwyczajnego łajdackiego czynu pod osłoną rzekomego prawa i niezależności sędziowskiej. Ci,"niezależni" sędziowie, do których sumienia apelowali wielkodusznie najlepsi adwokaci stolicy- wszystko wysłuchali a depcząc zasady i dobrą tradycję spełnili rozkaz posiepaków by ratować marne pobory, których utrata miała im zagrażać.

To sądy dzisiejsze!

Motywem , którym się kierował referent Jaworowski, jak szeroko opowiadano, miało być to, że on jeszcze nie skończył 15 lat służby, a więc mógł być odprawiony bez emerytury, a żona jego mogłaby stracić posadę. Dwaj inni obawiali się przeszkód w awansach. Dlatego też by uniknąć tych szkód i przykrości skazali Mastka, Pragiera , Duboisa, Putka i Ciołkosza po trzy lata więzienia, Liebermana, Kiernika i Barlickiego po dwa i pół lata, Bagińskiego na dwa, a mnie na półtora roku więzienia.

Twierdzono z różnych stron, jakoby natreść wyroku miały także wpłynąć krwawe wypadki , które miały miejsce w czerwcu w kilku powiatach Małopolski, w czasie których policja zastrzeliła kilkudziesięciu chłopów, raniła setki, pobiła i aresztowała tysiące. Motywy wyroku są też perfidną, wcale nie ukrywaną ironją. Osobliwy ten sąd przyjął za podstawę naogół dane przytoczone we wyroku sądu Okręgowego, które uznał za udowodnione.

P O W Y R O K U

Między chłopami wyrok wywołał niesłychane wrażenie. Pomruk zaczyna się przeradzać w niebezpieczne wrzenie . Władze uznały , że ja znowu jestem powodem. W parę dni po wyroku zakomunikował mi adw. Olpiński z Warszawy, że prokurator Kawczak, przyjaciel polityczny i osobisty min. spraw wewn. p. Pierackiego mówił do jego teścia p. Lorenca, że rozprawa przeciw nam w Sądzie Najwyższym będzie przyspieszona, odbędzie się zaś najpóźniej w połowie września, wyrok zostanie napewne zatwierdzony i wykonany. Zaznaczył również, że sfery rządowe pałają przeciw mnie , szczególną nienawiścią.

W dniu 24. sierpnia posłaniec gminy doręczył mi pismo następującej treści:

Sekretarjat II. Wydziału Sądu
Apelacyjnego w Warszawie.

Dnia 16. sierpnia 1933 r.

Do Pana Wincentego Witosa

1150

zamieszkałego w Wierzchosławicach.

Na mocy art. 448 K.P.K. sekretarjat Wydziału II-go Sądu Apelacyjnego zawiadamia Pana, że w dniu 9.VIII. zostały przedstawione do Sądu Najwyższego akta sprawy z oskarżenia H. Liebermana i wspólników, na skutek kasacji jego obrońcy adw. Berensohna od wyroku sądu apelacyjnego z dnia 20. lipca 1933.

Panuje znowu powszechna opinja, że wyrok będzie zatwierdzony, gdyż to jest Piłsudskiemu potrzebne ze względów ogólnych i da mu możność unieszkodliwienia nas i naszych wpływów tak w kraju jak i w Sejmie. Do mnie się zaczęła procesja różnych przyjaciół, doradzających mi, bym wyjechał z kraju, przytaczając różne swoje racje. Ludzie b. poważni twierdzili, że dla mnie została już wyznaczona specjalna wilgotna cela, pobielona wapnem zmieszanym z różnemi trującemi składnikami. Wydawało mi się dość podejrzane, że wiadomości tych udzielali im różni dygnitarze sanacyjni, uchodzący wprawdzie za przyzwoitych, ale mogących mieć w tem cel ukryty. Ponieważ powtórzono mi to ze strony innych, bardzo ludzi wiarogodnych zacząłem się trochę nad tem zastanawiać. Dnia 27. sierpnia w Zakopanem odbyła się rozmowa kilku b. więźniów brzeskich w sprawie ew. wyjazdu. Stwierdzono w niej, że wszyscy oskarżeni biorąc pod uwagę wszelkie dane postanowili wyjechać za granicę, nie czekając na wyrok i jego następstwa, które mogą Brześć zakasować. Na mnie nałożono obowiązek skomunikowania się z p. Lasockim w sprawie naszego ew. wyjazdu do Czechosłowacji.

ROZPRAWA KASACYJNA

W dniu 17. września doniosły gazety, że sprawa nasza ruszy z miejsca a termin rozprawy kasacyjnej w Sądzie Najwyższym został wyznaczony na dzień 2. października. W związku z tą sprawą wybrałem się w dniu 18. września do Warszawy. Nie dojechałem jednak spotkawszy p. Lasockiego w Krakowie, który mi znowu przytoczył wiele ważnych argumentów przemawiających za wyjazdem. P. Lasocki zaofiarował się również wyjechać natychmiast do Wiednia, a stamtąd do Czech, ażeby na miejscu przygotować co można. Datę swojego powrotu oznaczył na dzień 28. września.

Spodziewając się wciąż aresztowania zwołałem na dzień 21. września okręgowy Zarząd stronnictwa do Krakowa dla rozdziału i prowadzenia pracy przez ludzi, którzy pozostaną na wolności.

Przybywszy z powrotem do Bogumiłowic napotkałem w drodze do domu jedną z kobiet, zajmującą się polityką, która mnie zapytała, czy prawdą jest że więźniowie brzescy mają uciekać zagranicę, zaznaczając, że wszyscy mogą to zrobić, tylko ja nie powinienem. Odpowiedziałem na to głośnym uśmiechem, choć czułem, że mnie uderzyło jak pałką w głowę.

Mój obrońca adw. p. Szurlej donosząc mi o terminie rozprawy kasacyjnej w Sądzie Najwyższym wyznaczonej na dzień 2. października 1933 prosił, ażebym zaraz po 27. września przybył do Warszawy, gdyż adwokat Szumański posiada b. ważne wiadomości mnie dotyczące, których mi może tylko osobiście udzielić. Powiedziałem o tem obecnemu w Krakowie dr. Kiernikowi, pytając się, czy on wie o co chodzi i czy radzi do Warszawy jechać. Odpowiedział, że się domyśla. Nasi obrońcy mają wiadomość, że w sferach rządowych rozważana jest

sprawa cofnięcia mojej kaucji i aresztowania mnie, jeżeli jeszcze nie przed rozprawą, to natychmiast po niej, a to szczególnie w związku z wypadkami w Małopolsce. Radził mi nie jechać także i zbtego powodu, że p. Szurlej w procesie toczącym się obecnie po zamordowaniu Hołówki, przyjął zastępstwo z ramienia jego rodziny, mimo, że wiedział, że Hołówko należał do tych,którzy Brześć nietylko rozgrzeszali ale nawet gloryfikowali.Opinję jego uznałem za słuszną i nie pojechałem.

Przyjaciele moi przyszli znowu z całym arsenałem argumentów i alarmujących wiadomości, domagając się , żebym bezwzględnie z kraju wyjechał tem więcej, że wszyscy inni wyjeżdzają, nie powinienem więc łamać solidarności. Oddawanie się zaś w ręce oprawców byłoby z mojej strony niezrozumiałą lekkomyślnością. Jadem z Krakowa. W dniu 28. września wieczorem wyjechałem w towarzystwie p. Marchwickiego i Bielenina do Zakopanego, skąd z p. Mitręgą z Cieszyna i góralem Krzeptowskim przeszedłem przez granicę, zamieszkując chwilowo w gminie Końska u p. Karola Buzka, brata znanego uczonego i działacza prof. Józefa Buzka. Tam codziennie przynoszono mi gazety z których mogłem się informować o przebiegu rozprawy. Doniosły one, że komplet sądzących stanowią: Prezes Sądu Najwyższego Jan Rzymowski, sędzia refernt Bronisław Wisznicki i sędzia Walerjan Hawryłkiewicz.Oskarża prokurator Sądu Najwyższego Zdzisław Piernikarski. Z dalszych sprawozdań widać, że obrońcy Szurlej,Urbanowicz, Berensohn, Szumański, Dąbrowski i Landau w swoich przemówieniach powtórzyli wszystkie argumenty z poprzedniej rozprawy. Włożyli w to wiele pracy i mozołu, sądzę, zupełnie niepotrzebnej.Przez specjalnego posłańca przybyłego z Warszawy przyniesiono mi wiadomość, pe Prezes Sądu Rzymowski w wielkiej tajemnicy zwierzył się adw. Berensohnowi, iż żadnymi względami politycznymi kierować się nie będzie, a jeżeli referent Wisznicki postawi wniosek na obalenie wyroku Sądu Apelacyjnego, to on przeciw temu nie wystąpi, a refernt -mówił posłaniec - choć zacięty sanator ma być przyzwoitym czlowiekiem.Uważałem to za iluzję podobną do tej jaka miała miejsce z referentem sądu apelacyjnego, który się miał sumitować, że nigdy by nie był za wyrokiem skazującym, gdyby wiedział, że będzie wykonany.Ponieważ go ze strony najwięcej miarodajnej zapewniono, że nam włos z głowy nie spadnie - zgodził się na zasądzenie w interesie Państwa.Przekonany jestem święcie, że i ten sąd zgodzi się na wszystko co mu każą zrobić, z tą samą jeśli nie większą łatwością jak tamte. Gazety doniosły, że wyrok będzie ogłoszony we czwartek dnia 5. października o godz. 14.30 pm.

Siedzę w odstąpionym mi przez gospodarza pokoju, spisuję różn notatki, przerywam czasami tą pracę i staram się myśleć i to myśleć bez żadnych uprzedzeń. Zapominam znowu, że byłem Prezydentem Ministrów powołanym przez Piłsudskiego, że patrzyłem na jego zupełną depresję i rezygnację, że on a nie kto innyx złożył w moje ręce dymisję z urzędu w chwili dla państwa najcięższej, że wobec tego państwa niemam najmniejszej winy, że mimo to nie został dla mnie skrawek ziemi w Ojczyźnie, lecz zmuszony zostałem chronić się w obcem państwie przed jego zemstą.Czekam na ostatni akt polskiej sprawiedliwości, zastosowanej do mnie i jestem głęboko przekonany, że będzie on tylko dalszem ogniwem tego łańcucha gwałtów i nieprawości, którymi żyją i posługują

1152

się rządy obecne.

Wiadomość o wyroku przyniósł mi p. Bobek z Cieszyna przybywszy do mnie dnia 5. października o godz. 6.30 wieczorem, a więc za cztery godziny po ogłoszeniu. Wszedłszy do pokoju bez wszelkich wstępów powiedział: "Przyjechałem do Pana z wiadomością, że wyrok został zatwierdzony. Zapewne się pan czego innego nies-podziewał. - Oczywiście! odpowiedziałem.

Nie-chcący przypomniałem sobie wyjątek z pisma Zygmunta Wilskiego, uważanego przez władze za trochę zbzikowanego, wystosowanego do Prokuratora Rudnickiego przesłanego mi w odpisie. Brzmi on: Gdzie Sejm nazwany jest burdelem, posłowie ladacznicami i szujami, Konstytucja - prostytutą, ministrowie złodziejami niekaranymi, tam sądy stają się dintojrą, a sędziowie spodlonymi manekinami. Ów p. Zygmunt Wilski jest uważany za pomylonego, choć bardzo wątpię, by się to w swojej ocenie cośkolwiek pomylił.

Wybraliśmy się z p. Bobkiem do p. Kiernika i Bagińskiego, ażeby im wiadomość tą zakomunikować. Spotkaliśmy ich zdążających w naszą stronę. Prof. Bobek powiedział im, co się stało zupełnie bez ogródek. Nie widziałem jakie wiadomość ta zrobiła na nich wrażenie, gdyż było ciemno, słyszałem tylko jak p. Bagiński powiedział: " Ano, dobrze, przynajmniej będzie jasna sytuacja!".

W piątek dnia 6. października otrzymałem w pokoju gazety. Donoszą one o treści wyroku i omawiają jego następstwa. A więc więzienie, odebranie praw, tytułów, odznaczeń, orderów i t.p. Zamieszczają krótkie notatki, widocznie się i one znudziły. Kurjer Krakowski z dnia 27. października umieszcza ~~notatkę~~ artykuł dotyczącą skutków prawnych za przekroczenie granicy, wyjaśniając, że to mieć nie może żadnego związku z wymiarem sprawiedliwości. Zostaną natomiast skonfiskowane kaucje.

Nich biorą!

Kiedy wyrok zaczęto wykonywać i wezwano zasądzonych do odbycia kary, siedziałem w Czechosłowacji w miejscowości Wielkie Opatowice, gdzie mściwych prześladowców nie mogła dosięgnąć. Doniesiono mi że list gończy za dr. Kiernikiem z tendencyjnem i złośliwem opisaniem jego wyglądu - m.in. przylepiono na bramie ~~jego~~ domu, ażeby jego rodzina mogła to codziennie oglądać. Kilku ludzi wyraziło mi listami swoje oburzenie z powodu tych nikczemnych praktyk.

W tej chwili zdaje się wszystko przemawiać za tem, że rządy obecne utrzymają się jeszcze długo, że sądy dalej będą tylko narzędziem w ich ręku, aczkolwiek są szczeliny, przez które zaczyna się przedzierać swiatło choć b. powoli i nieśmiało.

Wierzę, że ono potrafi rozedrzyć tą grobą zasłonę ciemności i zapanować niepodzielnie, usuwając w cień krzywdę, zemstę i niewolę, tak u nas wszechwładne!

O to się dziś modlą miljony skrzywdzonych nieszczęsliwych ludzi, tego domaga się głośno obrażone prawo i dobrze zrozumiany interes Państwowy!

M O T Y W Y D E C Y Z J I S A D U N A W Y Z S Z E G O

Po pewnym czasie nadesłano mi je z Warszawy. Stanowią wywód niesłychani długi i dotyczą różnych drobnych spraw i formalności, a następnie zajmują

istotę sprawy nie wnoszę do niej nowego żywiołu nic.
Trudno mi było wcześniej czegoś innego spodziewać. Wykonano rozkaz
dość jak, pośpiesznie a jak można podobno z pracownią, że
wyrok zawisnie w powietrzu. Dotąd nie wiem, czy tak było
niezgrabnie, czy też różni ludzie zmuszali więcej, czy mniej
dozwolne kombinacje, i z nich wyciągali wnioski.

Ukończyłem te notatki d. 30 sierpnia 1934 roku w Pradze.
Na obiecane mi materiały przez mecenasa Grabińskiego z Teplic
czekałem blisko rok, i to czekałem bezskutecznie. Ponieważ on
nie dotrzymał wyjątku pomiędzy niedbałymi pracami słowa, musiałem
tem zamiast różnych innych zamiarów dalszych opisu
poważniejszych wypadków.

Praga dnia 31 sierpnia 1934 roku.

1153

Moja tułaczka w Czechosłowacji.

Po przejściu granicy czskiej posuwaliśmy się naprzód bardzo wolnym krokiem przez zarośla i wysokie mokre trawy ,nie spotykając zupełnie nikogo.Po dwóch godzinach drogi dotarliśmy do wioski Piły orawskie.Pierwszym domem na który natknęliśmy się w tem kraju była gospoda wiejska,a pierwszym napotkanym człowiekiem p. Bagiński!Tam go w dniu wczorajszym umieścił p. Krzeptowski nie mówiąc nic o tem.

Po krótkim odpoczynku i spożyciu śniadania p. Krzeptowski nas opuścił nieprzyjąwszy żadnego wynagrodzenia za swoje trudy,a my w trójkę,wynajętą przez karczmarza Słowaka furmanką odjechaliśmy do stacji kolejowej Trstina, leżącej na linii: Sucha-Hora- Kralowany.Do Kralowan dójechaliśmy na godzinę drugą po południu, ~~a ponieważ~~ gdzie p. Bagiński spodziewał się tam spotkać dr. Liebermana,wysiedliśmy zatrzymując się przez kilka godzin.Ponieważ się ~~nam~~ to nie udało musieliśmy plan nasz nieco zmienić.

Po obiedzie odjechał p. Mitręga do siebie obiecując nas na drugi dzień wieczorem oczekiwać na dworcu kolejowym w Cieszynie czeskiem.My tymczasem przenocowali w Kralowanach ,w bardzo czystem hotelu, za opłatą 10 koron czeskich wynoszącą.Siedząc po południu na werandzie restauracji ,od czasu wejścia na czeską ziemię widziałem pierwszego policjanta i to nie w służbie !

Mając dosyć wolnego czasu udałem się na przechadzkę po okolicy,by choć pobieżnie zaobserwować życie tamtejszych mieszkańców.Ta część Słowaczyzny przez którą przechodzi kolej koszycko- bogumińska,jest silnie górzystą,a już na oko bardzo ubogą.Linia kolejowa rzucona pomiędzy brzegami rzek Orawicy i Wagi i stromemi pasmami gór,mieści się na tak wąskim pasku ziemi,że nawet na przejście ścieżka nie zostaje już miejsca.Pomiędzy górami nad rzeką tu i owdzie zdarza się niewielka dolinka,zasiana gęsto małemi domkami, krytemi dachówką lub deskami, bardzo rzadko słomą.Ziemia na tych dolinach dość dobra,uprawa ~~jeszcze~~ bardzo pierwotna.Na probostwie w Piłach nie zebrano jeszcze dość marnie wyglądającego owsa,gdzieindzie przystąpiono już do kopania ziemniaków i ścinania kapusty, których urodzaj był dość obfity.

Mężczyźni orali grunta pod oziminy wołami lub krowami,bardzo rzadko końmi,za nimi szły kobiety ,rzucając ziarno w świeżą ,nierówną i nie bronowaną ziemię.Cała ta robota szła niesłychanie powoli, widocznie ludziom mają tam dosyć czasu.Pługi i brony żelazne dobrze skonstruowane.

Monotonność nagich lub rzadkiemi krzakami zarosłych gór,przerywa wspaniały dobrze utrzymany zamek Orawski,ogarniający budowlami cały wysoki,oderwany pagórek,położony nad samą rzeką Orawicą. Pracujących w polu chłopów próbowałem ciągnąć na rozmowę.Nie bardzo jednak mi się to udawało, bo albo nic nie wiedzieli,albo nie chcieli odpowiadać na stawiane im pytania. Dopiero jeden młody gospodarz orzący krową i koniem, widocznie świadomy i oczytany opowiedział mi szeroko że kraj ten aż po Czadcę jest zamieszkały przeważnie przez Słowaków,że do nich należy cała mała własność,natomiast dwory, przemysł i handel zagarnęli wyłącznie Czesi, Niemcy i Żydzi,którzy dawniej byli węgrami, a teraz udają gorących czskich patryotów.W ostatnich czasach nastąpiły znaczne zmiany gdyż Słowacy rwą się do handlu i zakładają

liczne kooperatywy.Władze im także pomagają udzielając bardzo taniego kredytu.Ludność wiejska całej okolicy należy w ogromnej większości do stronnictwa ks. Hlinki,który się cieszy zupełnem jej zaufaniem.

Do Czadcy przyjechaliśmy około godziny trzeciej po południu.Ze stacji udaliśmy się piechotą do miasta.P.Bagiński nieskończywszy obiadu udał się na dworzec spodziewając się spotkać dr.Liebermana.Okazało się jednak że informacje miał mylne gdyż p. Lieberman nie przybył.

W czasie jego nieobecności puściłem niechcący wodze cisnącem się bezustannie myślom.Przypominając sobie ucieczkę do Czacy pierwszego działacza ludowego ks. Stojałowskiego,chroniącego się pod węgierskie panowanie,przed możnowładcami galicyjskiemi, nie mogłem nigdy przypuszczać,że będę zmuszony iść w jego ślady.Niema przecież już Austryi, ani jej żandarmów!A jednak się tak stało.!Co dalej będzie nie mogę znaleść odpowiedzi,będąc dopiero na początku mojej ~~dobrowolnej~~ tułaczki.Dalsze rozmyślania przerwał mi p. Bagiński który powrócił z dworca po nieudałej misji.

Po przeczytaniu gazet poszliśmy na dworzec,z kąd pociągiem pospiesznym przyjechaliśmy do czeskiego Cieszyna na godzinę 6,3o wieczorem .Na peronie oprócz p. Mitręgi spotkałem także dr. Kiernika.Mnie zabrał p. Mitręga do auta, a na pytanie co będzie z pp.Kiernikiem i Bagińskiem odrzekł że oni jadą w stronę Jabłonkowa,gdzie w pobliskiej wiosce przez pewien czas zamieszkają,dopóki się innej siedziby dla nich nie znajdzie.

Z nami wsiadł do auta starszy ,bardzo poważnie wyglądający mężczyzna, który się przedstawił jako Karol Buzek,brat znanego uczonego profesora,b. posła i senatora dr.Józefa Buzka mojego partyjnego i parlamentarnego kolegi z niedalekiego jeszcze okresu.Za kilka minut byliśmy u niego w domu. Mieszka on w gminie Końska,w powiecie cieszyńskiem,na gospodarstwie rodzinnem około 7o morgów obszaru mającem.Ugościł nas też wszystkiem ,czem taka chata bogata i rada może rozporządzać.

Z dłuższej rozmowy można było wywnioskować, że p. Buzek jest obywatelem bardzo światłym,oczytanym ,społecznie wiele pracującym,dla sprawy polskiej na Śląsku wysoce zasłużonym.Przyznał się że jest wyznania ewangelickiego zaznaczając,że ewangelicy na Śląsku położyli dla sprawy polskiej bardzo wielkie zasługi,gdy katolicy,łatwiej ulegali germanizacji.

Na drugi dzień oprowadził mię p. Buzek po gospodarstwie pokazując wszystko szczegółowo.Tyle tam na nim stoi rozmaitych budynków,że wygląda samo jak małe miasteczko.Wszystko postępowo urządzone i nadzwyczaj czysto i starannie utrzymane.Nie brak też wodociągu i światła elektrycznego. Twierdził że mimo kryzysu gospodarstwo mu się opłaca choć wiele łoży na wykształcenie synów, z których jeden agronom pozostanie na roli,a drugi kończy w tem roku politechnikę w Gdańsku.Na moje pytanie dla czego w Gdańku, a nie we Lwowie odpowiedział,że uczniowie politechniki gdańskiej mają lepsze widoki w świecie.To samo powtórzył mi syn,który myślał więcej praktycznie aniżeli po polsku.Zresztą nie stanowił wyjątku.

P. Karol opowiadał dalej że rodzina Buzków przyszła do Końskiej ze wsi Niebory jeszcze w roku 1784,gospodarstwo nabyła od Pawła Monnicy i do tego czasu przez pięć generacji znajduje się ono w jej posiadaniu. Właściciele tego gospodarstwa byli zawsze wolni od powinności pańszczyźnianych.

1155

Na szczególną uwagę zasługuje pokój znajdujący się w drewnianej części domu, zbudowanego jeszcze w roku 1782 z rzeźbionemi pułapami i pięknemi odrzwiami. W tem pokoju miesciła się pierwsza polska szkółka w Końskiej, w nim prof. Buzek jako student uniwersytetu przygotowywał się do egzaminu. Zawieszone dyplomy i dowody uznania od różnych polskich instytucji świadczą, że p. Buzek sprawami publicznemi gorąco się zajmował.

Nie próżnował i teraz choć nie było widać u niego wielkiego zapału, a raczej czuć się dawała niewiara. Opowiadał, że mimo że ludność tamtejsza utrzymuje ścisłe stosunki z Polską, to jednak wielu twierdzi, że w Czechach jest znacznie lepiej, tak pod względem politycznym jak i materyalnym. Obawia się że zręcznie prowadzona polityka czeska zniszczy żywioł polski w przeciągu niedługiego czasu. Uważa że stanie się to zarówno przez szkołę, jak i nacisk rządu, a przedewszystkiem przez niedbalstwo samych Polaków. Odporność polskich robotników coraz mniejsza, sobkostwo chłopów szczególnie zamożniejszych przerażające, inteligencja niedorastająca do pięt dawnym pracownikom, którzy jeszcze w gorszych warunkach wiele zrobili.

Czesi na szkoły nie żałują pieniędzy i budują ich coraz więcej. W jego gminie dla 80 zdobytych dzieci zbudowano aż trzy szkoły czeskie. Przed kilku laty nie było tam ani jednego Czecha.

W niedzielę d. 1 października odwiedził mię prof. Bobek z żoną, przywożąc trochę wiadomości i gazet. Stwierdzają że granica polsko czeska zostaje znacznie gęściej obsadzona. Motywują to pobudkami politycznemi.

W poniedziałek przybyli do mnie państwo Buzkowie. Jego nie widziałem przez pięć lat, słyszałem tylko że uległ ciężkiemu atakowi paraliżu, który się na nim odbił bardzo dotkliwie. Mimo przeprowadzonej bardzo starannej kuracji w kraju i za granicą widać to u niego na pierwszy rzut oka. Spodziewa się że w najbliższym czasie będzie się mógł zabrać do pracy którą u niego zamówiła Akademia sztuk pięknych w Krakowie. Sprawami politycznemi zajmuje się gorliwie i jest przekonany że zbliżamy się do jakiegoś wielkiego przewrotu. Spodziewa się że to nastąpi najdalej do trzech lat.

Pani Buzkowa jest Niemką z Saksonii, a mimo że w Polsce mieszka kilkadziesiąt lat, z językiem polskiem nie może sobie dotąd dać rady. Uważa się za jasnowidzącą, może i nie bez słuszności. Przed utworzeniem rządu w roku 1926 zgłosiła się do mnie i mówiła, że będzie coś bardzo złego, poniewaz przeszłej nocy widziała dużo trupów i wiele krwi. Radziła mi być ostrożnym. Śmiałem się w tenczas z tego proroctwa, choć w czasie przewrotu mimowoli sobie przypomniałem. Zapytany jakie ma teraz przeczucie, odpowiedziała że się nie czuje w odpowiednim nastroju. Obiecała to zrobić później.

Będąc przez kilka tygodni w Niemczech stała się entuzjastką Hitlera, dowodząc mi długo, że Polska powinna iść tą samą drogą pleniąc socjalistów i żydów, a potem zawrzeć ścisłe porozumienie z Hitlerem przeciw żydom.

Chodząc po polu p. prof. opowiadał mi że jego dziad, nałogowy furman co tylko nie stracił gospodarstwa. Wioząc kupcowi znaczne ilości towarów z Lipska do Odessy, nie dojechał tam tracąc wóz i konie. Obawiając się by mu

kupiec nie zabrał majątku,prosił właściciela Końskiej bar.Beszego by jego grunt przepisał na żonę.Baron to zrobił w zamian za źródło.które z dużą siłą wypływało na gruncie Buzka. Wody z niego przez długie lata używał browar barona,a gdy majątek rozparcelowano i browar rozebrano źródło wróciło do właściciela.P.Prof mówił o tem z wielkim pietyzmem,jak o cudzie.

Wtorek dnia 2 października był dniem w którym się moja sprawa w Sądzie Najwyższym miała ostatecznie roztrzygnąć.Notując sobie codziennie uwagi i spostrzeżenia ,postawiłem sobie pytanie co będzie?Czy zemsta Piłsudskiego zatrzyma się w tem miejscu,czy też pojdzie dalej? Raczej to ostatnie. Znam go przecież,byłoby illuzją czego innego się spodziewać.!

Po południu przybyli do mnie dr. Kiernik i p. Bagiński.Zamieszkali chwilowo w miejscowości Gródek ,w domku należącym do jakiegoś odłamu sekty Babtystów.Chwalą sobie spokój i sąsiedztwo.Rozmowa nasza trwała długo, próbowaliśmy analizować położenie.Zgodnie stwierdzaliśmy ,że system rządzący w Polsce wcale mocnym nie jest, trzymając się terrorem i siłą fizyczną w obec biernego społeczeństwa stosowaną.Toczy go robak wewnętrznej niezgody, podrywają elementy żerujące na nim.Ostatnie posunięcia zapewnią mu znowu kilka miesięcy życia.Zresztą niemamy na kogo liczyć.

Inteligencja bita po twarzy znosi to spokojnie,Duchowieństwo milczy na wszystko ,ratując stanowiska i majątek.Robotnicy rozbici i głodni,albo ulegający coraz częściej hasłom komunistycznym,młodzież opanowana przez Obóz Narodowy nie daje znaku życia.Chłopi zmęczą się walką, zniechęcą niepowodzeniem.Nie wiele lepiej przedstawiają się stronnictwa polityczne.

Obóz Narodowy posiadający najwięcej ludzi, a najmniej obciążenia z przeszłości,wierzy że rządy same przejdą w jego ręce.Obawia się współdziałania z lewicą, a nawet ze stronnictwem ludowem,najwięcej ze względów społecznych.Swoich zwolenników często się buntujących karmi frazesami,czasem im pozwoli poturbować małoznacznych żydów,co robi wiecej hałasu niż daje pożytku.Socjaliści przedstawiają smutny obraz rozbicia i bezładu,które prostą drogą powiodą do zaniku.Masy ich zwątpiły we wszystko, przewódcy starają się ratować posady i stanowiska.

Narodowa Partja Robotnicza już dawno nie wakazuje żadnej aktywności. Ludzie którzy jej przewodzą nie tylko że są nadzwyczaj słabi,ale zupełnie nie pewni.Chrześciańską Demokrację niszczy roztrój wewnętrzny,a różni matadorzy w rodzaju Bryłów,Burtanów,Smulskich,zdążają rozmaitemi drogami do koryta.Korfanty nie utrzyma w ryzach tej niesfornej gromady.

Niema co liczyć wiele i na stronnictwo ludowe.Jest ono bezsprzecznie silną organizacją. Skupia ogromną większość chłopstwa,nienawidzącego obecnego reżimu.Słabą jego stroną jest stosunek dawnego Wyzwolenia i Stronnictwa Chłopskiego do przewrotu majowego i płynące z tąd konsekwencje.Brak zdecydowanego i zgranego sztabu,strach przed każdem śmielszem posunięciem, a może nawet kierowanie się rozkazami swoich dawnych majowych przyjaciół.

Nie można także budować na osobach mających więcej znaczenia i dobre imię w narodzie. Gen. Haller zadowala się uroczystościami i mowami.Sikorski człowiek bezsprzecznie bardzo zdolny i mający znaczne wpływy czeka aż mu

1157

wdzięczny naród przyniesie władzę na złotej tacy i poprosi o przyjęcie. O innych niema co mówić, albo leniwi albo się boją, choć nawet niema czego.

Bagiński jest przekonany że wyrok na nas zostanie przez Sąd Najwyższy zatwierdzony, a gdyby nawet tak nie było, powinniśmy zostać poza krajem. Dr. Kiernik zauważa że może się zdarzyć cud, że sąd zniesie wyrok, a może nas nawet uniewinnić. Gdyby się jedno ani drugie nie stało, to przyjdzie amnestja na dzień 11 listopada. Do tego czasu nie należy nic robić coby nam miało utrudnić powrót. P. Bobek wyraził pogląd, że emigracja może mieć duże znaczenie dla stosunków w Polsce jeżeli zostanie odpowiednio postawiona. Zapytany o zdanie powiedziałem, że nie myślę zamków budować na lodzie.

We czwartek przybyli znowu do mnie państwo Buzkowie przynosząc mi plik gazet i książek. Profesor Buzek twierdził że strzał dany do kanclerza Dolfusa, może być sygnałem poprzedzającym wielkie wypadki w świecie. P. Buzkowa zaś była zdania, że zamach ten został przez Francję zamówiony i minie bez wszelkich następstw. Można było widzieć jaka zacięta pokutuje w niej Niemka.

Krakowski Kurjer Illustrowany doniósł że wyrok w naszej sprawie zostanie ogłoszony w dniu 5 października. Dałbym głowę że zostanie zatwierdzony. Przymina mi się przy tej sposobności zdanie dr. Liebermana wypowiedziane w zakończeniu procesu brzeskiego: „Niech p. w swoich rachubach bierze pod uwagę, że w Warszawie niema sędziów, lecz zwyczajne kanalie, tchórze i lokaje.

O godzinie 6. wieczorem tego dnia wpadł do mnie prof. Bobek ~~z próżnicą~~. Spodziewałem się że przyniósł mi wiadomość o wyroku. Tak też było. Po przywitaniu się powiedział: Przynoszę p. wiadomość sądzę że ona p. nie zdziwi, wyrok został przez Sąd Najwyższy zatwierdzony! Łajdaki.!

Z wiadomością tą pojechaliśmy do pp. Kiernika i Bagińskiego. Wiadomość przyjęli milczeniem, a po chwili Bagiński się odezwał: przynajmniej będzie jasna sytuacja, nie miałem co do tego wątpliwości.

Ponieważ zatwierdzenie wyroku zamknęło nam drogę powrotu do Polski postanowiliśmy wyjechać do jakiejś większej miejscowości i zamieszkać razem. Z enuncjacją polityczną postanowiliśmy wystąpić, w porozumieniu zpp. Liebermanem i Pragierem, o których wiedzieliśmy że się także znajdują w Czechosłowacji. Na chwilowy pobyt wybraliśmy miasto Frydek. Dr. Kiernik wyjechał do Czaczy dla widzenia się z ktorym ze socjalistów, a p. Bagiński do Frydka dla zorjentowania się wstosunkach tamtejszych. We Frydku ulokowaliśmy się w hotelu" Skrabal" którego dzierżawcą był niejaki Szarowski Polak z pochodzenia, udający Czecha dla interesu. Z tamtąd daliśmy znać o sobie naszem czeskim przyjaciołom, rozmawiając telefonicznie z b ministrem p. Meciżem w Pradze.

Prosił on nas o przybycie do Pragi na dzień sobotni. Widocznie jednak coś się zmieniło gdyż zawiadomił że sam przyjedzie do Frydka zaraz na drugi dzień. Zgodnie ze swoją zapowiedzią p. Meciż o godzinie 8, rano już był we Frydku. Ja znałem go od kilku ~~lat~~/ lat z naszych zjazdów, na które ~~on~~ przyjeżdżał jako delegat tamtejszego stronnictwa chłopskiego agrarnego.

Oświadczył nam krótko i uroczyście, że przybywa z ramienia bratniego stronnictwa, ażeby nas powitać jako braci i zapewnić o jego życzliwości. Naród czeski uważa nas za bardzo miłych gości, demokracja za towarzyszy w walce o prawo. Możemy też liczyć na wszelką pomoc o ile ona będzie nam

potrzebną.Imieniem Prezydjum stronnictwa prosi nas do Pragi,choć nam daje do wyboru każdą inną ,bardziej nam odpowiadającą miejscowość.

Po jego odjeździe postanowiliśmy jeszcze przez parę dni pozostać we Frydku.Powód leżał w tem,że chcieliśmy z tego blisko granicy leżącego punktu nawiązać stosunki z niektóremi ludzmi i przy pomocy p. Bobka stworzyć sobie choć nikły aparat organizacyjny, spodziewając się ,że będziemy pomocni naszem pracownikom w Polsce pozostałem.

W dniu 12 października przybył do mnie burmistrz Ustronia p. Błaszczyk z wiadomościami od p. Bobka.Od niego dowiedzieliśmy się ,że za mną, dr. Kiernikiem idr.Liebermanem są prowadzone bardzo energiczne poszukiwania ,Dr Lieberman i Pragier znajdują się w Smokowcu,a nad Dr.Putkiem i Ciołkoszem rozciągnięto bardzo ostrą straż.

W piątek d.13 paźdz-przybyli do nas: prof.Stanisław Kot z Krakowa, z pp.Bobkiem i Mitręgą.Prof.Kot opowiadał że święto kawalerji w Krakowie ogromnie przygotowywane i reklamowane wypadło zupełnie blado.P. Kot uważa że to był tryk którem Piłsudski chciał zasłonić proces brzeski.Kraków zachował się zupełnie chłodno,co było niespodzianką szczególnie dla Piłsudskiego, który się spodziewał gorącego przyjęcia.W sposób widoczny i z niesmakiem przyjmowano afronty ,robione przez Piłsudskiego nie tylko publiczności ,ale także i Prez.Mościckiemu.Pisudskiego widział z bliska,jest on zupełną ruiną człowieka. Większą część publiczności w Krakowie stanowili urzędnicy i policjanci,których kilka tysięcy przywieziono ze samej Warszawy.Ludność tę całą paradę uważała za niepotrzebny humbug.

Mający pełne kieszenie wiadomości p.Prof. na końcu z wielkim humorem opowiadał o ślubie Prezydenta Mościckiego ,który się odbył przed dwoma dniami ,z 35 letnią niewiastą ,dawną sekretarką jego zmarłej żony ,panią Podgórną,specjalnie rozwiedzioną z pierwszym mężem. Romantyczny ten ożenek starego prezydenta wcale mu powagi nie przysporzył.

Wynurzenia. Wieczorem odbyłem obszerniejszą rozmowę z p. Baginskiem. Obracała się ona koło wypadków minionych.Siebie i Poniatowskiego uważa za twórców Wyzwolenia.Malinowskiego przyjęto znacznie później ,na usilne prośby.Róg uchodził u nich zawsze za człowieka głupiego,Woźnicki za próżniaka i tchórza.Stolarski był człowiekiem małym raczej dekoracyjnym.Wyzwolenie kierowało się życzeniami Piłsudskiego ,wierząc mu bezwzględnie.Było też w jego ręku narzędziem ,do robienia eksperymentów szczególnie ze Sejmem. Kiedy część Wyzwoleńców zaczęła się opierać polityce Piłsudskiego zaraz przyszły rozłamy i represje któremi zmuszano ludzi do uległości.On także doświadczył zemsty Piłsudskiego na sobie,choć nieraz nadstawiał za niego głowę.Bardzo długo Piłsudski był dla niego niemal bożyszczem,z czasem się jednak przekonał, że jest on tylko zwyczajnym szlacheckim warchołem ,który się gotów na wszystko ważyć byle dogodzić swojej próżności i nigdy nienasyconej pysze.Ich oszukał niejednokrotnie, ale najwięcej przy przewrocie majowym, bo od nich otrzymał pomoc, a potem poszedł do

innych.Sam zamach nie był jeszcze zbrodnią ,on mógł i powinien był przynieść pożytek,właściwem przestępstwem Piłsudskiego do chodzenie do Nieświeża,bratanie się z obszarnictwem,prowadzenie polityki wielkiego przemysłu i uleganie klerowi katolickiemu.Nieprzyjemne wynurzenia.!No i nie mądre.

Po tej rozmowie miałem poważną obawę czy z p.Bagińskiem można będzie prowadzić wspólnie jakąkolwiek akcję,a szczególnie czy może to robić dr.Kiernik,którego Bagiński nienawidzi i lekceważy.Zapytałem oto niezwłocznie dr Kiernika.Odpowiedział że tak było ale, teraz widzi u Bagińskiego bardzo korzystną zmianę i jest z niego zupełnie zadowolony.

Frydek. Nazajutrz poszliśmy oglądać miasto.Stanowi je właściwie jedna, długa szeroka,czysta, dobrze zabudowana ulica.Liczne świeżo pobudowane budynki rządowe imponujące. Wszędzie widać firmy i napisy czeskie,zauważyłem kilka niemieckich,żadnego w języku polskim.Na ulicy słychać tylko czeską mowę.Z zabytków zwraca uwagę stara wysoka wieża, do której nieforemnie dobudowano kościół.Nad rzeką Morawicą znajduje się równie stary i bardzo dobrze utrzymany zamek,podobno sięgający czasów piastowskich.Przed wojną należał do Arcyksięcia Fryderyka,obecnie należy do Państwa.

Pomiędzy kościołami zwraca uwagę jeden swoją budową i wyglądem. Ogromne jego podwórze okolone wysokim murem,poza którym znajdują się stacje męki Pańskiej bardzo misternie rzeźbione.Obok zbudowano wielki i wspaniale wyglądający hotel i przytulisko dla pielgrzymów.Poszedłem umyślnie do polskiego kościoła by spotkać niedobitki polskie z tej okolicy.Jestto zbór ewangielicki służący : Polakom Niemcom i Czechom.Przed wielkiem ołtarzem polski napis:"Jam jest chleb żywota." Mimo dnia świątecznego i polskiej godziny w kościele było dwadzieścia kilka starych kobiet i parę dzieci.

Przed kościołem spotkałem starego wysokiego mężczyznę ,do którego się zwróciłem po informacje.Odpowiedział mi bardzo połamaną polszczyzną,że dawniej było we Frydku przeszło tysiąc Polaków,ale ich dużo odeszło do "Braci czeskich".Młodzi do kościoła nie chodzą i do polskości się nieprzyznają.Pastor jest Polakiem z Wisły na polskiem Szląsku,ale zniechęcony odchodzi na lepszą posadę .Wnet z Polaków nie będzie tu śladu,chyba jeszcze na wsi.

Dzisiejsze gazety przyniosły wiadomość o wystąpieniu Niemiec z Ligi Narodów.Kurjer krakowski uważa że krok ten zwiastuje wojnę,która się skończy wielką klęską Niemiec.Obawiam się że niema on racji, jak i moi towarzysze, zgadzający się z nim. Raczej będą w Europie zabiegi o powrót Niemiec do Ligi i ustępstwa im robione .Hitler zrobi z Niemiec groźną potęgę.!

Wieczorem przyjechał do nas p. Niemiec z Goleszowa z wiadomościami że policja polska wie że myśmy przeszli granicę .Obwinia o danie nam pomocy pp. Bobka i Kaletę,których już przesłuchano w tej sprawie.Był też p.Niemiec świadkiem niezbyt budującej sceny pomiędzy Kiernikiem i Bagińskiem.W czasie drobnej sprzeczki Bagiński nazwał Kiernika "bałwanem,na co mu Kiernik odpowiedział "dureń."Czy oni wydali o sobie słuszny są niewiem,ale widzę że nie może być pomiędzy nimi nie tylko możności współpraca,ale współżycia nawet, co zatruwa do reszty nasze niewesołe położenie.Na to jednak niema żadnej rady,gdyż ci ludzie się nie zmienią.Kiernik człowiek niezły, ale chory na punkcie osobistej wielkości,Bagiński tępy doktryner,ciężko myślący, zarozumiały, uważający siebie za wyrocznię,nienawidzący Endeków i kościoła

i dający to Kiernikowi przewrażliwionemu, odczuwać na każdym kroku.

Lieberman. Późnym wieczorem przyjechał dr. Lieberman.Przez granicę przeszedł w Cieszynie.Razem z Pragierem mieszkają w Smokowcu.Uważa że do dnia 11 listopada nienależy nam ogłaszać żadnej enucjacji,gdyż to mogłoby nam zaszkodzić.Pobyt w Czechach uważa za tymczasowy.Jeśli nie będzie amnestji należy się przenieść do Paryża,gdzie można będzie prowadzić politykę zorganizowanej emigracji w skali światowej.Spodziewa się że o środki nie będzie trudno,liczy wiele na Paderewskiego.Spodziewa się też wkrótkim czasie wielkich wydarzeń w świecie,które nam pójdą na rękę.

Po dłuższej rozmowie ustaliliśmy: Działać tylko wspolnie, zjechać się ponownie,nawiązać i utrzymać kontakt z krajem,zorganizować sieć ludzi zdolnych,w miarę możności wydawać ulotki i broszury.Na drugi dzień przybył wezwany przez p. Liebermana p. Chobot,polski socjalista i poseł do Sejmu czeskiego w Pradze. Potwierdził że policja czyni bardzo ~~gorliwe~~ pilne poszukiwania za temi co nas przeprowadzili,a szczególnie gorliwie zajął się tą sprawą polski konsul z morawskiej ostrawy,który próbuje nawet używać policji czekiej,idącej mu nieraz na rękę.Radzi wobec tego zachować wielką ostrożność.

Przerów. Ponieważ Frydek zaczął nam coraz więcej ciążyć postanowiliśmy wyjechać do Przerowa, uważając go za dalszy etap do Pragi,tak przez p.Kiernika upragnionej.W dniu 17 października opuściliśmy Frydek.Jechaliśmy torem prowadzącym do Wiednia. Nim jeździłem jako poseł do austryackiego parlamentu,nim też powracałem z Wiednia w roku 1918 by rozpocząć pracę nad montowaniem własnego państwa. Z jakiem uczuciem jechałem w tenczas, a z jakiem jadę dziś?Nie mogłem w-ówczas ani na moment przypuścić by w piętnaście lat później uciekać z wolnej Ojczyzny i szukać schronienia u obcych!I tu się zawsze narzuca pytanie za co?

Zamieszkaliśmy w hotelu"Przerów."Rano poszliśmy oglądać miasto i zakupić gazety.Polskich nie było. Miasto mocno podobne do naszego Tanopola , Rzeszowa, czy Kołomyi z tą różnicą, że niema brudu i żydów.Znają go nasi żołnierze którzy w mnogich tysiącach, jako poddani austryaccy ,przygotowywani tu byli przed wymarszem na wojnę światową.Pamiętają żony kolejarzy uciekające tam przed Rosjanami ze zdrowiem i cnotą, nie zawsze ochronianą.

Miasto Przerów leżące wśród najpepszej gleby jaka się w Czechach znajduje nie posiada nic osobliwego poza wspaniałemi szkołami i innemi budynkami rządowemi i resztkami jakiejś starej twierdzy na wzgórku położonej.Należała ona w raz z olbrzymiemi dobrami do Węgra hr,Magnesi,którego rodzina majątek rozparcelowała a zamek sprzedała miastu.Obecnie rezydują w nim czesy legionarze ,zdradzający nie wiele mniejsze apetyty od naszych Legionistów.

Tak dla zabicia czasu, jak i poznania stosunków udałem się do najbliższej wsi. Zabudowania i urządzenia daleko lepsze jak u nas w powiatowem mieście. Drogi,sady, ogrody,inwentarz żywy i martwy,jakby przygotowane na wystawę.Grunta wspaniałe, kultura wysoka,sposób gospodarowania zupełnie inny niż u nas, bogactwo wyglada z każdego kąta.Konie trzymają jedynie ci gospodarze,którzy posiadają większe gospodarstwa i mają przytem zapewniony nimi zarobek.Mniejsi wszystko robią krowami, używając ich nawet do dalekich wyjazdów.Prawdziwą senzacją było dla mnie widzieć krowy spacerujące po bruku w Przerowie i dzwoniące żelaznemi podkowami.

1161

Zycie płynie wartko jak górski strumyk.Każdemu się spieszy, każdy pędzi naprzód.Każdy idzie lewą stroną ulicy, ażeby nie zawadzać tem co idą z drugiej strony.Piechotą zresztą chodzi nie wielu,bo nawet stare kobiety jeżdżą na rowerach obładowane dużemi ciężarami.Chociaż nad tą niemal galopującą ludzką gromadą nie widać żadnej policyjnej pieczy jakoś nic się jej nie ~~st~~ dzieje.Inne rządy, inni pewno ludzie i inne do gruntu stosunki.

Fryzjer. Poszedłem do golarza.Poznał że jestem z Polski, zaczął więc opowiadać o swoich przygodach wojennych, jakie tam przechodził.Przypomniał sobie że w czasie odwrotu armii austryackiej z pod Kraśnika kwaterował ze swoim oddziałem w Wierzchosławicach u wójta.który był posłem do Wiednia, nazwiska jego nie pamięta.Rzgadawszy się snuł choroskopy wojenne twierdząc że jak się wszyscy Słowianie wezmą go gromady,to z Hitlera ani śladu nie ~~po~~ zostanie.Na tem jego zapale wojennym wyszedłem nie najlepiej,bo mię golił z pół godziny i jeszcze to wcale kiepsko zrobił.

Hotel- W hotelu gorzej jak w młynie.Całą noc krzyki, trzaskanie drzwiami rzucanie kluczami, pukanie do pokojów,głośne rozmowy.Wystarczy to zupełnie ażeby przez całą noc oka nie zmrużyć.Czytam dzieło prof. Kota p.t."Hist~~or~~- ja wychowania".W głowie się przewraca jak można było człowieka tej miary wyrzucić poza nawias pracy.Uczynili to ludzie którzy mu niedorośli do pięt. Napisałem do p. Pawlikiewicza w Warszawie, by mi pomógł skomunikować się z rodziną. Pierwsza to moja próba w tej sprawie. Czy się powiedzie?

Szpicle- Dziś d.21 października otrzymałem list od p. Kalety w którym mi donosi,że urzędnik konsulatu polskiego w Morawskiej Ostrawie dr.Prohaska prowadzi zamną specjalny wywiad.Pomagają mu w tem: Pastor ewangelicki Berger, ~~W~~ emer.nauczyciel z Końskiej Kubok,dyrektor szkoły rol. han.Ryba.Ponad to próbuje szykanować p. Buzka który mię trzymał u siebie.

Liberman. Późną nocą nadszedł list od dr. Liebeermana ze Smokowca. Donosi że przyjedzie później .O amnestji ma zupełnie pewne wiadomości w obec tego obaj z p. Pragierem zostaną w Smokowcu do końca.

Kościół. Rano d.22 poszedłem do kościoła.Wiedziałem że Czesi pobożnością nie grzeszą, ale byłem ciekawy ilu ich będzie w niedzielę na nabożeństwie Gdy wszedłem do kościoła nabożeństwo było w toku. Gromadę wiernych około 15o ludzi liczącą, stanowili ludzie starsi,żołnierze i służące.Jak na miasto 3o tysięczne wcale to nie wiele.

Plotki. Dr.Lieberman pisze że w radio była wiadomość o moim wyjeździe do Pragi i dalszych zamiarach politycznych. Potwierdza to załączony wycinek z Kurjerka który się powołuje na wiadomość przez pisma czeskie podaną.Zaś jego korespodent dodaje , że zamierzam w Pradze wydawać pismo,by bronić swe jego politycznego stanowiska.Plotka idzie dalej,gdyż niektore gazety czeskie zamieściły dzisiaj podobną wiadomość.Moimi towarzyszami się nie zamuja!

Do Berna. Na skutek zaproszenia posła Berana wyjechałem w d. 23 pazdz.do Berna.Z pociagu można obserwować bogactwo i kulturę jaka si rzuca w oczy w tej części kraju. Swiadczą o tem wymownie ,piękne murowane domki,ogrody i sady,liczne fabryki cukru,góry buraków cukrowych leżace na stacjach kolejowych i gruntach przyległych. Na peronie w Bernie niema portjera,lecz sami podróżni rzucają bilety jazdy do przygotowanych naczyń.

1162

W Bernie. Berno jest siedzibą rządu krajowego Morawsko.- Śląskiego i ma. obecnie liczyć 280.000 mieszkańców, w tem 23% Niemców. Przed wojną światową stosunek miał być odwrotny. Miasto dzieli się na starą i nową część. Ta ostatnia przedstawia się imponująco, gdy stara odznacza się małemi domkami i wąskiemi krętemi ulicami. Na jednej z tych ulic znajduje się dom z piętnastego wieku, z pięknemi ozdobami i arkadami. W sklepionej sieni tego domu zawieszono ogromnego krokodyla który jakoby miał tu kiedyś zawędrować. W bocznej części znajduje się kolo od powozu cesarza Józefa 2 go.

Podziemia. W podziemiach kościoła Kapucynów znajdują się grobowce różnych znakomitości i zakonników. Oprowadzający nas zakonnik wskazał pomiędzy innemi na trumnę ze szklanem wiekiem, w której spoczywają zwłoki barona Trenka. Mimo że leżą od roku 1758 są zupełnie dobrze zachowane. Zakonnik informował że baron ten Kroat z pochodzenia dowodząc wojskami austryackiemi prowadził długie boje z królem pruskiem Fryderykiem wielkim, a mimo położonych zasług, popadł w niełaskę cesarzowej Maryi Teresy, która go wtrąciła do kazamat więziennych na Spilbergu. Nieco gorzej przedstwiają się zwłoki bar. Grimma, złożone tam w r. 1753 i Plinberta Feldmar. armii austryackiej pochowanego wr. 1753. Lepiej się zachowały zwłoki gen. Linsenberga, komendanta twierdzy spilberskiej pochowanego w r. 1695. Układ twarzy wyraża jakby wielkie przerażenie, albo ból. Jak twierdził zakonnik ~~miał~~ gen. ten miał być jednem z najbardziej okrutnych katów, któremu się przed śmiercią przypomniały jego liczne ofiary. To się uwydatniło na jego twarzy i zostało na zawsze.

Kościół katedralny zbudowany z ciosowego kamienia w stylu gotyckiem bardzo podobny do kościoła Panny Marji w Krakowie tylko nieco większy. Po zwiedzeniu kilku jeszcze kościołów niezwykle wspaniałych i bogato urządzonych, jak również budowli publicznych i zabytków, udaliśmy się na Spilberg.

Spilberg. Twierdza spilbergska znajduje się przy samem mieście na wzgórzu jakby umyślnie wyrosłem. Część jej zajmuje wojsko, lochy na dole położone stoją pustką. Na wstępie umieszczono ładny kamienny pomnik włoskich rewolucjonistów Carbonarzy, skazanych na śmierć w latach 1823 i 1845. Napisy w językach włoskim i czeskim dają krótkie wyjaśnienia. Przewodnik nam ~~wyjaśniał~~ wiadał opowiadał że twierdza została zbudowana przez Austryaków, dla wielkich zbrodniarzy i niebezpiecznych przestępców politycznych.

Całe wielkie podziemie twierdzy to, lochy wąskie, łukowo sklepione, długie, przedzielone grubemi ścianami prawie zupełnie pozbawione światła. W niektórych tylko przedziałach znajdują się maleńkie zakratowane otwory, puszczające niezwykle słabe ~~światła~~ promyki tego. Cele robią wrażenie okropnych, zbójeckich jaskini, a leżące tam narzędzia wyrafinowanych katuszy, tortur i męczarni dopełniają obrazu strasznej ochydy tych niezbyt odległych czasów. W celach w których przebywali polscy i węgierscy rewolucjoniści znajdują się tak zwane suche łóżka. Są to dziury wydrążone w murze, w które wpychano więźnia i przymocowanego żelaznemi obręczami, w pozycji stojącej trzymano przez kilka godzin. W każdej celi znajdują się narzędzia do łamania żeber, gniecenia głowy, piersi kolan, wyrywania stawów, rozrywania człowieka i.t.p. Niektórzy więźniowie byli przez cały czas przykuci do ściany za nogę, inni za ręce i za obie nogi. Osobne cele były dla niewiast wiarołomnych, osobne

dla bandytów i morderców.Njwiększa cela była dla skazanych na śmierć głodową

Pokazując nam celę w której był więziony Dunajewski późniejszy minister skarbu w raz z chłopskiem rewolucjonistę Bogdańskiem przewodnik wyraził ~~mi~~ zdziwienie,że mimo że na Spilbergu najwięcej siedziało Polaków,bo aż 192, nikt się z Polski o nich nie troszczy,gdy Włosi i Węgrzy,dawno się postarali uczcić swoich bochaterów i bojowników o wolność.Udaliśmy że nie słyszymy. Zwiedzanie zakończyliśmy przy kanale,który częściowo napełniano wodą, zakrywano i skazańca tam wrzucano na pożarcie przez szczury.

Patrząc ne praktyki rządzenia stosowane przez zbrodniarzy na tronach, ,na sposoby zwalczania,czy to przeciwników politycznych, czy to patrjotów dążących do wyzwolenia ciemiężonych narodów,nie można się obronić wrażeniu że mimo wieków i postępu nie wiele się na świecie zmieniło.W prawdzie demokrata Piłsudski nie rzucał nas na pożarcie szczurom, nie wieszał zabrgce, ani za nogi,ale także męczył najwięcej wyszukanemi środkami.Rzucał w ciemnicę,bił do utraty przytomności,strzelał nad głową, nie pozwalał jeść ani spać,kazał poniewierać i głodzić radując się z udręki i upokorzeń. Dziwić się tylko musi naszemu duchowieństwu ,które się korzy przed Piłsudskiem,a papież mu przesyła swoje błogosławieństwo.

Beran.Na czas wyznaczony przybył poseł Beran w raz z dwoma innemi posłami.Przyniósł on nam pozdrowienie od chorego prezesa str. republikańskiego p.Syehli ~~ojca~~ ,stron.rep.i całego narodu czeskiego ~~życzliwości do nas~~,Naród ich zna stosunki w Polsce i umie je ocenić.Dyktatura jest chorobą przejściową.Minie ona wszędzie jak zły sen.Póki się to nie stanie mamy u nich przyjacielską gościnę.Sądzi że długo to trwać nie będzie.

Dalsze plotki- P.Pawlikiewicz z Warszawy donosi mi że na skutek pogłosek o moich politycznych zamierzeniach ,zgłosił się do niego p. Wirsa poseł czeski przy rządzie polskim wyrażając opinię,że wydawanie przezemnie pisma mogłoby zaostrzyć stosunki pomiędzy Polską i Czechslowacją.Ze strony rządu polskiego zwrócono się nawet do niego w tej sprawie.P.Lednicki opowiadał p. Pawlikiewiczowi,że aresztowania więźniów brzeskich nie będzie ,natomiast nastąpi amnestja,o ile stronnictwo ludowe ~~(PSL)~~ nie będzie przy konstytucji robiło rządowi trudności.

Dr.Liebermqn pisze ,że sędziowie Sądu Najwyższego Rzymowski i Piernikarski zwrócili się do adwokata Berensona i odbyli z nim konferencję w sprawie amnestji dla nas.Chodzi więc tylko o załatwienie pewnych formalności w tym zaś samem liście na końcu nadmienia ,że rząd wydał polecenie inwigilowania wszystkich co pozostawali w kontakcie z nami.Rozbrajająca naiwność!

Przyjaciółka p. Liebermana która po przezwyciężeniu wszelkich trudności przybyła do niego, przywiozła mi od p. Rataja i innych przyjaciół życzliwą i bardzo stanowczą radę,abym nie prowadził żadnej politycznej akcji,gdyż mógłbym sobie zaszkodzić , a im utrudnić pracę i przekreślić zamierzone plany Nie należy struny przeciągać ,bo już teraz traktuje się nas dużo gorzej niż Socjalistów.Potwierdziła to i moja informatorka zaznaczając,że gdy prasa rządowa nas atakuje za ucieczkę ,to o Socjalistach pisze że wyjechali z kraju za legalnemi paszportami co jest niezgodne z prawdą.Ponadto im zostały wypłacone dyety poselskie, kiedy ludowcom wypłaty odmówiono.

1169

Odkrycie.Pomimo że miałem paszport wystawiony na moje nazwisko przez władze czeskie,nim się nie legitymowałem, ażeby nie zracać zbytnio na siebie uwagi.W prawdzie moje nie zmienione ubranie i długie buty ściągały na siebie oczy ciekawych,ale przybrane nazwisko przekreślało domysły.Paszport pozostał dla władz które ,o mcim pobycie zostały dyskretnie poinformowane. Dopiero w Przerowie spotkała mię pierwsza i niepożądana niespodzianka.Jakiś młody człowiek poprosił dr. Kiernika o rozmowę.Okazało się że był to korespodent pisma miejscowego"Obzor i Lidowych Nowin".Zakomunikował dr. Kiernikowi że dowiedział się rano o moim pobysie i z obowiązku dziennikarskiego ogłosi to w dniu jutrzejszym. Ponieważ starosta miejscowy jest temu przeciwny, ograniczy się do małej rzeczowej notatki.Nie tylko że ram tych nie - przekroczył, ale jeszcze dodał,że w dniu dziesiejszym wyjeżdżam z Przerowa.

Natomiast równocześnie w"Morawskich Nowinach" ukazał się duży artykuł w którym zwyczajem sanacyjnym zajęto się moim ubraniem ,kołnierzem u koszuli,brakiem krawata,długiemi butami,a nawet obiadami wynoszącemi 10/8 koron czeskich.W krótce się dowiedziałem ,że artykół ten pochodził od gościa,który się przed kilku dniami zakwaterował w hotelu i wszedł w scisły kontakt z portyerem dopytując się go szczególnie o mnie. Spodziewam się że od tego osobnika pochodziły obrzydliwe artykuły, umieszczane w gazetach rządowych, opisujące moje wystawne życie w Karlsbadzie,gdzie nigdy dotąd nie byłem.

Kromieryż.Ażeby się uwolnić od gromad różnych ciekawskich które na skutek wiadomości gazeciarskich gapiły się na mnie,pozbyć się różnych natrętów, a może i szpiegów, postanowiłem natychmiast z Przerowa wyjechać. Tego samego zdania byli i moi towarzysze,których zawsze ciągło do większego miasta. Zdarzyła się dobra sposobność,gdyż p. Stoupal przewodniczący związku producentów buraków cukrowych,przyjechał po nas autem, proponując na mieszkanie Berno.Po drodze wstąpiliśmy do Kromieryża ciekawi obejrzeć salę w której odbywało w r. 1848 owo rewolucyjne zebranie Stanów pod przewodnictwem Polaka Smolki.Dom w którem się mieści ta sala należy obecnie do Arcybiskupa ołomunieckiego w raz z kilkudzisięcioma tysiącami hektarów ziemi i lasów.Dzięki protekcji p. Stoupala otworzono nam podwoje ogromnego zamku,olbrzymią bibljotekę,wspaniałą galerję obrazów ,salony arcybiskupa i w końcu historyczną salę,w największym porządku utrzymaną.

Ksiądz oprowadzający nas twierdził ,że nad uporządkowaniem zbiorów pracuje już kilka lat i niewie kiedy tę robotę skończy.Bibliotekę uważa za jedną z największych i najcenniejszych w Europie.Pokazują nam portrety cesarzy i różnych dostojników z Habsburgów się wywodzących ,śmiejąc się mowił,że przynajmniej tu mają spokój, bo ich pędzą zewsząd.Po drugiej części pałacu oprodzał nas kasztelan staruszek 80 letni Ślązak z pochodzenia.Widząc że jesteśmy Polakami opowiedział nam historję parlamentu z r. 1848 dodając że jego przewodniczącym był Polak.W końcu zaznaczył że zadaniem tego Sejmu było przekształcenie Austryi na państwo słowiańskie.Rząd austryacki, który po rewolucji we Wiedniu nabrał odwagi przysłał wojsko, które pod dowództwem księcia Windischgretza parlamen ten rozpędziło.Żegnając się zemną staruszek

1165

powiedział po cichu: niech pan pozdrowi odemnie Polaków, ja byłem w Polsce jeszcze w roku 1880 w Przemyślu i bardzo ich polubiłem.

W Bernie. Wieczorem stanęliśmy w Bernie i zamieszkaliśmy w hotelu Pasa[illegible]. W Kurjerze Krakowskim zd.27 października znajduje się notatka o moim pobycie w Przerowie i wyjeździe w niewiadomym kierunku. W tem Nrze, jakiś prawnik zajmuje się skutkami prawnemi z powodu nielegalnego przekroczenia granicy.

Wieczorem p. Stoupal wyciągnął mię do teatru. Nabawił mię przezto dużego kłopotu, gdyż musiałem założyć motylka, co mi się zdarzyło po raz drugi w życiu, czując się ogromnie nieswojo.

Na drugi dzień zaprosił nas wszystkich na uroczystość piętnastolecia powstania państwa czeskiego. Składały się na nią: defilada wojska i wszelkich instytucji i towarzystw. Pierwszy przybył na plac gen. Wojciechowski Rosjanin, pozostający w służbie czeskiej. Wojsko dobrze odziane, odżywione i zmotoryzowane, ale nie widać u niego tego życia i postawy co w polskiem. Po skończonej defiladzie przemawiał burmistrz Berna. Publiczność wynosiła kilkanaście tysięcy ludzi, mimo takiej chwili i gorących zwrotów przez mowcę używanych reagowała bardzo słabo.

Wieczorem d.29 paz. otrzymałem list od prof. Kota ~~przysłany~~ doręczony przez prof. Jaksę Bykowskiego i od [illegible] Liebermana. Prof. Kot pisze że o amnestji niema mowy natomiast mają odroczyć kary tym więźniom brzeskim którzy oto poproszą. Radzi byśmy nie czekając na nic, ogłosili odpowiednią deklarację. Pisze że ostatnio Piłsudski jest bardzo czynny w sprawach zagranicznych, a szczególnie dąży do rozbicia małej ententy i utworzenia przymierza polsko-rosyjsko niemieckiego, z przyłączeniem do niego Turcji i Bułgarji. Dr. Lieberman w amnestję już nie wierzy, a choćby i była to do kraju wróciłby dopiero w tenczas gdyby mu zapewniono bezpieczeństwo i przywrócono wszystkie prawa. Zmiana !

Wycieczka. Opiekujący się nami p. Stoupal zawiózł nas dziś ostatniego października do Wielkich Opatowic wsi położonej o 60 kilometrów od Berna. W dawnej siedzibie magnackiej hr. Herbersteinów mieści się tam zakład o charakterze uniwersytetu ludowego. Zamek ogromna paroskrzydłowa budowa stoi prawie pustką. Właściciele opuścili go przed kilku laty, a obecnie należy do jakiejś instytucji na poły humanitarnej. Grunta zostały rozparcelowane, budynki i park czekają na stałe przeznaczenie. W hrabskiej bibljotece znajduje się trochę książek polskich, a dr. Kiernik znylazł tam nawet dzieło o Szeli. Książki należały do hr. Herbersteinowej, która pochodziła z polskiej rodziny hr. Drochojewskich, a jak opowiadał senior tamtejszych gospodarzy p. Dur, w czasie wojny znalazła się w skrajnej nędzy prosząc o chleb chłopów sąsiadów.

1 listopad. Deszcz pada od wczesnego rana, zimno dokuczliwe. Siedzę więc w domu. Tem domem jest mały pokój mocno przypominający celę więzienną. W hotelu goście i służba hałasują niemożliwie. Trzaskanie drzwiami i głośne śmiechy aż chuczą po korytarzach. Myśli zebrać nie można, a to przecież dziś Wszystkich Swiętych ! Tyle już tych rocznic przeżyłem, tyle trudów i doświadczeń miałem, ale przynajmniej było to usiebie. Teraz pomiędzy obcymi!

Trochę się rozjaśniło, poszedłem na cmentarz. Tłumy ludzi walą tak w jedną jak i drugą stronę, że niemożna dostać miejsca w tramwajach, przejeżdżających nie przerwanemi sznurami. Cmentarz leży za miastem na niewielkim wz[illegible]

1166

utrzymany jak najpiękniejszy ogród.Bez pomnika i napisu niema ani jednego grobu.Na starszej części cmentarza prawie wszystkie napisy w języku niemieckim, na nowej prawie wyłącznie język czeski. Widać jak ludzie chodzili za wiatrem. Koło cmentarza znajduje się krematorjum dla palenia zwłok.Popioły spalonych nieboszczyków ustawione rzędami w urnach, wyglądają jak wazoniki kwiatowe.Na mnie to robiło nieprzyjemne wrażenie.

Uwagę zwraca placyk obsadzony w koło topolami.Na nim chowają wszystkich zmarłych burmistrzów miasta Berna. Więcej ludzi zgromadziło się koło pomnika burmistrza Socjalisty.Do ręki włożono mu duży czerwony sztandar.Nie najlepszy to chyba pomysł dawanie w rękę sztandaru umarłym,gdy żywi gromadnie go opuszczają.No ale Socjaliści rozumieją to widocznie inaczej.!

Kooperatywy. Dnia 3 listopada wyjechaliśmy na zwiedzenie kilku gospodarstw i fabryk cukru należących do spółki chłopskiej na Morawach. Po drodze poinformował nas p Stoupal,że spółka owa liczy przeszło 8 tysięcy członków.Część udziałów należy do rządu, większość do chłopów. Gruntu łącznie z dzierżawionym posiada około pięć tysięcy ha i pięć cukrowni przerabiających ,cała produkcję członków i sporo dokupionych buraków.Zysk członków stanowi dywidenda i nieco wyższe ceny za buraki i zwracane im wytłoki.

Ziemia przez spółkę posiadana należała dawniej do Arc. Fryderyka zwanego w Galicji Wieszatelem. Dzięki jego polityce ,okolica ta została silnie zniemczona,obecnie wszystko się zmieniło.Zetknąłem się tam z senatorem Mechurą dawnym posłem do Wiednia,znanym z tego że jako rezerwista,wywołany odezwał się po czesku,za co został ukarany więzieniem na Spilbergu.Obecnie mocno się podstarzał pielęgnując swój mandat senatorski i cukrówkę.

W dniu 5 listopada zwiedziliśmy w Martinicach gorzelnię należącą do tej samej spółki.Należy do niej kilkaset morgów gruntu ,jako reszta z rozparcelowanego majatku węgierskiego barona.Obejrzeliśmy też jedno z gospodarstw jakie powstały z tej parcelacji.Właściciel jego nazwiskiem Fiala oprowadzając nas usprawiedliwiał się że jest na dorobku i dlatego na tych 40 ha.ziemi posiada tylko 20 krów, 80 świni i 4 pary koni.

Jadąc w stronę Hodonina zobaczyliśmy we wsi Teresów kilkaset ludzi w strojach narodowych bawiących się na polu przy muzyce.Objaśniono nas że tańczący obchodzą jakieś święto lokalne,a cała osada składa się z francuskich osadników ,sprowadzonych tam, jeszcze za rządów Marji Teresy.Poza ciemną cerą i niektóremi zwyczajami nic nie zachowali.

Miasto Hodonin miejsce urodzenia prezydenta Masaryka,za rządów austryackich nosiło nazwę Góding i był miastem na wskróś niemieckiem.Obecnie ma się tam znajdować zaledwie kilka procent Niemców.

Po oglądnięciu miasta i jednej z fabryk spółkowych,pojechaliśmy do Brzecławy dawnego Lunderburga.Tamtejsza fabryka cukru zupełnie nowa, wspaniale urządzona, zatrudnia w sezonie 1200 robotników i przerabia najwięcej buraków ze wszystkich fabryk do spółki należących.Dyrektor p. Miller opowiadał z dumą ,że niemal cały przemysł w tem mieście znajduje się w ręku Czechów. Miasto Brzecława dawniej niemieckie,obecnie posiada 90% ludności czeskiej! Czy w tem wszystkiem niema trochę fantazji ?

Konsul.Dnia 7 listopada w czasie obiadu w restauracji spotkaliśmy się oko w oko z zastępcą konsula polskiego z Morawskiej Ostrawy.Nie chcąc czy

1167

niemogąc utrzymać spokoju kręcił się i oglądał pokazując mnie gwałtownym ruchem swojemu towarzyszowi.Był nim dr. Koleja prof.Uniwersytetu w Bernie, podobno wielki przyjaciel Polaków.Po rozejściu się z p. wice-kohsulem przyszedł do nas, a wyrażając ubolewanie z powodu zachowania się jego towarzysza, oświadczył że mnie znał jeszcze z Wiednią.a moich kolegów prosi o nazwiska.P. wice-konsul zadowolony dokonanem odkryciem ,poszedł zaraz do telefonu ,dając znać o nas konsulowi Ripie,który się nami gorąco zajmował.

Macocha. Po południu sekretarz p. Stoupala inż.Bija zawózł nas do miejscowości Macocha, celem zwiedzenia jaskiń i pieczar podobno największych i najładniejszych w Czechosłowacji.Cuda jakie tam wytworzyła natura widziałem poraz pierwszy w życiu.Można to porównać do kościołów ,sal olbrzymich, muru, alebastru,figur rożnych,świec,opon ,firanek i.t.p rzeczy.

Kuncewicz. Dziś d.9 listopada przybył do Berna p. Kuncewi-cz z Warszawy w przejeździe do Rzymu.Mówiąc o Sejmie,przemówienia posłów Rybarskiego Roga i Niedziałkowskiego określił jako mdłe i słabe,odpowiedź Miedzińskiego zaś choć ordynarną, ale druzgoczącą.Jego zdaniem Radziwiłł miał racje, kiedy drwił z opozycji twierdząc ,że gdy przestanie być bojową traci swoją moc-i treść.Twierdził że Wyzwoleńcy zadowoleni z mojego wyjazdu robią co mogą,aby mi powrót uniemożliwić.Inteligencja warszawska mój wyjazd uważa za wielki błąd polityczny,chłopi są zadowoleni.

Chodecki.Dzienniki przyniosły wiadomość o śmierci sędziego Chodeckiego jednego ze sędziów w procesie brzeskim.Dr.Kiernik jest przekonany że to kara boża dotknęła jednego z najpodlejszych ludzi jakim się on okazał.

Polityka. Dziś d.lo listopada zawiadomił mię p. Stoupal,że rząd niemiecki zaofiarował Czechosłowacji zawarcie paktu o nieagresji,Rząd jednak ich nie chce zrobić żadnego kroku w tej sprawie bez porozumienia się z Polską Francją i Małą Ententą.Benesz zaofiarował Polsce pakt wiecznej przyjaźni, ale nie otrzymał od niej żadnej odpowiedzi-P. Stoupal jest przekonany że rząd czechosłowacki zrobi wszystko by do wyrównania stosunków doprowadzić-

Kiernik i Lieberman. Dr.Liebermam opowiada że rząd zupełnie inaczej odnosi się do Socjalistów niż do ludowców.Prasa rządowo uparcie utrzymuje że oni są za granicą za paszportami,z czego on się sam śmieje.Jemu udzielono ze Sejmu urlopu choć o to nie prosił,a jego roztropni towarzysze zapisali go w księdze obecności.Ponieważ chodziły znowu pogłoski o amnestji w dniu niesłusznie ustalonej rocznicy powstanie państwa polskiego 11 listopada, nie dawało to szczególnie dr. Kiernikowi spokoju.Przyszedł więc do mnie z propozycją ażeby na wszelki wypadek na ten dzień być w Cieszynie.Pojechaliśmy wszyscy czterech autem p. Stoupala.Dr. Kiernik wziął nawet walizkę i ubranie na zapas, ażeby w Polsce należycie wystąpić.

Po drodze nie gardząc tą przypuszczalną łaską ustaliliśmy z dr. Liebermanem że po przybyciu do Cieszyna damy znać o sobie w sposób widoczny.Po przybyciu na miejsce spotkaliśmy się ze synem posła Wegera,który miał się tej misji podjąć.Nie pojmuję już z jakiego powodu p. Lieberman rzucił się gwałtownie na Kiernika ,oświadczając że jego osobę należy wyłączyć.

On się bowiem nie chce kompromitować.

Dziwne doprawdy postępowanie. Za granicę wyjeżdża pierwszy, jego przyjaciele trąbią że jest w Paryżu za legalnym paszportem. Tymczasem przechodzi granicę czechosłowacką jak i my, siedzi bez paszportu w Smokowcu, Teplicach a na końcu w Bernie. Jego przyjaciele głoszą znowu że jest w Polsce, podpis jego fałszują, dyety biorą. On to wszystko akceptuje i uważa za dowód przywiązania do siebie. Dla zabezpieczenia ~~sobie~~ dalszych dyet wyrabiają mu urlop ze Sejmu, wypowiada kilka frazesów rewolucyjnych i lęka się, by jego nazwiska nie wymieniono razem z naszemi. Jak ci żydzi są do siebie podobni, mali czy wielcy, politycy czy handlarze.

Podróż do Cieszyna była o tyle pożyteczną że rozwiała pewne iluzje, gdyż zamiast spodziewanej amnestji dowiedzieliśmy się z „Polonii", że wyrok brzeski jest wykonywany, odbierane prawa, urzędy, tytuły i ściągane koszta. Wszystko więc tylko nie amnestja. Na drugi dzień p. Liebermam przekonany, że amnestji nie będzie jakby nic nie zaszło projektował plan pracy. Drugi mecenas dr. Kiernik trzymający się jeszcze bardzo sztywno, odczytywał przygotowany przez siebie projekt naszego oświadczenia. Jutro ma być uzgodniony.

Opatowice. Wielkie miasto i hotel ciążą mi niesłychanie, postanowiłem więc na wieś wyjechać choćby nawet moi towarzysze czujący się dobrze w mieście pozostali. Rozmawiam z p. Stoupalem, doradza Opatowice. Zgodziłem się wyjechaliśmy wszyscy zaraz po południu-Nowy nasz gospodarz, p. Adolf ~~profe~~ wroc- sor szkoły rolniczej w Jewińku i ~~zarządca~~ zarządca zamku po Herbersteinach umieścił nas w obszernych i dobrze ogrzanych pokojach.

Noc miałem przedziwnie nie spokojną. Śniło mi się że ojciec spadł z trzeciego piętra i nie mogłem w żaden sposób dociec co się z nim stało. Czytałem także wiadomość o śmierci Piłsudskiego, przyniesioną mi na wielkim papierze przez dawnego Namiestnika Galicji dr. Michała Bobrzyńskiego. ~~Tylko co~~

Praga. Rano d. 17 listopada na zaproszenie premiera Malypetra i ministra Hodży wyjechałem do Pragi. Przestrzeń ta wynosi przeszło 300 kilometrów. kraj przeważnie pagórkowaty, lub górzysty. Grunta w dobrej kulturze, domy ~~wszędzie~~ murowane, rzeki i potoki uregulowane, drogi świetne drzewami obsadzone. Bogactwo wszędzie aż nadto widoczne.

W Pradze byłem w roku 1917 na uroczystości 25 lecia otwarcia teatru narodowego, drugi raz w r. 1925 na wielkiej wystawie rolniczej. Praga od tego czasu ogromnie podrosła. Na mieście ruch olbrzymi znacznie większy jak w naszej Warszawie. Nic to dziwnego, wszak Praga posiada nie wiele mniej ludności niż całe Polska. Oglądamy specjalnie część Pragi za Wełtawą, gdzie się znajduje siedziba prezydenta, kilku ministerstw i wiele starych wspaniałych budynków przechodzących ~~dzie~~ dzine koleje i różnych też majątków panów. Koło pałacu prezydenta w rtę spełniają żołnierze w historycznych uniformach. Ludzie ~~się~~ przechodzą tam masowo bez żadnych perzeszkód. Katedra imponuje zarówno swoim stylem, jak wiekiem, wielkością i bogactwem. Stara sala jagiellońska poddana bardzo gruntownej restauracji, jest dla zwiedzających niedostępna.

Rozmowa. Wieczorem odbyłem rozmowę z premierem Malypetrem, min. Hodżą i prezesem Beranem. Z rozmowy z nimi wyczułem, że do Polski czują żal za jej politykę, a szczególnie za ostatnie pociągnięcia dotyczące Niemiec. Uważają

1168

zawarcie umowy z Niemcami przez Polskę za krok nielojalny,tak w obec Francji jak i Małej Ententy,a dla samej Polski bardzo niebezpieczny.Polityka Niemiec ich zdaniem dąży nie tylko do rozbicia traktatu Wersalskiego ale także zniszczenia frontu słowiańskiego.Gdy rząd czeski otrzymał podobną propozycję jak Polska ,to swoją decyzji uzależnił od woli innych państw sojuszniczych, gdy rząd polski zrobił wszystko pokryjomu przychodząc izolowanym Niemcom z ogromną pomocą.Dziwią się że to Naród polski znosi.

Hodża. Minister Hodża zaprosił mię specjalnie do siebie.W Polsce był kilka razy zna ją dość dobrze i trochę się inaczej patrzy na niektóre sprawy niż jego koledzy. Obawia się zalewu słowiańszczyzny przez falę niemiecką, która musi iść na wschód.Pochód jej przerwała wojna, ale ona wzmoże się z powrotem.Niebezpieczeństwo niemieckie jednako grozi Polsce i Czechom dlatego rozumna polityka nakazuje im szukać wspólnych środków obrony.Powinno się doprowadzić do połączenia obu państw,a dopóki się to nie stanie, zacieśnić jak nabardziej węzły przyjaźni i interesów pomiędzy nimi.Nie mogą tego zrobić ani Benesz ani Piłsudski ,bo są ludzie mali którzy widzą przedewszystkiem siebie, albo też awanturniczo usposobieni. Nieprzychylną opinię o ministrze Beneszu wypowiedział także drą Staniek obecny Marszałek czechosłowackiego Sejmu,Nieprzyjaźnie odniósł się również do Piłsudskiego.

Deklaracja. W dniu 2o listopada przybył nareszcie p. Pragier zwątpiwszy w łaskę amnestyjną.Cały dzień trwała dyskusja na temat wydać się mającej deklaracji.Ustalono go nareszcie z wyjątkiem ostatniego zdania.Spodziewam się że jeszcze wiele wody upłynie ,nim ona ujrzy światło dzienne.

Opatowice. Rozglądam się po wsi.Liczy ona 3oo domów i 2ooo mieszkańców.Posiada kasę spółkową mieszczącą się w dużym murowanym piętrowym budynku,mleczarnię, dwie piekarnie,cegielnię,dom sokoła,trzy restauracje i.t.d. Jest siedzibą lekarza,urzędu pocztowego, probostwa,ma dwie szkoły ludowe. Grunta odwodnione i zmeljorowane.Domy mieszkalne i budynki gospodarcze murowane, obszerne,koło drogi rzędem ustawione.Kilku mieszkańców posiada własne małe auta.Droga gmina na przestrzeni kilku kilometrów wyłożona kostkami kamiennemi wygląda lepiej niż u nas w stolicy kraju. Światło elektryczne nie tylko w każdem gospodarstwie,ale we wszystkich punktach wsi.

W pociągu. Dla zobaczenia się z p. Bobkiem udaliśmy się z p. Bagińskiem do Frydka.Połączenia fatalne,pociągi wloką się powoli.W wagonie jakiś podróżny podsuwa mi gazetę, a sam wychdzi na kurytarz.Spojrzałem na nią.Umieszczona moja podobizna,a obok napis"list gończy za Witosem" Właściciel gazety jak mi się wydawało żydek polski,zapytał Bagińskiego czyto nie Witos siedzi koło niego,a choć Bagiński zaprzeczył nie uwierzył zwracając się do mnie z prośbą o autograf.Za przysługę chciał zaraz zapłaty.

We Frydku. Sprawozdanie p. Bobka nie wiele przyniosło nowego.Mówił że przy wyborach samorządowych dopuszczano się niesłychanych nadużyć.Głosy kradziono, wyniki fałszowano,ludzi masowo aresztowano.Na granicy od Cieszyna do Smokowca znajduje się kilkudziesięciu szpiegów specjalnie nas pilnujących.Mastka i tow.aresztowano,dla mnie przygotowano celę na Łukiszkach.

w Wilnie nasyconą arszenikiem. Od gromad chłopskich przynosi pozdrowienie. Pą Bartoszewicz. Po powrocie zastałem list p. Joachima Bartoszewicza prezesa Str.Nar.z prośbą o przyjazd do Znojma, gdzie on się chwilowo zatrzymał. W dłuższym wywodzie przedstawił swój pogląd na stosunki w Polsce, zaznaczając z naciskiem że reżim rządzący świadomie czy nie świadomie idzie na zniszczenie państwa. Odsuwanie się od Francji i kokietowanie Niemiec uważa za wynik wpływów masońskich i specjalną złośliwość Piłsudskiego do Francji.

Stronnictwo narodowe jest pewne że reżim musi upaść bo niema podstaw ideowych, dlatego spokojnie patrzy w przyszłość. Kiedy mu zwróciłem uwagę że polityka bezczynności i wyczekiwania, co robi polska opozycja, jest nie tylko szkodliwa ale karygodną, odpowiedział że i on jest tego samego zdania Dla powzięcia decyzji w tej sprawie zwoła władze partyjne po powrocie do kraju.

Generał Sikorski. Na skutek listu gen. Sikorskiego przybyłem do Pragi na oznaczony dzień i godzinę. Nie zastałem go. Natomiast doręczono mi list p. Mazanka przywieziony przez szefa czeskiego lotnictwa gen. Faifra, dotyczący przyjazdu p. Sikorskiego. Czytam go dziesięć razy, nie mogąc zrozumieć. Nareszcie dostaję telegram z wiadomością że p. Sikorski zachorował w drodze, przybędzie więc na drugi dzień. Po przybyciu zaprosił mię do sokolskiego domu. Rozmawialiśmy długo o stosunkach w Polsce. Jest zdania że rządy obecne trzymają się tylko niedołęstwem swoich przeciwników. Przed rozmową z Niemcami, rząd nosił się z myślą utworzenia komitetu ocalenia państwa wskład którego mieli wejść ludzie najwybitniejsi w Polsce. Mówił o tem Sławek do pułkownika Modelskiego. Potem tego zaniechano.

Przed wyborami do samorządów donosili starostowie, że rząd może liczyć tylko na 5 do 15 procent wyborców, z tąd taki pośpiech i nadużycia. Układy z Niemcami i odsuwanie się od Francji uważa za skok w przepaść. Polityka Piłsudskiego może doprowadzić nie tylko do zupełnej izolacji, ale nawet do rozbiorów. Nasi przyjaciele Francuzi nad tem ubolewają, natomiast obecny rząd jest raczej zadowolony, gdyż pozbywa się ciężaru obrony Polski. Nigdy się nie wie kiedy Niemcy lub Bolszewicy chwycą nas za gardło, ale zawsze trzeba być pewnym że oni to zrobią. Uważa że należy trąbić na alarm.!

Pomiędzy oficerami jest duży odruch przeciw Piłsudskiemu. On się zamierza oprzeć o nowe siły, gdyż dawni jego zwolennicy zachorowali na gadulstwo w którem topią czyny i marnują czas. P.P.S. uważa za zgniły kadłub niezdolny do niczego. Chrześciańska Demokracja poza Śląskiem i Kortantem nie istnieje. Nar. Partja Rob. zamiera zupełnie. W Stronnictwie Narodowem rosną fermenty zdążające do usunięcia wpływów Dmowskiego, ktory nic nie widzi poza krzykiem na żydów. Młodzi narodowcy pchają do czynnej nawet bezpośredniej akcji Stronnictwo Ludowe pod obecnem kierownictwem jest nie do utrzymania. Malinski i jego przyjaciele, to nie tylko tchórze, ale i kanalie! Wrona taki sam tylko nieco sprytniejszy. Róg to osioł i błazen. Rataj ktory im ufa wnet się przekona jakich miał przyjaciół i jak był przewidujący!

Jego zdaniem należy to wszystko rozbić w puch, a opierając się na dawnym Piascie" utworzyć stronnictwo nowe, odpowiadające czasowi i prądom dzisiejszem. Mnie radzi wydać polityczne oświadczenie na które jakoby wielu czekało Zachowanie się dr. Putka, Ciołkosza i Dubois uważa za kompromitujące, a już

1969

wprost za błazeńskie zachowanie się p. Barlickiego.Ten ostatni miał mówić przed aresztowaniem że to dla niego jedyne wyjście,gdyż nie wiedziałby co robić ze swoimi kilkoma żonami.Rewolucyjna partja naprawdę !

Lieberman i Pragier.Wieczorem przybyli do mnie dr.Lieberman i p.Pragier ten ostatni przekonany że niema co myśleć o amnestji.Oświadczyli że dostają paszporty,jadą do Cieszyna dla widzenia się z Wapińskiem,a potem zaraz do Paryża.Deklarację z poprawkami wręczą mi jutro o godzinie 11 przed południem. Stało się inaczej.Mimo gorliwego poszukiwania p. Liebermana nieznalazłem,ani tekstu nie otrzymałem. Dopiero za kilka dni przysłał mi go do Opatowic.Był mocno zmieniony,nie do przyjęcia dla nas.

Z domu. Dziś 30 listopada otrzymałem list od córki,a z nim pierwszą wiadomość od rodziny.Córka pisze że policja nie daje im żyć,kręcąc się bezustannie koło domu, a za nią chodzi wszędzie.Trwa to od samego mojego wyjazdu.Starostwo nakazało wykreślić mię ze spisów ludności,rozbiło koło młodzieży,rozpędziło straż ogniową. Zanosi się na zniszczenie wszystkiego co przez tyle lat pracy w gminie utworzyłem.

.Mermel.D. 2 grudnia otrzymałem list od p. Mermela z Chicago.Nalega w nim na śpieszny mój przyjazd do Ameryki,wróżąc wielkie choroskopy dla pracy tam prowadzonej.Opisując stosunki tamtejsze zaznacza, że jakkolwiek konsulaty formalnie kupują tam ludzi ,to możnaby zrobić bardzo wiele bo chłopi niecierpliwie wyglądają mojego przybycia,pomódz wiele mogą księża i część nieprzekupnej inteligencji.Podróż oblicza na 300 dolarów.

Zimno.Choć to dopiero trzeci grudzień ,zimno dokucza nie wyłączają i mojego mieszkania,którego niemożna dostatecznie ogrzać.Nie można pisać gdyż palce tężeją.Chodzę w letniej zarzutce,bo mój kożuch wysłany przed dwoma miesiącami dotąd nie nadszedł. W południe nadszedł list od dr.Liebermana w którym przesyła nowe propozycje co do treści deklaracji,nie wiem już po który raz.P. Pragier natomiast pisze że swój podpis wycofuje ponieważ stronnictwo jego jest przeciwne wydawaniu jakichkolwiek oświadczeń w tem czasie. Ładne towarzystwo! Najprzód kłotnia o każde słowo, a potem ucieczka od wszystkiego.Nie wiem jak się wobec tego zachowa dr. Lieberman.?

SVEHLA. Wieczorem przyniosło radjo wiadomość o śmierci Antoniego Svehli b.premiera rządu i długoletniego prezesa stronnictwa republikańskiego. Bez względu na różnice partyjne cały naród pogrążył się w smutku.Wszystkie gazety przypominają jego zasługi jakie oddał sprawie czeskiej, jeszcze przed wojną światową,a po przewrocie w czasach najkrytyczniejszych umiał utrzymać zgodę i zmusić do współdziałania partje często skrajnie sobie przeciwne programem i taktyką.Smierć jego uważają za nieszczęście narodowe.

Stykałem się z nim kilkakrotnie.Podkreślał zawsze bardzo silnie niebezpieczeństwo niemieckie dla słowiańszczyzny i konieczność konsolidacji się drobnych rolników ,dla utrzymania światowego pokoju i wyprowadzenia na powierzchnię życia politycznego ,tej silnej zdrowej i dotąd niezużytej warstwy ludności.Był demokratą do szpiku kości nie tylko w słowach, ale także i w czynach.Nie znosił deklamacji uznawał robotę realną.Do Polaków odnosił się z wielką sympatją starając się naprawić błędy popełnione przez socjalistyczne rządy w czasie wojny bolszewickiej-Mówił o tem nieraz z żalem.

Wycieczka. Chcąc nas rozerwać przysłał auto p. Ventzl z Berna byśmy się przejechali do Bouzova, dla zwiedzenia zamku dawnych niemieckich kawalerów mieczowych. Oryginalny i olbrzymi ten zamek znajduje się na wzgórzu wysokiem i stromem. Odbudowany przed wojną światową kosztem kilku milionów koron ściśle wedle dawnych wzorów wygląda oryginalnie i imponująco.

Po powrocie zaprosił nas p. Ventzl do siebie na gospodarstwo. Sam był profesorem, z posady zrezygnował, zaangażowany przez stronnictwo do roboty ekonomicznej. Gospodaruje na 3o hekt. gruntu który objął po swoim bracie. Wieś Uneradka w której mieszka p. Ventzl dojeżdżając do Berna liczy zaledwie 15 domów, mimo to posiada młyn spółkowy, piekarnię, stację buchajów, wspólny wypas inwentarza i.t.p. urządzenia. Grunta dobre dawno zdrenowane.

Stosunki narodowościowe dziwnie się tam układają. P. Ventzl ma nazwisko niemieckie, matkę Niemkę, i jest wybitnym działaczem czeskim. Jego zaś krewniak Hodina z Tarnawki, nosi czeskie nazwisko, jest Niemcem szowinistą i posłem z listy niemieckiej wybranym. Na Morawach w tej okolicy znajduje się silna wyspa niemiecka i z tąd żywa konkurencja pomiędzy dwoma narodami.

Zajęcie. Wieczór otrzymałem list od córki w którym donosi, że dokonano zajęcia mojego majątku na pokrycie kosztów sądowych procesu brzeskiego. Widać ż zemsta działa niesłychanie sprawnie i konsekwentnie.

Teplice. Nie mogąc sobie poradzić ze zimnem panującem w mieszkaniu mimo zużywania ogromnych ilości opału, postanowiliśmy wyjechać do Teplic, miejscowości leczniczej położonej koło miasta Hranic. Z zachowania się lekarza dr. Sterna wnoszę że wie kim jestem, mimo że władze czeskie zarekomendowały mię tam jako Józefa Wolnego z Cieszyna..

Od gen. Sikorskiego przyszedł list z Paryża. Odradza mi wyjazdu do Ameryki, uważając teren Czechosłowacki za najwięcej się nadający, do pracy i wpływania na opinię w Polsce. Twierdzi że takiego samego zdania jest także i p. Paderewski. Prof. Kot wyraża zdziwienie z powodu naszej bezczynności, zaznaczając, że emigracja albo musi spełnić swoje zadanie, albo jest niepotrzebna.

Hranice. Wyszedłem na zwiedzanie miasta. Poza dużem kościołem, paru krużgankami i żydowską ulicą nie widać nic osobliwego. Wracając dość zawiedziony wracam, napotykam starszego mężczyznę, który mię wita kiepskim polskim językiem. Jestto emerytowany kolejarz p Winiarz który przez lat 3o służył przy kolei w Krakowie i Krzeszowicach. Opowiada że Hranice sięgają jeszcze czasów Cyryla i Metodego, za rządów austryackich nie wiadomo dlaczego nosiły nazwę Weiskirchen. Miasto było prawie zupełnie zniemczone, gdy wsi okoliczne pozostały czeskie. Obecnie liczy 12ooo mieszkańców niemal samych Czechów. Ma ono swoją historję, a może się poszczycić, że przez pewien czas mieszkał w Hranicach wielki myśliciel i reformator Komensky, przechodząc tędy do Polski. W Hranicach odbyło się też spotkanie cara rosyjskiego Aleksandra z cesarzową Marją Teresą. Obok miasta jest Akademia wojskowa jedyna w Czechach, mieszcząca się w budynkach dawnych austryackich zakładów. W najbliższem sąsiedztwie są źródła lecznicze, znane już przed 25o laty.

Objaśniał z ciężkiem westchnięniem, że w odległości kilku kilometrów kończy się granica językowa czeska, a zaczyna się przewaga Niemców idąca pasem aż do Opawy. Opowiadanie zakończył ogólnie powtarzaną tu śpiewką, że

1170

Polska i Czechy powinny się połączyć w jedno państwo.

Trochę Babilonu. Dnia 17 grudnia nadszedł list od dr. Liebermana z Paryża wyrażający jego zgodę ,na przesłany mu ostatnio tekst deklaracji,z zaznaczeniem by na p. Pragiera nie czekać i nie liczyć. W kilka godzin później nadszedł od p. Pragiera telegram wyrażający zgodę na podpis. Pomieszanie języków. Dr. Kiernik wyjechał do Berna dla wydrukowania tam naszej deklaracji.Przed wydrukowaniem przyniosło "Prawo Lidu"tekst ,a Naprzód krakowski wiadomość o tem.Dziwne rzecz z kąd się to wzięło? Okazało się że p. Lieberman dał pierwotny tekst socjalistom w Pradze nie powiedziawszy nam o tem. Tekst dany do druku znacznie się od tamtego różni.Współdziałanie ?

Deklaracja ! " Po głębokiej rozwadze rozstaliśmy się z ziemią polską jej ludem, z naszymi rodzinami i przyjaciółmi.Nie wątpiliśmy ani na chwilę że wyrok sądowy będzie ukoronowaniem Brześcia,że skazani zostaniemy jako przeciwnicy dyktatury Piłsudskiego,i związanego z nia systemu bezprawia.i gwałtów panujących w Polsce po przewrocie majowym.

Wyrok skazujący nas na wieloletnie więzienie,utratę praw obywatelskihh odbierający nam możność pracy i godzący w egzystencję naszych rodzin,był wykonaniem rozkazu mściwej kliki przez niegodnych sędziów, którzy ze strachu ,służalstwa i żądzy awansów,dali się użyć za narzędzie mordu sprawiedliwości.Wyrok ten zasądzający nas jako przedstawicieli stronnictw,nie zaś za indywidualne nasze działanie ,jest niebywałem dokumentem w dziejach wymiaru sprawiedliwości.

Nie chcemy aby poddanie się nasze takiemu wyrokowi,sankcjonowało zbrodnię Brześcia i gwałt na prawie popełniony! Nie pójdziemy powtórnie do lochów twierdzy,któreby z całym aparatem okrucieństwa przygotowano.Nie będziemy znowu zakładnikami dyktatury jak w roku 1930.

Nie mogą od nas w imię praworządności żądać posłuchu dla dyktowanych przez się wyroków ci, którzy przez spisek, bunt, krew bratnią i zdradę doszli do władzy,zakłamując cynicznie społeczeństwo,a nienawiść i gwałt stosują jako główną zasadę postępowania w obec obywateli.Kraj żąda od nas nie męczeństwa lecz walki o usunięcie maffi,która panowanie swoje ugruntowała, na kłamstwie, krzywdzie i znieprawieniu charakterów.

Opuściliśmy Polskę aby dalej poprowadzić walkę ze znienawidzoną przez naród dyktaturą! Gdy zamykają się wrota więzień za najlepszemi synami Polski,gdy milczeć musi zakneblowana niezależna prasa ,a kraj deptany butem dyktatora-my walczyć będziemy świadomi,iż w walce tej nie jesteśmy sami, bo z nami jest wszystko ,co zdrowe w narodzie,a przedewszystkiem milionowe masy ludu,któremu w zamian za ofiary i obronę niepodległości krwawa dyktatura narzuciła hańbiące jarzmo niewoli, ucisku,kapitalistycznego wyzysku i nędzy. Wierzymy że lud polski który okazał tyle niezłomnej woli,bojowego hartu i poświęcenia w walce o swoje prawa i ludzki byt ,w walce tej wytrwa i zwycięży.Wierzymy że zwycięstwo to jest bliskie!

Wierzymy że wrócimy do wolnej już ojczystej ziemi,aby współdziałać w budowie na nowych podstawach nowej Polski,Polski ludu pracującego.!"

W grudniu 1933. Podpisy.

Druk został ukończony na same niemal święta.Rozesłaliśmy 5000 egzemjuro w kilku zamkniętych do już w paczkach do różnych ludzi w Polsce,

trochę do Francji i Ameryki. Bagiński który z większą paczką wyjechał nad granicę dla spotkania się z Krzeptowskiem z Zakopanego, natknął się tam na czeskiego szpicla ,policję ,legitymowanie i niebardzo pożądany protokół.

Swięta ! Nadeszły chmary listów od znajomych i nieznajomych,przysłano mi kilkanaście opłatków. Wigilia! Nie łamię się opłatkiem,bo i niema z kim i niema po co.! Myślę ! O czym? O przeszłości dalszej i bliższej, o czasach minionych ,o walce i przejściach i o tułaczce po obcej ziemi.Niemam żalu do moich prześladowców, jak się go nie może mieć do bandytów ,uprawiających swoje niecne rzemiosło, żal mi natomiast tych zastępów ludzi,którzy znoszą hańbę i jarzmo narzuconej niewoli.

Boże Narodzenie ! Idziemy do kościoła.Nabity ludźmi po brzegi.Spiewy, melodja, tak bardzo do naszych podobne! Tyle życzeń by na drugie święta być w domu, nic niestety nie przemawia za tem.Obydwoje wnuki napisali bardzo serdeczny, a przytem i bardzo rozumny list.

To samo! Pod moim adresem nadeszło pismo francuskie z tekstem naszej deklaracji. Jest on znowu inny niż w „Prawie Ludu." A więc trzy teksty,Babel! Prof.Kot pisze że w niektórych kołach nasza deklaracja zrobiła nieszczególne wrażenie, ze względu na akcenty trącące socjalizmem.Ma rację!

Wywiad.W dniu 29 grudnia otrzymałem pismo od prof. Milana Jenoty z prośbą o wywiad na temat stosunków polskich, a szczególnie zamierzonej konstytucji.Zrobiłem nie dużą notatkę i posłałem w terminie zakreślonym.

Chłopi. P. Bielenin przysłał mi około 300 listów z kraju z życzeniami, twierdząc przy tem że dopiero teraz wszyscy czują czen byłem, kiedy mię w kraju zabrakło-Mają się tworzyć jakoby legendy!

Nowy Rok. 1934.

Slęcząc próbuję sobie zrobić krótki pobieżny rachunek dotyczący Państwa i narodu. System rządzenia pozostał tem sam i ludzie ci sami.Rządząca dyktatura osł-ania się wciąż nie wiem na co nikłem cieniem posłusznego parlamentu.W roku ubiegłym ma do zapisania na swój rachunek niewątpliwe sukcesy. Do nich zaliczam: zawarcie paktu nieagresji z Rosją bolszewicką,zmniejszenie się płatności zobowiązań zagranicznych ,przeprowadzenie przez Sejm szeregu ustaw umacniających reżim rządzący, pożyczkę wewnętrzną,Upaństwowienie szkoły,rozbicie szeregu instytucji rządowi niemiłych,zgniecenie chłopskich rozruchów ,pozbycie się wielu niebezpiecznych przeciwników i.t.p

Odróżnić jednak należy sukcesy od pożytku,doraźne korzyści od przyszłości.Wysunięcie Państwa jako bożyszcza górującego ponad wszystkiem było manewrem bardzo zręcznym,ale także bardzo niebezpiecznym.Każdy niezaślepiony dziś widzi do czego prowadzi hasło: wszystko dla państwa" kto na tem korzysta, a kto szkodę ponosi.Wielką reklamą doprowadzono do tego że przeciętny obywatel ,za wszystko złe składa odpowiedzialność na państwo.

A więc państwo depcze i poniewiera własne prawo, państwo doprowadziło ludzi do nędzy,ono robi nadużycia przy wyborach,niszczy samorząd,bierze rekruta,ściąga pożyczkę przymusową,nakłada podatki,przysyła egzekutora,państwo aresztuje więzi i bije,wykręca ręce i nogi itak w nieskończoność.

A cóż to państwo daje? Powinno dać obywatelowi prawo, wolność,bezpieczeństwo,ochronę życia i zdrowia, możność bytowania. Tego nie daje, bo znowu rzekomo w interesie państwa ma leżeć deptanie prawa i wolności,w in-

teresie rządzących nędza i uległość. Bezpieczeństwo najwięcej zagwaratowane w tenczas gdy władze państwowe od niego daleko. Ten system zrobił państwo ciężarem, a równocześnie natręctem, od którego ludzie zaczynają coraz więcej i coraz dalej uciekać. To na smutny bilans tminionego roku zapisać należy! Poza tem ludność widzi jakie korzyści ciągną różni kapłani "obsługujący tego bożyszcza i to jeszcze nieudolnie.

Prof. Kot stwierdza że odsunięcie społeczństwa od życia uczyniło je zupełnie obojętnem na wszystko co się w Polsce dzieje. Czy się robi układy z Rosją, z Niemcami czy z Chinami, na to jest zawsze jedna odpowiedź: "Co mnie to wszystko obchodzi, niech oni nareszcie kark złamią! Gorszej niewoli nigdy nie będzie." Cyfrowe ujęcie strat na gruncie narodowym staje się niemożliwem, to jednak wiadomo że żydzi porobili wielkie szczerby w miastach już i tak w słabym stanie polskiego posiadania, a na ziemiach wschodnich Polacy cofają się bezustannie. Inżynier Ostrowski który przyjechał do mnie załamuje ręce nad tem, co się we wschodniej Małopolsce dzieje.

Chłopi. Rok ubiegły wyciągnął na powierzchnię chłopów i ich sprawy, więcej niż kiedykolwiek przed tem. Dzieje się to nie tylko w Polsce, ale także w innych krajach europejskich. Nie umiem powiedzieć jakie będą następstwa minionych wypadków, ale kto obserwował bliżej chłopów w chwilach najbardziej krytycznych, ten musi nie tylko nabrać do nich szacunku, ale nad położeniem głębiej się zastanowić. Strzelanie do bezbronnch, masakrowanie niewinnych, więzienie tysięcy ludzi naraz, uciekanie całych powiatów w lasy i pola są zjawiskiem, które poraz pierwszy miało w Polsce miejsce.

Znieczuleni na wszystko ludzie, nie zastanawiają się nad tem, że rządy obecne w jednem tylko roku, zabiły kilkudziesięciu chłopów, poraniły kilkuset, do więzienia zamknęły grube tysiące. Za cały czas niewoli obce rządy nie zdołały tego zrobić. To ludzie pamiętają i komentują.

Rozpoczęta debata sejmowa daje smutny obraz zaniku wszelkiej odpowiedzialności większości, ale także indolencji opozycji, która dla pozorów zaprzepaszcza zasadę, pomagając usypiać czujność społeczeństwa. Rok ciężki i klęskowy i deficytowy, zamknął rząd grubem podwyższeniem poborów ministrów wice.ministrów i wysokich urzędników, pokazując wyraźnie swoje oblicze.

Na przyszłość. Preliminarz na rok bieżący dla mnie bardzo prosty. Jest nim walka do upadłego środkami dozwolonemi z tem co uważam za nieszczęście nie tylko dla chłopów ale dla narodu. Widać to przecież aż nadto wyraźnie że gdy naród w niewoli, państwo nie może być wolne. Nie wiem czy wypadki nie przyjdą nam w pomoc, choć na to nie liczę.

Córka. Po różnych tarapatach całe tygodnie trwających udało mi się nareszcie ustalić termin i miejsce spotkania z córką. Miało to nastąpić w mieście Kezmarku na Słowaczyźnie. Na ten dzień i w tem mieście wyznaczyłem termin spotkania kapitanowi Pawłoskiemu Hallerczykowi poleconemu mi przez prof. Kota. Chodząc po ulicy miasta zobaczyłem ją jadącą wynajętą furmanką przez rynek. Przybyła za tymczasową przepustką, gdyż starostwo tenowskie jak i nowotarskie, do których się zwracała odmówiły jej przedłużenia zeszłorocznej przepustki.

Córka opowiada o piekle udręczeń jakie przeszła i przechodzi od czasu mojego wyjazdu,ze strony władz administracyjnych i policji.Oprócz policji mundurowej Zachowującej się prowokacyjnie ,chodzi za nią dwóch" tajnych" nie opuszczając na krok.Władze skarbowe niszczą podatkami i opłatami zupełnie bezprawnie nakładanemi, w szkole znęcają się nad dziećmi nauczyciele. Trzyma się nieźle choć fizycznie zmizerowana przejściami.

Kap. Pawłoski.Z córką przyjechał kapitan Legionów Pawłoski przysłany przez prof. Kota.Przywiózł mi wielkie i mocno nierealne koncepcje polityczne od puł. Modelskiego z Warszawy. Wytłumaczyłem mu by sobie iluzjami nie zawracali głowy,ale będąc żołnierzami, robili to co do nich należy,a jak nie mają odwagi spokojnie siedzieli.Obiecał zorganizować szereg placówek w powiatach Małopolski zachodniej. Przekonany jestem że nic niezrobi.Nieco później przyjechał na nartach góral z Zakopanego przywożąc listy od Wac.Krzeptowskiego.Z jego opowiadania widziałem, że im fantazji nie brakuje.

Swięty Mikulaś. Po pożegnaniu się z córką i zaopatrzeniu p. Pawłoskiego w potrzebną bibułę ,wyjechałem zatrzymując się na nocleg w mieście słowackiem Sw.Mikulaś.Wierna illustracja Brodów jeżli nie Chrzanowa. Miasto duże, brudne,rozrzucone.Na ulicach słychać gęsto język żydowski i madziarski.Szyldy na sklepach prawie wyłącznie z nazwiskami żydowskiemi.Hotele należą do Żydów.Pytałem przechodzącego wieśniaka czy w mieście niema Słowaków lub Czechów. Odpowiedział że są Słowacy na przedmieściu,a Czesi na urzędach.Wszedłem do hotelu o szumnej nazwie"Europa."Brud,pluskwy i krzyki trwające całą noc nie pozwoliły mi ani na chwilę usnąć-

Cieszyn. W drodze powrotnej zatrzymałem się w Cieszynie czeskim.Spotkałem tam pp.Kaletę,Bobka, Mitręgę i Zajdę.Kaleta się skarżył że władze skonfiskowały mu mój portret,a za wystawienie go w oknie sklepu ukarało go starostwo cieszyńskie grzywną loo złotych,gdyż to był czyn antipaństwowy.Co tu robić,śmiać się czy zgrzytać zębami. P. Zajda przekradając się przez granicę przywiózł mi sporo potrzebnych adresów.

Z Ameryki. P.Stanisław Mermel z Chicago opisuje stosunki panujące w Ameryce zaznaczając, że ludność polską opanowała tam zupełna apatja.Polską prawie nikt się nie interesuje,Polacy niemal wyłącznie czytają pisma angielskie,każdy myśli o sobie.Na czoło wysunęli się ludzie niegodni często sierżyści,którzy służą rządowi ,opłacani przez konsulów, tak gotówką jak i różnemi świadczeniami.Mój przyjazd uważa za bardzo potrzebny gdyż się spodziewa, że możnaby tę skorupę obojętności zedrzeć. Redaktor" Kurjera Narodowego"z Nev Jorku p. Jan Drochojowski zgadzając się w ocenie stosunków z p. Mermelem,w cale mię do rychłego przybycia nie zachęca.Twierdzi że sanacja opanowała szczyty społeczeństwa,a one się domnie nieprzychylnie odnoszą.On widzi wiele danych przemawiających za powolną zmianą.

Oszczerstwa. Dnia 2o stycznia 1934 r. ktoś mi nadesłał wycinek z „Gazety Morskiej" wychodzącej w Gdyni.Pismo to atakuje mię że za cenę wysokiego stanowiska w czeskiem Stronnictwie agrarnem podjąłem się rozbijania ludności

polskiej w Czechosłowacji.Nie pojmują komu i na co potrzebne są te niepoczytalne oszczerstwa.Oszczerstwa powtarzam,bo usuwając się z Polski swojego stosunku do niej ani na jotę nie zmieniłem,u nikogo się do żadnej służby nie poszedłem,do stosunków polskich się nie mieszałem i nie mięszam.Na tem jednak nie skończyło,gdyż z podobnym atakiem wystąpili tutejsi posłowie Buzek i Junga.Posłałem sprostowanie,z napiętowaniem tych haniebnych praktyk Prof.Bobek twierdzi że go nie umieszczą gdyż poseł Buzek mówił do niego, że muszą tak postępować ,bo inaczej nie dostaliby subwencji od rządu.

Sądząc z głosów prasy i listów mi przysyłanych widzę że rozpętano przeciw mnie nagonkę mającą za cel skompromitowania w opinii pubicznej i unieżliwienia życia nawet tutaj. Listy gończe rozlepiono gęsto po wsiach, a list gończy za dr. Kiernikiem nawet na drzwiach jego mieszkania.W rysopisie jego zapodano, że zezuje prawem okiem do środka.Na list ten muszą patrzeć jego żona i dzieci przechodząc tamtędy kilka razy dziennie.

Mnie wyszukują po różnych miejscowościach w których nigdy nie byłem i podsuwają rzeczy i zamierzenia, o których nawet nie pomyślałem.Wysłano ludzi depczących mi po piętach i zaczęto głosić różne oszczercze wiadomości nie poprzestając na pierwszych. Widziano mię więc równocześnie w Przerowie, Smokowcu i jeszcze jednej podkarpackiej miejscowości.Wysłano mię na Morawy do przyjaciół.Przeniesiono do Pragi dla organizowania Stronnictwa i wydawania pisma.Jeszcze to nie przebrzmiało już puszczono wiadomość,że kupuję majątek w Czechosłowacji i osiadam na roli. Z tego się miało wysnuć wnioski ,że kupując majątek posiadam pieniądze i postawić pytanie z kąd one pochodzą.

Miał to wyjaśnić artykuł umieszczony w gazetach rządowych pod znamiennym tytułem" Witos w szeregach gnębicieli polskości w Czechosłowacji".Jedno z tych pism twierdzi bez zająknienia,że postanowiłem się zemścić na Polsce,rozbijając jedność polskiego społeczeństwa. Oczywiście nie zadarmo lecz za srebrniki judaszowe, pobrane od wrogów Polski.

„Ekspres poranny" wyszukując najsilniejszych słów na potępienie mojej działalności,judzi"pozostałe w kraju ofiary zawiadamiają c je,że wtędy gdy za nimi zamkną się bramy więzień, Witos będzie wygodnie i swobodnie układał piękne słówka orędzi do ludu,rozpatty za stołem jakiejś zagranicznej traktyerni,konferował, spiskował i redagował pismo.

Ponieważ i tego było widocznie za mało"Polska Zachodnia"powiadomiła kogo należy" że prezes Piasta zupełnie bez troski ,pędzi sobie pociągiem pospiesznym z Pragi do Karlsbadu,a zasiadając do śniadania we wozie restauracyjnym nuci pod nosem"O cześć wam panowie maghaci" W spominając zaś sobie o Łapanowie.Wulce, Grodzisku,Nockowej,tak się rozżalił,że sobie zamówił łososia z rusztu i pół butelki Chablis. Ubrany był w nieposzlakowany garnitur jedwabną koszulę i sztywny kołnierzyk,mało tego,bo w wytwornym krawacie lśniła się perła.W takim stroju czuł się zawsze najlepiej,choć jako trybun ludu musiał przez życie chodzić bez kołnierzyka i w butach z cholewami.

Tak wystrojony Witos przyjechał do Karlowych Warów,przeprowadzić kurację,a ponieważ mu mówiono że Czartoryski i wszyscy wielcy polscy emigranci mieszkali w hotelu Lambert,szukał go więc Witos po Karlsbadzie,nie wiedząc o tem że on był w Paryżu.

Na takie traktowanie i dowcipy zdobywała się polska prasa,w czasie gdy ja dzpniłem ze zimna zębami na wsi zapadłej,nie mogąc się doczekać na cieplejsze ubranie z domu,które przez kilka miesięcy przenosili przez granicę dyplomatyczni Słązacy",a nie miałem nowego za co kupić.Chodziłem zaś w moich starych butach z domu zabranych,w marynarce wytartej i ani mi nigdy na myśl nie przyszło ubierać kołnierzyków i krawatek.

Z Francji.Gen.Sikorski w liście z d. 22 stycznia pisze z Paryża,że wskutek afery Stawiskiego zapanowała we Francji wielka depresja.Uważa że teraz odbędą się tam wielkie ataki na ostatni szaniec Demokracji jakim w Europie pozostała Francja.Przewiduje że minister Paul Boncour niezdoła już złożyć wizyty w Warszawie ,gdyż przed tem postrada swój urząd.Natomiast wybiera się do Polski grupa posłów francuskich z Flandinem na czele.Została ona przez niego odpowiednio poiformowaną.Gen. Sikorski w końcu wyraża przekonanie że Francja z grożącej jej burzy wyjdzie wzmocniona.

Z krajem. Z prof. Bobkiem ustaliliśmy że on będzie pośrednikiem pomiędzy mną i przyjaciółmi w kraju.Do pomocy przybierze sobie,burmistrza Ustronia p. Błaszczyka,pp. Kaletę i Niemca kierownika Kooperatywy w Goleszowie. Za ich pośrednictwem udało mi się nawiązać stosunki z wielu ludzmi w Polsce i z dużą pewnością odbierać listy i wiadomości ważniejsze.

Wywiad- Z okazji zawarcia polsko- niemieckiego paktu o nieagresji zgłosili się do mnie przedstawiciele agencji Sud Est z prośbą o wyrażenie swojego poglądu. Dałem im odpowiedź w tych słowach:W Polsce prawie nikt nie zna dróg ,po których w polityce zagranicznej chodzi p. Piłsudski.Polepszenie stosunków polsko- niemieckich ,może mieć wielkie znaczenie nie tylko dla tych dwóch państw,ale także dla Europy. Niebezpieczeństwem dla Polski pomiędzy innemi może być i ta okoliczność ,że Niemcy nie troszczą się nigdy o poszanowenie swoich zobowiązań,podczas gdy po stronie polskiej istnieje zupełnie dobra wola.Wydaje mi się dziwnem i niebezpiecznym dla Polski że robiono to wszystko poza ingerencją Ligi Narodów.Kto zna ducha Niemiec współczesnych ten wie że będą one uważały owe 10 lat nieagresji jako zwłokę, a równocześnie będą kontynuować podkopywanie traktatu Versalskiego.Polskę może to kosztować bardzo drogo.W odniesieniu do Francji polityka polska nie może odbiegać od dawnej tradycji ,idąc po drodze interesów obu Państw.Naród polski nie może nigdy zapomnieć ,co zawdzięcza Francji,domagając się równocześnie należytego traktowania swoich interesów.Co nie może przeszkodzić serdecznemu stosunkowi po jednej i po drugiej stronie.

Major Mazanek. Dnia 30 stycznia przybył do mnie major Mazanek. Jest oburzony nie tyle na większość Sejmu ,co na opozycję za jej małostkowość i tchórzostwo.Opowiada jak w dniu 26 stycznia większość sejmowa w brew regulaminowi ,zwyczajom i prawu ,używając podstępu,uchwaliła nową konstytucję pozbawiającą praw dziesiątki milionów obywateli ,a dającą przywileje nielicznej garstce zwolenników reżimu.Na 120 członków Senatu wybierać mają dwie trzecie odznaczeni orderami,resztę mianować prezydent.Nowa Konstytucja odje prezydentowi władzę jakiej nie posiada żaden nawet absolutny monarcha. Ustawę uważa za wielki skandal, sposób przeprowadzenia za oszustwo i gwałt

dokonany na Sejmie, społeczeństwie i prawie,a przytem za bezwstydne zabezpieczanie sobie tą drogą władzy i wpływów w kraju.

Nie ma słów potępienia dla całej opozycji.Jej postępowanie znamionuje już nie tylko niezaradność ,tchórzostwo,brak orjentacji,ale przedewszystkiem brak wszelkiej godności.Mimo że w sposób widoczny zabierano się oddawna do tej sprawy,opozycja niczego nie dopilnowała, a w końcu zdobyła się na papierowy protest z którego się wszyscy śmieją.Wielu jej posłów nie było obecnych.

Z gazet które mi przyniósł widać że w świecie sanacyjnym ogromna uciecha. Przeprowadzenie takiej konstytucji uważa on za wielkie dzieło, a dzień w którym się to stało za epokowy.Kurjer Krakowski olbrzymi artykół zaopatruje bombastycznym wstępem ,a łącząc to z podpisaniem paktu z Niemcami,przeżywa uczucie radosnej dumy ,spodziewając się dożyć Polski mocarstwowej z okresu złotej epoki dynastji Jagiellonów.Zapomina przytem że oszustwem nie przeprowadza się tak wielkich spraw,a odebranie praw nie zwiąże napewne obywatela z państwem.Co innego zupełnie niedawno mówił p. Dąbrowski.

Z gazet rządowych wynika, że społeczeństwo polskie któremu odebrano prawa było ogromnie uradowane ,biorąc masowy udział w manifestacjach urządzanych przez stronnictwo rządowe.Mazanek twierdzi że owej konstytucji nie wprowadzą w życie,gdyż jest zanadto absurdalną-Gazety opozycyjne lamentują nad sposobem przeprowadzenia konstytucji i dziwią się bezczelności na jaką się zdobyła większość sejmowa, zaznaczając że wprowadzenie w życie tej konstytucji może tworzyć wielkie niebezpieczeństwo państwowe.

Prof.Kot pisząc o tej sprawie przytacza opinię jednego z konserwatystów krakowskich,który twierdzi że rządy oligarchi,jakie wprowadza nowa konstytucja muszą wywołać akcję terorystyczną ze strony żywiołów pozbawionych praw.Przymierze zaś polsko-niemieckie,może być grobem niezawisłości Polski- Prof. Kot twierdzi że społeczeństwo zwraca się tak przeciw rządowi jak i przeciw opozycji i może przyjść moment że ono się przestanie wszystkiem zupełnie zajmować, albo pójdzie za hasłami wywrotowemi.

P. Mierzwa. W dniu 1 lutego przybył do mnie akademik krakowski p. Mierzwa Twierdzi że przeprowadzenie nowej konstytucji wywarło wielkie wrażenie i podniecenie. Ludzie więcej narzekają na posłów opozycyjnych niż na sanacyjnych.Nie dopisali posłowie ludowi.Poseł Brodacki który głośno narzeka że ich oszukano ,na posiedzeniu Sejmu wcale nie był.Młodzież ludowa zdąża do zmian w stronnictwie i do przewrotu w państwie., na podstawie haseł klasowych i społecznych.W tajnej organizacji pracuje około tysiąc ludzi.Wszyscy są karni świadomi i zdecydowani. Słuchając go widzę że w tem jest dużo tupetu,może nawet farsy, ale bardzo mało prawdy.

Adw.Graliński.Dnia 4 lutego przyjechał do Teplic adwokat Graliński,generalny sekretarz stronnictwa i specjalista od polityki zagranicznej.Analizując stosunki w Polsce twierdził że obóz rządowy opanował niemal wszystkie dziedziny życia.Opozycja się skompromitowała. Stronnictwa polityczne się rozłażą, a na ich gruzach kłócą się ludzie o drobiazgi.Stosunki w kraju określa mianem wielkiego cmentarzyska.Co do ludzi pojedynczych:Generał Sikorski stracił w wojsku niemal wszystkich woich zwolenników.Rataj naraził się

nawet swojemu otoczeniu składając wizytę marszałkowi Sejmu p. Świtalskiemu po objęciu mandatu poselskiego po mnie..Kwilifikując ludzi stojących na czele stronnictwa nazwał ich "łajdacką spółką do łowienia mandatów poselskich".

P. Bagiński zareklamował adw. Gralińskiego obecnemu w Teplicach p. Stoupalowi, jako zdolnego dyplomatę, referenta partyjnego w polityce zagranicznej i autora najlepszego dzieła o Lidze narodów. P. Stoupal milczał, natomiast p. Graliński mówiąc wiele wyraził się, że naprężeniu stosunków pomiędzy Polską i Czechosłowacją winni tacy głupcy jak: Piłsudski, Masaryk i Benesz. P. Bagiński chcąc go jeszcze poprzeć zrobił Stoupalowi wymówkę że Czesi za dużo ziemi zostawili w państwie katolickiemu duchowieństwu. Na te dyplomatyczne wywody p. Stoupal ani nie mruknął.

Walka-Na wiadomość o moim zamierzonym wyjeździe do Ameryki wybuchła tam walka gazeciarska. Pisma stojące na usługach rządu, zaczęły mię atakować zapowiadając: że zwolennicy marszałka Piłsudskiego nie dopuszczą do mojego przyjazdu. Pisma owe utartym zwyczajem przypomniały czyny i zasługi Piłsudskiego i moje wobec niego przewinienia, wzywając do odbycia pokuty za nie- Nowy Swiat" w sążnistym aretykule ostrzega, bym się nie ważył przyjeżdżać, zaznaczając że on wyraża wolę całego wychodźtwa. Ameryka -Echo w-dając się w prowadzony spór doradza mi po przyjacielsku dalej siedzieć w Czechach.

Bardzo mocno odradza mi przyjazfu "Gazeta Clevelandzka", radząc równocześnie bym do Polski wrócił, a naśladując mędrca greckiego do więzienia się zgłosił. Na te rady i groźby odpowiedział bardzo mocno i soczysto ks, Bojnowski w Przewodniku Katolickim", spokojnie i przekonywująco "Kurjer Narodowy w Nev Jorku" i Dziennik Zjednoczenia w Chicago. "Od siebie posłałem notatkę umieszczoną w Kurjerze, przedstawiając mój pogląd na niektóre zagadnienia i zawiadomiłem strony walczące, że się w tem czasie do Ameryki niewybieram wcale. Równocześnie poprosiłem koło ludowców w Chicago, by zaprzestało starań o moją amnestję, gdyż tej łaski wcale sobie nie życzę.

Konsul. Do p. Stanisława Mermela w Chicago, który zaczął sobie prowadzić jakąś propagandę radjową dotyczącą mojej osoby zgłosił się konsul polski z z prośbą by tego zaniechał, a gdy się ten na to niezgodził, konsul wpłynął na właściciela radja ażeby Mermelowi używania go odmówił. Trudno chyba temu wierzyć !W dwa tygodnie później ludowcy z Chicago nadesłali mi 250 dolarów na koszta podróży do Ameryki i ostrzeżenie, bym nie jechał pod swoim nazwiskiem, bo grożą mi wielkie przykrości ze strony Piłsudczyzny, a może nawet śmierć. Podróży zaniechałem najwięcej na skutek listu gen. Hallera z d. 5 lutego 1934 r. w którym mi donosi: że obecnie niema poco do Ameryki jechać. Polacy są zdezorjentowani i co do Polski rozczarowani. Wiadomościami o Polsce o tyle się zajmują o ile to dotyczy wielkiej polityki. Czyni to zaledwie drobna garstka ludzi, gdy ogromna większość jest na wszystko obojętną. Konsulaty polskie za wiele się mieszają do spraw Polonii amerykańskiej, z czego wynika wielkie pomieszanie pojęć. On stara się podnieść ducha narodowego, nie występując przeciw obecnym rządom, by nie wnosić fermentu. Nie wie jak mu się to dalece powiedzie, bo ludzie tylko gonią za groszem.

Życzenia. P. Kaleta przywiózł mi do Teplic paczkę listów i życzeń bardzo nieraz ładnie wykonanych. Między innemi z samego powiatu tarnowskiego przy-

1174

słało 58 gmin,z mieleckiego 36,z dąbrowskiego 42,z brzeskiego 18,z ropczyckiego 38 i.t.d. Na niektórych znajduje się po kilkaset podpisów.Z treści listów wieje nie tylko szczerość i życzliwość ale i rozum polityczny.Pomiędzy listami od posłów wyróżnia się pismo Krzciuka dużą trafnością sądu i p Brodackiego,gadaniną bez sensu i treści.Wojciech Marchwicki,ks,Panaś i b. poseł Pasicki czynią bardzo trafne spostrzeżenia.

Przyjaciele i komornik. W dniu 24 lutego spotkałem się z p. Bobkiem we Frydku.Posłowie Rataj i Mikołajczy nie przybyli, gdyż im odmówiono przepustek P. Bobek zawiadomił że komornik zabrał u mnie sprzęty i wywiózł do Tarnowa,bo na miejscu nie było nabywców.Resztę kosztów sądowych w kwocie 2o18 złotych zaintabulowano na mojej realności.W obec tego że prawie wszyscy skazani w procesie brzeskim nie posiadają majątku,lub go zdołali ukryć,grozi przerzucenie całych kosztów sądowych na mnie i dr. Kiernika.

Na pytanie co na to moi liczni i podobno dobrzy przyjaciele mówią, p.Bobek odpowiedział że nic.Nie dziwię się też córce p. Kiernika która tu przyjechała do ojca,że na wszystkich nie zostawiła suchej nitki.Byłaby nawet dość sympatyczną gdyby ojca nie traktowała ,jak młodszego i jeszcze zielono w głowie mającego braciszka.P. Kiernik utrzymuje że to jest postępowe.

Prof.Kot.W liście nadesłanym bardzo okrężną drogą pisze: że ustawy konstytucyjnej nie przesłano do Senatu ze względu na Litwę ,z którą ma przyjść do federacji,przy pomocy przewrotu który tam ludzie nasłani przez Piłsudskiego przygotowują.Ma się to dziać na podstawie porozumienia z Niemcami,którzy za poparcie ich przez Polskę w sprawie Austryi,godzą się na opanowanie Litwy przez Polaków.Piłsudski z nowej konstytucji jest niezadowolony,tak ze względu na treść jak i nieudolne zredagowanie.W rządzie mają nastąpić zmiany, premierem zostanie Prystor lub Beck.Piłsudski jest poważnie chory.

Kardynałowie Hlond i Kakowski byli u Piłsudskiego ,w sprawie polityki ministerstwa Oświaty,a na skutek tej interwencji w najbliższem czasie mają oby waj Jędrzejowicze ustąpić ze rządu.Na koniec miesiąca marca ma Piłsudski dokonać zagarnięcia Litwy,o ile nie zajdą nieprzewidziane przeszkody.Wszystko to zebrał p. prof. w ciągu jednego dnia pobytu w Warszawie.

W dniu 18 marca przybyli do Frydka pp.Rataj, Mikołajczy i Bobek.Rataj kreśli szeroko pogląd na stosunki dochodząc do wniosku, że obóz rządzący trzyma się tylko niemocą i głupotą swoich przeciwników.Obóz ten jest rozbity,na dwie części zaciekle się zwalczające.Z jednej strony jest Pieracki,z drugiej Beck.Piłsudski na zebraniu pomajowych premierów zaznaczył ,że jego koniec jest niedaleki. Wie że wszystko podtrzymuje swoim autorytetem,ale po jego śmierci nastaną ciężkie chwile,Oświadczenie swoje uważa niejako za testament,gdy wie że pokój może się utrzymać najdłużej przez dwa lata.Gdyby nie marazm, sceptyzm,niewiara i lęk przed każdym czynem,możnaby rządy w Polsce owładnąć.Tego jednak nie ma się co spodziewać , dopóki nie przyjdzie jakiś większy wstrząs ,który poruszy tych martwych ludzi. Tem zakończył p. Rataj swoje długie wywody.

Narada nasza zakończyła się postanowieniem skupienia uczciwych jednostek na gruncie stronnictwa i wysuniecia nowych haseł .pod względem społecz-

nym i narodowym. Komitet mający przygotować i poprowadzić tę nową robotę mają stanowić Ratej, Kiernik, Mikołajczyk, Bobek i Witos.

Gen. Sikorski donosi mi z Paryża że minister Barthou ma się zamiar zemną zetknąć w Pradze, lub w innej miejscowości w czasie przejazdu do Polski. Rozmawiał z nim przed dwoma dniami i jeśli się co nie zmieni to mię o bliższym terminie zawiadomi, Widocznie się zmieniło gdyż wiadomości nie dostałem. P. Sikorski wyjaśnił następnym listem, że ambasador francuski w Warszawie potrafił ministra skierować na inne tory w brew pierwotnwmu postanowieniu.

Biurko. Córka mi doniosła że moje biurko zabrane przez komornika kupił w Tarnowie żyd Flugensein, urzędnik podwładny komornika Zajca, umyślnie przez niego podstawiony, gdyż innch nabywców nie było.

P. Korfanty. Na dzień zapowiedziany przez p. Bobka przybył do Frydka p. Korfanty Jest zdania że rządy obecne trzymają mocno. Wprawdzie tarcia w obozie rządzącym wzmagają się coraz więcej, lecz one go nie obalą. Smierć Piłsudskiego również ich nie skończy, bo się wtenczas nawet pokłóceni skupić muszą, we własnym interesie. Opozycja która mogła wiele zyskać raczej straciła. U Endeków młodzi ruszają się coraz więcej, ale ich robota nie jest skoordynowana. Zrobili kilka awantur na akademii urządzanych na cześć Piłsudskiego i poturbowali trochę żydów. O innych ugrupowaniach niema co mówić.

Uważa za potrzebne rozmówić się z różnemi ludźmi, bez względu na stronnictwa. Na rozmowy z przewódcami szkoda jest czasu.

Pomiędzy rządami polskiem i czeskiem zaczynają się niepotrzebne zatargi. Jego zdaniem są one rozmyślnie prowokowane przez ludzi Piłsudskiego. Gdy d. 19 marca Czesi urządzali w Pradze akadenię na cześć Piłsudskiego, legion młodych w Warszawie, demonstrował przed poselstwem czeskiem, i wybijał szyby w oknach gmachu paselstwa. Policja zachowała się zupełnie biernie. Akcja ta idzie dalej i nie wiadomo na czem się skończy, gdyż przed kilku dniami w Krakowie minister Beck dał wszystkiem konsulom instrukcje, zachęcając ich do awanturniczych występów na Śląsku czeskim.

Nastroje. W nastrojach tutejszej ludności w stosunku do Polski widać wielką zmianę. Gdy jeszcze nie dawno wszyscy wyrażali się o Polsce niezwykle przychylnie, obecnie widać rozgoryczenie i wzrastającą nienawiść. Rozszerza się to bardzo szybko, gdyż każdy człowiek czyta gazetę i wie o wszystkiem. Gdy dawniej czy to chłopi czy robotnicy mówili o połączeniu obu państw w jedno lub nawet przyłączenia Czech do Polski, obecnie służące zapowiadają, że będą bronić zębami, jeżeliby Piłsudski chciał naruszyć granice państwa.

W sprawie stosunków wytworzonych zaprosił mię do siebie minister p. Hodża. Nie przeczy, że w czasie wojny polsko- bolszewickiej ówczesny rząd czeski zachował się w obec Polski niewłaściwie. Był to jednak rząd z przewagą socjalistyczną. Granice zostały ustalone za wspolna zgodą. Nie widzi

on też powodu do sporu.O jeden czy dwa powiaty nie można prowadzić wojny, ani niszczyć możności współdziałania dwóch państw słowiańskich, graniczących ze sobą .Rząd czeski zachowa zupełny spokój spodziewając się ,że rozum i rozwaga po drugiej stronie zwyciężą.Jeżeli prowokacje nie ustaną ,to Czessi zmuszeni będą się bronić. Wiem że na tej walce tracimy wspólnie, ale to już nie z naszej winy.Nie będzie też naszą winą jeżeli sobie poszukamy innych także przyjaciół zapewniających nam bezpieczeństwo.

Wiadomości prof.Kota. Prof. Kot w liście z d. 27 marca pisze że mówił mu świeżo prof. Estreicher,iż obecnie dąży Piłsudski wszelkimi siłami do wyrównania stosunków z Litwą.Nowy plan jego ma polegać na utworzeniu unii celnej pomiędzy Polską i Litwą,przyczem Wileńszczyzna przypadłaby Litwie.Nie mając innej drogi udał się do posła szwedzkiego o pośrednictwo.Poseł ten się podjął,ale na skutek decyzji swojego rządu i komisji spraw zagranicznych swoje pośrednictwo cofnął.Piłsudski wobec tego chwycił się innego sposobu.

Inspirowana prasa zaczęła podawać wiadomości o prześladowaniu Polaków na Litwie,ażeby tem sposobem przygotować podstawę do interwencji,lub wewnętrznego przewrotu.Rząd litewski dowiedział się na czas i wszelkie zamierzenia sparaliżował,przeprowadzając szerokie aresztowania.W czasie pobytu ministra Becka w Moskwie Bolszewicy powiedzieli mu bardzo kategorycznie, że na użycie gwałtu w obec Litwy nigdy się nie zgodzą.To przekreśliło rachuby.

W umowie polsko.-niemieckiej istnieje tajna klauzula na oodstawie której Polska uznała sprawę austryacką za wewnętrzną Niemiec,Niemcy sprawę Litwy za wewnętrzną Polski.Oprócz tego zobowiązał się rząd polski ,prowadzić politykę w obec Czechosłowacji ,po myśli niemieckich wskazań,zbliżyć się do Węgier i popierać ich rewizjonistyczne dążności.Obecnie wysłano kilkudziesięciu agitatorów na Słowaczyznę,którzy prowadzą propagandę przeciw Czechom. Pan Beck powiedział do prof. Estreichera ,że jego zadaniem jest upokorzenie Czechów.Będzie im więc stawiał warunki niemożliwe do spełnienia.

Prof.Kot paszport zagraniczny dostał dopiero na skutek interwencji prof. Kutrzeby u wojewody i na polecenie premiera Jędrzejowicza,a gdy się prof. Kutrzeba zapytał dlaczego się p. Kotowi paszportu odmawia,wojewoda odrzekł że p. Kot widuje się z Witosem,a jak wyjedzie to będą działać na szkodę rządu.Za paszport kazano mu zapłacić 4oo złotych ,gdy konsulaty czeski, niemiecki i francuski dały mu wizy zupełnie bezpłatnie.

Polityka.W liście z d. 29 marca donosi mi poseł Steinhof,że starosta jasielski p. Maroszani zwrócił się do posła Madejczyka z zapytaniem,na jakiej podstawie dałoby się doprowadzić do porozumienia pomiędzy rządem i stronnictwem ludowem.Madejczyk miał mu odpowiedzieć,że może to nastąpić ,jeżeli rząd wyrówna sprawę więźniów brzeskich i przeprowadzi sprawiedliwe wybory. P. Steinhof dodaje że posłowie Królewiacy są bardzo ugodowo nastrojeni.

Wielkanoc ! Wstaję wczas rano i wychodzę na pole, nie mogąc się zmieścić w pokoju z moją głową przeładowaną myślami.Wspomnienia cisną się jedne przez drugie,ciężar rzeczywistości gniecie niemożliwie.Ten obszerny i jasny pokój staje się ciężkim więzieniem.Wiosna zaczyna się przecudna,ludzie się nią rozkoszują,mnie to jeszcze więcej niepokoi i drażni.Ażeby się na chwilę bodaj rozerwać korzystam z rady i auta dr. Sterna i wyjeżdżam na wycieczkę.

Z wycieczki! W miasteczku Bystrzycy oglądamy wielki i piękny kościół z cudownym obrazem Matki Boskiej ,gęsto wotami obwieszonym. Obok kościoła ogromny zamek rodziny Laudonów,położony w raz z parkiem na falistem wzgórzu. Służący bardzo skwapliwie opowiada nam dzieje tego magnackiego rodu,zaznaczając ze żalem iż ostatni Laudon sprzedał przed kilku dniami cały majątek miastu Bystrzycy i arcybiskupowi ołomunieckiemu.

Na górę"Swięty Hostyń"o kilka kilometrów oddaloną zajeżdża się nową śliczną drogą wijącą się szerpetyną wśród wspaniałych lasów i widoków.Na wierzchołku góry wznosi się olbrzymi kościół Jezuitów, a w nim znowu cudowny obraz i bardzo liczne wota.Na ścianach kościoła widnieje kilka obrazów przedstawiających fragmenty z życia religijnego tamtejszej ludności.Na wzgórzach urządzono dwie partje stacyj męki Chrystusa,według planu jakiegoś włoskiego architekta,prześlicznie wykonane.Mimo pięknej pogody na niektórych połaciach gór drzewa są zupełnie mokre jakby po ulewie.Powodu tego zjawiska nie umie wytłomaczyć ,ani ludność,ani miejscowy proboszcz.Uważają to razem za cud który ma istnieć od czasu najazdu Tatarów ,na tę górę i kościół i odniesione nad nimi zwycięstwo przez nieliczne wojska morawskie.Mimo tego pietyzmu i wielkiego święta w kościele znajduje się bardzo nieliczna gromadka ludzi. Proboszcz tłumaczy tem,że kościół niema parafii,ale na liczne odpusty przychodzi do nich wiele tysięcy ludzi.Młody wikary wygłosił kazanie polityczne,poświęcone prawie w całości panowaniu króla Władysława polskiego.

W Zlinie oglądaliśmy wielkie zakłady przemysłowe„Batjă". Założyciel ich zwyczajny szewc który w czasie wojny światowej reparował stare buty, dzięki niezwykłej zdolności ipomysłowości dorobił się ogromnego majątku,a swoje przedsiębiorstwo rozszerzył nie tylko na Czechy,ale na wszystkie kraje Europy.Zlin do niedawna maleńka miejscowość, stała się jednym z największych ośrodków przemysłowych w Czechosłowacji.

W drodze powrotnej wstąpiliśmy do małego kościółka we wsi Zbraszowie,w którym się znajduje grób i pomnik Polaka ks. Sremskiego fundatora 14 kościołów i kaplic w okolicy. Tak głosi napis umieszczony na tablicy jeszcze w 18 wieku ,przy jego obecnie odnowionym pomniku.Za przewodniczka służyła mi p. Marja Winarzówna ,córka kolejarza która się wychowała w Polsce i skończyła Uniwersytet w Krakowie,z czego jest niepomiernie dumna.

Do Paryża! Na skutek dorady gen. Sikorskiego i listu p. Paderewskiego z dnia 4 kwietnia postanowiłem wyjechać do Paryża.Celem tej podróży miała być rozmowa tak z p. Paderewskiem jak z bawiącymi tam dr. Liebermanem gen. Sikorskiem,powzięcie pewnych postanowień ,możliwe wyzyskanie wpływów p. Paderewskiego dla naszej akcji,a może i uzyskanie potrzebnych środków.Podróży tej jednak zaniechałem tak ze względu na brak pieniędzy,jak i na towarzystwo dr Kiernika który koniecznie chciał także jechać.Pojechał on sam i ogromnie się dziwił, że p. Paderewski nie chciał dla niego przyjechać do Paryża,przypisując to intrydze gen.Sikorskiego który Paderewskiego odmówił.

Młodzi. Do p Bagińskiego przybył p. Nieśko z Warszawy przewodniczący młodzieży Wiciowej zostającej pod wpływem Wyzwolenia.Byłem na niego dość ciekawy,gdyż p. Bagiński twierdził ,że jest on jedynem człowiekiem,na którym ruch ludowy może budować. Z dwugodzinnej z nim rozmowy widzę że to zupełna iluzja.P. Nieśko ~~oprócz~~ oprócz dużej wagi jak na jego wiek, ma wiele

praktycznego zmysłu,niemniej jednak strachu i pragnienia spokojnego życia. Zamiast wyraźnej walki ze złem,chce wychowywać nowe pokolenia.

Nie wiele więcej przynieśli też pp.Bobek, Mikołajczyk i Bielenin,którzy na drugi dzień przybyli do mnie.Widzą że jest źle,chodzą po radę i wskazówki do mnie,ale się nie chcą, czy nie mogą do nich zastosować.

W dniu 30 kwietnia wyjechałem do Pragi.Przez całą drogę przechodziłem piekielne męki,gdyż miałem straszliwy ból w żołądku,a przez całą drogę musiałem stać, bo zabrakło miejsca.Na dworzec wyszli po mnie b.min.Meciż,p. Kiernik i akademik Cihlaż.P.Kiernik nie wytrzymał ażeby nie obwiniać gen Sikorskiego o niechęć i intrygi,dzięki którym nie dojechał do Paryża ,bo nie mając wizy francuskiej został zatrzymany na granicy ,a interwencja Sikorskiego u gen Peteina nic nie przyniosła,bo nie była szczerą.Nie mogąc się na wizę doczekać zmuszony był powrócić.Mimo tego dostarł do siedziby p.Paderewskiego i choć go Sikorski uspasabiał nie życzliwie ,zdobył sobie jego życzliwość i zaufanie.Moje tłumaczenie że Sikorski,ani niema powodu do intryg, ani nie jest do nich zdolnym,nieprzekonały upartego podróżnika.

Na tej szwajcarskiej wycieczce p. Kiernika wyszedłem nie najlepiej, gdyż nie tylko nabrał wielkiego rozmachu mając za sobą uznanie p. Paderewskiego, nie tylko że wciąż opowiadał o sukcesach w Szwajcarji odniesionych,ale zdążył zawiadomić kielnerów i służących o swoim trzykrotnem ministerstwie ,co podnosiło koszta obiadów i napitków,a siłą rzeczy odbijało się i na mnie. Widzę że się ludzie uśmiechają ,ale mu nie chcę tego powiedzieć,bo się śmiertelnie obraża,uważając się za większego o kilkaset procent.

W Pradze. Pierwszy maj jest w Czechach świętem państwowem.Wyszedłem obserwować co się dzieje w stolicy. Masy ludzi, przechodzą ,pochody ~~różnych~~ różnych grup politycznych.Najruchliwsi komuniści.Idzie ich kilka tysięcy, wnosząc okrzyki na cześć Rosji sowieckiej i rewolucji światowej.Policja im towarzyszy,publiczność silnie oklaskuje.Socjalistów więcej,ale idą niemrawo, Partja narodowo-socjalistyczna przedstawie się barwnie i okazale.

Wieczorem zpp.Berahem,Meciżem i Stoupalem wyjechałem w okolice Pragi. Rozpatruję się ciekawie,Każdy kącik ziemi wyzyskany i urządzony.P. Beran opowiadał iż min. Barthou w czasie pobytu w Pradze mówił,że w Polsce publiczność powitała go bardzo gorąco, natomiast sfery urzędowe,zachowały się sztywnie i chłodno.Szczególnie zaś Piłsudski był nadęty jak pęcherz.Barthou jest przekonany że porozumienie Piłsudskiego z Niemcami kryje niespodzianki.

Sikorski. Dnia 9 maja przyjechał z Paryża do Pragi gen Sikorski.Twierdzi że po ostatnich krwawych wypadkach ,nastąpiła we Francji zmiana na lepsze. Rząd starych ludzi idzie konsekwentnie ,tępiąc korupcję,oportunizm, demoralizację.Minister Barthou w Polsce nic nie zrobił.Odczuł natomiast chłodne przyjęcie przez rząd.On mu radził odbycie poufnej rozmowy z opozycją.Tego nie zrobił, a idąc za radą ambasadora Larosza kadził niepotrzebnie Piłsudskiemu.W czasie jego wizyty Piłsudski i Beck nadymali się mówiąc wciąż o mocarstwowości Polski,dotąd przez Francję nie uznawanej. W gruncie rzeczy idzie im o pieniądze,i tytuł Marszałka Francji dla Piłsudskiego.

Barthou uważa Piłsudskiego za pomylonego,Becka za agenta Niemiec.Naród polski idzie inną drogą niż rząd.Sikorski to uważa za złudę jeśli nie zostanie przeprowadzona odpowiednia zmiana.Na to się jednak nie zanosi gdyż rząd

francuski nie chce się mieszać do stosunków wewnętrznych w Polsce.Inaczej zachowali się Anglicy którzy na przewrot w Polsce dali kilka milionów złotych.Sikorski wie, że pierwszym wydatkiem po objęciu przez Piłsudskiego rządów był zwrot 2 milionów złotych Anglikom przez ~~Buckard~~ agenta Piłsudskiego Buckhard-Bukackiego.Barthou mówił do niego że Polska przejdzie ciężkie doświadczenia,dzięki lekkomyślności i głupocie Piłsudskiego.

Wie że istnieje tajny pakt pomiędzy Polską a Niemcami,na podstawie którego będą Niemcy etapami przeprowadzały swoje plany.Pierwszy etap to zagłębie Sary,drugi wywoływanie ruchów i awantur przeciw Czechom,przez Polaków na Śląsku i Słowaczyźnie,przez Węgrów na Rusi przykarpackiej,Niemców w północnej części Czech. Trzeci etap ma stanowić utworzenie automicznego państwa ,złożonego z Polskiego Pomorza,Gdańska i Prus wschodnich,przy równoczesnem wcieleniu Litwy do Polski.Następnie przyszedłby rozbiór Czech.Hitler wie dobrze że Piłsudski jest pozbawiony zdrowego rozumu,a Beck jest kanalią zwyczajną ,ale ich chwali dopoki mu są potrzebni.

Piłsudski stale prowadzi oszukańczą grę szczególnie w obec słabszych.Za jego zgodą oddział drugi z Matuszewskim na czele przygotował plany rozbioru Czechosłowycji i utworzenia wielkich Węgier.On w dniu zajęcia Wilna aby się maskować wyprawił Łukasiewicza z pełnomocnictwami do podpisania z Litwinami umowy.Nie rozumie też jak się to stać mogło że zasądzony w procesie z wice- ministrem Starzyńskiem niejaki Olpiński ,jest obecnie w Niemczech stoi na czele biura hitlerowskiej propagandy,a rząd polski ani nie żąda jego wydania, ani też wcale nie interweniuje. Na tem się zresztą te liczne i niezrozumiałe niespodzianki nie wyczerpują,dając tak wiele do myślenia.

Gazety doniosły o ustąpieniu rządu Jędrzejowicza i mianowaniu premierem p.Kozłowskiego.Bawiący tu p. Bagiński uważa tę nominację za kompromitację, gdyż Kozłowski jest człowiekiem tępem i głupim,a zawsze był przedmiotem pośmiewiska.Jedrzejowicz porzucił rząd dla senatorowej Ehrekreutzowej,którą udotował w liczne posady i dochody jako przyszłą żonę ,a nie zapomniał także o mężu, który mu ją odstąpił.Wszystko kosztem państwa w okresie nędzy!

Vondraczek-W dniu 18 maja zaprosił mię do siebie prof. Vondraczek wielki przyjaciel Polaków. Ubolewał nad zadrażnieniami pomiędzy Polską i Czechosłowacją ,obwiniając jednych i drugich. Uważa że tak rozum polityczny jak i obowiązek nakazują utworzenie z Polski i Czechosłowacji jednego słowiańskiego państwa,które na losach Europy mogłoby bardzo silnie zaważyć i zabezpieczyć się przeciw zachłanności niemieckiej.To byłoby rozumną nauką wyciągniętą ze smutnej i długiej historji słowiańskiej.Polska w tem zespole miałaby miejsce przodownicze,a Kraków zostałby stolicą wspolnego państwa.

Prof. Vondraczek znał się dobrze i blisko z obu Tetmajerami,Rydlem,Kasprowiczem,Wyspiańskiem,Sienkiewiczem,Przybyszewskiem,Reymontem i wielu wybitnemi Polakami,dla których jest z prawdziwem uwielbieniem.Od samego Rydla posiada przeszło 600 listów.Obecnie jest na emeryturze ,poświęcając cały ~~swój~~ swój czas na przekład kilku dzieł polskich na język czeski.

Rada.W dniu 2o maja otrzymałem list od p. Bagińskiego w którym pisze: „Senator Motz z Paryża nie znając pańskiego adresu,polecił mnie zakomunikować p. co następuje:Rozmawiałem z osobnikiem stojącym najbliżej ołtarza który mi powiedział, że sprawa zwolnienia więźniów brzeskich

jest już przesądzoną w głowach ministerjalnych. Chodzi tylko o zreferowanie Marszałkowi. Nie upłynie sześciu miesięcy jak sprawa ta zostanie załatwiona. Radzę byście się zgłosili do więzienia, ażeby przezto podlegać zwolnieniu jak inni." Od siebie dodaje pł Bagiński p. Motzowi odpowiedziałem, że nie uznaję wyroku i choćby dlatego nie mogę się zgłosić do więzienia.

Wybór Masaryka. Dnia 24 maja odbył się czwarty z rzędu wybór prof. Masaryka Prezydentem Czechosłowacji. Po śmierci Svehli był on jedynem kandydatem na to stanowisko. Po wyborze odbył on w towarzystwie premiera przejazd niektóremi ulicami Pragi. Tłumy ludzi oczekiwały na niego godzinami. Gdy się przybliżył widziałem że nastrój był mu przychylny, ale jakiś mdły. Oddział konny poprzedzający powóz Prezydenta wyglądał niepozornie i ospale. Wygląd 85 letniego Prezydenta chorobliwy. Nasi takie ceremonie urządzają lepiej.

Z listów- P. Bobek pisze że święto ludowe wypadło bardzo dobrze. Wszędzie brały w nim udział masy ludzi. Moja odezwa miała pomódz wiele. Olpiński i Brodacki zarzucają p. Ratajowi bezczynność i forytowanie Wyzwolenia. P. Brodacki wyraża nadzieję że za rok wyjdą po mnie z chorągwiami. Chwaliński narzeka na intrygi i ogólną demoralizację. P. Pasicki twierdzi że władze karzą chłopów za nieprzyjazne stanowisko do żydów. Baneczyk domaga się wskazówek co do współdziałania z młodemi narodowcami.

Rozmowa. W dniu 4 czerwca spotkałem się w Morawskiej Ostrawie z pp. Olpińskiem, Bobkiem, Mikołajczykiem. Twierdzą że nastąpiło znaczne osłabienie obozu rządzącego. Zaszkodził mu Prystor swoim wystąpieniem. Stronnictwa prawie bezczynne, dużą ruchliwość wykazują młodzi narodowcy. Stronnictwo ludowe wyasygnowało dr. Putkowi 7oo zł. z pominięciem wszystkich więźniów.

Wycieczka. Wyjechałem na wycieczkę autem dostarczonym przez p. Vihlaża. W Podiebradach zwiedziłem kościół, wielki stary i piękny gotyk, zamek króla Jerzego i jego pomnik na rynku. Miasto posiada doskonale urządzone uzdrowisko, wielki piękny park, wyższą szkołę rolniczą i wiele różnych zakładów. W Kutnej Horze znajduje się olbrzymi i wspaniały kościół o trzech wielkich wieżach i kilkudziesięciu mniejszych bardzo artystycznie wykonanych. Mała broszurka sprzedawana w kościele objaśnia, że budowę tej świątyni rozpoczęto w roku 1388 a ukończono dopiero w r. 19o5. W zamku nieco oddalonym znajduje się sala w której dokonano wyboru Władysława Jagiellończyka na króla czeskiego. W mieście jest sporo domów pochodzących z 12 i 13 stulecia.

Smierć Pierackiego. W dniu 16 czerwca późnym wieczorem przyniósł dr. Kiernik wiadomość o zamordowaniu ministra polskiego p. Pierackiego. Smierć jego uważa on za wyraźną karę bożą, gdyż Pieracki był symbolem obecnego systemu i wykonawcą jego zamierzeń. On służąc Sikorskiemu namawiał go zamachu, on przygotował pacyfikację Małopolski wschodniej, on robił plany wyborów i on je znanemi środkami przeprowadzał. On kazał strzelać do chłopów, on pochwalał policjantów którzy dobrze celowali. On wyzyskiwał swoje stanowisko dla swojej licznej rodziny. Po tem wszystkiem p. Kiernik twierdził że zamachu zapewne dokonała młodzież narodowa przez niego prześladowana lub Ukraińcy.

Gazety czeskie pisząc o morderstwie Pierackiego zachowują wielką wstrzemięźliwość. Wyjątek stanowi Prawo Lidu, które wystąpiło przy tej sposobności z bardzo ostrym atakiem na rządy Piłsudskiego i jego zabitego ministra.

Prawda czy plotki ? Adwokat warszawski który tu przybył na trzeci dzień po zamordowaniu min. Pierackiego stanowczo twierdził ,że morderstwo jest dziełem obozu rządowego.Za sprawców uważa Becka, Matuszewskiego,Koca i Miedzińskiego.Represje na obozie narodowem i Ukraińcach dokonywane są na to by odwrócić uwagę od właściwych sprawców.Komisarz policji i wywiadowca znający tę sprawę zostali już po cichu zamordowani.Powód morderstwa leżał w tem że Pieracki był za silny i zaczynał prowadzić samodzielną politykę.

Profesor Kot w liście z d.21 czerwca pisze że śmierć Pierackiego ,była zupełnie sprawiedliwem wyrokiem losu za mordowanie chłopów w zeszłym roku. Zamordował go zaś akademik Frankowski ,który z jego ramienia był rodzajem konfidenta pomiędzy młodemi narodowcami.Kiedy się o jego roli oni dowiedzieli i robili mu wyrzuty,urażony Frankowski ,ambitny chłopiec oświadczył że nie mają racji, a na dowód tego Pieracki jutro położy trupem,bo on jest sprawcą jego tragedji.Kierownik młodych Mosdorf chcąc temu zapobiedz telefonował do mni. Pierackiego, ale nie uzyskał połączenia,Frankowski swoją groźbę spełnił.Rząd dowiedziwszy się o tem zaniechał dalszych manifestacji.

P. Bobek pisze że morderstwo nie zrobiło na wsi większego wrażenia, choć się ludzie spodziewają ,że będzie ono początkiem końca tych rządów.

Obozy. Gazety przyniosły wiadomość o utworzeniu w Polsce obozów odosobnienia ,dla osób których działalność lub postępowanie daje podstawę do przypuszczenia ,że z ich strony grozi naruszenie bezpieczeństwa lub porządku publicznego.P. Korfanty obawiając się aresztowania ,przeszedł na stronę czeską i oczekuje wiadomości ,które mu przesyła syn w sposób umowiony.

P. Rataj który przybył z Warszawy mówi że rząd ogarnęło przerażenie i dla tego chwyta się takich srodków.Wojewoda Jarmułowicz sprowadził sobie jasnowidza Ossowskiego,ażeby mu powiedział co się będzie dalej dziać i wskazał mordercę Pierackiego.Jasnowidz oświadczył podobno,że morderca pochodzi od Stanisławowa i dlatego w tamtą stronę skierowano śledztwo.W mieszkaniu p. Tenennenbauma Ossowiecki,mówił że spodziewać się należy jeszcze dwóch morderstw o podobnym charakterze.Rzymowski do ludzi zaufanych skarżył się że w sferach rządowych zapanował zupełny chaos i brak kierunku.

Aresztowani narodowcy w związku z zamordowaniem Pierackiego zachowali się godnie i odważnie.Wiezieni do więzienia autami policyjnemi spiewali "Hej kto Polak na bagnety".Ulica ze śmierci Pierackiego robi sobie kpiny. Na parkanach, trotuarach,i murach widnieją gęsto napisy: Pieracki już w niebie woła Piłsudskiego do siebie."P. Rataj twierdzi że obecnie do obalenia reżimu wystarczyłoby słabe zdecydowane uderzenie.Niema kto!

Mniejsze rzeczy. Akademik Cihlaż zawiadomił mię w wielkiej tajemnicy, że poseł Beran polecił mu dowiedzieć się jakąś delikatną drogą ,czy ja posiadam środki na utrzymanie i co się z moim gospodarstwem stanie z powodu obciążenia go kosztami procesowemi.Nic nie przyjąłem,ale było to dla mnie przyjemną niespodzianką,bo nikt z Polaków o to się nie spytał.

Gen. Sikorski który po powrocie do kraju rozejrzał się w stosunkach donosi mi ,że chłopi w kraju trzymają się moich wskazań,a do mnie są więcej przywiązani niż dawniej.Informuje że ks.Syski człowiek bardzo wpływowy i znający dobrze stosunki polskie w Ameryce gotów jest pojechać tam zemną i służyć mi swoją pomocą.Postarałem się z nim skomunikować.

1178

Chłop Józef Stńco z Radzynia na Pomorzu ,przysyła mi w liście dowód przekonaniu że niemam z czego żyć. Rozwodząc się długo nad stosunkami w Polsce doradza współdziałanie z młodemi narodowcami"bo się oni nie sprzedali

Poseł Mikołajczyk pisze że się dowiedział z pewnego zupełnie źródła iż Piłsudski ,[illegible] porzucić nowo uchwaloną i tak reklamowaną konstytucję i przygotawać projekt na zupełnie innch podstawach.

Polonia Katowicka komentując zamianowanie ministrami Kościałkowskiego i Poniatowskiego ,przypomina że nie tak dawno należeli oni do Wyzwolenia, co może mieć teraz pewien wpływ na stronnoctwo ludowe.

Inżynier Władysław Ostrowski ze Lwowa pisze do mnie drugi list alarmując że Małopolska wschodnia staje się wielkim cmentarzyskiem polskości, gdy dzięki polityce rządowej Ukraińcy wzmacniają się coraz więcej.

Uroczystości.W dniu 5 lipca odbyła się w Pradze uroczystość na cześć Jana Hussa.W uroczystości tej wziął udział rząd ,a z jego ramienia przemawiał min. Rolictwa Milan Hodża.Mimo że inicjatorzy obchodu czekali dość długo ludzi zebrało się nie wiele,entuzjazmu nie było.Udaną natomiast była Olimpiada urządzona przez partję socjalistyczną.Uczestników obliczano na 6o tysięcy.Ubiory badzo ładne i niesłychana sprawność organizacyjna.Każdy oddział niósł sztandar państwowy., nie wyłączając socjalistów niemieckich. Na zakończenie uroczystości przybyli przedstawiciele wszystkich stronnictw, a ponadto kilka oddziałów wojskowych, które wykonały świczenia wśród wielkiego entuzjazmu nagromadzonach tłumów.Bardzo umiejętnie z uroczystości partyjnej ,zrobiono wielką manifestację narodową.

Powódź.Gazety donoszą o olbrzymiej powodzi jaka nawiedziła Małopolskę zachodnią i część Królestwa.Połać kraju od Żywca po Przemyśl ma być zupełnie zalaną .Pierwsze wiadomości podają że zginęło około 1oo ludzi,masę dobytku i inwentarza. Zbiory zupełnie zniszczone, drogi zmyte,mosty zerwane. Na miejscu katastrofy rozgrywają się straszne sceny.Szkody w przybliżeniu oceniają na 2oo milionów złotych. Kilkadziesiąt tysięcy ludzi bez dachu i chleba. W listach które do mnie doszły chłopi się żalą,że mimo tak strasznego nieszczęścia władze zachowują się zupełnie stronniczo, odmawiając pomocy przeciwnikom rządu.Córka donosi o strasznym spustoszeniu ,jakiego narobiła powódź i narzeka że im w domu powodzianie wszystko zjedli lub zniszczyli, co jest tem przykrzejsze, że zbiory przepadły w całości.

Dnia 22 lipca przybył p. Bagiński z wiadomościami. Dr. Lieberman znajduje się w Marjenbadzie z kąd przybędzie do Pragi.W Polsce zaszły duże zmiany.Min. Poniatowski przygotowuje wielki plan oddłużenia chłopów.Mają być zrobione specjalne gesty w stronę chłopów .Piłsudski miał silny atak, ale go przetrzymał. Nad wydaniem amnestji prowadzi się dyskusję.We wrześniu będzie ogłoszona.Nie wyklucza że ona nie obejmie wszystkich.Najwięcej jest zawziętości przeciw Kiernikowi.Jemu robiono propozycję ale odpowiedział że sam nie będzie z amnestji korzystał.

Posiada zupełnie pewne wiadomości że Pierackiego zamordowali przyjaciele polityczni.Znaleziona bomba pochodzenia ukraińskiego ,była umyślnie podrzucona by zmylić ślady.Zupełnie bezpodstawne jest aresztowanie studenta ukraińskiego.Swiadkowie mordu zostali sprzątnięci.Rodzina Pierackiego i jego szwagier Parylewicz ,prezes Sądu Okręgowego w Krakowie ,obwinia głośno

o morderstwo Pierackiego. To samo mówi bardzo wielu ludzi.

Mówiąc o polityce zagranicznej prowadzonej przez Piłsudskiego p. Bagiński dawny wielbiciel Piłsudskiego posuwa się do twierdzenia,że albo Piłsudski działa rozmyślnie na szkodę Polski, albo też nie jest Polakiem.

Szurlej i Liebermam . W dniu 29 lipca spotkałem się w Pilznie z dr Libermanem i moim obrońcą z procesu brzeskiego p. Szurlejem.P. Szurlej pesymistycznie nastrojony twierdzi ,że upodlenie i znikczemninie zrobiło w Polsce ogromne postępy.Tchórzostwo i służalstwo widzi się na każdym kroku.Sprawami publicznemi nikt się prawie nie zajmuje,każdy myśli o sobie.Zapanował pęd do wygody bez względu na to ,jak ona drogo kosztuje.Staliśmy się zbiorowiskiem godnym politowania.Młodzi nie lepsi od starszych.Zamiast o ideałach myślą o posadach i służalstwie.Adwokat Sznarbachowski był zwolennikiem obozów izolacyjnych,a znienił zapatrywanie dopiero w tenczas gdy jego syna tam zamknięto.Jeżeli nie nastąpi jakiś wielki wstrząs będziemy narodem bez ludzi i przyszłości,skazanym na zatracenie.Wiele tu winien wpływ żydów.

P.Liebermam jest optymistą. Spodziewa się że społeczeństwo zacznie reagować. wW tej chwili niema jeszcze jasnej drogi przed sobą.Sami Socjaliści posiadają poważne siły,ale nie chcą ich użyć dla obalenia obecnego reżimu, ponieważ się obawiają,że po nim przyjdzie endecki gorszy od tego,albo władzę zagarnie Witos,który nie wiadomo co zrobi,może się połączy z Endekami. Lepiej więc pozostawić to czasowi,który dobrze pracuje. On sam myśli inaczej

Twierdził że sfery wojskowe francuskie chcąc uprzedzić atak niemiecki, prą do wojny prewencyjnej przeciw nim, spotykają się jednak z oporem wielu polityków.On się spodziewa że uda im się upor ten przełamać-Do niego zgłosił się w Paryżu znany aferzysta Olpiński,kierownik biura hitlerowskiej propagandy,proponując mu dostarczenie pieniędzy na zwalczanie wspólnie z Witosem dyktatury Piłsudskiego w Polsce. Bardzo natarczywie domagał się mojego adresu, ale on mu odmówił.Później napastował go jeszcze listami.

Wizyty. W dniu 25 lipca odwiedził mię Mieczysław Olszewski z Warszawy. Na stosunki w Polsce patrzy ogromnie czarno.Najgorszą rzeczą to jest brak ludzi z odwagą i charakterem.Łizuństwo i nieszczerość zapanowały wszechwładnie.Obecne rządy mogą sprowadzić zupełny rozkład w społeczeństwie.

Po jego odjeździe przybył p. Stanisław Kasperlik zdegradowany oficer za obrazę Mościckiego.Przez dłuższy czas zajmował się pracą organizacyjną w naszem stronnictwie.To mu daje powód do szerokiego opowiadania o stosunkach. Wszystkich obwinia i krytykuje,a szczególnie p. Kataja którego nazywa "Niebieninem". Chcąc przeprowadzić konieczną zmianę przygotował referat i przyjechał z nim do mnie.Kiedy go zapytałem za czyje pieniądze przyjechał będąc w tak ciężkich stosunkach ,odpowiedział że pomógł mu p. Ozendzel dawny sekretarz Piasta,który uznaje swój błąd i chciałby go naprawić.Nie mogąc nic więcej na razie zrobić ,będą mi obydwaj przesyłać potrzebne informacje.

Na dzień 4 sierpnia wyjechałem do Morawskiej Ostrawy dla spotkania się, zpp. Bobkiem,Mikołajczykiem,Olpińskim.Na wszystko patrzą czarno,nie widzą drogi wyjścia.Czasy ciężkie, ludzie mali i niepewni.Trzeba będzie szukać nowych ludzi ,ale także i nowych dróg. Postanowiliśmy do tego się zabrać.Bobek podjął się przygotować szereg artykułów wskazujących nowe drogi.

Córka pisze że otrzymała przepustkę i d.12 sierpnia przybędzie do Popradu

Przybyła zgodnie z zapowiedzią. Spotkałem ją na dworcu.Przechodzi dalej te same kłopoty."Władze polityczne zachowują się wobec niej w dalszym ciągu w sposób nieprzyzwoity, na sąd nie ma powodu narzekać.Skarży się na serce.Leczyć się nie może ze względu na liczne obowiązki.Przepustkę dostała z wielkim trudem i uboczną drogą. Obawia się przejazdu z powrotem.Miała dobre ~~prze~~ przeczucie,gdyż poddano ją osobistej rewizji i przepustkę odebrano.

P. Kot.Dnia 14 sierpnia przybył z zagranicy prof.Kot po kilkumiesięcznym pobycie.Był w Anglji,Francji i Niemczech.Starał się badać stosunki i nastroje szczególnie co do Polski.Twierdzi że w Anglji o Polsce prawie się nie mówi, a jeśli się wspomni to zlekceważeniem.We Francji jest ogromne niezadowolenie, które się zaczyna przeradzać w nienawiść,z jaką się tam nigdy Polacy nie spotykali,w Niemczech zaś panuje nieukrywana radość.

Stronnictwo.P. Bobek mi donosi o przebiegu posiedzenia Zarządu Okręgowego w Krakowie, Jest nim zgorszony.11 posłów nie widzi żadnego planu, woli a co najgorsze żadnej ofiarności.Madejczyk człowiek majętny odmówił wszelkich świadczeń na cele partyjne.Inni nie wiele lepsi od niego.

Pod stronnictwem robi się podkopy."Kurjerze Porannym" umieszczono kilka wywiadów wykazujących słabe strony partji i atakujących ludzi.Niektóre z nich napisał Wrona, inne sfabrykowano w redakcji.Pomiędzy Kurjerem a Wrona pośredniczył żydek,dziennikarz Purycki.Celem tych wywiadów ma być ostateczne rozbicie góry stronnictwa i zdezorjentowanie dołów.Skutki są, bo nikt nikomu nie wierzy i wszyscy zaczynają się szpiegować.Mnie w tych wywiadach nie tylko oszczędzano,ale nawet obsypano komplementami.

P. Dzendzel donosi mi w liście że akcję za wprowadzeniem stronnictwa do obozu rządowego prowadzą p.Wrona i Wyrzykowski.Osobno zaś i bardzo dyskretnie odbywają się rozmowy Roga i Malinowskiego z przedstawicielami rządu.Każdy sprzedaje na swój sposób. Wynikiem tej akcji będzie na razie wydawanie przez grupę posłów osobnego pisma pod tytułem: Polska Ludowa."Pierwsze jego nry rozdają wójcia i policjanci.Naczelny Komitet wykonawczy nie wie co robić.

Poseł Brodacki który się lubi uważać za sumienie stronnictwa,brał udział w naradach wichrzycieli i korupcjonistów.Wycofał się dopiero w ostatnim czasie.Walka zaczyna się przenosić na powiaty.Niszczy resztki życia wewnątrz. Zwolennicy Wrony stawiają wniosek na wyrażenie nieufności przewodniczącemu sądu partyjnego p. Thugutowi. Wniosek przechodzi poparty przez Pistowców nieznoszących Wyzwolenia.Oszczerstwami sypie się na prawo i lewo.Wszędzie widać rękę rządu.Na tem polega na razie,to zwracenie się twarzą do wsi.

Socjalistyczny "Robotnik" pisze otwarcie że ta nowa ideologia ,jest zwyczajną ideologią koryta, do którego zdążają jej twórcy, próbując wzynając różnych osłonek.Gazeta Warszawska" najgrawa się z ruchu ludowego,który wykazuje zupełne jej zdaniem bankructwo.Nie wiele lepiej zachowują się inne.

Żal rozdziera piersi,człowieka porywa wściekłość gdy się patrzy na to jak zwyczajne łobuzy ,ludzie bez wszelkiej etyki i skrupułów,spekulanci, przekupnie,lub niedołęgi, mogli opanować wielką część narodu,dokonywać na niej eksperymentów,lub handlować jak każdym innym towarem.Prowadzi w jego zastępstwie polityki która przynosi ,nie tylko szkodę ale wstyd i hańbę.

Czy to jest do pomyślenia ażeby hetmaństwo chłopów w Polsce miał dzierżyć p, Wrona ,o którym się publicznie dyskutuje ,czy ukradł matce indyki,c

czy kury,czy z obcego biurka dokumenty wykradł, czy je też tylko wziął. Czy wpłacone przez inż.Wierzbiańskiego kilkadziesiąt tysięcy złotych na fundusz wyborczy,oddał temu funduszowi czy też zabrał dla siebie,czy 8o tysięcy złotych wpłaconych na jego ręce przez p. Rożańskiego oddał właściwemu funduszowi,czy je zagarnął dla siebie.Czy w stronnictwie spełnia rolę konfidenta,czy jej nie spełnia.i.t.d.i.t.d.

Czy w czasie walki która ma przynieść zwycięstwo lub przegraną milionowym rzeszom ludu,ma stać na czele zniedołężniały,zazdrosny i fałszywy Maksymilian Malinowski, Czy tę wielką sprawę ma się oddać w ręce ludzi przechodzących z jednego do drugiego obozu.Przecież sprawa jest pierwszorzędnem zagadnieniem państwowem,bo w grę wchodzi tu ogromna większość polskiego narodu.Czy ci ludzie mogą to zagadnienie rozwiązać ?Na odpowiedź nie trzeba się chyba silić.Nie mogąc zrobić więcej poleciłem p. Bobkowi,ażeby bez względu na następstwa chłostał publicznie w Piaście co i kogo należy. Lepiej będzie jak zostanie nawet garstka ludzi nie zarażonych,aniżeli gromada zdemoralizowanych.Sam napisałem kilka artykułów w Piaście umieszczonych a będących owem przysłowiowym kijem włożonym w mrowisko.

Na wsi czeskiej. Obrotny nad wyraz p. Cihlář zapoznał mię na wystawie rolniczej w Pradze z dr. Kristofem i jego żoną, wybitnemi działaczami stronnictwa republikańskiego-W czasie rozmowy zaprosili mię do siebie na wieś wyjechałem na kilka tygodni.Dr.Bohumir Kristof jest prawnikiem ib.sędzią , jego żona Marja bratanicą ministra austryackiego Praszka.Posiadają we wsi Vlastejovice gospodarstwo,liczące kilkadziesiąt hektarów ziemi ciężkiej, podgórskiej.Do Polski i do Polaków odnoszą się z niesłychaną życzliwością.

Wieś Vlastejovice posiada około sto domów i niespełna 5oo ludzi.Gospodarstwa przeważnie drobne nieprzenoszące 2o morgów.Ziemia ciężka i zimna. Siłę pociągową stanowią przeważnie krowy. W całej wsi łącznie z dworem państwa Kristofów znajduje się 8 koni.Domy obszerne,murowane ,z wyjątkiem dwóch starych na których się jeszcze utrzymała strzecha.Pokoje mieszkalne czyste i bogato urządzone.Szkoła o trzech siłach nauczycielskich dla 9o dzieci. Restauracyj jest 5 sklepów, 9.rzemieślnik prawie w każdym domu .

Kasa miejscowa ma wkładek około dwa miliony koron czeskich.Działalność swoją obejmuje kilka wsi o ludności 15oo osób wynoszącej.Trudno zrozumieć z kąd ci ludzie siedzący na małych gospodarstwach i na chudej ziemi wzięli te pieniądze.W każdem razie na jednego wypada poważna sumka,a oprócz tego lokują swoje oszczędności w mieście.Od wkładek płaci kasa przeważnie 3 procent,służącym o pół procentu więcej.Od pożyczających pobiera cztery-Na rachunku bieżącym posiada 872 tysiące koron czeskich.

Drzewami owocowemi wysadzone wszystkie drogi, wzgórza,rowy i międze.Każdy kawałeczek gruntu do ostateczności wyzyskany.Pracowitość doprowadzona do ostatnich granic.Młodsi pracują nawet w niedziele i dnie świąteczne,do pobliskiego kościoła chodzą starsze kobiety i dzieci.Oświetlenie elektryczne w całej wsi zaprowadzone.Gazety czytają wszyscy,zamożniejsi posiadają duże bibljoteki.Pomimo różnic partyjnych widać wielką solidarność w pracy społecznej-Stosunki pomiędzy zamożniejszemi i uboższemi jak najlepsze.O kradzieży czyjego dobra nikt tu nie słyszał od długiego czasu.

1180

CZACZA. W dniu 2 września przybyłem do miasteczka Czacza na Słowaczyźnie. Stosownie do umówionego miejsca i terminu spotkałem tam pp.Rataja, Mikołajczyka i Bobka. P. Rataj twiedzi że rząd mimo napuszystości i udawania jest zupełnie słaby.Obawiając się jakiejkolwiek siły przeciwnej ,rozkłada i i demoralizuje celowo co jeszcze pozostało zdrowe. Obecnie zabrał się Endeków i Ludowców,stosując odrębne metody. Ody Endeckich działaczy wysyła do Berezy,Ludowców kokietuje i rozprzęga. Wyrzykowski i Waleron dobili targu ze Sławkiem.Wrona został na boku jako zbyt skompromitowany.Machinacje robią na wszystkie strony. Działają wojewodowie, starostowie, policja.Radzi ażeby mimo wszystko iść z Wyzwoleniem dla przeprowadzenia walki z Wroną,by potem policzyć się z Wyzwoleniem.Na uwagę że i Wyzwolenie chodzi temi samemi drogami co i Wrona p. Rataj odpowiedział, że robi to uczciwiej.

Wieczorem dotarli posłowie Brodacki i Krzciuk przechodząc przez zielona granicę.Brodacki nie wierzy w politykę Rataja. Z Wyzwoleniem nic się nieda zrobić.Decydują tam wrogowie Piasta,ludzie nieznający wsi i doktrynerzy.Wie że rozmawiają z rządem i stronnictwo gotowi sprzedać za łyżkę soczewicy.Ludzie Wrony okazują więcej żywotności i są uczciwsi.On się podejmie przeprowadzić z nimi rozmowy i wybór władz partyjnych po naszej myśli.Mówi to z takiem przejęciem jakby chodziło o jakieś sprawy epokowe, Krzciuk mu potakuje dość skwapliwie, Mikołajczyk milczy.

Powiedziałem im bez ogródek że wyobrażam sobie w jakiej oni muszą siedzieć chlewni,jeżeli nie czują smrodu rozchodzącego się po całej Polsce. Bez zasad moralnych nie może istnieć żadne przedsięwzięcie,a niedopiero tak wielkie jakim jest sprawa ludowa. To co oni robić zamyślają jest deptaniem moralności,profanowaniem uczuć chłopów,niszczeniem wszelkich dogmatów politycznych.Kiedy skończyłem nastąpiło milczenie.

Brodacki robi wrażenie złamanego. Krzciuk się usiłuje bronić,twierdząc że się nic jeszcze nie stało, a oni przyjechali po wskazówki.Poleciłem im ażeby mimo ich niechęci do Rataja poszli do niego, ułożyli sposób postępowania według wskazówek tu ustalbnych i nim się kierowali-Brodacki dostał raptownie bolu głowy,a Krzciuk powiedział,że choć przekonanie ciągnie ich gdzie indziej to się do moich wskazówek zastosują.

Dzendzel. W dniu 6 września przypył do Pragi p. Dzendzel dawny sekretarz Piasta.Nierozumiem poco.Stronnictwo opuścił ,a obecnie służy grupie Michałkiewicza.Patrzę też na niego ze zdziwieniem.On to spostrzegł i zaczyna się usprawiedliwiać,wyraźnie złamanym głosem.Krok jego był spowodowany nędzą,prądem jaki w tenczas panował i brutalnem postępowaniem Rataja w obec niego.Błąd swój uznaje i chce go naprawić.Przyjechał aby mi to wyznać, jeżeli go nawet odepchnę, będzie miał spokojniejsze sumienie.

Opowieda idąc śladem wszystkich, że obóz majowy żre się pomiędzy sobą. Braki są coraz większe.Ideałem przeważającej większości ,to użycie i robienie majątku.Piłsudski jest ruiną,Mościcki człowiekiem bez woli,ale i bez etyki.Wszystko to razem stanowi pruchno, w które niema kto uderzyć.

Stronnictwo ludowe postanowiono zdobyć albo zniszczyć.Wyzwolenie i Wronowcy robią targi, Brodacki im pomaga, może nawet bezwiednie.Na radę naczelną mają ściągnąć ludzi,pomódz sobie pieniądzmi, a w razie potrzeby i bojówka przez rząd dostarczoną.Michałkiewicza uważe za ruinę fizyczną i moralną.

Jego ideałem po tych wielkich polotach jest zdobycie mandatu poselskiego i i zapewnienie synom stanowisk. Żona jego trzymała się długo, ale na końcu uległa, widząc beznadziejność dalszego oporu. Twierdzi że cała robota organizacyjna p. Michałkiewicza i jego ludzi niema najmniejszej podstawy, a pieniądze dawane przez rząd są wprost w błoto wyrzucone.

Ks. Syski. Dnia 8 września przybył do mnie ks Syski w powrotnej drodze ze zjazdu Polaków z zagranicy. Mieszkał przez długi czas w Ameryce, teraz się wybiera do Paryża. Opowiada o swoich spostrzeżeniach jakie w Polsce poczynił. Nastrojony ogromnie pesymistycznie. Obawia się że rządy Piłsudskiego sprowadzą na Polskę największe nieszczęście, ale widzi, że one potrwają długo gdyż są bezwzględne i o siebie ogromnie dbałe. W Polsce nie widzi żadnej zorganizowanej siły. Endecy nie mają ani ludzi, ani odwagi, ludowcy jeszcze mniej. Inne stronnictwa nie mogą nawet wchodzić w rachubę.

Obracając się przez kilka tygodni w różnych towarzystwach w Warszawie i na prowincji, musiał z bolem stwierdzić, że znikczemnienie zaszło niesłychanie daleko. Dyktatura Piłsudskiego wychowała już bardzo wielu spodlonych niewolników. Obawia się że obecnie naród polski nie wytrzymałby żadnej większej próby. Polacy z zagranicy widzieli tylko uroczystości i parady, ale właściwe oblicze Polski przed nimi zasłonięto. To postępowanie przypomniało mu żywcem czasy saskie. Przed odjazdem z Pragi ofiarował się mi zpomocą, gdybym jej kiedy potrzebował. Podziękowałem mu, bo i takich nie wielu.

Mój majątek. Nie mając pewności czy powrócę do Polskii mając obawę że gospodarstwo moje może być obciążone dalszemi kosztami procesowemi z tytułu solidarnej odpowiedzialności, upoważniłem adwokata p. Rajtara z Zakopanego do sprzedaży. Na gospodarstwie tem ciąży 2500 dolarów, wraz z narosłemi procentami, które jestem winien p Pawlikiewiczowi z Warszawy. Ponadto 2118 złotych zintabulowanych przez skarb państwa, jako przypadające na mnie koszta procesowe. Adw. Rajter zawiadomił mię listem z d. 8 września, że gospodastwo sprzedał mojej córce za cenę długów na nim ciążących. Na tem się zakończyły wieści o moich folwarkach, o których tak szeroko i długo w Polsce głoszono.

Moralność. Gazety rozpisują się szeroko o korupcji jaka się rozpanoszyła wobozie rządowym w Polsce. Sąd partyjny potępił Senatora Dobieckiego, który nie czekając na wyrok wyjechał za granicę. Zaaresztowano hr. Potockiego jednego z największych dygnitarzy w związku z aferą żyrardowską. Zmuszono do złożenia przewodnictwa w klubie sanackiem p.Argowskiego i oddano go sądowi partyjnemu. Aresztowano posłów Idzikowskiego i Wojciechowskiego, a z nimi wysokiego urzędnika ministerstwa skarbu Michalskiego za branie łapówek, malwersacje, kradzieże. Prasa opozycyjna stara się przychodzić prokuratorowi z pomocą ~~wymieniając~~ /wymieniając nazwiska licznych skompromitowanych. Zdaje się jednak że sfery rządzące z tego nie skorzystają, bo rozpęd ustał.

Rozmowy. Na dzień 22 września wyjechałem znowu do Czeczy. Zastałem tam pp. Bobka, Bielenina, Mikołajczyka, Stachnika i akademika Boducha. Zapowiedziani poseł Kornecki i gen Januszajtis nie przybyli. Bielenin chłopom wystawia dobre świadectwo, posłów uważa za przetraconych, pozbawionych wszelkiej inicjatywy i woli, myślących tylko o własnej wygodzie. Nienawiść chłopów przeciw nim rośnie coraz więcej. Putek prowadzi robotę wyraźnie sanacyjną ażeby na siebie zwrócić uwagę władz rządowych. Wyczuwa się zobojętnienie i

zabicie wszelkiej wrażliwości. Poraz pierwszy zdarzają się kradzieże pieniędzy organizacyjnych. Pracę trzeba się starać oprzeć na młodzieży, bo się starsi coraz mniej do niej nadają.

Poseł Stachnik wygląda osowiały i apatyczny. Narzeka na Madejczyka i Prodackiego, którzy swoim postępowaniem zniechęcają i demoralizują. Kiedy on proponował wyższe wkładki na cele partyjne, to mu chcieli urwać głowę. Dałem wskazówki choć nie wierzę by się ściśle do nich zastosowali.

Generał Januszajtis. Dnia 28 września zupełnie niespodziewanie przybył do gen. Januszajtis. Mocno zmieniony i postarzały. Legitymuje się jako przedstawiciel młodych narodowców, działających obecnie niemal rewolucyjnie. On też ściśle współdziała z nimi. Myślę że się znalazł w swoim żywiole bo przecież kiedyś robił zamachy, choć wygląd zdaje się temu przeczyć.

Opowiada o ciężkich walkach w łonie sanacji, które mogą doprowadzić do rozbicia. Piłsudski nie miesza się do niczego, zajęty polityką zagraniczną. Minister Kościałkowski rozmawiał przed kilku dniami z gen. Sikorskim wyrażając obawę, że go pułkownicy mogą każdej chwili zamordować. Twierdzi że obaj z Poniatowskim robią wszystko by stosunki znormalizować. Obóz koncentracyjny w Berezie zostanie zlikwidowany w październiku. Nadużycia stara się usunąć. P. gen. twierdzi że prace obozu narodowej rewolucji postępuje bardzo szybko naprzód. Jest znamienne że do niego przystępuje coraz więcej robotników. Odznaczają się oni ofiarnością i odwagą. Na drugą połowę października przygotowują poważniejsze występy. Znaczną część policji mają za sobą. Od niej otrzymują informacje i ostrzeżenia. Korpus oficerski jest podzielony. Związek podoficerów buntuje się coraz wyraźniej.

Gen. Haller po powrocie z Ameryki stał się niezwykle aktywny. Doradza zdecydowane wystąpienia. Więzieni w Berezie narodowcy ogromnie się tam zachartowali. Nic nie mówią o tem, co z nimi robiono, ale przygotowują obszerną broszurę. Podają w niej rzeczy straszne. Starzy Endecy baranieją. Doszło do tego, że senator Kozicki rozmawiał kilkakrotnie z Miedzińskiem, a nawet z nim ustalił sposób postępowania. Skutków z tego nie będzie żadnych, bo zdołaliśmy wszystko na czas sparaliżować. Na końcu twierdzi że min. Pierackiego został zamordowany na rozkaz Becka, Matuszewskiego, Koca i Miedzińskiego, których uważa za największych łotrów.

Amnestja. Stosownie do różnych zapowiedzi, została w dniu 29 października ogłoszona amnestja dla byłych więźniów brzeskich. Obejmuje ona tylko tych co się zgłosili do odbycia kary, a nawet i między nimi robi różnicę, bo gdy Barlickiemu darowano skutki kary i przywrócono prawa, to Mastkowi, Putkowi, Ciołkoszowi, Dubois, wykonanie kary tylko zawieszono. Nas ominięto. P. Bagiński twierdzi, że do niego i do Liebermana, rząd wysłał ludzi dla wysondowania, jakby się oni zachowali gdyby do nich zastosowano amnestję z pominięciem Kiernika, Pragiera i mnie. Obaj odpowiedzieli odmownie. Pytany p. Liebermam tego nie potwierdził. Pismo amnestyjne wyraża nadzieję że byli więźniowie brzescy napewno się poprawią. Osobną amnestją został także zwolniony poseł Smoła. W motywach podano, że działał on wskutek opacznego zrozumienia interesów państwowych. Poznali się na nim.

Z listów. Były poseł Kramarczyk z powiatu bielskiego przysyła długi list tchnący dla mnie życzliwością i uwielbieniem, skrząc się na Piasta

który nie umieścił jego artykułu dotyczącego mojej działalności w roku 1920. Mówi też wiele o zasługach księdza Stojałowskiego i swojej pracy. Jak na jego 80 lat, posiada jeszcze dużo zdrowego rozumu.

P. Bobek donosi że po moim odjeździe z Czacy przybył tam poseł Kornecki wydelegowany przez prezesa Stron. Narod. p. Bartoszewicza. Nie zastawszy mię zapowiedział późniejszy przyjazd. P. Pasicki z rudeckiego powiatu narzeka na stosunki wytworzone twierdząc, że sanacja robi tam więcej szkody polskości niż najazd nieprzyjacielski. Makarewicz z Grodna i Chwaliński z Wielunia proszą o wskazówki. B. poseł Dubrownik z powiatu Lida, dawny zwolennik p. Wrony, narzeka na terror administracji, który wpędza ludzi pod ziemię zmuszając do roboty konspiracyjnej, a często stawiając w szeregach wrogów.

Adwokat Banaczyk z Poznania donosi o ruchu młodych narodowców i zapytuje jak się do nich ustosunkować twierdząc, że tworzą bardzo dużą siłę. Górale zakopiańscy przesyłają bardzo serdeczne pismo, życząc mi niemożliwych rzeczy. Widocznie dobrze popili przed tem.!

Rada Naczelna. Z Warszawy przyjechał p. Cihlaż ze sprozdaniem z Rady Nacz. Stronnictwa której obrady trwały przez dwa dni. Mnie ponownie wybrano prezesem, udzielając mi urlopu na czas pobytu na obczyźnie. Znaczną większością głosów uznano postępowanie Wrony jako niemoralne i szkodliwe, polecając Nacz. Kom. Wyk. wyciągnięcie odpowiednich wniosków.

Rezolucje polityczne mają wiele niedomówień i stanowią furtkę dla różnych kombinatorów. Gazety niektóre podnoszą że zrobiono je rozmyślnie tak, by zwolennicy obu kierunków mogli w nich coś znaleść dla siebie. P. Cihlaż twierdzi że na zebraniu dawała się wyczuć przewaga Piastowców, którzy mogli przeprowadzić wszystko gdyby ich p. Rataj był nie chamował. W czasie obrad Chłopowcy judzili Wyzwoleńców przedstawiając im piastowe "niebezpieczeństwo".

P. Olpiński stwierdził publicznie że w jego mieszkaniu, Wrona namawiał Piastowców, by wspolnie wygolili Wyzwolenie. Kasperlik ujawnił machinacje p. Wrony, a Bryl i Lutyk przedłożyli dowody korupcji i sprzedawania mandatów poselskich za pieniądze. Zwolenników Wrony to nie przekonało, bronili go do końca. P. Bobek potwierdza listem że Piast miał wszystko w ręku, ale nie chciał wyzyskać sytuacji, obawiając się rozłamu, lub wielkich awantur.

P. Dzendzel twierdzi że rozbijacze prowadzą dalej swoją robotę a Piast upojony zwycięstwem zdaje się tego nie widzieć. Pisma rządowe zachowują dużą rezerwę, choć się stronnictwem bardzo pilnie zajmują.

P. Beran. Na dzień 3 października zaprosił mię do siebie poseł Beran. Informując mię zaznaczył że dr. Kiernik spełnia płatne funkcje powierzone mu przez ministra Bradę, Bagiński został przyjęty na etat dziennika "Venkov" z płacą 3 tysiące koron czeskich miesięcznie. Jego zadaniem będzie zbieranie głosów prasy polskiej. Twierdził że ma dostateczne dane, że jestem przez poselstwo polskie stale szpiegowany. Według wiadomości jakie ich rząd posiada, Niemcy wcale swoich planów nie zmienili, a po załatwieniu się z Sarą, mają się zabrać do polskiego korytarza i do Czech. Ich umizgi do Polaków mają tylko na celu zmylenie czujności.

Morderstwo. Wieczorem dnia 9 października wyszły nadzwyczajne wydania donoszące o zamordowaniu w Marsylii, króla Jugosłowiańskiego Aleksandra i

ministra francuskiego p. Barthou.Poruszenie w mieście olbrzymie.Ludzie mówią że to jest wyraźny sygnał wojenny.Minister Modźa jest zdania że klucz sytuacji pozostaje w ręku Mussoliniego.Jeźli on nie naruszy pokoju to zostanie utrzymany.Raczej wszystko przemawiać się zdaje za pokojem. Ma wiadomości,że Mussolini manifestacyjnie zawrze układ z Francja i to w dniach najbliższych. W Jugosławii uważa położenie za opanowane,obawia się wstrząsów we Francji.Władze policyjne francuskie zupełnie niedopisały. Nie wie czy nie działa tam jakaś niewidzialna ręka.

Paderewski. P. Paderewski listem z dnia 8 października przesłał mi gratulacje z powodu wyboru na prezesa Rady Naczelnej Stronnictwa.Krok Rady Naczelnej uważa za dowód dużego rozumu politycznego i charakteru u tych co pozostali w kraju.Byłem jego listem przyjemnie zdziwiony, gdyż nie spodziewałem się by go interesowały podobne małe sprawy i by zapomniał urazę, jaką czuł do mnie jeszcze z czasów swojego premierostwa w Polsce.

Ks. Szambelen Syski z Paryża w liście z dnia 10 października doradza mi wydanie pamiętników obiecując przy tem swoją pomoc.Sądzi że należałoby wydać w Polsce co przejść może przez cenzurę ,a w Ameryce lub Paryżu całe. Spodziewa się że to dałoby mi poważniejsze środki. Proponuje mój przyjazd do Paryża dla zetknięcia się ze światem politycznym.Nie zgodziłem się.

W dniu 14 października przybył p.Kuncewicz z Warszawy. Opowiadał że zastępca szefa sztabu głównego do niego mówił przed kilku dniami,że Piłsudski Francję uważa za słabego sojusznika.Polska powinna iść z Niemcami bo oni w siłę rosną,a Francja się cofa.On też to zdanie podziela. Francuzi nie tylko że są od Niemców gorszemi sojusznikami ale i gorszemi ludźmi.Kiedy był w Belgii z niemi, to mu nie dali kawałka chleba choć go mieli dosyć a on był głodny,natomiast Niemcy zawsze mu dawali.Ów oficer mówił mu że nie jest wykluczonem iż wojna wybuchnie jeszcze w tym roku, gdyż Niemcy są do niej przygotowane i nie mają innego wyjścia.Rosja jest wewnętrznie słaba ,nie posiada potrzebnego uzbrojenia ani dróg.

Piłsudski się stara rozbić małą Ententę i odosobnić zupełnie Czechy. Z nimi więc nie może przyjść do żadnego porozumienia, bo Piłsudski tego nie chce. Awantury na Śląsku są rozmyślnie organizowane i podtrzymywane.Wszelkimi siłami idzie do tego by z Węgrami osiągnąć wspolną granicę.

Nie jest wykluczone że nakaże zgodę ogólną w Polsce jeżeli będzie miał przed sobą wielkie zamiary.Ze stronnictwem może on pojść dość łatwo, bo są rozbite.Najlepiej trzymają się młodzi Endecy.Bereza ich wcale nie złamała. Starzy się podzielili na kilka grup.On zabiega około stworzenia grupy z kilkunastu ludzi złożonej zdolnej do pracy.Jedzie do Paderewskiego ażeby u niego poderwać wpływy gen. Sikorskiego gdyż je uważa za szkodliwe.Kiedy mu powiedziałem że ta jego misja zarówno brzydka jak i niemożliwa,odpowiedział że Sikorskiego niema co oszczędzać ,bo to bufon i nic więcej ,a misja mu się napewne powiedzie bo ma listy polecające ,od bardzo poważnych ludzi.

Na drugi Dzień przybył ksą Kaczyński który także jechał do Paderewskiego. Ponieważ mu powiedziałem z jakiemi zamiarami wybrał się p. Kuncewicz, uprzedził p. Paderewskiego o tej wizycie i swój wyjazd do niego przyspieszył. Za kilka dni wrócił p. Kuncewicz i nie pytany zaznaczył,że sprawy gen.Sikorskiego u Paderewskiego wcale nie poruszał.

Wycieczki. Na dzień 17 i 18 października przybyli do Czacy pp. Bobek, poseł Kornecki, inż. Ostrowski, major Mazanek, posłowie Pawłoski i Steinhof. Przeszli przez zielona granicę tam i z powrotem. Czeskie władze wydały im potrzebne dokumenty na tymczasowy pobyt.

Poseł Kornecki opowiadał że Stronnictwo Narodowe poprowadzi legalną robotę dopóki to będzie możliwe, a potem ucieknie się zapewne i do innych środków. Pawłoski i Steinhof zapewniali że postawa chłopów jest tak mocna, że niedaleka już chwila jak ona wszystkie przeszkody przełamie. Bobek jest wciąż przekonany że rząd przygotowuje awanturę z Czechami, gdyż szczególnie w ostatnich wysłał na Śląsk cieszyński i na Słowację kilkudziesięciu prowokatorów jego zdaniem z Litwy sprowadzonych.

Gilar. Widocznie za wpływem dr. Kiernika zaprosili mię na obiad nieznani mi dotąd państwo Gilarowie. On były urzędnik poselstwa polskiego w Pradze Czech z pochodzenia urodzony w Bochni, uważający się za Polaka, ona urzędniczka poselstwa, Polka pochodząca z Bochni. W czasie obiadu przybył zapewne przez nich zaproszony urzędnik poselstwa niejaki Pasternak. Dziwne towarzystwo. Gilar przez cały czas mojego tam pobytu wygadywał na Czechów, ona brała ich w obronę, Pasternak przeważnie milczał. Później dr. Kiernik żyjący z nimi bliżej opowiadał że jego zdaniem Gilar zostaje w służbie polskiego oddziału szpiegowskiego. jemu zaś ukradł tekę spodziewając się w niej dokumentów. Po cóż tam chodził i mnie ze sobą prowadził.?

Poseł Beran mówił mi dnia 31 października że poseł Grzybowski zaprosił do siebie szefa redakcji ich naczelnego organu "Venkowa" i opowiadał mu, że rząd francuski prowadzi poufne rokowania z Niemcami. Nie jest wykluczone że się z nimi porozumie, a Polskę zostawi swojemu losowi. Nie wie czy to naiwne próby wyprowadzenia w pole, czy usprawiedliwianie przymierza z Niemcami !

Wszystkich Świętych ! Poszedłem na cmentarz zmówić pacierz za ojców ! Tłumy ludzi których nie można przejrzeć. Przyszli uczcić swoich. Inaczej to jednak wygląda ta ceremonia niż u nas. Tam skupienie i modlitwa, tu raczej wizyta konwencjonalna ? ! Poza tem cmentarz nadzwyczajnie urządzony, a każdy grobowiec odświeżony i bardzo starannie utrzymywany. Inni to ludzie !

Listy. P. Bobek pisze że przy częściowych wyborach w Małopolsce rząd zastosował takie praktyki jakich się jeszcze nigdy nie widziało, ale i chłopi nie wszędzie dopisali. P. Mermel z Chicago i redaktor Baré opisują stosunki panujące pomiędzy polonią amerykańską i proszą o artykuły. Kilkanaście listów z różnych okolic kraju nadeszło przepełnionych skargami i żalami.

Minister Hodża w rozmowie zemną zaznaczył że uważa za niewłaściwe iż p. Benesz w swoim przemówieniu Polskę zaatakował. Należy mimo wszystko co robią Piłsudski i Beck zachować zimną krew, bo dwa narody sąsiadujące muszą się pogodzić. Poseł polski p. Grzybowski tłumaczył przez dwie godziny p. Kahankowi że Polska i Czechosłowacja powinny się pogodzić ze sobą, ale to mogłoby nastąpić jedynie na podstawie bezpośrednich układów z wykluczeniem Francji. Takiej polityki on nie rozumie, bo ona nie jest ani celowa, ani uczciwa. Uważe obecnie klucz sytuacji w Europie znajduje się w rękach Mussoliniego.

Dnia 11 listopada wyjechałem z Pragi do Rożnova na Morawach na kilkomiesięczny pobyt, gdyż w Pradze nie mogłem więcej wytrzymać. Zamieszkałem u niejakiego p. Novotnego, b. legionisty i właściciela drogerji. W tej miejsce-

1193

mieszka poseł stronnictwa republikańskiego Vencl,bardzo przyzwoity człowiek i Polakom przychylny.Okolica górzysta,ziemia ciężka i nieurodzajna. Ludność przypomina okolice naszej Limanowy,czy Grybowa. W tej małej mieścinie znajduje się kilka fabryk zatrudniających ponad tysiąc robotników,dwie szkoły siedmioklasowe,kilkadziesiąt zakładów rzemieślniczych,szkoła dla gospodyń wiejskich zbudowana kosztem kilku milionów kc.z wielkim luksusem urządzona,szkoła rolnicza dla chłopców,wielki zakład hodowli nasion,wszystko koło siebie.Grunta i ogrody należące do tych zakładów wynoszą kilkadziesiąt hektarów, a budynki stanowią spore bardzo ładne miasteczko.Wszystkie fabryki,sklepy,zakłady należą do Czechów, w mieście niema ani jednego Żyda! Miejscowość tę wybrałem także i dla tego, że leży ona o dwie godziny drogi od polskiej granicy, co daje możność łatwiejszego stykania i porozumiewania się z ludźmi którzy do mnie przybywają z Polski gromadnie.

Z pomiędzy kilkudziesięciu pism wyróżniają się:ks. Syskiego,p.Bobka,Posła Mikołajczyka,p. Chwalińskiego,Olchowicza,Kiernika, Baginskiego,Pawlikiewicza.P.Mikołajczyk pisze że przemówienie p. Roga w Sejmie było skandaliczne tchórzliwe i jest komentowane ogólnie jako oferta zrobiona rządowi.Jego do przemówienia nie dopuszczono.Kiernik zawiadamia że dr. Lieberman nie zgodził się na wydanie przez nas odezwy omawiającej politykę zewnętrzna i wewtrzną w Polsce.Baginski się martwi że mimo zlikwidowania działalności p.Kasperlika w N.K.W. w sekretarjacie,ten się tam na nowo zagnieździł.Że też ten człowiek niema w tej chwili większego zmartwienia.!

P.Wacław Olchowicz przesyła pozdrowienie od pp. Koskowskiego,Olchowicza Konrada, Szpotańskiego,Przysieckiego i donosi że bierność społeczeństwa staje się coraz większą.Warszawa wydaje się zamarłem cmentarzyskiem.Kryzys sięga coraz to głębiej,niszcząc wszelkie warsztaty pracy.Gorszym jeszcze ~~d~~ niego jest kryzys moralny który postępuje jak największa zaraza.

Dyrektor Pawlikiewicz pisze,że wie z dobrego źródła iż się przygotowuje amnestja.Piłsudski powiedział że mnie do kraju nie puści dopoki on żyje.W obozie rządowym są coraz większe tarcia.Muszą tam nastąpić rychłe i duże zmiany.Społeczeństwo odsunięte od spraw państwowych opanował oportunizm i myśl tylko o sobie.Tej zarazie ulegli i młodzi narodowcy,którzy myślą więcej o posadach i wygodzie niż o sprawie wspolnej.Spotyka się często ze Sikorskim i. posłem Czeskim p. Girsą od których ma dosyć wiadomości-P

P. Piotr Chwaliński b. poseł z powiatu wieluńskiego pisze z wielkim żalem że ogromna większość chłopów doprowedzona temi rządami do ostateczności przeklina je głośno i wzdycha do rządów rosyjskich.Narzeka także na zachowanie się stronnictwa i jego lękliwą politykę.Chłopi się spodziewają że ja wrócę i w tenczas dopiero może się ich los poprawić !

Korfanty. Dnia 26 listopada przybyli do mnie pp. Korfanty,Bobek i Mikołajczyk. P. Korfanty jest przerażony postępem zgniliżny w Polsce.Endecy stanowiący poważną siłę rozbijają się dzięki niemądrej polityce Dmowskiego.Młodzi radykali którzy od nich wyszli stanowić mogą siłę bardzo poważną, jeśli nie zostaną zdemoralizowani.Narodowa Partja Robotnicza się kończy,Chadecy mają tyle co na Śląsku.Biskupi prowadzą politykę tchórzliwą, biskup Adamski na Śląsku postępuje chaniebnie,opowiadając publicznie o wielkiej pobożności Piłsudskiego,choć wie że to jest nie prawda.Wie także i o tem że na rozkaz Piłsudskiego Beck,Wenda i Miedziński zamordowali Zagórskiego.porabali na

kawałki i utopili we Wiśle z worem do którego nakładli kamieni ,by zamordowany nie wypłynął.Takich zbrodniarzy ośmiela się chwalić biskup katolicki? Ten biskup który wie o tem dobrze i który nie dawno mówił co innego.!Jest to rzecz znamienna i wielce bolesna.Tego się po Adamskiem nigdy nie spodziewał Przed odjazdem obiecał zająć się robotą o ile to w obecnych warunkach będzie możliwe.Nie wielu ludzi zostało na których możnaby liczyć napewne.

Mikołajczyk i Bobek ponawiają stare żale,Ten pierwszy twierdzi że Wyzwoleńcy naprawdę chcą stronnictwo zaprzedać ,a przeciw wszystkiemu co czuć Piastem prowadzą nieubłaganą walkę.Chłopi stają się coraz więcej skonsolidowani i zdecydowani,gotowi wystąpić jeżeli odemnie dostaną do tego rozkaz. Z Bobka wychodzi oportunista i przyjaciel Wyzwoleńców.

Wiadomości.P Sularz ze Skawicy wsi powiatu makowskiego donosi mi w liście że byli we dwóch u ministra Kościałkowskiego ze skargą na nadużycia popełnione przez władze przy wyborach samorządowych.Wszystko im obiecał i nic niedotrzymał, Chłopi widzą że szkoda do tego rządu poco chodzić,a najlepiej zrobić sobie porządek sami.Do mnie się zwracają co powiem,zanim się ruszą? Venkow" przynosi wiadomość o rozmowach Roga z sanacją.Ostrowski przesyła jego mocno nie mądry wywiad zrobiony z Kurjerem Porannym". Bagiński twierdzi że prowadzący obecnie politykę Ludowców Rataj i Graliński do czasu wyborów nie występują ostrzej by się sanacji nienarazić i na siebie zanadto uwagi niezwrócić,gdyż tem sposobem spodziewają się ominąć jej czujność i lepszych ludzi do Sejmu wprowadzić.Nie należy obwiniać tylko Roga o wszystko,bo Rataj wie o jego robocie i na nią się godzi.

Prezes zarządu pow. w Siedlcach Wincenty Żelazowski pisze,że chłopi przestali wierzyć zarówno górze stronnictwa ,jak i rządowi, a dochodzą do przekonania,że tylko walką zbrojną można położenie zmienić i swój byt poprawić. Komunizm się szerzy niesłychanie i chłopi mogą bardzo łatwo wpaść w jego sieci,jeżeli stronnictwo nie poprowadzi innej polityki niż dotychczas.

Chorujący ciężko na konspirację i ostożność p. Bobek narobił mi nie mało kłopotu i napędził strachu,bo chcąc mię dyskretnie zawiadomić o przyjeździe corki,użył w telefonie wyrażenia o chorym pacjencie i lekarzu który ma na niego zaczekać.Ponieważ to niebyło umówionem ,nie mogąc wiedzieć co się za tem kryje spodziewałem się najgorszych rzeczy.To samo przeszła corka. Nie zawsze dobra jest za wielka opieka i przesadna ostrożność.

P. Dzendzel przesyła różne materjały,twierdzi że Wyzwolenie idzie na ugodę ze rządem ze strachu przed "Piastem". On uważa że sanacja rozłazi się coraz więcej.Do mnie pałają sfery rządowe niesłychaną nienawiścią.Piłsudskiego widział z odległości kilku kroków,Jest zupełną ruiną człowieka,jeśli przeżyje kilka miesięcy to będzie dobrze. Na paradzie wojskowej nie mógł stać ani kilku minut i nie rozmawiał z nikim.Zrobiło to wielkie wrażenie.

Rozmowy. Dnia 17 grudnia przybyli :Rataj, Mazanek,Mikołajczyk i Bobek. Rataj objechał szereg powiatów Małopolski zachodniej.Zjazdy się udały nadzwyczaj dobrze.Jest jednak nimi zaniepokojony gdyż chłopi prą do rewolucji, której Stronnictwo nie może lekkomyślnie robić.Mnie na zjeździe okręgowym wybrano prezesem wśród wielkiego entuzjazmu.Robotę intryganckа prowadzi p. Babski,który się porozumiewał niedawno z Bagińskiem w Cieszynie.

Na drugi dzień do Morawskiej Ostrawy przybył p. Pawlikiewicz.Jest nastrojony ogromnie pesymistycznie. Twierdzi że wszystko zdaje się dojrzewać

do upadku.Nędza ogólna postępuje coraz bardziej, zobojętnienie idzie szeroką falą.Charakteryzując różnych znanych mi ludzi twierdzi że podleją corez to więcej.Poseł Czechosłowacki w Warszawie p. Girsa mówił mu że min. Benesz zgodził się by p.Beck postawił warunki porozumienia jakie on zechce,gdyż rząd czeski je zaakceptuje,Beck obiecał to uczynić,lecz nie dotrzymał.

P. Mermel pisze z Chicago ,że „Dziennik Zjednoczenia" nie chce więcej drukował moich artykułów gdyż konsul polski ,wymógł to na wydawcach.Oni zaś nie mogą się oprzeć, gdyż żyją subwencjami przez rząd polski im płaconemi.Bardzo mi to było nie na rękę gdyż akuratnie posłałem sprostowanie wywiadu który tam drukował ks. Syski,a który w dużej mierze nie odpowiadał moim poglądom.Napisałem także i do ks. Syskiego w tej sprawie,domagając się odpowiedniego skorygowania.Trochę się wykręcał zaznaczając że za to co napisał sam bierze odpowiedzialność.A jednak wywiadu swoim nazwiskiem nie podpisał !Redaktor z Chicago p. Haimam usprawiedliwia postępowanie Dziennika panującemi stosunkami i doradza moje oświadczenie wydrukować"w Monitorze."Dobrzy ludzie !

Choroba. W nocy dnia 23 grudnia dostałem niesłychanych boleści.Przywołany lekarz stwierdził podrażnienie ślepej kiszki.Z temi boleściami nie chcc się położyć do łóżka i nie wierząc opinii lekarza co się okazało słuszne, byłem na uroczystości wigilijnej u posła Vencla,a na drugi dzień w kościele.Myśli się plączą,bole dokuczają. Boże Narodzenie już drugie na obczyźnie Gospodarz p. Novotny prosił mię na obiad.Zgodziłem się gdyż ta wieczna samotność staje się coraz większym i przykrzejszym ciężarem.Mili ludzie.!

Życzenia. Przez dwa dni przeglądałem listy i życzenia świąteczne.Nadeszło ich kilkaset z wielu tysiącami podpisów.Niektóre listy bardzo charakterystyczne.Dziwię się że im cenzura darowała.W piśmie szczególnie chłopi okazują dużo odwagi i niesłychanego dla mnie sentymentu.Czy tak jest w rzeczywistości ?Odpowiedziałem na przeszło półtorej setki listów.

P.Graliński. Dnia 26 grudnia spotkałem się we Frenstcie z państwem Gralińskiemi z Warszawy.On adwokat i gen. sekretarz stronnictwa,ona żydowka wielka przyjaciółka p. Bagińskiego.On charakteryzując sytację dochodzi do wniosku,że w stronnictwie niema ani jednego człowieka na potrzebną miarę.Przykładem może być klub poselski,w którym gdy trzeba było wydelegować mówcę musiano ciągnąć losy bo się nikt nie chciał tego podjąć.Ona twierdzi że polityka całej opozycji,a stronnictwa ludowego w szczególności jest polityką tchórzostwa i jemu radzi ażeby się z niej wycofał, jeżli niema odwagi zdobyć się na inne postępowanie.Obecny przytem p. Bagiński milczał.

Dnia 29 grudnia przybyli do mnie pp. Profesor Kot, Mikołajczyk,Bobek.Mikołajczyk jest zdania że obecnie prowadzi wielką kampanię Wyzwolenie mającą na celu zniszczenie Piasta. Najgorsi są Graliński i Róg.Natay im wierzy i ustępuje,rząd im przychodzi z pomocą.Prof. Kot zebrał masę wiadomości pochodzących ze sfer rządowych i od konserwatystów krakowskich.Nie bardzo te wizyty były mi na rękę,bo siedziałem z bolami coraz to większemi.

P.Girsa. Rano dnia 31 grudnia pojechałem do Przerowa dla zetknięcia się Z czeskim posłem w Warszawie min. Girsą który mię telefonicznie tam zaprosił.Znałem go z Warszawy gdzie był nieraz u państwa Pawlikiewiczów.Twierdzi że ze zdrowiem Piłsudskiego jest coraz to gorzej.Piłsudski sam to czuje i dlatego wszystko stara się tak przygotować ażeby jego śmierć nie wywołała wielkiego wstrząśnienia. Usilne zabiegi robi także i jego żona.

Przed kilku dniami dzięki jej zabiegom odbyła się konferencja ,w której udział oprócz Piłsudskiego wzięli gen. Rydz- Smigły i Sosnkowski.Piłsudski na swojego zastępcę wysunął gen. Sikorskiego.Nic nie postanowiono,choć jego zdaniem do takiego załatwienia sprawy nie dopuszczą pułkownicy.Najbardziej tej kombinacji ma się sprzeciwiać p. Beck.On Becka uważa nie tylko agenta niemieckiego,ale złego człowieka i notorycznego kłamcę.Okłamuje on nie tylko swoich bliższych i dalszych,ale także obcych dyplomatów.

W bardzo niepochlebnem świetle przedstawia postępowanie posła francuskiego p. Laroscha,którego nazywa największym i najmniej mądrym w Polsce Piłsudczykiem .Gdyby go rząd francuski był odwołał przed dwoma laty nie miałaby wiele przykrości Polska,uniknęłyby ich Francja i Czechosłowacja. Mimo takiego nastawienia nie potrafił sobie wyrobić dostatecznej powagi, nawet u tych którym tak wiernie służy. O przyjęcie przez Piłsudskiego zabiegał przez dwa lata i w rezultacie go nie otrzymał,nie wyciągając z tego żadnych konsekwencji. W sprawach polskich jest zupełnym ignorantem,a rząd francuski informuje fałszywie.Sądzi że nareszcie będzie odwołany,gdyż się znaleźli ludzie którzy do min, Lavala dotarli i odpowiednio go poinformowali Przed wyjazdem p. Girsa oświadczył że imieniem min.Benesza prosi mię do Pragi gdyż p. Benesz pragnie zemną odbyć rozmowę .Zgodziłem się.

Nowy Rok 1935.

Nowy rok. Nie wyjechałem nigdzie mimo zaproszeń,siedzę i myślę.Drugi rok na tułaczcze i wygnaniu.Jakto jeszcze długo będzie.Dobrze że czas sobie skracam pisaniem i zajmowaniem się sprawami bieżącemi w Stronnictwie,bo inaczej trudno byłoby wytrzymać.~~Jak to jeszcze będzie długo~~.Zdrowie się pogorszyło, stosunki się nie poprawiły. Beznadziejność wieje zewsząd.Roboty na serjo jak ja ją rozumię niedą się prowadzić.Tych ludzi z któremi się stykam i którzy naprawdę są mi życzliwi,nie stać na żaden czyn.Wiem że jakby od roboty którą oni prowadzą zależało,to musiałbym tu życie skończyć, choćby ono miało trwać nawet bardzo długo. No ale nato niemam żadnej rady.

Nadesłano mi różnemi drogami przeszło dwie setki listów z życzeniami.Wielu z tych życzliwych nieznam i nigdy ich nie widziałem.Jeżli ludzie nie kłamią to może to być rozrzewniające co oni wypisują.Między piszącemi znalazło się dwóch księży,Kaczyński z Warszawy i Solak z Grybowa.Górale zakopiańscy przysłali list z kilkaset podpisami.Wyprzedziło ich Pomorze,Poznańskie,iMałopolska z różnych stron.Z Królestwa ruszyła się bardzo silnie młodzież.Gen. Sikorski pisze że moja popularność staje się coraz większą,nawet w kołach któremi były przeciwne.W Polsce brakuje człowieka na właściwą miarę.Paderewski zamierza przybyć do Pragi.Należy jego pobyt odpowiednio wyzyskać.

Łabuz. Dnia 4 stycznia przybył do mnie b. sędzia Łabuz z Limanowy.Przysłał go dr. Kiernik nie wiadomo poco. Ukrywał się przeszło rok na podkarpaciu ścigany przez władze za przygotowanie rewolty na Podhalu.Mówi jak nieprzytomny,widać że to człowiek w dużej mierze niepoczytalny.Po kilku dniach wysłałem go Cieszyna pod opiekę prof. Smekala.

Benesz.Dnia 7 stycznia przybyłem do Pragi.Czekał na mnie p. Girsa który pojechał zemną do ministra spraw zewnętrzych p. Benesza. Przyjął mię natychmiast. Przez dwie godziny mówił o sytuacji światowej ,swojej działalności, poglądach i zamiarach.Polska przez swoją niezrozumiałą politykę zostanie

1185

zupełnie odosobnioną. Układ zawarty przez Polskę z Niemcami uważa nie tylko za nielojalny w obec sojuszników, szkodliwy dla narodów słowiańskich, ale dla Polski niesłychanie niebezpieczny. Nie uważa także tego za żaden sukces polskiej dyplomacji, bo do niego zwracali się Niemcy dwukrotnie z podobnemi propozycjami, ale on im oświadczył, że może to robić w tenczas, gdy inni się zgodzą. Sukces wielki osiągnęli Niemcy, bo ich Polska wyciągła z odosobnienia. On do Becka zwracał się trzykrotnie z propozycjami, dotyczącemi uregulowenia stosunków polsko-czeskich. Beck się wykręcał, obiecywał dać mu odpowiedź później, oznaczał terminy, ale żadnego niedotrzymał. On wie że Piłsudskiemu i Beckowi wcale nie idzie o Śląsk cieszyński, bo on o tej sprawie chciał mówić i chciał ją ugodowo załatwić, ale oni wolą ją mieć nie załatwioną.

Wojny w Europie się nie obawia. Hitler na wojnę nie pójdzie, bo Niemiec na nią niestać, a Hitler się zbyt długo nie utrzyma przy władzy. On ma wiadomości że grunt tam silnie podminowany, a będzie jeszcze gorzej kiedy przyjdą większe braki, na co się bardzo poważnie zanosi. Ze zdrowiem Piłsudskiego jest całkiem źle. Może on jeszcze żyć trzy, cztery miesiące jeżeli się usunie od wszelkiej pracy. Inaczej może bardzo prędko skończyć. Jeżeli on dyktował obecną politykę Beckowi, to uczynił Polsce najgorszą przysługę, bo doprowadził do tego że teraz Polsce nikt nie wierzy.

Z Warszawy mi doniesiono w kilku listach równocześnie żep. Róg nie tylko że prowadzi jakieś podejrzane rozmowy ze Sławkiem, ale się u niego zastrzegł by kto inny układów nie prowadził. Miało to dotyczyć Wyrzykowskiego i Wrony. P. Rataj donosi że Sejm w najbliższym czasie będzie rozwiązany, a wybory do nowego odbędą się w kwietniu, a najdalej w maju. Przed paru dniami mówił o tem do p. Kosmowskiej premier Kozłowski, który jest jej krewnym.

Oszczerstwa. Dnia 13 przysłano mi egzemplarz Nowin Śląskich". Znajduje się w nim artykół z atakiem na Korfantego, Bobka i Regera za wysługiwanie się Czechom. W Dzienniku Polskim jest taki sam atak na mnie. Obrzydliwe oszczerstwo. Te kanalie nie dadzą i tu żyć. Wściekołość człowieka porywa. Nigdy nikomu nie służyłem i nie będę. Mało im jeszcze mojej krzywdy.

W liście Z dnia 18 donosi mi dr. Lieberman, że we Francji nienawiść do Polaków z powodu paktu z Niemcami doszła do takiego stanu, że się niebezpiecznie na ulicach pokazywać. To wpłynęło na wydalanie robotników polskich.

22 styczeń, moje imieniny. Dobrze że się nauczyłem dawno obywać bez wszystkiego i wystarczać sobie sam. Znowu masy listów i kartek imieninowych. Widocznie akcja została zorganizowana, gdyż ze samego powiatu myślenickiego nadeszło 56 równobrzmiących kartek. Inne powiaty nie zostały w tyle.

Interesujące są listy z Ameryki od redaktorów: Haimana z Chicago, Przyprawy z Detroit. Obaj twierdzą że prasa polska niemal cała jest tam na żołdzie, a na czoło społeczeństwa wysunęli się ludzie płatni przez konsulaty, pomiędzy nimi bardzo wielu żydów. Ogół polskiego społeczeństwa niczem się nie zajmuje Taki sam bolesny list nadesłał hr. Drochojowski redaktor „Kurjera Polskiego".

Spotkanie. Dnia 26 pojechałem do Frydka celem spotkania się z Ratajem i Mikołajczykiem. Zupełnie niespodziewanie natknąłem się na adwokatów Drabicha i Olpińskiego z Warszawy, którzy sobie zaprosili p Kiernika. P. Drabich po wypowiedzeniu komplementów pod moim adresem i szerokim opowiadaniu o stosunkach powiedział, że choć się uważa za Piastowca, ale na wypadek rozłamu pójdzie z Wroną, bo choć on jest łotrem ale żywem, gdy ideowy Rataj jest mar-

twym człowiekiem.Po mojej replice sporo popuścił z tej dziwnej moralności. Jego towarzysz Ołpiński zachorował ciężko i nieuleczalnie na mandat poselski.

Na drugi dzień rano zrobiło się nieprzyjemne kino.Dr. Kiernik spotkał p. Rataja oktorym nic nie wiedział,gdyż ja Kiernika nie zaprosiłem obawiając się jego gadulstwa. Żale i podejrzenia zapanowały nad wszystkiem.Myślę że mi Kiernik nigdy tego nie daruje,choć go nie bardzo rozumię, bo przecież żadnego urzędu nie mamy do obsadzenia.A sądzę że i nie będziemy mieć!

P. Rataj mówił 2 godziny.Twierdził że w obozie rządowym panuje duże zamieszanie.Piłsudski jest coraz więcej skryty i chory. Kozłowskiemu i marszałkom Sejmu i Senatu,Switalskiemu i Raczkiewiczowi,którzy poszli do niego w sprawie konstytucji nie miał żadnej odpowiedzi.Dekadencja zupełna jest tak w obozie rządowym jak i u stronictw opozycyjnych.Uległo jej także Wyzwolenie.Nie chce i nie może prowadzić żadnej walki.Z tąd ustępstwa wronie. Nie miłe wrażenie robi potępienie p. Brodackiego przez sąd marszałkowski.

P.Volny. Przypadkowo na mieście spotakałem się z p. Volnym,posłem do Sejmu krajowego w Bernie.Zaprosił mię do siebie, uprzedzając że jego żona jest Polką .Ciekawy poznać te stosunki pojechałem z nim. Mieszka we wsi Rałkowice w powiecie misteckim.Jest gospodarzem na 7o hektarach gruntu.Ubolewa nad zadrażnieniami polsko-czeskiemi,uważajac je za dzieło Niemców i szowinistów z jednej i drugiej strony działajacych.On sam napewne nie wie czy jest Polakiem, czy Czechem,gdyż stosunki narodowościowe są niesłychanie zagmatwane.Kiedy on niby Czech chętnie używa języka polskiego jego żona Polka z pochodzenia,mająca braci na wybitnych stanowiskach w Polsce mówi wyłącznie po czesku i dzieci na Czechów wychowuje,choć on tego nie żąda.

Za chwilę weszła jego żona.Wydawała się mocno zażenowana i zawstydzona. Mówiła po polsku usprawiedliwiając się że trochę zapomniała.Uczyła się w polskiej szkole.Jej nauczycielem przez pewien czas był p. Bobek.Jej bracia są polskiemi działaczami,siostry powychodziły za Czechów.Widują si często!

Czując się trochę nieswojo w tem towarzystwie,załatwiłem z p. Volnym sprawę pożyczek dla kilkunastu chłopów polskich na Śląsku i odjechałem. Ta uczennica p. Bobka ,wychodząca dla majątku za Czecha,nie chcąca mówić po polsku zupełnie świadomie, nie dawała mi długi czas spokoju.

Dnia 29 od wczesnego rana do późnej nocy podpisywałem na listy. Zdobyłem myślę duży rekord,gdyż napisałem ich 75.Wiem że pewna ich część zamiast do rąk adresatów wpadła w ręce policji,nie pojmuję dla czego bo treść ich była więcej niż niewinna.Poco ten strach i zabieranie obcej własności.

Morawy. Przez kilka dni przesiedziałem nad spisaniem moich spostrzeżeń poczynionych w różnych miejscowościach Morawy szczególnie z dziedziny rolnictwa. Zebrałem to w książeczce pod tytułem"Morawa" .Senator Korfanty przyrzekł mi to wydrukować w Katowicach.W tem celu przybył do mnie do Rożnova.Przy sposobności spotkał się z p. Stoupalem ,z którem omawiali stosunki polsko -czeskie szczególnie z punktu widzenia ekonomicznego.Rzecz oczywista że to wszystko teorja,bo dopóki będą w Polsce obecne stosunki, nic się w tym kierunku nieda zmienić.Obaj byli z rozmowy zadowoleni.

Akademicy. Dnia lo przyjechał akademik lwowski Stefan Szybalski. Rekomendował się listami senatora Głąbińskiego, prof. Surzyckiego Stefana i Jana Rozwadowskiego ze Lwowa. Przysłali go w sprawie akademika Ungra,który po awanturach we Lwowie zrobionych,ucieka za granicę przed aresztowaniem.

1186

kryjąc się chwilowo w jakiejś miejscowości w pasie pogranicznym. Odemnie żądają zajęcia się jego losem i uchronienia go od aresztowania. Akademik Szybalski, to już starszy młodzieniec, zawzięty wielbiciel Dmowskiego mimo że sam uważa iż polityka wyczekiwania może ludzi zdemoralizować, lub pchnąć ich na inną drogę. Oni się nad tem naradzają i nie jest wykluczone, że się od tej opieki będą musieli uwolnić. Fermenty na tem tle są pomiędzy młodzieżą coraz to większe. P. Stahl i inni odstępcy nie mają we Lwowie nikogo za sobą.

Listy. Prof. Kot zapowiada swój przyjazd, Kaleta Gruszki i Niemca. Ks. Syski opisuje z wielkim niepokojem zmiany we Francji i doradza wydanie manifestu do Narodu. Bagiński zapowiada przyjazd dr. Liebermana. Bobek się uskarża na małostkowość posłów i skąpstwo dochodzące do obrzydliwości. Łabuz nadsyła listy chłopów z limanowskiego bardzo nieostrożne, z których także wynika, że p. Łabuz wypisuje do nich niemożliwe rzeczy. Kilkanaście innych listów z różnych stron kraju przeważnie od chłopów przepełnionych żalami.

Córka. Dnia 15 przyjechała córka. Czuje się źle. Życie staje się niemożliwe. Bezustanne szpiegowanie przez policję. Listy przeglądają mimo że na mnie nie są adresowane. Ludzie przeklinają te rządy i Polskę, nie mają jednak odwagi publicznie wystąpić. Przepustkę dostała dopiero krętemi drogami.

Rozmowy. Przez trzy dni byłem w Pradze. Zeszły one na rozmowie z pp. Liebermanem, Kiernikiem, Bagińskiem, a następnie z Kotem. Na naszej emigranckiej konferencji postanowiono przy dużem ociąganiu się p. Kiernika: że nikt nie przyjmie ewentualnej amnestji gdyby ona wykluczała drugich. Że należy w sprawach tak polityki zewnętrznej jak i wewnętrznej wydać odpowiednią deklarację, którą ma przygotować dr. Lieberman. W końcu postanowiono starać się ożywić akcję w kraju, o ile na to środki pozwolą.

W czasie tych rozmów p. Kiernik zachował się jak jak kapryśne dziecko, żaląc się że jego projektów nie wzięto pod uwagę. Dawał także bardzo poważnie do zrozumienia, iż ma propozycje powrotu do kraju, lecz się jeszcze nie zdecydował. P. Bagiński oznajmił że jemu takie propozycje robiono ale on je stanowczo odrzucił. To samo mówił p. Lieberman. Ja tylko nic nie miałem. P. Lieberman zawiadomił nas przytem, że p. Pragier wybiera się do Polski.

Profesor Kot przyniósł wiadomość z Warszawy, o zawartym układzie pomiędzy rządem i Wyzwoleniem, na podstawie którego ma być P. ast zupełnie zniszczony, a Wyzwolenie w zgodzie z rządem zostać jedyną reprezentacją chłopów. P. Bagiński to potwierdził zaznaczając, że on tę wiadomość miał już dawniej nie mógł jednak o niej mówić będąc związany poufnością. Ponieważ obecnie ma usta otwarte musi to potwierdzić i dodaje że Kościałkowski oświadczył do znanego mu człowieka, że dla mnie droga powrotu do Polski jest zamknięta.

Na żądanie p. Liebermana poszedłem z nim do min. Benesza. Powtórzył niemal to wszystko co onegdaj mówił do mnie. W końcu z dużym naciskiem zaznaczył, że swoją polityką Polska się kompromituje coraz to więcej, a wszyscy są przekonani że Beck jest notorycznym kłamcą. P. Lieberman który zadał mu kilka pytań, w końcu prosił by wpłynął na Francję, w kierunku zajęcia przez nią więcej wyraźnego stanowiska w obec reżimu rządzącego w Polsce.

Następnie p. Lieberman odwiedził premiera Malypetra, ja poszedłem do ministra ronictwa p. Hodży. Jest zdania że reżim rządzący w Polsce przechodzi duży kryzys i za kilka miesięcy będzie należał do przeszłości.

Putek. P. Rataj zawiadomił Bobka iż Putek będąc w Warszawie rozpowiadał na prawo i lewo że w licznych listach dałem polecenie moim zwolennikom by przy nadejść mających wyborach głosowali na mnie. Ci ludzie bez oszczerstw i intryg nigdy żyć nie mogą. Zwróciłem się do Gruszki by tę rzecz załatwili.

P. Garlacz pisze w liście, że p. Putek od dłuższego już czasu prowadzi jakąś robotę podejrzaną, która ma za zadanie zwrócić uwagę sfer sanacyjnych i uznać go za prawomyślnego. O tem świadczy pomiędzy innemi przemówienie jego w Myślenicach, Krakowie i kilku innych miejscowościach. Czy to prawda ?

Ameryka. Za pośrednictwem ks. Syskiego i p. Mermela nawiązałem stosunki z kilku pismami polskiemi w Ameryce północnej. Napisałem też kilka artykułów Umieścili ,choć niektórzy z zastrzeżeniami. Redaktor Monitora p. Przyprawa wydrukował nawet i mój list prywatny pisany do niego, usprawiedliwiając się, że tego nie zrobił ze złej woli, lecz dla poczytności swojego pisma. W obec takiego pojmowania sprawy pisania zaniechałem. W obec tych inteligentów redaktorów p. Mermel chłop z dąbrowskiego powiatu wychodzi na wielkiego dżelteLmena. Największą giętkość karku okazali redaktorzy "Zjednoczenia w Chicago! Ks. Syski pisze oburzony że i jemu zniekształcili i zmienili wywiad.

Dnia 8 powrócił akademik Cihlaż który wyjechał do kilku miejscowości w Polsce. We Lwowie p. Bryl wystąpił z zarzutami że będąc na urzędzie Korytowałem Endeków, choć on mi tego gorąco odradzał. Gdybym się był kierował jego radami byłoby w Polsce dużo lepiej. P. Babski nazwał Piasta "przed-siębiorstwem zarobkowem. Ta bezczelność jest jednak zdumiewająca.

Na drugi dzień przybył p. Mazanek. Opisując stosunki zaznaczył między innemi, że polityka hecowania jaką uprawia Beck z Piłsudskiem zaczyna się przykrzyć nawet rozumniejszem Piłsudczykom. Pułkownik Bolesławicz na uroczystości Masaryka w Krakowie w rozmowie z prof. Kotem i innemi nazwał ją idjotyzmem. Tak samo na nią zapatruje się wielu wyższych oficerów. Z rozmowy politycznej z nim i przedstawionego mi planu dochodzę do przekonania, że oni za sto lat nic nie zrobią. Dałem instrukcje, nie wierząc by je wykonali.

Przez trzy dni z rzędu same odwiedziny. Temat zawsze ten sam. Oskarżają jedni drugich ,przynoszą informacje rzekomo z najlepszego źródła i pocieszają mię idącą amnestją i rosnącą moją popularnością ,w coraz to szerszych kołach. Nie wiem czy oni tak naiwni, czy mnie za naiwnego uważają. No ale słucham bo cóż zresztą robić gdy opowiada taki co przyjechał z daleka, co stracił i jeszcze się naraził. W każdym razie dowiedziałem się że p. Kwiatkowski wyraził się o mnie w Mościcach do wielu ludzi bardzo przychylnie, że Michałkiewicza senatorzy zupełnie kopnęli ,że Rataj nie może się nigdy zdobyć na decyzję, może i bezwiednie prowadzi robotę Wyzwolenia. Rządy sanacyjne są do wywrócenia byle się znalazło kilkudziesięciu ludzi mających trochę odwagi i t.d.

Student. W dniu 16 przybył do mnie wieczorem starosta powiatowy zawiadamiając mię że Student Ungar został aresztowany i przebywa w więzieniu w Koszycach ponieważ przeszedł granicę bez żadnych dokumentów. W więzieniu miał się powoływać na mnie. Pojechałem ~~nazajutrz~~ do Berna, gdzie otrzymałem natychmiastowe jego zwolnienie .Nazajutrz już był u mnie bez grosza przy duszy!

Książka. W dniu 17 przyjechał inż. Ostrowski ze Lwowa z listem prof. Bujaka. P. Bujak pisze że przeczytał moje notatki, uważa że warte wydania. Znalazł także takich co dadzą potrzebne pieniądze. Sądzi że cenzura zbyt srogą nie będzie, on się już trochę informował będąc w Warszawie. Honorarjum będzie

1187

wynosić 15% przy stopniowej wypłacie. W razie mojej zgody przyjedzie do mnie dla omówienia potrzebnych szczegółów. Odpowiedziałem że trzeba przeczekać.

Listy. W listach od Pawlikiewicza. Kiernika, Bagińskiego, Kulerskiego, Liebermana, Bobka, Mikołajczyka i tylu innych ta sama nuta, narzekanie, żale albo chwytanie się pozorów. Chłopi na wiele rzeczy patrzą zupełnie realnie.

W dniu 29 wyprawiłem akademika Ungara do Pragi. Dałem mu skromną kwotę na drogę i zapłaciłem co należało. Był na tyle przyzwoity, że mi odesłał.

Po południu przyjechał prof. Kot. Zapowiada przyjście wojowniczego rządu w Polsce.. Piłsudski czuje się coraz gorzej. Nowa konstytucja i ordynacja wyborcza są robione pod katem utrzymania rządów na wypadek śmierci Piłsudskiego. Elita będzie w Senacie, wyborcy zupełnie skrępowani, samorządy odegrają rolę narzędzia. Mościcki zaczyna pakować kufry, Kozłowski sadził się zbyt głośno na wywalenie kilku ministrów z rządu, tymczasem sam poszedł.

Kulerski. Senator Kulerski przybył dnia 2 kwietnia. Oburzony do żywego na to co się w Polsce dzieje. Przypomina że gdy jego zaaresztowali Prusacy to to komisarz policji powiedział mu, że się musi jako Niemiec wstydzić za takie postępowanie rządu. W więzieniu dali mu dwa pokoje, drzwi miał zawsze otwarte, mógł wychodzić kiedy zechciał. Cała służba siliła się na grzeczność i usłużność w obec niego, a przecież nie tylko był Polakiem ale działaczem przeciw rządowi ostro występującym. Chciałby zaciągnąć w Czechosłowacji pożyczkę dla spłacenia najpilniejszych długów i podtrzymania zakładów i pisma, bo go chcą zniszczyć zupełnie tendencyjnie. Mam obawę że on niedługo pociągnie ! Nerwowy, zapominający się i niesłychanie przejęty stosunkami !

Jeszcze naradam Dnia 4 kwietnia przybyli do Rydza Rataj, Mikołajczyk, Bobek. Rataj utrzymuje że stronnictwa polityczne zostaną rozwiązane w najbliższym czasie. Stosowany już teraz terror wzmoże się jeszcze w razie śmierci Piłsudskiego. Nawet gen. Rydz- Smigły czuje się niepewny. Jeśli monopol na terror zatrzymają jedni, a drudzy będą się kierować legalnością, to niema mowy o zmianie. Chłopi sami ani nie wytrzymają, ani nie są wstanie przeprowadzić zmiany. Obserwuje cofanie się i coraz większe załamywanie. Nie wiem po który raz powzięliśmy postanowienia, których zapewne nie będzie miał kto wykonać. W przeciwieństwie do Rataja Mikołajczyk był optymistycznie nastrojony.

Dąbrowski. Dnia 5 kwietnia zawiadomił mię syn posła Vencla właściciel autobusu, że jakiś Polak chce się z Frenstatu do mnie dostać. On go nie weźmie na autobus bo wyglada podejrzanie. To nie przeszkodziło temu panu, bo za półtorej godziny już był w miastczku dopytując się o mnie każdego kogo napotkał po drodze. Tym sposobem postawił na nogi całe zaciekawione miasteczko, gdyż moje nazwisko było tam znane tylko policji, mojemu gospodarzowi i rodzinie posła Vencla. Nareszcie trafił na policjanta który go przyprowadził do mnie. Nie wiem czy gdziekolwiek byłoby to do pomyślenia. Człowieka nieznanego obcego i bez wszelkich dokumentów, zamiast do więzienia bierze policjant w opiekę jak dziecko. Ten Dąbrowski te rzemieślnik z powiatu Ostrów w Poznańskiem. Należał do obozu narodowego i prowadził agitację przeciw rządowi. Za przenówienia został zasadzony kilkakrotnie po kilka miesięcy więzienia. Po odsiedzeniu jednej kary post nowił zbiedz aby uniknąć dalszych. Poseł Lasota obiecywał mu amnestję. To się nie stało. Na drogę i utrzymanie żony i dzieci wymieniony poseł dał mu złotego i 70 groszy. Musiał sprzedać co miał by mieć na drogę. Rano [illegible] wziął od niego prezydent który

Stronnictwo Narodowe w Kętach odprawiło go z niczem. Od granicy do mnie przyszedł o głodzie. Umieściłem go w hotelu, dałem co mogłem. Odpoczął i poszedł piechotą do Wiednia gdzie miał swoich krewnych. Wątpię czy przejdzie gdyż cała jego legitymację stanowią dwa wyroki sądowe i wezwanie do kary.

Pan Korfanty. Dnia 7 kwietnia przybył wieczorem do Rożnova senator Korfanty. Mówił że uszedł ze Śląska przed aresztowaniem przestrzeżony przez urzędnika prokuratorji katowickiej. Do granicy dojechał autem. Twierdził że za kilka minut byłoby już za pożno. Opowiadał że ostatnie tygodnie przyniosły w nastrojach ludności bardzo korzystną zmianę. Strach mija, nienawiść do rządzących rośnie. Na Śląsku przyczynia się do tego postępowanie ludzi do bloku należących. Kradną oni jak kruki i kompromitują się coraz bardziej. Zgnilizna szczególnie postępuje na górze. Brat Prezydenta Mościckiego zaatakowany publicznie przez "Polonię" za milionowe oszustwo na szkodę Maurycego Zamojskiego zjawił się w redakcji, żądał sprostowania, obiecując dać dowody swojej niewinności, ale ich nie dostarczył. On wie dobrze że ich niema.

Ten Mościcki ani nie jest najgorszy ani też wyjątku nie stanowi. Na Śląsku nagromadziło się pełno spekulantów, oszustów, ptaków niebieskich, a nawet zwyczajnych złodziei, którzy swoje postępowanie zakrywają krzykami patryotycznemi, przynależnością do bloku rządowego i wielbieniem Piłsudskiego. Dla nich stworzono intratne stanowiska pod różnemi postaciami, na których biorą pieniądze pełnemi garściami i kompromitują nas w obec Niemców. Wojewoda Grażyński temu patronuje, a rej wodzą Przedpełwscy i inni spekulanci.

Listy. W powodzi nadesłanych listów na wyróżnienie zasługuje list ~~biedaków~~ chłopów gręboszowskich znęcających się nad Bojką, Bagińskiego i Liebermana, którzy mają pewne wiadomości o amnestji, Kuncewicza z Warszawy, który jedzie do Pragi dla realizowania jakichś planów agrarnych, chłopów z Nagoszyna którzy proszą o list i wskazówki, redaktorów Haimana i Przyprawy obu z Ameryki opisujących stosunki tamtejsze, no i prof. Kota który twierdzi że Piłsudski żądał wprowadzenia dwu mandatowych okręgów wyborczych w Polsce poto, by mogli się dostać do Sejmu przeciwnicy, bo inaczej Polskę by rozkradziono. Bardzo charakterystyczne są listy Berenca z piotrkowskiego powiatu, poczmistrza Kurasia, adwokata Drabicha, akademika Mierzwy z Krakowa i posła Mikołajczyka który pisze że, awanturę z Niemcami na Pomorzu wywołali senatorzy szukający popularności, a dokończyli jej narodowcy. Niemcy coraz więcej podnoszą głowy, a nawet zaczynają Polaków prowokować. Przed władzami asekurują się w ten sposób, że wielbią równocześnie Hitlera i Piłsudskiego.

Wielkanoc! Druga już na obczyźnie. Rano poszedłem ko kościoła. Nabożeństwo uroczyste, ale ludzi jak na lekarstwo. Do p. Korfantego przyjechali autem synowie. Wyjechaliśmy razem na wycieczkę do Trenczyna na Słowaczyznę. Okolica niezwykle piękna, lud dorodny, stroje ludowe ładne i barwne. W Trenczynie na ulicach słychać gęsto język niemiecki i węgierski, Słowacy siedzą na peryferjach, Czesi przeważnie w urzędach, żydowstwo rozpiera się w mieście.

Synowie p. Korfantego wcale mi nie imponują, spodziewałem się po nich więcej. Robią wrażenie mało wyrobionych, inteligencją nie grzeszą zbytnio, z ojcem się obchodzą niewłaściwie pozwalając sobie wobec niego na kpiny. On tego zdaje się nie widzić zapatrzony w nich. Jeżdżą nieopatrznie, zdradzają zupełną bezroskliwość jakby się nic złego nie działo. Na tej lekkomyślnomyślności sam wyszedłem nieszczęśliwie, gdyż uderzyłem się w głowę gdy

auto prowadzone lekkomyślnie wpadło na kupę kamieni. Okazuje się że jednak czasem jabłka padają od jabłoni nawet dość daleko,a twarde życie lepiej wychowuje.Ból potłuczonej niepotrzebnie głowy przypominał mi to dotkliwie!

1 maj.Snieg i mróz ,zimno przenikliwe. Chorobasię powróciła,boleści jeszcze większe niż poprzednio.Lekarz chciał robić zastrzyki,nie zgodziłem s się. Dał lekarstwa nakazał scisłą dyetę.Gospodyni okazała niesłychaną troskliwość i staranność.Wyjątkowa kobieta.Wstaje rano o godzinie piątej.Gotuje śniadanie i sprząta po domu który jest utrzymany w niesłychanej czystości.O godzinie 8mej idzie do sklepu pomagać mężowi.W południe przychodzi z dzieśmi które chodzą do szkoły,gotuje obiad,sprząta ,a o godzinie 2 gie idzie do sklepu,z kąd przychodzi wieczorem dla ugotowania ~~obiadu~~ wieczerzy i robieniu porządku w ogrodzie i kilku pokojowem mieszkaniu.Sama szyje,pierze prasuje,myje podłogi,obchodząc się zupełnie bez służącej.

Na wiadomość o mojej chorobie przyjechali państwo Bobkowie,p.Cihlaż,Kaleta,Mikołajczyk,Niemiec,Błaszczyk i jeszcze jeden gospodarz za Śląska.Senator Korfanty bardzo o mnie dbały przepędzał wiele czasu zemną.Opowiadając o różnych rzeczach i ludziach zaznaczył,że w roku 1930 Chadecja wzięła od p. Szydłowskiego 80 tysięcy złotych na wybory. Poseł Bitner pobierał pieniądze od rządu pod różnemi formami. Prezydent min.Ponikowski antysemita, kiedy się spodziewał robót na Polesiu zapraszał do siebie żydów na herbatę, spodziewając się że oni mają wpływ i jego jako przedsiębiorcę poprą.Nie wiele lepiej zachował się p. Chaciński,a Bryła i ks.Szydelski okazali się zwyczajnymi kanaliami.Makarewicz i Thulie także ludzie nieszczególni.

Aresztowanie. P. Kaleta mi doniósł telegraficznie,że posłowie Stachnik i Krzciuk zostali niespodziewanie aresztowani. Znałem ich działalność dokładnie i wiem że nie mają najmniejszej winy,a aresztowanie jest dalszym ciągiem zemsty wywieranej na nich,jako nieugiętych przeciwników reżimu i moich zwolenników.Oskarżony o te same przestępstwa p. Piróg został przez sąd w Tarnowie uwolniony.Nawet cienia przyzwoitości nie probują zachować.!

Rataj. Mimo choroby wyjechałem do Cieszyna w dniu 9 maja.Spotkałem się tam z p. Ratajem.Przyjechał on dla rozmowy z posłem Beranem.Ponieważ ten niemógł przybyć,przysłał po niego auto,które ma Rataja zawieź do Pragi.Po pewnem wachaniu p.Rataj zgodził się wyjazd. W czasie kilkominutowej rozmowy zdołał mi powiedzieć:że śmierć Piłsudskiego jest spodziewana za kilka dni, żona lekarza Piłsudskiego została aresztowana,on usunięty,posadzają go o niewłaściwe normy w leczeniu.W rządzie jest popłoch.Zdaje się że przyjeżdżającego ministra francuskiego p. Lavala mimo zapowiedzi już nie przyjmie. Jasnowidz Osowiecki przepowiada śmierć Piłsudskiego naczas najbliższy.

Lekarze. Nie wierząc zbytnio lekarzowi żydkowi w Rożnovie udałem się do Teplic,gdzie się znajduje trzech lekarzy zakładowych.Zajęli się oni mną bardzo gorliwie.Dusili mię przez cały dzień i orzekli że: wszystkie rupiecie są dobre,a tylko zupełnie źle przedstawia się żołądek. Na dzień 15 maja polecili mi przybyć dla dokonania prześwietlenia.Tymczasem zachować dyetę i zupełny spokój.Nie bardzo jeszcze w to wierząc wyjechałem z Korfantem do Ołomuńca jego autem trzęsąc się gwałtowna jazda co się dało odczuć bardzo nieprzyjemnie.W nocy miałem napomnienie w postaci większych jeszcze boleści.

Przyjemne. W dniu 12 otrzymałem list od p. Łabuza w którym zapowiada swój powrót do Polski i grozi komuś ni[illegible] rewelacjami. Wziął pienią-

pieniadze od dr. Kiernika i odemnie,naciągnał ubogich ludzi u ktorych zamieszkał,nie starał się o żadną pracę,zachowywał się kompromitująco, a teraz się odpłaca pogróżkami tem, ktorzy odejmując sobie jemu pomagali.

Smierć Piłsudskiego- Rano dnia 14 maja wpadł do mojego pokoju p. Korfanty z głośnym okrzykiem:Piłsuski umarł. Dowiedział się o tem z radia do którego zaprosił go gospodarz usłyszawszy to nazwisko. Było mi dość nieprzyjemnie bo nie umiał ukryć swojej radości przy nim.P. Korfanty komentując ten wypadek zauważył że dziwnem jest zrządzenie losu,bo śmierć Piłsudskiego nastąpiła ściśle w rocznicę przewrotu majowego. Dochodzi do wniosku że system przez niego wprowadzony nie może się utrzymać,jeżeli w społeczeństwie znajdzie się choćby garstka ludzi z charakterem i odwagą.

Całe dni i nocy radio mówiło tylko o Piłsudskiem.Jego czyny i zasługi podnoszono do dziesiatej potęgi, doprowadzając do przesady,a nawet śmieszności.Nasz gospodarz zaczął się uśmiechać znacząco, myśmy zaprzestali słuchać.Na-reszcie nakazano jakąś wstrzemięźliwość w tej udawanej jeremiadzie.

Mikołajczyk i Gruszka przybyli do mnie dnia 16 maja. Pierwszy opowiada że śmierć Piłsudskiego zrobiła bardzo nie wielkie wrażenie w społeczeństwie cała żałoba jest sztucznie robiona i podtrzymywana. W poznańskiem jest raczej radość która się nawet ujawnia na zewnątrz. Wielu ludzi zostało za to aresztowanych.Uważa że trochę silniesze uderzenie położyłoby kres tym rządom.Oni to wiedzą i dlatego w całej Polsce wprowadzili ostre pogotowie wojskowe.Wybitniejsi sanatorzy pochowali się ,na pierwszą wiadomość.

P. Gruszka potwierdza te wiadomości zaznaczając,iż ludzie są przekonani że dni reżimu są policzone.On jednak uważa że tak nie jest,bo nie widzi ani chęci ani też odwagi u tych co są powołani do wystąpienia w tym czasie.Chłopi są gotowi do wszystkiego,gdyby ich miał kto poprowadzić.Jakby na zaprzeczenie temu przyniesiono mi list od chłopa Fabra z jasielskiego powiatu w którym pisze że chłopi zwątpili we wszystko i wszystkich,żyją z dnia na dzień ,przeklinając Polskę, Piłsudskiego,rządy i wszelakich opiekunow.Stańco z Pomorza uważa dzień śmierci Piłsudskiego za wyraźną karę bożą i spodziewa się że go święta ziemia nie przyjmie,albo później wyrzuci.

P. Dręgiewicz. W dniu 23 maja przybył do mnie adwokat Dręgiewicz ze Lwowa,zwolennik P.P. S. Znałem go jako bardzo zdecydowanego przeciwnika rządzcego systemu. Byłem też niezmiernie zdziwiony ,gdy zaczął opowiadać o swoich ścisłych stosunkach z Kocem i licznemi sanatorami,dobrej komitywie z Bartlem,interwencjach mnogich i skutecznych,intratnych zajęciach, a nawet zaofiarowaniu mu posady syndyka banku gospodarstwa krajowego.Byłem też wobec niego bardzo powściągliwy gdy zaczął mówić o konieczności walki Zaostrzonej ,a nawet akcji bezpośredniej mając obawę prowokacji.Z tego powodu uchyliłem się od złożenia mi drugiej wizyty z którą się ofiarował. Może go i niewinnie podejrzywałem,a przezto skrzywdziłem ?

Listy-Chłop z krakowskiego Jan Zięba opisując pogrzeb Piłsudskiego dochodzi do dziwnych refleksji. W przed dzień pogrzebu w nocy burza zdarła wszystkie ozdoby, krepy,sztendary i urządzenia wynoszące miliony. W czasie pogrzebu przeszła chmura,tak czarna i straszna że się zdawało, że będzie koniec świata. W ten dzień zabił się lotnik Hausner,który latał dla uczczenia Piłsuskiego.W Krakowie spadł dorożkarz z Kozła i zabił się na miejscu. Wice- prezydent Warszawy Zawistowski umarł nagle w ten dzień.Ludzie mówią

1189

że ciało Piłsudskiego mimo że balsamowane ,gnije i śmierdzi z daleka. Wszystko to co nieco innego ale kara boża,bo ludzi całe życie Piłsudski krzywdził, a jeszcze i teraz taką masę pieniędzy wydali na pogrzeb. Nasz ks. proboszcz mówił do mnie we wielkiej tajemnicy,że Pan Bóg robi porządek kiedy ludzie nie umieli.Dziwi się tylko biskupom, poco oni się tam pchali.

Inż. Ostrowski ze Lwowa pisze między innemi Nareszcie poczuliśmy że młyny boże zaczynają swoją sprawiedliwą robotę.Ze śmierci się nie cieszymy ale mamy wrażenie ,że szkodnicy i uzurpatorzy będą musieli Polskę już opuscić."

Ks.M. z grodzieńszczyzny pisze długi list w którym znajduje się ustęp: Odszedł z Polski największy tyran, może teraz trochę chociaż odetchniemy" Jaboję się,by nasi biskupi niezapłacili drogo ,za niewolnicze stanowisko."

W Teplicach byłem przez dwa dni.Dusili mię roentgenem aż omdlałem .Nic przytem pewnego nie stwierdzili .Wzięli 320 korpn i poradzili mi wyjazd do Pragi na klinikę do dalszego badania.Nie wesoła perspektywa.

Rewolucjonista. W dniu 25 maja przaprowadził mi policjant do mieszkania nieznanego mi osobnika. Przestawił się jako Arkadjusz Piątkiewicz z Baranowicz,b legionista czy też żołnierz z korpusu Dowbora-Muśnickiego.Wyglada po żołniersku,czem zaimponował policjantowi,ma około 4o lat,przyszedł piechotą do samych Katowic.Posiada wojskową legitymację i dwa wyroki sądowe.Twierdzi że ściga go rodzina ś.p. Narutowicza,u której przez pewien czas sprawował obowiązki zarzadcy. Chcą tem sposobem wydostać od niego listy ś-p-Narutowicza które dla niego i rodziny są kompromitujace.Do mnie przyszedł jako delegat"związku walki czynnej" który się zawiązał na Białorusi i domaga się odemnie wydania rozkazu. On sam uważa że obecnie jest czas najlepszy, nie należy więc zwlekać.Do organizacj należą sami Polacy,przeważnie osadnicy wojskowi.Ludzie zdecydowani i uzbrojeni. Chodzi tu o moją decyzję i trochę grosza.,chociaż i bez tego mogą się obejść.

Wysłuchałem cierpliwie długich i bardzo śmiało wypowiadanych wywodów. Kto to jest? Prowokator,łazik,czy pomylony ryzykant.Dopytuje się dość natarczywie o moje zdanie.Gotów zatrzymać się nawet dłużej jeżeli nie byłbym zdecydowany.Odpowiadam mu, że i owszem moja decyzja jest gotowa.Ponieważ nie myślę prowadzić żadnej wojny, więc i jego usług nie potrzebuję.Nie przyjąłem także kompromitujacych rzekomo ś-p.Narutowicza listów zaznaczajac,że ja z nim nigdy żadnych rachunków politycznych nie miałem,a pamięć szanuję.Odszedł po spożyciu obiadu, jak twiedził pierwszego od dwóch tygodni.

Starosta. Na drugi dzień przybył starosta powiatowy p.Pollak przerażony jakiemiś wiadomościami dotyczącemi mojego bezpieczeństwa.Dowiedział się z Pragi,że na moje mieszkanie ma być urządzony napad ,a ja zamordowany albo wykradziony.Jakieś niemieckie auto kręci się także po okolicy.Ponieważ on jest odpowiedzialny za moje bezpieczeństwo,przysłał mi wartę złożoną z kilku policjantów.Nie uważa jednak by mnie to mogło dostatecznie chronić dlatego prosi bym zechciał bodaj chwilowo zamieszkać w jego domu w Międzyrzeczu,gdzie będzie większe bezpieczeństwo,albo też wyjechać do Pragi.Przekonałem go o tyle że mi zostawił tydzień czasu i policjantów sciągnął od domu przenoszac ich za rzekę i rozbierajac z mundurów.Tą zbyteczną gorliwością narobił mi p. starosta sporo bigosu,bo nie było potem dnia ażeby mój gospodarz nie widział jakiegoś draba czychającego na moje marne życie.

Czy to były tylko strachy i przywidzenia nie mogę na pewne powiedzieć- Ostrzeżenia dostawałem z kraju od różnych ludzi nawet obcych. Dwukrotnie pisał p. Rataj że do senatora Osieckiego przychodziła jakaś znajoma pani której proponowano pilnowanie mię .Odmówiła rzekomo z powodu wdzięczności jaką miała do mnie gdyż jej mężowi wyświadczyłem jakąś wielką przysługę. Senatora Osieckiego robiła uważnym na to, że jej miejsce zajął kto inny. Mówił mi wielokrotnie dr. Kiernik że mu zwracano uwagę z Warszawy, by mię ostrzegł P Bobek nalegał na mnie natarczywie, twierdząc że najpewniejsze wiadomości że jestem stale pilnowany. Z ostrzeżeniami zwracało się do mnie bardzo wielu innych poważnych ludzi którzy prosili by ich nie wymieniać. Ja osobiście pod tem względem byłem i nieostrożny i nie miałem wyrobienia. Widziałem bardzo często szczególnie w Rożnovie kręcących się ludzi, koło mieszkania , kilkakrotnie dostrzegłem że z za rzeki fotografowano mieszkanie , ale nigdy nie robiłem z tego żadnego użytku, nie chcąc szukać pomocy policji.

Władze polski graniczne znęcały się specjalnie nad córką która mię kilka razy odwiedziła .Nie tylko że jej zabrały zupełnie prawnie wydaną przepustkę, szpiegowały na każdym kroku, ale poddawały rewizji ciągnącej się godzinami obliczonej widocznie na jakąś pożądaną dla nich reakcję z jej strony. Jednego razu w dniu 30 maja 1935 r. Przy dwukrotnej ,dwie godziny trwającej rewizji kazano jej zapłacić jedenaście złotych od parasolki, którą kupiła przed dwoma laty w Krakowie. Przyjechała do mnie zdenerwowana i blada , trzymając się za serce mocno rozdygotane, gdyż od pewnego czasu miewała większe i mniejsze ataki, stosownie do tarapat które przechodziła.

Co do szpiegowania podejrzenia moje mocno wzrosły gdy jednego dnia w miesiącu czerwcu , spotkałem się w parku oko w oko z osobnikiem którego setki razy widziałem kręcącego się w kuloarach sejmowych. Idąc naprzeciw mnie nie wiedział co zrobić, zawachał się chwilkę, przystanął a potem przeszedł przyspieszonym krokiem zapatrzony w Ekspres Poranny. Miałem dosyć czasu przyjrzeć mu się dobrze. Był ten sam który kierował aparat fotograficzny na moje mieszkanie. Myślałem że przyjechał na kurację , bo Rożnov był letniskiem. Po pierwszy i ostatni raz zwróciem się przez posła Vencla z zapytaniem do policji, kto jest ów ciekawy pan. Komendant odpowiedział, że on przyjeżdża z Morawskiej Ostrawy i posiada polski paszport wystawiony w Wyrszawie.

Ta policja jest w ogóle rozbrajająca. Aresztowanemu Dąbrowskimu wskazuje mój adres, Komisarz policji w Ostrawie, informuje Piątkiewicza z Baranowicz jaką drogą może się dostać do mnie, nie pytając się go o żadne dokumenty- Odwiedziny. Dnia 29 maja przybył p. Gruszka .Opowiadał że policja ma stale zajęcie szukając mię po lasach i górach gdzie się rzekomo miałem ukrywać. Chłopi w to wierzą i spodziewają się jakiegoś mojego wystąpienia. Chłopi trzymają się nadspodziewanie, choć ich położenie jest nader ciężkie. Wyzwolenie uważa za zakałę w ruchu ludowym i jest zdziwiony że mu Rataj stale ulega. Endecy prowadzą robotę systematyczną, Socjalistów nie widać. Jest zdania że akcja legalna do niczego nie doprowadzi. Obawia się że wielkie siły chłopskie i zapał zostaną zmarnowane. Będzie to wielka szkodą państwową . Nie uważałby mimo wszystko co powiedział, ażeby z lepszą częścią senatorów i Rydzem Smigłem dało się doprowadzić do porozumienia.

Po południu przyjechało trzech chłopów Slaskich. Granicę przeszli bez żadnych przeszkód. Twierdzą że powiedzy senatorami śląskimi z powodu śmierci

1190

Piłsudskiego jest wielki popłoch. Policja zamknęła kilkudziesięciu ludzi którzy okazywali głośną radość.Ponieważ przybrało to bardzo duże rozmiary zaniechano dalszych aresztowań.Są przekonani,że gdyby się teraz znalazło trochę ludzi odważnych,to mogliby dokonać przewrotu bez wielkiego trudu!

Wyjazd- Ponieważ mi bole zaczęły znowu więcej dokuczać wyjechałem do Pragi.Profesor Charwat skierował mię na oddział prof.dr Plenarza.Dusili mię pod roegtenem przez trzy dni.Okazało się ,że nie wiele wiedzą gdyż mi kazali przybyć ponownie na koncu sierpnia. Przepisali dyetę,zrobili fotografie, doszukali się kataru żołądka,za to wszystko nic nie wzięli.

To trzydniowe termoszenie nie tylko że mię osłabiło gruntownie,ale zniszczyło do reszty mój i tak już kwaśny humor. Na szczęście rozweselił go nieco nieoceniony pod tem względem dr. Kiernik.Kiedy mu dałem znać przez akademika p. Cihlaża,że oczekuję go na placu św. Ludmiły,wyraził wątpliwość czy takie zaproszenie odpowiada formom jakie powinny być w obec niego zastosowane,a po namyśle oświadczył,że on tam zdaje się przyjdzie,ale tylko ze względu na mój starszy wiek.Byłem mu wdzięczny,gdyż się mogłem serdecznie uśmiać z tych niewinnych ministerjalnych nawyków,tak troskliwie przestrzeganych.

W dniu 7 mego czerwca przybyłem do Vlastejovic do państwa Kristofów,będąc pewny że tam mogę zastosować przepisaną dyetę.Nie zawiodłem się gdyż p. Kristofowa nie tylko że się zabrała z całą gorliwością do wykonania zleceń dr.Charwata zresztą jej krewnego,ale mogła to zrobić umiejętnie znając się na takich sprawach.Wspomonając o niej nadmienię ,że jestto bardzo inteligentna kobieta,politycznie ogromnie wyrobiona,jak zresztą na córkę posła,bliska krewna ministra i żonę prawnika przystało.Nie od rzeczy będzie nadmienić,że ta pani spadkobierczyni dużego imienia,właścicielka znacznej fortuny, władająca kilkoma językami,mająca tylko jedno dziecko,wstaje pierwsza rano, ostatnia kładzie się spać,pracując z niesłychaną umiejętnością i pilnością. Byłem ogromnie zdziwiony gdy na drugi dzień po moim tam przybyciu,otrzymałem kika listów i nową konstytucję ,przesłaną mi przez dr.Antoniego Chmurskiego z Warszawy.Nikomu z tych ludzi adresu nie podawałem.!

Czas niezwylke piękny. Pogoda i ciepło.Chodzę po lesie i łące,starając się rozproszyć nudę i zapomnieć o stałych choć niezbyt uciążliwych bolach. Przez dwa dni uciążliwej pracy,odrobiłem zaległości wysyłając 62 listy z kilku poczt, by zbytnio nie zwracać uwagi na siebie.Pewnie to nic nie pomoże. Pomiędzy listami znalazł się odpis listu dr. Kiernika przysłany mi przez p. Bobka.dowodzący że mu się znowu stała krzywda,bo w Piaście raz wymieniono jego nazwisko po Bagińskim,a drugi raz nie wymieniono go wcale.

Dnia 11 przyjechał p. Pawlikiewicz z Warszawy z żoną.Opowiada szeroko o stosunkach w Polsce.Twierdzi sprawozdania są fałszowane,a stan ogólny przedstawia się bardzo źle.Rząd zjada zasoby nawet przyszłych pokoleń.Nienawiść rośnie nie tylko do rządu,ale także i do państwa.Ludzie tylko gryzą zęby z czekając na sposobność.Ostatnio były wielkie chłopskie rozruchy w kilku powiatach na północy i na wschodzie,a więc tam gdzie się ich najmniej spodziewano.Było to na tle ucisku.Polała się obficie krew,padło kilku ludzi.Ten rząd się utrzyma najdalej do jesieni.Mościcka prowadzi swoją politykę.Na końcu wręczył mi odpis listu Sikorskiego do gen.Sosnkowskiego w sprawie jego udziału w pogrzebie Piłsudskiego i odpowiedź gen. Kasprzyckiego.

Gazety, listy, ludzie. Senator Koskowski umieścił w Kurjerze Warszawskim artykuł domagając się w nim mojego powrotu. Przedrukowały go gazety czeskie. P. Bobek przesyła obszerny komunikat. Pisze w nim o wzrastającym wzburzeniu pomiędzy chłopami. Jego wynikiem były rozruchy, Zanosi się na nowe. Ludzi trzeba wstrzymywać żeby nie wybuchli. Wszystko niespodziewanie staje się aktywne. Zelazowski z siedleckiego powiatu nawiązując do poprzedniego listu twierdzi, że chłopi doszli do przekonania, że albo trzeba się zupełnie poddać, albo siłą fizyczną te rządy usunąć. O robocie organizacyjnej niema im co mówić. Tak samo pisze b. poseł Chwaliński, Żebrowski z warszawskiego powiatu, Gesing z mieleckiego, Okwikła z Pomorza, Pasicki z Rudeckiego, Krzeptowski z Zakopanego, Martyka z Gorlickiego, a nawet stary Kramarczyk z bialskiego. Dziwić się należy że tak czujna cenzura listów tych nie skonfiskowała.

Major Mazanek który przybył dnia 18 opowiada że społeczeństwo zmienia się w sposób widoczny. Strach ustępuje miejsca zdecydowaniu. Dzieje się to szczególnie na wsi, choć są oznaki zmiany nawet we wojsku i pomiędzy urzędnikami. Rozruchy chłopskie w powiatach tak spokojnych są bardzo niebezpiecznym sygnałem. Rząd obecny nie jest w stanie nic zmienić. Nie ma w nim lúdzi, ani planu. Premier Sławek jest tępem doktrynerem. Powtarza różne przebrzmiałe formułki, jak za panią matką, ale się nie może zdobyć na nic większego. To co oni robią jest tylko obrona stanowisk i dochodów. Ten cynizm starają się ubierać w różne szaty, by od siebie odwrócić uwagę burzących się ludzi. Jest ogólna opinia że dalej jak do jesieni rząd ten nie może się utrzymać. Uważa za rzecz pocieszającą, że ogromne zgromadzenia chłpskie domagają się mojego powrotu.!

Podróż. W dniu 24 wyjechałem na kilka dni do południowo-zachodniej części Czech, dla zwiedzenia rolnictwa i urządzeń z nim związanych. Kraj przeważnie górzysty, ziemia ciężka, niezbyt urodzajna. Dużo lasów, wód i stawów rybnych. Drogi asfaltowe, wspaniałe. Kultura wysoka jak wszędzie. wCzechach. Zbiory zapowiadają się bardzo dobrze mimo panującej suszy. Zarządca folwarku należącego do szkoły roniczej w Taborze udowadniał mi książkami, że w roku zeszłym zebrał z hektara 28 metrów żyta, tego roku spodziewa się przeszło 30, bo zboże jest lepsze. Pszenica i jęczmień dały mu nieco większy zbiór. Nie bardzo chciało mi się wierzyć, bo grunta tam nie~~szczególne~~ najlepsze i leżą na wysokości blisko 600 metrów ponad morzem. Małe zaś pole doświadczalne nieszczególne.

Szkoła rolnicza w Taborze, dawniej za rządów austryackich mająca charakter szkoły wyższej, ma olbrzymi budynek, świetne uposażenie, ogród botaniczny, dwa duże folwarki dla doświadczeń. Oprowadzający mnie profesor pokazał mi spis uczniów tej szkoły z roku 1908. Figuruje w nim 57 nazwisk polskich. Uczniowie to przeważnie Królewiacy, z wyjątkiem dwóch którzy pochodzili z Galicji wschodniej. Wszystko prawie bracia szlachta, o znanych nazwiskach. Obecnie uczą się tam prawie wyłącznie synowie chłopscy.

Okolica posiada ogromną ilość zamków magnackich, zamieszkałych i zupełnie w dobrym stanie będących. Wiele z nich przeszło na własność państwa, przeważnie wskutek przeprowadzenia reformy rolnej. Właściciele tych zamków to przeważnie potentaci Niemcy, których potęgę podciął dopiero przewrót polityczny i reforma rolna, często specjalnie przeciw nim skierowana.

Chłopi czescy przeważnie bogaci mający duże gospodarstwa. Prowadzą je też bardzo intensywnie przyswajając sobie i stosując wszelkie zdobycze i wynalazki. Gospodarz Beran we wsi Pracejovice w powiecie Strakonickiem, gospoda-

rujący na 7o hektarach ziemi urządził sobie sztuczny deszcze kosztem 15o tysięcy koron czeskich i twiedzi że mu się to przedsięwzięcie opłaci w przeciągu kilku lat,ze sprzedaży samych wczesnych kartofli które po dobrych cenach sprzedaje do Pragi.Deszczu tego używa również ,do podlewania jarzyn,łąki,ogrodu.Mówił że ha.gruntu zasadzony wczesnemi ziemniakami daje mu przeciętnie 9 do 11 tysięcy koron,a ponadto drugi zbiór mieszanki.

Nie źle wyglądają i mniejsi gospodarze. Wyszedłwszy od tego bogacza wstąpiłem do jego sąsiada Józefa Vlasika siedzącego na dwóch ha ziemi. Posiada trzy bardzo ładne krowy.Dwie wielkie świenie,trzy średnie,lo prosiąt.Masy drobiu trzymanego ,w osobno urządzonym ogrodzie. Dom murowany,obszerny,czysto urządzony,podłoga z kostki dębowej,na niej dywany.Zapasy zboża kilka metrów wynoszące,mimo że żniwa były już blisko.Z tego gruntu żyje,na zarobek nie chodzi,w kasie ma oszczędności 15 tysięcy koron.Kiedy się go zapytałem z kąd to ma,odpowiedział mi: z pracy i osczędności.Że pracował to rzecz zrozumiała,jak on mógł uzbierać tyle pieniędzy na takim skrawku ziemi to nie bardzo mogłem zrozumieć.Znamiennem jest niesłychanie mała ilość potomstwa na wsi.Ci dwaj gospodarze których tu wymieniłem,mieli po jednem dziecku.Zapytany ten bogatszy o powód oświadczył,że teraz ciężkie czasy.!

Niemcy- Po zwiedzeniu wspaniałej szkoły rolniczej w Klatowach i wielkiej spółdzielni rolniczej przyjechałem przez Pilzno na Marjańskie Łaźnie przez połać kraju prawie wyłacznie przez ludność niemiecką zamieszkałą.Pierwsza wieś za wyłącznie czeskim Pilznem jest czysto niemiecka.Takiemi też są wszystkie miejscowości na przestrzeni przeszło stu kilometrów.Wsie niemieckie niemieckie różnią się od czeskich tylko sposobem zabudowania i wyglądem swoich mieszkańców,noszących w dni robocze długie siwe fartuchy,bo ani w roli ani w gospodarstwie żadnej różnicy nie widać.Jadąca zemną p. Kristofowa była przerażoną,nie widząc na długiej przestrzeni,nic czeskiego poza posterunkami policji państwowej,urzędami różnemi. Napisy wszędzie niemieckie,język taksamo.Komisarz policji opowiadał,że chłopi niemieccy spokojni i obojętni, a przytem lojalni i potulni,stali się ruchliwi i butni od czasu, gdy agenci Hitlera rozpoczęli swoją działalność.

Na ziemiach dobrych w powiatach Louny i Slany, nie wiadać wcale większej zamożności,natomiast znacznie mniej staranności i porządku.Są to okręgi przemysłowe położone /w okolicy Kladna/ w okolicy Kladna,z przeważającą ludnością robotniczą,mimo to będący w znacznej mniejszości rolicy stanowią bardzo poważną siłę,będąc doskonale zorganizowani. W powiecie Slany znajduje się pomiędzy innemi:dwie fabryki cukru, Sześć spółdzielni z obrotem rocznym wynoszacym 160 mil.kc. dwie mleczarnie,które przerabiają dziennie wraz kilku oddziałami2o tysięcy litrów mleka. Gospodarze posiadają dwie kasy w których wkłady wynoszą llo mil. kc. dwadzieścia kampeliczek z 12 mil.kc. wkładów.W powiecie tym znajduje się kilka szkół rolniczych.

W dalszym ciągu zwiedziłem doskonale urzadzoną wystawę rolniczą w niemieckim Brodzie i drugą będącą zbiorem pamiątek po sławnym działaczu czeskim Jarosławie Havliczku. Trzeba przyznać Czechom, że te rzeczy umieją robić nadzwyczaj dobrze. Po drodze wstąpiłem do kilku wsi położonych na wyżynie czesko-morawskiej. Mimo znowu dość odmiennych warunków,nie widziałem żadnej różnicy pomiędzy nimi,a temi które przed tem zwiedziłem-Wszędzie

rosną buraki i pszenica bez względu na to na jakim gruncie. Umiejętna praca i wkłady wyrównują różnice i zmuszają ziemię do rodzenia.

W listach mi donoszą o fali aresztowań chłopów i działaczy narodowych po całej Polsce. Na co to komu potrzebne, czy nie wywołuje się odwrotnego skutku? Bobek zadowolony że święta ludowe dopisały nadzwyczajnie. Chłopi zachowali się na nich nawet zuchwale. Alarmują mię listami żeby się przenieść bliżej dla utrzymania łatwiejszego konkaktu.

Hus. W dniu 6 lipca urządzała wieś miejscowa obchód na cześć Jana Husa. Poszedłem z ciekawości. Na wysokim wzgórzu zgromadziło się co żyło we wsinie wyłączając dzieci, kalek i starców. Uroczystość ta zasadzała się na pochodzie ze sztandarami, spaleniu wielkiego stosu drzewa na kóre się złożyli wszyscy gospodarze ze wsi, i długich patryotycznych spiewów, a w końcu niesczególnego przemówienia kierownika szkoły.

Wyjazd. W dniu 9 lipca lipca wyjechałem do Rożnova. Zmęczyłem się co wlazło gdyż w trzeciej klasie jadąc stać musiałem przez całą drogę. P. Bobek uprzedzony czekał na mnie w Krasnem. Opowiadał podniecony że w Polsce zanosi się na wielkie rzeczy. Mikołajczyk przybył na drugi dzień po południu do Rożnova. Twierdzi że czuć wyraźnie podmuchy rewolucyjne. Opozycja idzie solidarnie na zbojkotowanie wyborów. On jest zdania że jeśli się idzie na tę drogę, to sie do wyborów niepowinno w ogóle dopuścić. W poznańskiem tak rzeczy stoją, że mogłyby stronnictwa opozycyjne tak wybory wygrać, jak i zupełnie do nich nie dopuścić. To będzie zależało od powziętej decyzji.

Ma zupełnie pewne wiadomości, że gen. Rydz- Smigły będzie trzymał wojsko z daleka od wyborów, a nawet na ten dzień ma zarządzić manewry. Oni już u siebie uchwalili bojkot wyborów, Wyzwoleńcy głosowali przeciw.

Listy. Dr. Lieberman donosi z Paryża, iż otrzymał wiadomości całkiem pewne iż zmiany w Polsce będą musiały nastąpić- Jego stronnictwo się szybko regeneruje. Mermel z Chicago pisze, że na żałobie za Pisudskiem sporo ludzi usiłowało robić interesy, ale się to nie bardzo udało, bo nikt na to nie szedł poza drobną grupą wynajętych, ogromna większość pozostała obojętna. Dr. Kiełk przysyła wycinek z Głosu Narodu z którego ma wynikać, że ja swoim zwolennikom poleciłem wziąć udział w głosowaniu. Prof. Kot kreśli swoje spostrzeżenia z Londynu zaznaczając, że sympatja jaką się niektóre koła polityczne angielskie kierowały do rządzącego reżimu w Polsce, całkiem się skończyła.

Narady. W dniu 14 lipca przyjechali do Rożnova poseł Tempka ze Śląska i senator Kulerski. Pierwszy opowiadał szeroko o nastrojach które są coraz silniejsze, ale nikt nie posiada konkretnego planu. Byłoby dobrze porozumieć się z uczciwą częścią sanacji i tem sposobem te rządy zlikwidować. Według niemal powszechnej opinii Rydz Smigły jest zwolennikiem takiego planu. Do p Korfantego ma przysłać on czy kto inny pułkownika Głogowskiego, celem przeprowadzenia rozmowy. On jest za tem aby ją odbyć. Jakkolwiek to posłannictwo nie dotyczyło mnie, powiedziałem że kombinacje owe uważam za iluzję i chwytanie się pozorów. System powinien być zlikwidowany jako szkodliwy, a jego rękami zapewne nieda się tego uczynić. Rozmawiać można zawsze lecz muszą być do go warunki potrzebne. Jeżli ich niema to nikt poważny nie pojdzie na rozwy bezpłodne. Zdaje mi się że te rozmowy się nie odbyły, choćby dla tego że pułkownik Głogowski umarł. P. Kulerski był stanowczym przeciwnikiem układów.

W dniu lipca przybyli do Frenstatu pp. Rataj, Bobek, Gruszka i Mikołajczyk. Ma być walna narada gdyż zbliżają się ważne wapadki. Sejm został rozwiązany, nowe wybory zostaną rozpisane w najbliższych dniach. Kongres stronnictwa niemal jednomyślnie postanowił nie brać udziału w wyborach. Opowiadają szeroko o przygotowaniach i przebiegu, są zaskoczeni stanowiskiem i zachowaniem się chłopów ze wszystkich dzielnic. Jeżeli rzeczywiście nastrój wsi odpowiada nastrojowi kongresu, to rzeczywiście można by się spodziewać, że nie tylko mało kto do wyborów pójdzie, ale że te wybory mogą przynieść bardzo poważne wydarzenia, w różnych częściach kraju.

P. Rataj mówił że wielu delegatów zgłosiło się do niego na drugi dzień, oświadczając że oni przybyli po instukcje jak i kiedy mają rozpocząć akcję zbrojną, bo chłopi się tego domagają wiedząc, że metodą dotychczasową niedoprowadzi się do niczego. P. Syrek z myślenickiego powiatu, twierdził że oni mają zorganizowanych kilka tysięcy ludzi, sporo broni, a mogą jej więcej dostać z Czechosłowacji. Utrzymują kontakt z kilkunastu powiatami. Ludzie młodzi i wojskowo wykształceni stoją na czele i jeżeli stronnictwo nie wyda komendy, to oni wystąpią sami. Jego wywody potwierdził stary Mamak prezes powiatu limanowskiego, zaznaczając że wielki wpływ na goretszych ludzi wywiera b. sędzia p. Łabuz który się ukrywa w górach. Gesing z mieleckiego oświadczył, że oni mogą w przciągu jednej doby powiatem zawładnąć. Młodzież jest przygotowaną i domaga się rozpoczęcia walki. Z podobnemi relacjami i żądaniami zwrócili się chłopi z kilku powiatów Królestwa, a pomiędzy nimi: Florczak z Kutowskiego, Chwaliński z wieluńskiego. Kasperlik prowadzi niepoważną robotę, głosząc wszędzie rewolucję i zbierając jawnie do niej ludzi. Nie rozumie czy to jest wynikiem jego trzpiotowatości, czy może nawet prowokacji.

Delegaci małopolscy zwrócili się także i do prezesa Roga. Zajął on w obec nich dziwne stanowisko. Jakkolwiek jest stanowczym przeciwnikiem podobnej ruchawki, nie wystąpił przeciw niej, lecz wdał się w dyskusję co do możliwości uzyskania broni, potrzebnnych pieniędzy i powodzenia akcji. Róg przyszedł do Ratajа z listem od swojego brata gospodarza z myślenickiego powiatu który mu donosił że nie wszyscy chłopi są tak rewolucyjnie nastrojeni.

Rataj jest zdania że przy wyborach mogą mieć miejsce trzy możliwości. Pierwsza to nie chodzić do wyborów. Druga nie dopuścić do nich, rozpędzić komisje i zniszczyć akta wyborcze. Trzecia i ostatnia doprowadzić do wybuchu i walki. On niema wielkiej pewności czy można zrobić więcej, dlatego doradza zostać przy pierwszej, zresztą czas najbliższy przyniesie wyjaśnienie.

Inspektorem armii został Rydz- Smigły. Ma on być stanowczym przeciwnikiem polityki pułkownikowskiej. Miał powiedzieć, że nie pozwoli użyć wojska do wewnętrznych rozgrywek. Nie wiadomo czy można na nim budować, choć się chce robić popularnym. Żona gen. Sosnkowskiego mówiła w pewnym towarzystwie, że to jest człowiek głupi i fałszywy. W najbliższem czasie przyjdzie wyjaśnienie.

Mikołajczyk jest optymistycznie nastrojony. Twierdzi że w poznańskiem mogą wygrać wybory, nie chodzić na nie, rozpędzić komisje, a nawet krajem całym zawładnąć. Stronnictwa opozycyjne idą razem, zrobią więc co będzie trzeba. Bobek i Gruszka nie wiele wiedzieli. Po dwudniowej debacie stanęło na tem, że należy działać w możliwem porozumieniu ze stronnictwemi opozycyjnemi i wydać dyspozycje ludności w miarę potrzeby i nastrojów. Moje pismo do Kongresu zmienili ażeby nie drażnić Wyzwoleńców. Ta drażliwość polegała na po-

1193

wiedzeniu prawdy o przewrocie majowym i jego następstwach.Albo w p. Rataju zostało wiele z Wyzwolenia,albo wygodyny oportunizm kieruje jego polityką.

Prof. Kot. Dnia 24 spotkałem się z prof. Kotem w Morawskiej Ostrawie.Powrócił z Anglii i Niemiec.Twierdzi że tak we Francji jak Anglji i Niemczech mówi się wiele o konieczności zmian w Polsce.Anglicy traktują Polskę jako potrzebny objekt,u Francuzów wielki żal i obawa,u Niemców nie bardzo starannie ukrywane lekceważenie. Fatalne skutki polityki prowadzonej przez Becka widzi się dopiero dobrze za granicą.Najprzykrzej się zaś odczuwa to nadymanie mocarstwowe naszych karłów,wywołujące tam pogardliwe uśmiechy.

Z tamtąd pojechałem do Hranic dla spotkania się z dr. Kiernikiem i Bagińskiem.Rozmowa nic konkretnego nie przyniosła.Na wydanie proponowanej odezwy wspólnej przez p. Bagińskiego odmówiłem zgody,wiedząc z góry że albo to będzie kupa przebrzmiałych frazesów,albo nic.

Gruszka. Dnia 30 przyjechał p. Gruszka.Przyniósł wiadomość że na posiedzeniu N.K. W. Waleron postawił wniosek o wyrażenie Katajowi wotum nieufności, za jego przemówienie na Kogresie,a przyjaciele jego Wyzwoleńcy:Malinowski, Smoła,Nosek głosowali za tem.Uratowali go Czernicki i Krysa.

Tempka.Na drugi dzień przybył poseł Tempka. Znowu próbuje budować na porozumieniu.Korfanty także próbuje się łudzić,Gruszka nie wypowiada swojego zdania.Ja odradzałem karmienie siebie i drugich iluzjami.

P. Cihlaż przyjechał z Warszawy z listami i wiadomościami.Kataj mu polecił powiedzieć że mój wyjazd natychmiastowy z Rożnova uważa za konieczny. Jest pewny że w Stronnictwie nastąpi rozłam,nie wie jeszcze w jakich rozmiarach. Bobek pisze że napięcie na granicy niesłychanie wzrosta,wszystko to jego zdaniem przemawia za wojną.Przeciw Korfantemu prowadzą ogromną nagonkę,radzi go przestrzedz,gdyż mu grozi niebezpieczeństwo.

Studenci.W dniu 5 sierpnia przyjechali do mnie studenci, wymieniony dawniej Ungar i Treszka ze Lwowa. Ten ostatni przywiózł list od prof. Głąbińskiego z podziękowaniem za opiekę nad Ungarem i z prośbą o dalsze staranie. To samo od organizacji studenckiej.Student Treszka przedstawia się bardzo dobrze inteligentny i rozgarniony,dużo umie i rozumie.Twierdzi że młodzież narodowa pomimo oportunizmu starszych narodowców przy wyborach zrobi bardzo wiele choć jest zupełnie pozbawioną środków. Po licznych doświadczeniach przyszli oni do przekonania,że trzeba przestać się oglądać na wszystko,a zabrać się siłą do zrobienia porządku dopóki zniszczenie nie ogarnie wszystkiego.Doskonałem pracownikiem byłby Ungar gdyby można jego krzywe usta wyprostować.

Znachor. Wszystkie zabiegi lekarzy i profesorów,jak i stosowana ściśle dyeta nie wiele przyniosły poprawy.Dalej czuję się nieszczególnie.Tonący chwyta się brzytwy,powiada przysłowie.Kierując się nim udałem się do znachora we Frydku nstręczonego mi przez p. Bagińskiego.Za pięć minut miał gotową djagnozę,a nawet wymienił moje nazwisko mimo że mię nigdy nie widział.Nie różniła się ona niczem od wyniku długich i mozolnych badań lekarskich.Przepisał jakieś plastry mające smak i zapach figi i dał zioła z których ma się warzyć i pić herbatę.Po trzech dniach czuć duże polepszenie.Sam się śmieję ze siebie, ale używam dalej,choć gotowanie sprawia dużą trudność.

Rozłam.O godzinie 9 tej wieczor przybył do mnie p. Bagiński z wiadomością wyczytaną przez radio,że Malinowski,Smoła ,Róg,Woźnicki,Wyżykowski,Nosek,

Stolarski i kilku innych dokonali rozłamu stronnictwa.Bardzo był tą wiadomością przejęty i przybity.Nigdy nie mógł przypuszczać by ci ludzie byli do tego zdolni.Spodziewa się że młodzi z nimi nie pójdą, chociaż i tam zaszczepiono dużo oportunizmu.Na drugi dzień telefonował o tem p. Kaleta z Cieszyna.Szczegółów niezna.Senatorzy spodziewają się po tem bardzo wiele.Nic jeszcze nie można powiedzieć.Dnia 11 przyjechał p. Bobek z żoną.Twierdzi że chłopi trzymają się zupełnie dobrze,rozłam jednolitości wsi nic nie naruszył Młodzież Wiciowa o którą mieli obawy protestuje bardzo silnie przeciw rozłamowcom.Jest ich razem 15,wydali oni łajdacką i kompromitującą odezwę,zbijając w niej to co dopiero głosili jako ewangelię.Nigdy nie przypuszczał by ci ludzie potrafili być aż tak strasznie podli.

Odezwa-Dnia 13 wieczorem przyjechał dr. Kiernik.Coś się stało ,bo ostro nastawiony.Na drugi dzień razem zp.Bagińskim postanowiliśmy wydać odezwę do naszych ludzi ze względu na wybory.Po całodziennych debatach odezwa była gotowa.Nieznalazła jednak uznania u współautora dr. Kiernika.Po kilku dniach napisał z Pragi,że ją należy wycofać i zmienić.Stało się jak żądał.Odezwa została wycofana,dr.Kiernik przybył ponownie,wprowadziliśmy pożyteczne zmiany.Odesłałem ją p. Bobkowi do wydrukowania z naszemi trzema podpisami.

Dowiedziałem się od Senatora Korfantego że ją wydrukowano w kilka tysięcy egzemplarzy w Katowicach.A potem słuch o nie zaginął.~~Myślę~~ Nasi przyjaciele którzy byli jej treścią zachwyceni,coś nie chcieli o jej losach mówić aż dopiero od postronnych ludzi dostałem wiadomość,że p. Rataj zadecydował zniszczenie odezwy ze względów politycznych i osobowych.Czy ona miała i mogła doprowadzić do zamącenia stosunków międzynarodowych i nam przynieść szkody nie umiem powiedzieć.Zapodana jej treść może to wyjaśnić. (67

P.Graliński. Dnia 24 przybył z Bułgarji adwokat Graliński.Pojechał tam z okazji uroczystości polskiej w Warnie i dla zwiedzenia tego kraju.Uroczystość odsłonięcia pomnika króla Władysława Warneńczyka urządzona przez Bułgarów była wielka i niesłychanie podniosła.Przemówienie wygłosił sam król Borys,natomiast zachowanie się przedstawiciela Polski ministra Jędrzejowicza było nie tylko kompromitujące,ale i nieprzyzwoite.Na przemówienie króla bardzo ciepłe i dla Polski przyjazne, Jędrzejowicz nie odpowiedział nic, a tylko poprosił o opiekę nad pomnikiem,o czem Bułgarzy wiedzieli.Poseł polski przy rządzie bułgarskim p. Tarnowski mówił do niego że to postępowanie p. Jędrzejowicza uważano za lekceważenie Bułgarji i króla,choć Jędrzejowicz nie mógł postąpić inaczej,bo taką miał instrukcę od ministra Becka.Poseł Tarnowski mówił z wielkim żalem że dzięki polityce p. Becka Polska traci coraz bardziej na terenie międzynarodowym,wewnątrz wzmaga się rozbicie.Pomiędzy Sławkiem a generałami coraz ostrzejsza walka.Nie stać ich na żadne większe posunięcia poza obroną własneych pozycji.To nie może na długo wystarczyć.Czas najwyższy ażeby odeszli.Stronnictwo zrobi co będzie możliwe.

Na pytanie do mnie skierowane jak się mają zachować odpowiedziałem,że nie biorąc odpowiedzialności nie mogę im dyktować sposobu postępowania,uważam jednak,że dziś nie wystarcza ani stare frazesy,ani dotychczasowe kierownictwo.Jeśli za słowami nie idą fakty,to najpiękniejsze nawet słowa nie zdadzą się na nic.Jeżli ludzi kierowniczych nie stać na decyzji,to powinni się zdobyć na odwagę odejścia i pozostawienia tej roli komu innemu,bo inaczej stanią się zwyczajnemi szkodnikami.To się chyba powinno zapamiętać.

Bracia Chłopi ! Drodzy Przyjaciele.!

Dwa lata już zmuszeni jesteśmy tułać się poza granicami Ojczyzny. Rozłączyła nas z wami nieubłagana zemsta.Za naszą pracę zapłacono nam nie tylko Brześciem,ale i wyrokiem skazującym na utratę praw i lochy więzienne. Wybrano sobie nas jako ofiary,ominięto zaś tych co byli milsi,albo do ukrytych zamiarów potrzebni.Kto oni są okazał czas i wypadki.

Znosząc los wygnańców,udrękę tęsknoty i odosobnienia karmimy się chciwie wieściami z Ojczyzny, a szczególnie od Was. Dumą i radością napawały nas Wasza nieustępliwa walka o prawo i byt,Wasze męskie stanowisko godne potężnej masy ludowej.To nam nie tylko osładzało ciężkie położenie,ale utwierdzało w przekonaniu,że z ogromu Waszej pracy i ofiar powstanie gmach nowej, sprawiedliwej Polski,oraz wzbudziło w nas głęboką wiarę,że w tej walce i pracy staniemy w krótce przy Was ramię przy ramieniu. Dzięki wam za to !

Radość nasza zamącały jednak wiadomości,że niektórzy z tak zwanych przyjaciół Waszych stracili z oczu wielkie cele,jakie ma przed sobą ruch ludowy, a cały wysiłek skierowali na zdobywanie i zabezpieczenie sobie wygodnego bytu, zmieniając wielką ideę ludową na zwyczajną spółkę mandatową.

Przerażało nas zachowanie się tych obrońców chłopów w Sejmie wówczas,kiedy garstka uzurpatorów z bezczelną odwagą ograbiała miliony ludu z praw krwawo przezeń zdobytych,rwąc w ten sposób ręka szaleńca więzy łączące lud z państwem.

Prezes klubu milczał ,gdy krew i łzy chłopów lały się strumieniami,nienapiętnował należycie z trybuny sejmowej ogromu krzywd, nędzy i zbrodni,wołających o pomstę do Boga.Wystąpienia jego nie tylko nieodpowiadały powadze chwili,ale co gorsza ubliżały godności i szkodziły interesowi masy ludowej , Tak bowiem zachowuje się niewolnik lub najemnik,ale nie przedstawiciel ogromnej większości narodu. Teraz wiemy dlaczego.

Przyszła wielka chwila próby.Miała ona wykazać,kto naprawdę wiernym jest idei ludowej,a kto ma na oku osobiste korzyści.

Na podstawie nowej ukutej przez sanację ustawy rozpisano wybory. Najwyższa władza Stronnictwa ludowego-Kongres,zwołany i prowadzony przez prezesa Malinowskiego powziął uchwały, będące protestem przeciwko niecnemu zamachowi,zapowiedzią dalszej walki chłopów o prawo i byt,uchwały stanowiące jedynie godną odpowiedź tych, co się nie spodlili,ani nie sprzedali,tych co czują swą siłę i rozumią swe przeznaczenie w Narodzie.! Kongres zabronił ludowcom iść do wyborów.Tak samo uczyniły wszystkie stronnictwa niezależne,uważając wybory na podstawie takich ustaw za niegodną komedję.-

Uchwały kongresu wyrażające prawdziwą wolę ludu wstrząsnęły krajem.Byliśmy przekonani że nikt nie będzie miał odwagi im się przeciwstawić.Stało się niestety inaczej. Pierwsi targnęli się na nie ci,co mieli być ich stróżami i wykonawcami.Malinowscy,Rogi, Walerony i Smoły milczeli tchórzliwie wobec przedstawicieki ludu,ale przyszedłwszy na Nacz.Kom. Stron. próbowali zadać cios z tyłu Tym,co uchwale pozostali wierni.Kiedy im się to nie udało,wystąpili ze stronnictwa,usiłując rozbić jedność chłopów z takim trudem utworzoną.Nie skończyli na tem lecz wyciągnęli ręce po mandaty poselskie,ofiarowane im przez sanację.

Panami Malinowskiemi,Smołami,Rogami i Waleronami oraz ich spolnikami nie będziemy się więcej zajmować.Wydali oni sami na siebie najstraszniejszy wyrok,przekreślając całą swoją przeszłość,dowodząc czynem,że ich deklamacje o miłości dla ludu były fałszem i obłudą.Stało się to co się stać musiało.To co było zgniłe u"góry",a co od dawna napawało Was obawą i odrazą-odpadło! Zdrajcy poszli tam gdzie przed nimi poszło wielu słabych i nędznych,Jednaki też będzie ich los:przekleństwo ludu i pogarda nowych przyjaciół.

Ale pomylili się oni i ich nabywcy,jeżli myślą że wstrzymali pochód chłopów w walce o prawo i sprawiedliwość.! Lud się nie tylko nie cofnął,ale podejmie zuchwałe wyzwanie,rzucone mu przez upiory starej i nowej szlachetczyzny ,podnoszącej łeb pod ochroną dyktatury.

Otworzyć się musi w Polsce nowa karta dziejów !

Lud polski stanowiący olbrzymią większość narodu nie tylko nie da się zepchnąć do roli cudzego narzędzia ,ale na prowokacje wstecznikόw odpowie potężnym wysiłkiem gruntownej przebudowy politycznej i gospodarczej państwa!

Chłop musi się stać nie tylko równouprawnionym ,ale decydującym czynnikiem. Musi on zdobyć prawo, władzę,oświatę i ludzki byt ! Agrarny charakter kraju musi znaleźć wyraz nie tylko w ustawodawstwie,ale i w życiu.Nie tylko musi być przywrócona opłacalność pracy w rolnictwie,ale musi ono zająć naczelne stanowisko w gospodarce narodowej,z której usunięte zostaną anarchia i bezplanowość.Handel i przemysł nie mogą nadal żerować na rolnictwie.Spółdzielczość musi się stać jedną z głównych podstaw gospodarki narodowej.

Reforma rolna sabotowana przez wielmożów,dyskredytowana przez niesumienną

demagogię, udaremniona wreszcie przez sanacyjnych protektorow -musi być bez zwłocznie bez odszkodowania przeprowadzona, a ziemia przejść w ręce tych, którzy na niej sami pracować będą.

Kapitał musi służyć społeczeństwu, a nie bankom, kartelom i spekulantom. Podział dochodu społecznego musi być sprawiedliwem,odpowiadać udziałowi w pracy wytwórczej poszczególnych warstw społecznych.

Polska może dać pracę i byt wszystkim swym synom,a także młodemu pokoleniu,na które spadnie odpowiedzialność za przyszłość państwa. Nie można dłużej znosić rozpanaszania się i wzbogacania uprzywiliowanych,przy równoczesnej nędzy ciemnocie, oraz upadku fizycznego i moralnego warstw pracujących.

Rozbite muszą być zapory,zamykające ludowi dostęp do oświaty i wiedzy! Przywrócone muszą być zasady moralności chrześciańskiej ,nie tylko w życiu prywatnym ,ale także i publicznym. Rozwielmożnione w ostatnich latach nieprawości, korupcja,łapownictwo,trwonienie funduszów publicznych,muszą być wykorzenione.

Administracja państwowa i samorządowa musi uledz gruntownej reformie. Plaga biurokracji musi być bezwzględnie wytępiona. Ilość urzędów i urzędników musi być ograniczona do niezbędnej potrzeby.Deprawacja sadownictwa musi ustać,sądom musi być przywrócona bezwzględna niezawisłość.

Winni nadużycia władzy muszą być pociągnięni do odpowiedzialności. Armia ,złożona głównie z synow wsi,a powołana do obrony niepodległości i całości państwa,nie może być używaną do wewnętrznych rozgrywek politycznych, lub stać na usługach jakiejkolwiek kliki.

Drodzy Przyjaciele! Bracia Chłopi !

Ogrom pracy stoi przed Wami,ale pracę tę musicie wykonać.Wielką jej część weźmie na swoje barki młodzież ludowa.Jest to jej prawem ale i obowiązkiem.Wierzymy że go w całości spełni.

O wielkie sprawy toczy się bój ! bo o przyszłość Polski. Polska jest Waszym domem i nim pozostanie.Wy ten dom musicie utrzymać i urządzić. Żadne trudy ani ofiara nie są za wielkie,gdy idzie o osiągnięcie takich celów. Przetrwaliście setki lat ucisku,niewoli prześladowania, a jednak ostaliście się. Niema siły która mogłaby Was zniszczać.Niepodległość przyniosła wam prawa.Zabrała Wam je dyktatura. W walce która prowadzicie musicie zwyciężyć bo po Waszej stronie jest słuszność,bo przeciw garstce uzurpatorow stoją Was miliony.Zgoda, wspolna,świadoma i wytrwała praca dadzą Wam zwycięstwo!!

Polacy !

Dziesiąty rok znosi Naród polski hańbiące jarzmo dyktatury,która przez krew bratnią i zbrodnie doszedłwszy do władzy,zaciążyła złowrogo na losach naszej Ojczyzny.

Bezczelnie okłamywała sanacja społeczeństwo polskie i świat,że za nią stoi Naród. Fałszem i zbrodnią opanowała Sejm.Pogwałceniem prawa i oszustwem narzuciła nowa konstytucję. Przy pomocy tejże i przez haniebną ordynację wyborczą postanowiła utrwalić swe niszczycielskie rządy.

Dzień 8 września 1935 roku miał być dniem tryumfu i ostatecznego zwycięstwa obozu rządzącego nad ujarzmionym Narodem. Dzień ten jednak stał się dniem sądu Narodu nad uzurpatorami, dniem strasznej klęski samozwańczego reżimu. Naród dobitnie stwierdził, że kłamstwem jest powoływanie się obozu sanacyjnego na wolę ludu.

Na przeszło 16 milionów uprawnionych,tylko 7 i pół mil.obywateli stanęło do wyborów.W tych 7 i poł mil.było 24 % głosów nieważnych ,oddanych przez ludzi zależnych,steroryzowanych, obawiających się zemsty kliki.Ważnych głosów oddano więc niespełna 6 mil. czyli zaledwie jedną trzecią uprawnionych.

Za rządem sanacyjnym głosowali zwarcie Niemcy,Żydzi,Ukraińcy i Białorusini.Stanowią oni 30 % głosujących.Dali więc obozowi rządzącemu 4 mil.głosów. Na 12 mil. Polaków uprawnionych do głosowania,głosowało zatem zaledwie 2 mil.,czyli około 17 % i to pomimo gwałtu nacisku i oszustw wyborczych sanacji.Na 6 mil. ważnych głosów jest tylko 2 mil. głosów polskich,a 4 mil. Niemców,Żydów, Ukraińców i Białorusinów.!

W stolicy Państwa głosowało ważnie niespełna 23%/ w tem połowa Żydów/w Łodzi 8%,Wieś polska głosowała zaledwie w 5% do 10 %-Zapamiętajcie te cyfry, są one bowiem jaskrawym wyrazem strasznej i smutnej rzeczywistości polskiej.

Cyfry te głośno mówią,że w Polsce o losach ludu polskiego roztrzygają obce agentury.Na rozkaz Berlina Niemcy i Ukraińcy poparli reżim sanacyjny,zaś tuczący się krwią i pracą Narodu polskiego Żydzi na rozkaz swej Międzynarodówki.Za tę pomoc sanacja płaci wrogom Polski żywotnemi interesami Państwa, prawami i dobrem ludu polskiego.!

Z tego groźnego stanu rzeczy wyciągnąć musi wnioski właściwe,nie tylko każdy uczciwy Polak,ale także obóz rządzący i Prezydent,w którego ręce obóz ten złożył losy Państwa. Chodzi o byt i przyszłość Polski! Czyż one zależeć mają od Niemców i Żydów !

Nie z nich,lecz z patryotyzmu i poświęcenia ludu polskiego czerpie siłę moralną armia polska,ta tarcza naszej Niepodległości-na tych też wartościach winien się opierać prawdziwie polski rząd.

Dnia 8 września Naród polski głosem olbrzyma zawołał do uzurpatorów: Odejdźcie precz.!Nie mógł inaczej powiedzieć ,patrząc na ich 9 letnią zbrodniczą gospodarkę.

Demoralizowanie społeczeństwa,aparatu państwowego,sądów,upadlanie charakterów,kupowanie dusz i sumień ludzkich,mordowanie niewygodnych ludzi, śmierć zasłużonych gen.Rozwadowskiego i Zagórskiego,Brześć hańbiący imię polskie,katowanie młodzieży polskiej w Berezie, masowe strzelanie do chłopów i robotników, Ogromny wzrost przestępstw,przepełnione więzienia,milion dzieci bez szkół-oto w ogólnych zarysach bilans moralny 9 letnich rządów sanacji.sprawowanych przez notorycznych morderców i zbrodniarzy,Beków,Sławków, Kostków-Biernackich,Miedzińskich i im podobnych.!

Nędza wyzierająca ze wszystkich kątów Polski, niezliczone samobójstwa z głodu,setki tysięcy bezrobotnych w miastach,miliony bezrobotnych na wsi,doprowadzonej do ostatecznego upadku,przemysł i rolnictwo w ruinie,stale rosnące niedobory budżetowe i zagrożona waluta,protegowanie wyzysku karteli i spekulantów,podwyższenie do dziesiątek tysięcy uposażeń dygnitarzy, mimo bezbrzeżnej biedy milionów-oto wyniki gospodarki sanacyjnej.!

Wszechmoc i biurokracji i partji rządzącej,prześladowanie polityczne i rozpasanie policji,samorząd w gruzach,pozbawienie ludności wszelkich praw obywatelskich,niewola prasy,nowa konstytucja wprowadzająca jedynowładztwo, odebranie Narodowi prawa wyboru swego prawdziwego przedstawicielstwa,odepchnięcie Narodu od Państwa,-oto obraz polityki wewnętrznej obozu sanacyjnego.! A w polityce zagranicznej doprowadzili oni Polskę do zupełnego odosobnienia, łamiąc węzły przyjaźni ze sprzymierzoną Francją i innemi państwami broniącemi traktatów,gwarantujących całość i niepodległość Polski,natomiast rzucili Polskę w objęcia hitlerowskich Niemiec,mimo że te nie wyrzekły się swych zaborczych dążeń,do odwiecznych ziem polskich.

Rząd który doprowadził Naród i Państwo do takiego upadku,niema prawa do szafowania mieniem i życiem obywateli i rozporządzania losami Polski.Wielka i ciężka odpowiedzialność spoczywa na Panu Ignacym Mościckiem,któremu konstytucja sanacyjna oddała jedyną i niepodzielną władzę.!

Jego obowiązkiem jest położyć kres zbrodniczym rządom sanacji i zapobiec

Wielka i ciężka odpowiedzialność spoczywa na panu Ignacym Mościckim, któremu konstytucja sanacyjne oddała jedyną i niepodzielną władzę ! Jego obowiązkiem jest położyć kres zbrodniczym rządom sanacji i zapobiedz wstrząsom grożącym Polsce -lub odejść.

Nie uznajemy parlamentu,pochodzacego z wyborów w dniach 8 i 15 września 1935 roku.! Żądamy rozwiązania go.Żądamy zwołania konstytuanty złożonej z prawdziwych przedstawicieli ludu.! Żądamy uchwalenia przez nią konstytutucji odpowiadającej istotnej woli i potrzebom społeczeństwa.Żądamy powołania rządu opartego o zaufanie Narodu,rządu który uprzątnie gruzy i śmieci sanacyjne,wprowadzi praworządność, przywróci wolność i sprawiedliwość,przeprowadzi niezbędne reformy,podejmie celową i skuteczną walkę z kryzysem i nędzą.Natchnie Naród wiarą w nową lepszą przyszłość, odzyska dla Państwa Naród, a Państwo dla Narodu.!

Jeżeli uzurpatorzy wezwania tego nie posłuchają,nie cofniemy się przed użyciem żadnego środka,aby zrzucić znienawidzone jarzmo niewoli,ukarać zbrodniarzy i zapewnić bezpieczeństwo i przyszłość Polski. !

Młodzi.

1196

P. Bagiński dopytywał się bardzo troskliwie,czy do odezwy nie wstawiłem słowa o Bogu,bo on nie mógłby się na to zgodzić ,bo z Bogiem prowadzi wojnę. Tacy ludzie mają prowadzić chłopa i jego politykę,którym się chyba klepki dostatecznie w głowie pomieszały.Nie chciałem mu tego zaraz powiedzieć.

Odjazd. Ulegając naciskowi swoich i obcych odjechałem dnia 30 sierpnia do Vlastejovic.P. Bagiński pozostał w Rożnovie. Senator Korfanty nie stawił się na dworcu w Kolinie obiecując przybyć na miejsce w najbliższym czasie.

Z Ameryki. P. Mermel z Chicago donosi zgorszony,że sfery polskie oficjalne czyniły zabiegi ażeby z okazji obchodu zwycięstwa pod Warszawą nie wspominać o mnie.To im się nie powiodło, ale rzuciło cień na postępowanie tych ludzi.Biskup polowy Gawlina który przybył do Ameryki celem prowadzenia propagandy,zachowuje się w sposób kompromitujący kościelnego dygnitarza,gdyż się zabawił w agitatora,opowiadającego przytem nieprawdziwe rzeczy. Został też odpowiednio potraktowany bo na jego powitanie wyszedł jeden ksiądz przez nikogo nie delegowany. Jego komendjackie występy zaszkodziły nie tylko duchowieństwu,ale i sprawie polskiej.Taką samą opinię nadesłał mi ks. Syski, załączając wycinki z różnych gazet zajmujących się tą sprawą.

Wybory. Radio od kilku dni daje pouczenia o wyborach i aż do znudzenia powtarza nie bardzo mądre enuncjacje premiera Sławka.Wieczorem dnia 8 września podaje wiadomość że ludność mimo deszczu spełniła swój obowiązek.Radio polskie nie wspomniało wcale jaki był udział tych swoje obowiązki spełniających,natomiast czeskie rozgłośnie podały że głosowało mimo burz i deszczów przeszło 40 procent.P. Bobek przysyła na trzeci dzień sprawozdanie z częściowemi wynikami zaznaczając:że wieś głosowała przeciętnie wlo,15 procentah miasta dały nie wiele więcej.Córka mi zapodaje że w Wierzchosławicach na 1254 uprawnionych głosowało 446. Złożyły się nato głosy zależnych robotników ich rodzin,nauczyciali,dworu,policji,strzelca,a przedewszystkiem akcji katolickiej kierowanej przez księdza Franczaka.

Wyniki. Polonia i Kurjer Warszawski przynoszą sprawozdania o wyborach z których wynika że głosowało mniej niż 40 % uprawnionych.Niemcy,Żydzi,Ukraińcy i Białorusini szli do urn masowo,tak że na Polaków biorących udział w wyborach przypada niespełna 15 %.Głosów nieważnych zostało oddanych milion ośm set tysięcy. W Warszawie głosowało 22 procent uprawnionych.W Łodzi tak mało że dwóch kandydatów na posłów nie otrzymało przepisanej ustawą ilości głosów do otrzymaniu mandatu poselskiego. Prof.Kot pisał mi będąc w Wilnie że mu tam opowiadał jeden z uczciwszych posłów,że w województwie nowogródzkiem dosypano przeszło sto procent głosów.Mikołajczyk twierdził, że wPoznańkiem i Małopolsce wschodniej zrobiono tosamo,gdyż polscy kandydaci byliby wyszli bez mandatów.W Warszawie nie uzyskali mandatów ani Sławek ani Kościałkowski,tylko im dodano głosów ile było potrzeba.Gdyby stronnictwa opozycyjne wyzyskały tę sposobność można było z temi rządami w ten dzień skończyć.Bobek pisze że zachowanie się chłopów szczególnie w Królestwie przeszło wszelkie oczekiwania,a teraz ludzie prą do czynów.Sanacja jest wynikiem przerażona choć robi dobrą minę.Należy działać.

W Pradze. Stosownie do polecenia prof. Charwata pojechałem dnia 15 września do Pragi.Po dwudniowych oględzinach stwierdzono polepszenie do tego stopnia że mi pozwolono nawet pić piwo,do czego niemam żadnej ochoty. Wspólnie z pp. Kiernikiem i Korfantym ułożyliśmy ulotkę,charakteryzującą

wyniki wyborów i dającą wskazówki co do postępowania po nich.Kiernik bardzo pochopnie podjął się zawieść ją do Cieszyna,szybko się jednak rozmyślił gdy Korfanty wspomniał,że na granicy jest poważne niebezpieczeństwo.Nie posłał nawet pocztą aby nie maczać rąk w tem przedsięwzięciu.Sam więc odesłałem dając odpowiednie instrukcje.P. Kiernik został uratowany. 69

Kulerski.W dniu 18 września otrzymałem z Gdańska list od senatora Kulerskiego. Pisał,w swojej sprawie,aledotknął także i spraw publicznych.Cieszył się ~~odpornością~~ stanowczością społeczeństwa i tłumaczył to jego odpornością i zdrowiem. Deklarował że nieda się niczem odstraszyć ,ani zniechęcić bo widzi że jesteśmy na dobrej drodze,która musi do zmian doprowadzić.List był pisany z wielką werwą i logiką nadzwyczajną. Na trzeci dzień wyczytałem w gazetach czeskich wiadomość o śmierci Kulerskiego.Człowiek strzela,Pan Bog kulę nosi !

Wynurzenia. Dr. Putek na posiedzeniu Zarządu w Krakowie w przystępie szczerości powiedział że:Malinowski i Rog robili specjalne starania byśmy niepowrócili do kraju.To samo powtarza p. Szczepański w liście z 18 tego miesiąca. Trzecim z rzędu potwierdzającym tę wiadomość był p. Baginski.

P.Cihlaż-Akademika p. Cihlaża wysłałem na kilka dni do Polski celem stwierdzenia istotnego stanu rzeczy.Po tygodniu powrócił i opowiada:Rataj mowił że musiał przez dwa tygodnie lać zimną wodę na rozpalone głowy,bo inaczej przyszłoby do wybuchu onby wtenczas stracił atuty które teraz ma w ręku i może wygrywać.Nie chciał powiedzieć,co ta jego gra ma oznaczać.Mierzwa skarżył się na brak planu w pracy i uniemożliwienie mu roboty przez skąpienie środków, koniecznie potrzebnych.Ks. Kaczynski jak zawsze przepowiada rychły koniec tem rządom,Olchowicz Wacław tego nie dostrzega.Mazanek uważe że nastąpiła wielka zmiana,ale nie mówi na czem ona polega.Chłopi z któremi się zetknął zaczynają narzekać na nowych przewodców .Wrażenie na ogół wyniósł takie że wypadki są wielkie doły całkowicie dojrzałe,ale ci co nimi mają kierować boją się zrobić jakikolwiek krok śmielszy.

Mermel i ks. Syski Rownocześnie donoszą mi że ks.Iciek napisał jakąś ~~ks~~ książkę w której napadł na mnie zarzucając mi kradzież pieniędzy ze skarbu państwa.Mermel prosi o przesłanie mu wyroku sądowego w analogicznej sprawie,o ile go mogę dostarczyć.Napisałem zaraz do Bobka by się zwrócił do córki.Myślę że ~~je~~ sąd tarnowski posiada.,gdyż je kilka razy wydawał.Zdziwienie musi ogarniać gdy sobie ksiądz na podobne oszczerstwa może pozwolić.Nie wiem doprawdy komu to potrzebne,czy chwaląc Piłsudskiego musi koniecznie używać kłamstwa i oszczerstw.Zdaje się że to wszędzie jedna metoda.Ks. Syski napisał w Przewodniku Katolickim duży artykuł w mojej obronie.

P.Walkowicz z Chicago przewodniczący Komitetu uczczenia siedmdziesięciolecia urodzin p. Paderewskiego napiasał do mnie z prośbą ,o przesłanie mu rękopisu.Posłałem mu dnia 29 września.Napisałem bardzo prosto zapodając pewne fragmenty z czasów przedwojennych i okresu jego rządów. 69.

Listy. Pomiędzy listami znajduje się wielka kobyła p. Szczepańskiego napisana gęsto na dwóch wielkich płachtach papieru.Bardzo serdeczne pismo p. Frankiewicza prezesa zarządu powiatowego w Kolbuszowej. Jeden z bardzo nieostrożnych chłopów wylicza mi karabiny i naboje jakie posiadają w jego powiecie chłopi i zapytuje czy je im doradzam ażeby wojnę z wrogiem sanacyjnym rozpoczęli.Chłopa tego znam nie mogę więc przypuszczać prowokacji.

Wojna. Wieczorem dnia 2 października zawołał mię do radia p.Kristof zaznaczając że"Mussolini straszliwie ryczy". Miał rację.Przemówieni Mussoliniego wypowiedziane w dzień,czy w przed dzień rozpoczęcia wojyny i napadu na Abisynię w radio wyglądało na ryk gwałtowny.Zebrana publiczność przerywała mu bezustannie okrzykami i oklaskami.Nazajutrz były już komunikaty wojenne.Co przyniesie ten gwałt niesłychany ? Czy pożar wojny przeniesie się do Europy? Jakie będą następstwa dla naszego kraju,przecież z Mussoliniem próbowano jakichś układów już dawno?

Dwa listy. Dnia 3 października donosi mi w liście p.Bobek że na granicy polsko-czeskiej zwiększa się napięcie z dnia na dzień.Wszystko wygląda jakby w dniach najbliższych miała wybuchnąć wojna.Prowokacje Czechów przez żywioły nieodpowiedzialne powtarzają się prawie codziennie.On sądzi że rząd o tem wie ,a nawet zezwala bo w Katowicach używa się radia. Czesi także się denerwują i odpowiadają w podobny sposób.Zwraca uwagę że kontakt pomiędzy nami może każdej chwili być przerwany.Próbóje nowych propozycji.

Lewica sanacyjna zaczęła rozmowy z Katajem. Jemu się wydaje że może to mieć daleko idące następstwa,bo posiada pna duże siły w Sejmie i poparcie gen. Rydza-Smigłego.Konkretnego nie może jeszcze nic powiedzieć.

Prof. Kot będąc na zjeździe historyków w Wilnie zetknął się z posłem ~~Hen~~ Hofmanem;który mu oświadczył że należy do grupy mającej scisły kontakt z gen.Smigłem,a za swoje zadanie uważa pomiędzy innemi porozumienie się z ludowcami.W tym celu zamierza wyjechać do mnie.P.Kot go do tego zachęcał.Ten poseł opowiadał mu że polityka Becka nie podoba się Smigłemu, gdyż ją uważa za niebezpieczną.Manewry na Pomorzu były skierowane przeciw Niemcom,Tak samo i kurs dla oficerów urządzony,gdy dotąd zawsze był skierowany przeciw Sowietom.Nie tylko że Rydz i jego żona nie wzięli udziału w wyborach,ale na czas wyborów urządził on manewry wojskowe,tak że żołnierze i oficerowie nie mogli wziąć w nich udziału.Czy pójdzie na dalsze posunięcia niewiadomo.

Na wsi są po wyborach duże niepokoje.W kilku powiatach spalono gospodarstwa wójtów i sołtysów,którzy si w akcji wyborczej zaangażowali.Chłopi domagają się stanowczego wystąpienia i oglądają się na moje zdanie.Wystąpienie Wyzwoleńców nie tylko nie zaszkodziło lecz pomogło,bo odszedł element niezdecydowany.Procent głosujących na wsi wacha się między 8 a 10.Jeżeli tego nie wyzyska opozycja a szczególnie Stronnictwo Ludowe,to popełni błąd niesłychany.Przeszedł umyślnie na stronę czeską by mi mógł te rzeczy napisać. Na końcu pisze że nie jest wykluczone powołanie do służby Sikorskiego.

Rozmowy. Dnia 6-10 udałem się do Frydka.Po załatwieniu się u doktora odbyłem rozmowy osobno z pp.Olpińskiem i dr.D.a osobno z Bobkiem.Ci pierwsi, mali i nie cierpliwi ludzie narzekają na Rataja ,że swoją bezczynnością i oportunizmem gotowy zmarnować siły i ofiarność chłopów które się obecnie więcej niż kiedykolwiek ujawniły.Sam nie robi i drugim nie pozwoli.Czy nie mają racji nie wiem,jednak ich wstrzymałem od zamierzonych zapędów.

Bobek przyznaje że Rataja nie będzie nigdy stać na stanowcze wystąpienie,ale nie można go zrażać bo nawet takich nie mamy więcej.Boi się także czy Rataj nie spełnia nakazów masonerji,gdyż chodzą wieści że tam należy. Powiedziałem mu że zacieranie śladów Piasta co robią niektórzy i przyznawanie się publicznie do błędów,uważałbym za niegodne nawet wtenczas gdyby się

miało na oku jakieś większe cele,a już całkiem niezrozumiałem gdy idzie o przypodobanie się tym, co albo już popełnili zdradę,albo ją popełnią.Ponieważ Stronnictwo ma zasługi niezaprzeczalne wobec państwa i chłopów,będę zmuszony zabrać głos publicznie jeżeli ta polityka się nie zmieni.

Po powrocie spotkałem się w Rożnowie zp. Bagińskiem.W czasie dłuższej rozmowy zaznaczył,że gdyby Endecy opanowali rządy, to onby pozostał na emigracji tak długo,jak długo nie zmiotła by ich rewolucja.

W dniu 8 paździer-nika wysłałem do Gruszki i Mikołajczyka listy zwracając im uwagę na tę pokutę niektórych Piastwców przed wyzwoleńcami.

Znowu iluzje. Pomiędzy kilkudziesięciu listami znajduje się sensacyjne pismo p. Bobka. Przyjechał do niego człowiek mający stosunki z generałem Fabrycym,u którego widział list doradzający by ludowcy wszczęli silny ruch za amnestja.,w drodze delegacji do Rydza Smigłego z pominięciem Prezydenta. Powinni jego zdaniem zażądać także utworzenia silnego rządu z Witosem na czele.P. Bobek zapytuje co ma robić w tej sprawie. P. Szczepański siędzący w tem samem lokalu co i Bobek,w liście z tej samej daty pisze że akcji amnestyjnej postanowili zaniechać,ponieważ nie uważają jej za wskazaną.

Na dzień 16 -10 przyjechał do Pragi p. Mikołajczyk.Twierdzi że zmiana rządu jest następstwem przegranych wyborow przez Sławka. Skład rządu jest uważany jako ustępstwo dla opozycji,a szczególnie dla chłopów.To jednak nie może nikogo zadowolić.Reżim rządowy żyje obecnie strachem choć na zewnątrz robi dobrą minę.Urzędy zupełnie pofolgowały.Chłopi robią co im się podoba. Rozluźnienie jest coraz więcej widoczne i nie usuną go żadne mowy ministrów. Potwierdza pogłoski kursujące o Rydzu i przytacza nowe szczegóły. W końcu przed odjazdem z Pragi podjął się pracy w myśl ustalonego planu.

W listach które mię już doszły ujawniły się różnice w poglądach.Jedni uważają że nastąpiła trochę odmienna zmiana warty,inni że to wstęp do likwidacji panującego systemu.Temi likwidatorami mają być premier Kościałkowski i minister Kwiatkowski.Znam ich obu i dla tego się nie łudzę.

Stosunki.Przed dwoma dniami odmówił rząd czeski prawa zastępywania Polski p.Klotzowi konsulowi polskiemu w Morawskiej Ostrawie.Dziś dnia 21 -10 ogłosiły dzienniki wiadomość ,że polska wymówiła to prawo dwom konsulom czeskim, a to w Poznaniu i Krakowie. Położenie dla mnie stało się bardzo nieprzyjemne,bo choć bardzo taktowni gospodarze nie wspominają nawet o tem, widzę że to odczuwają niesłychanie głęboko.

Córka przybyła do Podiebrad.Chce się podleczyć na serce i mieć trochę spokoju które się nie dało znaleść w kraju ze względu na praktyki w obec niej przez władze stosowane. Lekarz stwiedził nerwozę serca i zastosował odpowiednie środki leczenia.Widziałem że robi to z całą sumiennością.

Dr. Lieberman napisał po dłuższem milczeniu.Zawiadamia że przyjeżdża do Pragi na dzień 21 i 22 pazdziernika.Jest przekonany że rządy pomajowe zbliżają się do końca,ale to zostawia do ustnego omowienia.

BIBL. Z.N.IM. OSSOLINSKICH

Oprawił dean Majchrak
4 VII 1962.